ТЕЗИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

В РАМКАХ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ҐЕНДЕРНОГО ОСВІТНЬОГО ФОРУМУ

Через освіту до рівності

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту

UNDP Україна

Тези наукової
конференції в рамках
Всеукраїнського ґендерного
освітнього форуму

Через освіту до рівності

17-18 лютого 2010 року

Дане видання включає роботи, що були представлені під час Конференції молодих вчених «Ґендерна освіта та наука в Україні», що була проведена у Києві 17-18 лютого 2010 року.

Видання здійснено на замовлення Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН за фінансової підтримки Європейського Союзу та Програми розвитку ООН.

http:\\gender.undp.org.ua

Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні не обов'язково поділяє точку зору авторів. Авторська стилістика збережена.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ҐЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА	5
ҐЕНДЕРНА ПРОСВІТА ТА КУЛЬТУРА	45
ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ ТА КОМУНІКАЦІЇ	69
ҐЕНДЕР І ПОЛІТИКА	91
ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	111
ҐЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ	152
ЖІНОЧІ СТУДІЇ	162
ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТУ	186
ГЕНДЕРНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ, ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ	208
ҐЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ	242
ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ	276

ЗАГАЛЬНА ҐЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА

БІБІК
Наталя Валеріївна

БУРТАК
Софія Григорівна

КАРПЕНЮК
Юлія Володимирівна

КУЧЕРЕНКО
Інна Вікторівна

МАКАРОВА
Антоніна Григорівна

МАРУШКЕВИЧ
Людмила Юріївна

САХНЕВИЧ
Ольга Андріївна

СОРОКОПУД
Олександра Євгеніївна

УЗУН
Світлана В’ячеславівна

БІБІК Наталя Валеріївна

Рівність жінок та чоловіків – міфи і реальність

Асистент кафедри економіки будівництва,
Харківська національна академія міського господарства
наукова керівниця - канд. іст. наук, доцент О.Л. Рябченко

Типовою рисою, властивою жіночій статі, вважається виконавчий характер праці, «жіночі професії» є проекцією на макрорівень традиційних жіночих занять - охорона здоров'я, освіта, громадське харчування та торгівля, соціальне забезпечення і т. п. У той час коли зміст чоловічої праці більшою мірою відноситься до інструментальної сфері, чоловікові відводиться роль керівника, а жінці - підпорядкованого, обслуговуючого персоналу.

Природно, що якщо трансформації в соціально-економічній сфері зачіпають сім'ю (саме в сім'ї, як у дзеркалі, відбилися нові ролі, які жінки і чоловіки стали грати в соціумі), то в професійній сфері сталися ще більш відчутні зміни. Як наслідок цього процесу, характерного не лише для України, а й для всіх економічно розвинених країн, у психології одним з перспективних напрямів наукових досліджень стає вивчення змін гендерних стереотипів в залежності від професійного вибору. Зміна ж гендерних стереотипів впливає і на формування гендерної ідентичності, і на можливості повноцінної реалізації себе в професійній сфері, насамперед, як унікальну особистість, а не як типового представника тієї або іншої статі.

В сучасних західних суспільствах затвердився новий соціальний образ жіночності, що узаконює кардинальний перелом в «історії жінок» і, що персоніфікує собою останні завоювання демократії стосовно до соціального й особистісного статусу осіб жіночої статі. Уперше роль представниць жіночої статі вже не визначена заздалегідь і не розписана від початку й до кінця під тиском соціального й природного порядку речей.

У самому серці сучасності знову встановлюється розходження в положенні чоловічої та жіночої статі. Заповідані предками норми життя жінок втрачають силу тільки тоді, коли вони втрачають свій екзистенціальний зміст і приходять у відкрите зіткнення із принципами незалежності особистості. В іншому випадку минулі функції й ролі продовжують жити, з'єднуючись із сучасними ролями.

В епоху Нового часу широко визнавали впливовість жінок: це й панування красунь над закоханими в них чоловіками, і тіньове правління, і влада матерів над дітьми, і панування жінок в області моральності й моди. В XIX столітті до цього додається теорія первісного матріархату, згідно з якою політична влада в доісторичні часи нібито належала жінкам. Звичайно, у Новий час чоловіка постійно відстороняли жінок від політичної й економічної влади, однак у сфері приватного життя владні повноваження жінок користувалися небаченим у більше ранні епохи повагою й соціальним визнанням.

У часи СРСР рівень зайнятості жінок у суспільному виробництві був одним з найвищих у світі. В 1980-і роки частка жінок у суспільному виробництві досягла п'ятдесят одного відсотка. Це був один з найвищих показників рівня професійної зайнятості жінок серед індустріалізованих країн (наприклад, в Угорщині він становив 46%, у Великобританії й США — 42—44%). Дев'яносто два відсотки радянських жінок працездатного віку працювали або вчилися. Більшість із них були зайняті в промисловості, переважно в легкій, харчовий, швейної й фармацевтичної. Серед

галузей народного господарства першість із погляду жіночої зайнятості належало охороні здоров'я й соціальному забезпеченню (84%), освіті (74%), культурі (70%). У всіх промислових і непромислових галузях заробітна плата була набагато нижче, чим у середньому по народному господарству. Таким чином, склалася ситуація, коли середній заробіток жінки становив близько 70% заробітку чоловіка.

Що стосується сучасності, то у Франції, як і в Німеччині або у Великобританії, серед керівників 200 провідних підприємств немає жодної жінки. З 300 найважливіших промислових об'єднань Франції ледь набереться 5% таких, де в складі генеральної дирекції є хоча б одна жінка. Якщо в категорію керівників вищого рангу входить усього лише 5 % жінок, то більше 60 % приватних підприємств не мають ні однієї жінки не тільки у вищій ланці, але й у всьому керівному складі. У числі 2 261 членів правління 200 ведучих французьких підприємств 58 жінок. І в громадських організаціях число жінок у керівництві також дуже мало: 1 % у Національному суспільстві французької кінематографії, а також в «Эклерерэклере ДЕ Франс» і в «Гідах Франції»; 3 % у РАТП. Незначна присутність жінок на верхніх щаблях ієрархічної піраміди — це явище універсальне, дуже яскраво виражене, що однаково сильно заявляє про себе як у суспільному, так і в приватному секторі: чим вище ми піднімаємося по ієрархічній градації, тим менше жінок там зустрічаємо.

У більшості країн політика залишається закритим для жінок світом: народи Європи, за винятком північних країн, вибирають у депутати від 6 до 20 % жінок. По всій Європі жінки становлять третину членів політичних партій, однак майже скрізь вони дуже слабко представлені в їхніх керівних органах. У всіх урядах, за винятком урядів Скандинавських країн, жінки виявляються в меншостях і найчастіше відповідають за ті сектори, які вважають «жіночими»; жінок-міністрів, що виконують вищі функції, можна зустріти рідко. Напрошується банальний висновок: політика як і раніше залишається заняттям для чоловіків.

Не менш явне відсторонення жінок і у світі бізнесу. Якщо число жінок серед керівного персоналу підприємств, безперечно, збільшується, то вищі ешелони влади як і раніше формують із чоловіків. У Сполучених Штатах жінки займають від 30 до 40 % управлінських постів, однак цей відсоток знижується до менш 5% на рівні адміністративних рад і генеральних дирекцій великих підприємств. В 1989 році всього три жінки виявилися на чолі Fortune 500— п'ятиста самих великих американських компаній.

У місцевих органах управління жінки, як правило, представлені краще, чим на національному рівні, але їхнє представництво жодним чином не порівнянне із представництвом чоловіків. Наприклад, в Африці частка жінок у місцевих органах управління становить, згідно з оцінками, 5%. У європейських країнах, де жінки грають більше помітну роль, їхня частка в муніципальних радах становить у середньому 23%. У Квебеці серед мерів міст жінок налічується 9% і лише кожний п'ятий член міської ради жінок.

У вищому керівництві органів місцевого самоврядування жінки становлять лише 1 %. І тільки 1 % числа керівників, що одержують понад 200 000 доларів в рік, — це жінки. Подібна рідкість жінок на постах директорів має ту характерну рису, що вона спостерігається у всіх країнах. У Канаді, так само як у Німеччині або у Великобританії, частка чоловіків в адміністративних радах перевищує 95%; з 30 жінок, що входять в адміністративні ради 100 самих великих англійських компаній, 26 не мають права вирішального голосу . Серед 800 керівників 100 самих великих британських компаній жінок усього 12, і жодна з них не входить до числа 20 найбільш високооплачуваних співробітників.

Частка жінок у місцеві й центральних директивних органах країн Близького Сходу й Середземноморського регіону дуже низка. Навіть у Туреччині, яка є єдиною країною регіону, де жінкам надані рівні права в родині й у суспільному житті, підсумки всезагальних виборів у муніципальні органи, що проходили в 1994 році, підтвердили маргінальний статус жінок у керівництві на місцях: з 2815 мерів, вибраних на території Туреччини, тільки 13 становили жінки (0,46%) (Міжнародний союз місцевих органів влади).

Щодо України, то таблиця 1 свідчить, що кількість жінок депутатів Верховної Ради України протягом чотирьох скликань змінювалась. Причому після виборів 2002 року кількість жінок у Верховній Раді зменшилась і знову набула рівня 1998 року на виборах 2006 року. Загалом, 39

жінок депутатів Верховної Ради складають 8% в загальній кількості депутатів, що є доволі низьким показником.

Таблиця 1

Склад Верховної Ради України (станом на дату виборів)

Вік	1998 р.		2002 р.		2006 р.		2007 р.	
	Кількість	*%*	*Кількість*	*%*	*Кількість*	*%*	*Кількість*	*%*
Чоловіки від 21 до 30	19	4,27	13	3,02	15	3,33		
	12	2,67						
Жінки від 21 до 30	1	0,22	-	-	2	0,44	2	0,45
Чоловіки від 31 до 40	96	21,57	82	19,07	65	14,44	92	20,49
Жінки від 31 до 40	11	2,47	8	1,86	8	1,78	11	2,45
Чоловіки від 41 до 50	183	41,12	138	32,09	132	29,33	132	29,40
Жінки від 41 до 50	18	4,04	11	2,56	14	3,11	10	2,23
Чоловіки від 51 до 60	87	19,55	114	26,51	140	31,11	123	27,39
Жінки від 51 до 60	6	1,35	6	1,40	11	2,44	11	2,45
Чоловіки від 61 до 70	19	4,27	47	10,93	56	12,44	47	10,47
Жінки від 61 до 70	-	-	-	-	2	0,44	3	0,67
Чоловіки від 71 до 80	4	0,90	11	2,56	4	0,89	4	0,89
Жінки від 71 до 80	1	0,22	-	-	-		-	
Чоловіки від 81 до 90	-	-	-	-	1	0,22	-	
Загальна кількість жінок	37		25		37		39	
Кількість діючих депутатів:	445		430		450		449	

Дані взяті з сайту Центральної виборчої комісії http://www.cvk.gov.ua/

У порівнянні з Верховною Радою ситуація на місцях складається дещо краще. Так, в Харківській області відсоток депутатів Харківської обласної та міської рад за результатами останніх виборів є вищим за показник Верховної Ради і складає 14% (діаграма 1).

Доволі довгий час в Україні йде обговорення з приводу введення спеціальної квоти представлення жінок у всіх сферах влади, однак поки що ці думки не підкріплені ніяк законодавчо. Основну нормативної бази стосовно тендерного питання в Україні поки що лише складає Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні».

В умовах розвитку країни та входження в Європейський простір питання рівноправності представлення жінок на рівні з чоловіками на будь-яких посадах стає досить актуальним. Колись вважалося цілком природним, щоб жінки «сиділи вдома», однак в наші дні вважають обурливим факт, що в парламент обирають так мало жінок. Тепер, коли швидко росте число акцій на користь паритету між жінками та чоловіками в політичних організаціях, завойовує всезагальне визнання думка про те, що в найближчому майбутньому жінки внесуть новий струмінь у політичне життя поряд зі змінами в системі керівництва промисловими підприємствами. Підходить до кінця епоха яка прирікала жінок на другорядні ролі. У наші дні чоловіка визнають повноправну участь жінок у політичному житті й більше не вважають для себе соромним мати

начальником жінку. Новий фемінізм живе чекаючи того дня, коли влада буде затребувана жінками на рівні із чоловіками, коли в дію вступить механізм одержання жінками задоволення від перемоги й від самого змагання, коли вони, позбувшись від застарілої боязкості, будуть направлені на боротьбу за вищі місця в ієрархії. Після фемінізму, пов'язаного з комплексом жертви, пробила година «фемінізму влади».

Зважаючи на сказане вище, на даний час необхідним є стимулювання створення фондів для фінансування жіночих виборчих кампаній. Було б доцільно вимагати введення квот для кандидатів-жінок у партійних списках: через один номер за порядком, а не наприкінці списку. При цьому треба чітко розуміти, що квоти це «спеціальний позитивний захід» і застосовують їх тимчасово для подолання дисбалансу: по досягненні бажаного ефекту квоти повинні бути скасовані. Також важко переоцінити роль ЗМІ в подоланні згадуваних стереотипів.

Не варто забувати, що кількісний показник представництва жінок у вищих ешелонах влади є знаковим при аналізі соціального, політичного, ідеологічного, релігійного і культурного життя країни. Він, зокрема, характеризує виборчу систему, виборчу культуру. Власне, справжня демократія можлива тільки за рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільних процесах. Якщо ж у суспільстві визріє розуміння необхідності підтримати жінок-політичних лідерів, то демократизація нашого життя стане більш динамічною та результативною.

Література:

1. Saltzman Chafetz J. Feminist sociology. F.E.Peacock publishers,INC.Itasca,Illinois,1988.-170 p.
2. http://www.ukrstat.gov.ua/
3. Указ президента України Про підвищення соціального статусу жінок в Україні //Урядовий кур'єр від 04.05.2001 - № 78
4. Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?
Lovenduski Parliam Aff.2001; 54: 743-758

БУРТАК Софія Григорівна

Політика впровадження рівноправності жінок і чоловіків на основі стратегії та принципів ґендеру як основної лінії у діяльності організації

Кафедра теорії та історії культури,
філософського факультету,
Львівського національного університету імені Івана Франка,
наукова керівниця – кандидат філософських наук, доцент,
Сінькевич Ольга Борисівна

Постійні нерівності між жінками та чоловіками відбуваються всупереч фундаментальним людським правам та створюють перешкоди для розвитку. Необхідно інтегрувати складність соціальних відносин між жінками та чоловіками у діяльність організацій, щоб розуміти та усвідомлювати нерівності, шукати та приймати рішення, які розвинуть потенціал для розвитку чоловіків та жінок та уповноважать їх.

Рівноправність між жінками та чоловіками означає те, що вони мають рівний статус та користуються однаковими умовами для повної реалізації людських прав, сприяння розвитку та отримання користі від досягнутих результатів. Рівноправність статей реалізовується через визнання та промоцію схожостей та відмінностей між чоловіками та жінками. Уповноваження - це шлях, який може покласти край нерівноправностям. А саме, зменшення нерівноправності відносин не може бути досягнуте без активної участі усіх учасників та учасниць, котрі повинні створювати можливості для спільних дій та обміну досвідом, щоб дослідити їхню реальність, мобілізувати креативність та встановити досягнення більшої рівноправності, з вигодою для кожного і кожної. Таким чином, організація фокусує свою увагу на уповноваженні населення задля їх власного розвитку, який включає впровадження заходів, які б усунули дискримінацію та нерівноправність між жінками та чоловіками.

Сучасна ґендерна теорія не намагається заперечувати існування тих чи інших біологічних, соціальних, психологічних відмінностей між конкретними жінками і чоловіками. Вона просто стверджує, що сам по собі факт відмінностей не настільки важливий, як важлива їх соціокультурна оцінка та інтерпретація, а також побудова владної системи на базі цих відмінностей. Ґендерний підхід базується на ідеї про те, що важливі не біологічні чи фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям. Основою ґендерних досліджень є не просто опис відмінності в статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок, але й аналіз влади і панування, які стверджуються в суспільстві через ґендерні ролі і відносини.

За словами дослідника Майкла Кіммеля, „ґендер є не просто системою класифікації за допомогою якої біологічні істоти чоловічої і жіночої статі сортуються, розрізняються і соціалізуються в еквівалентні статеві ролі. Ґендер також висловлює універсальну нерівність між жінками і чоловіками. Коли ми говормо про ґендер, ми також говоримо про ієрархію, владу і нерівність, а не лише про звичайну відмінність”. [1, с.28] А ґендеризована особистість творить ґендеризовану політику, що проявляється у налаштуванні щодо інших не схожих на неї людей. Ілюзія ґендерної нейтральності створює серйозні наслідки і для жінок, і для чоловіків. Інституції є ієрархізованими відносинами, а відповідно створюють ґендеризовані нормативні стандарти, висловлюють ґендеризовану інституційну логіку і є найбільшими факторами відтворення ґендерної нерівності. Такі процеси можна розглядати на трьох рівнях – ідентичність (особистість), інтеракції (взаємодія),

інституції (організації), що мають будову трьовимірності.

Актуальною на сьогодні є питання інституційної трансформації, оскільки до широкого кола ґендерної проблематики долучися державні служби. Зрештою, державний службовець так чи інакше є включеним до певної спільності, носієм поглядів, формує свою ідентичність безумовно у динаміці із ґендерним компонентом. Необхідно, щоб розвиток був співмірний потребам часу, допомагав у прийнятті службових рішень. Отже, державним службовцям необхідно володіти інструментарієм, яким є ґендерний аналіз. Аналіз, базований на ґендерному підході, - важлива частина універсального соціально-економічного аналізу державної політики. Аналіз враховує соціальні і економічні відмінності між жінками і чоловіками на кожному етапі розробки політики з метою:

- виявлення потенційно різного впливу політичних курсів, програм і законодавства, на жінок і чоловіків;
- забезпечення рівнозначних результатів для жінок і чоловіків, хлопців і дівчат, при проведенні і плануванні заходів.

Аналіз, базований на ґендерному підході, визначає, як державні заходи, політика можуть по різному діяти на жінок і чоловіків. Ґендерний аналіз – це збір якісної інформації, розуміння ґендерних тенденцій в економіці і суспільстві, використання цих знань для відкриття потенційних проблем і пошуку рішень у щоденній праці. Що ж цінного привнесе ґендерний аналіз у розуміння ґендерних відносин. Передовсім це відмінність досвіду жінок і чоловіків; як жінки роблять свій внесок в розвиток суспільства **(**помітність**);** в які способи жінки є підпорядкованими (володіння землею, доходами, успадкування, політичний вплив, а також механізми, якими ця нерівність підтримується і зберігається**).** При аналізі ґендерного розподілу праці відбувається визначення різних, але пов'язаних видів праці і відповідальності жінок і чоловіків **(**домашня праця, організаційна культура**);** шляхи зв'язків і відмінностей, співпраці і тертя між видами праці і відповідальності чоловіків і жінок **(**розподіл влади**);** зміни в стосунках між жінками і чоловіками у специфічних соціальних контекстах, а також можливості для змін **(**втрата чоловіками ролі добувачів в часи трансформації**).** Оскільки все ж першими до даного дискурсу долучилися жінки в міру свого нерівноправного становища, то тут говорять також про жіночі пріоритети, що включають різні, але рівні за значенням, потреби й інтереси чоловіків і жінок; визначення ґендерних бар'єрів для подолання дисбалансів; визначення можливостей для досягнення рівності і уповноваження жінок. Рекомендуючи внесення цього компоненту ми апелюємо до того, що таке звернення до ґендерного аналізу покращуватиме ефективність роботи організації в цілому **(**врахування жіночого і чоловічого досвіду у вищому управлінні організаціями робить їх стабільнішими**);** практичні потреби і стратегічні інтереси розглядатимуться в атмосфері діяльності та одночасного комунікативного опрацювання.

Включаючи ґендер як основну лінію у стратегію організації [2], на кожній фазі планування та розвитку проектів, інтегрується аналіз відносин між жінками та чоловіками, та впроваджуються заходи, які б сприяли зменшенню нерівноправності; підтримується та сприяє впровадженню заходів, створених жінками та для них, щоб вони набували досвіду та отримували доступ до ресурсів, потрібних для власного уповноваження; впроваджується та підтримується ініціативи з метою зменшення нерівноправності відносин між жінками та чоловіками, через використання потенціалу та впровадження відповідних механізмів участі.

Принципи, що дозволяють інтегрувати ґендерний баланс у діяльність організації включає ґендерний аналіз відносин між жінками та чоловіками потрібний протягом усього циклу проектів, починаючи від планування. Чоловічий та жіночий досвід на різних рівнях, у різних реальностях, кожне втручання має базуватись на знаннях стосунків між жінками та чоловіками, в залежності від їх мінливості та складності для того, щоб побачити, що проекти задовольняють потреби та сподівання чоловіків та жінок. Важливим є врахування певних обмежень жінок і чоловіків, збільшувати ефективність та сприяти уповноваженню. Ґендерний аналіз також є невід'ємним під час втілення діяльності для моніторингу впливу на стосунки жінок та чоловіків та допомоги у коректуванні такого втручання. Зрештою, гендерний аналіз є вирішальним під час фази

оцінювання, щоб вимірювати вплив зі сторони жінок та чоловіків та гарантувати, щоб дії сприяли зменшенню нерівностей між жінками та чоловіками.

Також, кожен проект організації має розроблятись таким чином, щоб просувати зменшення нерівноправностей між жінками та чоловіками, та досягати конкретних результатів. Ігнорування нерівноправностей може негативно вплиути на людей, котрі потрапляють у несприятливі ситуації; і навіть якщо є справедливе ставлення в контексті нерівної ситуації, це не означає, що нерівноправності зникнуть. Стійкість нерівноправностей показує, що потрібно активно впроваджувати заходи щодо їх усунення. Результати, яких необхідно досягнути повинні бути реалістичні та адаптовані до: контексту, типу втручання, його тривалості, доступності ресурсів, рівня обізнаності громад, та, зрештою, до потреб та сподівань, висловлених жінками та чоловіками.

Зменшення нерівноправності у відносинах між жінками та чоловіками сприяє уповноваженню жінок. Уповноваження для людей, котрі знаходяться в несприятливій ситуації, забезпечує можливість контролю над своїм життям: обізнаність, розвиток навиків та самовпевненості, право вибирати, кращий доступ та контроль ресурсів, можливості прийняття рішень та перспективи зміни структур та інституцій, які підсилюють та зберігають нерівності. Уповноваження є процесом, який не може бути запроваджений ззовні, але може просуватись через створення умов, сприятливих для об'єднання практичних та стратегічних потреб та для мобілізації по задоволенню цих потреб.

Тим не менше, чоловіки та жінки мають бути партнерами та партнерками, коли йдеться про подолання нерівноправності у взаємовідносинах. Збільшення меж незалежності жінок може спричиняти розкол у відносинах. Просування сталих змін повинно відбуватись лише при залученні чоловіків та жінок, котрі стануть «партнерами та партнерками для перемін». Іншими словами, збільшення повноважень жінок не може відбуватись без спільного бачення цієї ідеї: кожен і кожна мають бути прихильниками даного процесу змін. Цей процес має слідувати темпу обізнаності та розвитку навиків залучених осіб. Більш того, в уповноваженні жінок не вбачається втрата для чоловіків, але оптимальне використання усіх сил для роботи над спільною метою.

Щодо зменшення нерівноправних відносин, то це також потребує особливих засобів підсилення для жінок. Поєднання несприятливих умов для жінок, як в суспільстві, так і в приватному та товариському житті, створює необхідність проводити діяльність, що спрямована на жінок. Це досить очевидно в ситуаціях, де жінки зустрічаються з перешкодами, часто невидимими, що вимагатиме, щоб їх лідерство супроводжувалось перш за все допомогою ініціатив, що відповідають їх пріоритетам та потребам. Ці ініціативи дають можливість бути почутими та подолати стереотипи.

Організація, що впроваджує ґендер, як основну лінію повинна встановити певні норми:

1. Спроектувати, впровадити та перевірити план дій по виконанню політики рівноправності жінок та чоловіків.

2. Підтримувати розвиток процесу рефлексії та аналізу щодо питань рівноправності жінок та чоловіків через обмін інформацією, підвищенням обізнаності, навчанням та доступністю експертної консультації.

3. Створити механізм відповідальності у застосуванні політики як щодо планування, впровадження та оцінки проектів, так і для розробки засобів допомоги, організації комунікації та людських ресурсів.

4. Розробити нові та впорядкувати існуючі методології задля полегшення виконання політики рівності жінок та чоловіків.

Таким чином, здійснюючи діяльність, організація повинна включити критерії просування та чуйності до рівноправності жінок та чоловіків, об'єднати механізми ґендерного аналізу від початку роботи проектів чи планування програм, а також під час їх виконання та оцінювання, забезпечити ріст обізнаності через регулярне навчання, комунікацію щодо підходу рівноправності та надання концептуальних та практичних інструментів для досягнення результатів у напрямку рівноправності жінок та чоловіків.

Отже, політика впровадження рівноправності жінок і чоловіків на основі стратегії та принципів ґендеру як основної лінії у діяльності організації забезпечить просування та проведення реформ щодо створення егалітарного середовища для чоловіків та жінок, на рівні юридичних та

регулятивних структур, а також програм та локальних політик.

Література:

1. Кіммел М. С. Гендероване суспільство / Майкл. С. Кіммел; пер. з англ. С. Альошкіна. – К.: Сфера, 2003. - 490 с.

2. Policy of equality between women and men [електронний ресурс] // Socodevi A network of cooperatives and mutuals that cooperate, enrich and share - Режим доступу до статті http://www.socodevi.org/en/a_propos/politiqueefh.php

КАРПЕНЮК Юлія Володимирівна

Ґендерна нерівність в дзеркалі соціологічних досліджень в м. Рівне

Рівненська обласна організація ЛЖВУ; студентка 5 курсу Рівненського державного гуманітарного університету, спеціальність «Політологія» наукова керівниця – канд. соц. наук, доц. кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету Кириленко Олеся Миколаївна.

Рівні права жінок та чоловіків знайшли відображення в новітніх правових документах України, що означає Ґендерну рівність «де-юре». Але фактично реалізація прав та забезпечення рівних можливостей та відповідальності в системі ґендерних відносин – це перспектива, стратегія та завдання гендерних перетворень для українського суспільства.

Дослідження ґендерної ситуації в країні на національному та регіональному рівнях включає в себе збір та аналіз інформації на основі статистичних, соціологічних, медико-соціальних, правових, психологічних та інших методів.

В Україні в останні роки спостерігається активний розвиток ґендерної соціології, зокрема її емпіричний напрям. Вперше результати національних досліджень по ґендерній проблематиці були представлені у публікаціях Е.Плісовської, Н.Лавриненко, Ю.Саенко (національні опитування 1992, 1994 рр, які були проведені дослідницькими центрами «Демократичні ініціативи» та «Соціс-Гелап») [1].

В 1997 році Український інститут соціальних досліджень провів перше спеціальне дослідження з проблем ґендерних відносин в Україні у формі національного опитування. Опитування було проведено при підтримці Ґендерного бюро ПРООН в Україні в рамках проекту «Ґендер в розвитку» [2].

В 2002-2003 рр. в Україні було проведено дослідження по проблемі поширення ґендерних стереотипів в українських ЗМІ (за підтримки Програми рівних можливостей ООН, Шведської Агенції Міжнародного Розвитку (SIDA) у співпраці з Державним комітетом телебачення та радіомовлення України [3], а також національне опитування на тему «За рівні права і можливості» (Український інститут соціальних досліджень за підтримки Канадсько-українського ґендерного фонду) [4].

Велике значення для розвитку ґендерної науки має дослідження на тему «Ґендерні стереотипи і громадське сприйняття гендерних проблем в українському суспільстві», проведене Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України за підтримки Програми рівних можливостей ООН у 2006 році. Дане дослідження було проведене на основі трьох методів: національного масового опитування, національного експертного опитування та контент-аналізу друкованих ЗМІ. Результати дослідження дають всебічну інформацію про стан громадської думки в Україні щодо ґендерної ситуації, проявів ґендерної нерівності та дискримінації, поширення ґендерних стереотипів в українському суспільстві [5].

Останні декілька років соціологічні методи дослідження ґендерних проблем стали використовуватись на регіональному рівні. В 2008-2009 роках такі дослідження були проведені за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ООН у Херсоні, Вінниці, Сумах [6, 7, 8]. Розвиток таких досліджень дуже важливий для формування та вдосконалення інформаційно-аналітичної бази гендерної політики на місцевому рівні. На певному етапі такі дослідження

набудуть характер моніторингових досліджень як на національному, так і на регіональному рівнях.

Аналіз результатів досліджень в м. Рівне.

Центр соціально-політичних досліджень кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету декілька років проводить в місті Рівне дослідження у формі соціологічного опитування на тему «Проблеми захисту прав людини в українському суспільстві». В рамках даного дослідження вивчаються і такі аспекти проблеми як забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в нашому суспільстві. В даній статі будуть представлені деякі результати рівненських досліджень громадської думки щодо ґендерної дискримінації та реального забезпечення ґендерної рівності у суспільстві [9].

За даними соціологічних опитувань в м. Рівне в 2006-2009 років більшість респондентів вважає, що захист прав людини в українському суспільстві недостатній – так вважає 65-70 % опитаних. Порушення прав жінок і чоловіків найбільш поширене в соціальній та економічній сферах життя (Див.: Діаграма 1).

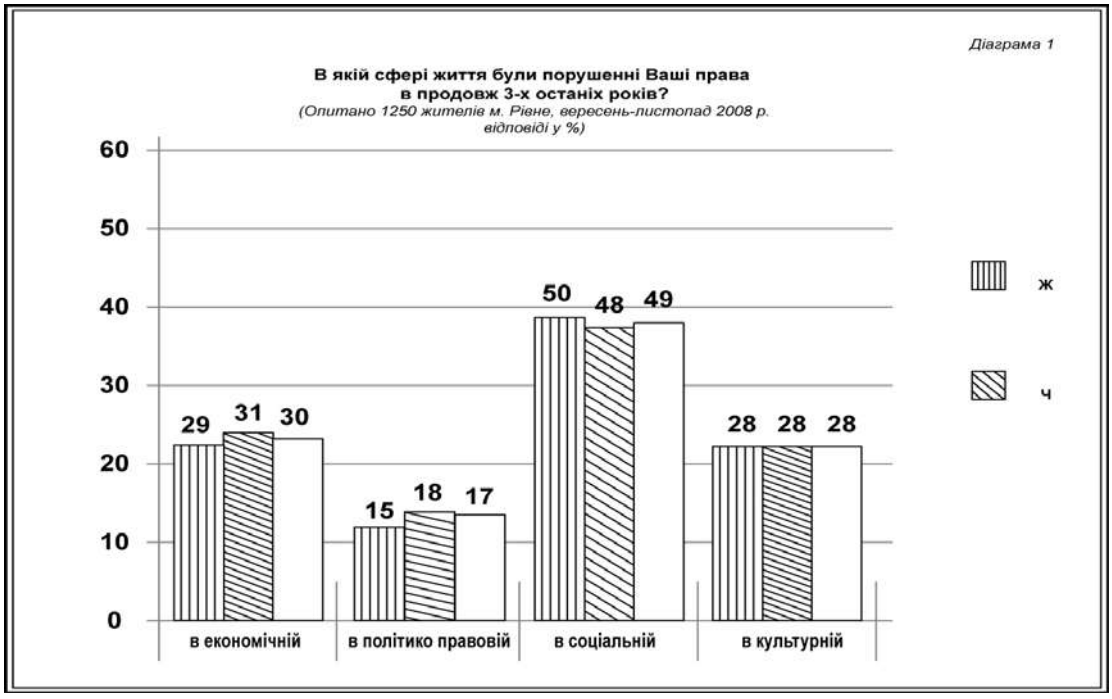

За результатами опитування в 2007 році більшість рівненських респондентів вважають, що українська жінка захищена в соціальному плані недостатньо, однак жінки більш критично оцінюють рівень соціального захисту жінок в порівнянні з чоловіками – тільки 9 % респондентів-жінок вважають його достатнім, 71 % - недостатнім; 23 % опитаних чоловіків оцінюють соціальний захист жінок як достатній, 59 % - як недостатній (Див.: Діаграма 2).

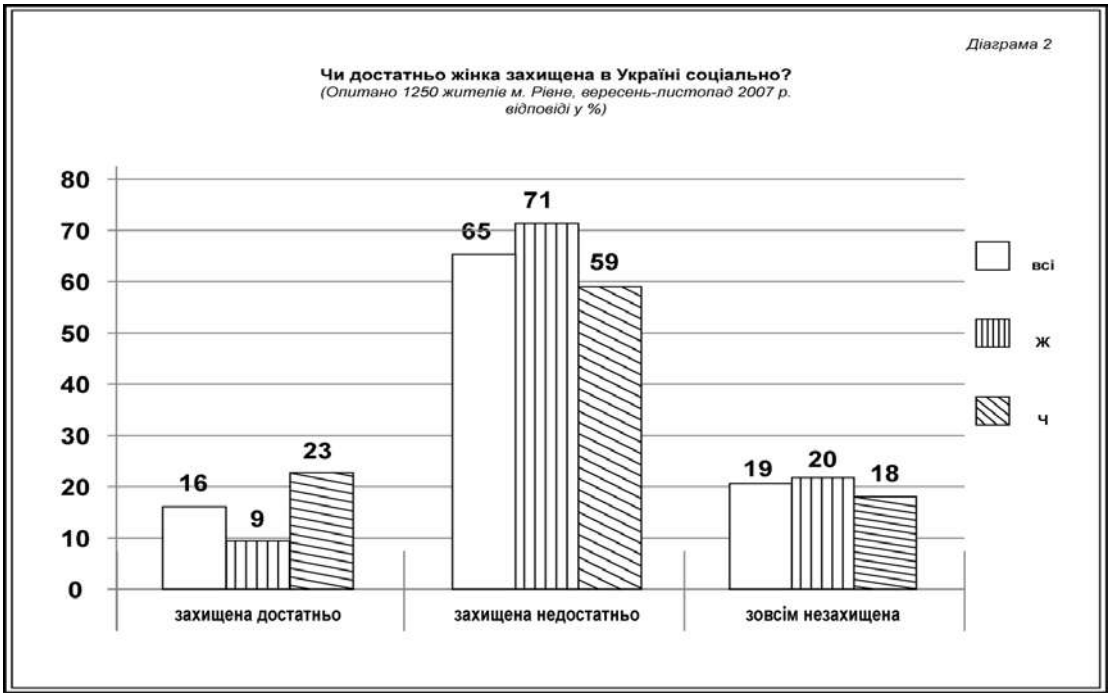

Така ж тенденція спостерігається і у відповідях на запитання щодо забезпечення ґендерної рівності – 5 % жінок та 23 % чоловіків вважає що ця рівність в українському суспільстві забезпечена, 72 % жінок, 42 % чоловіків - не забезпечена (Див.: Діаграма 3).

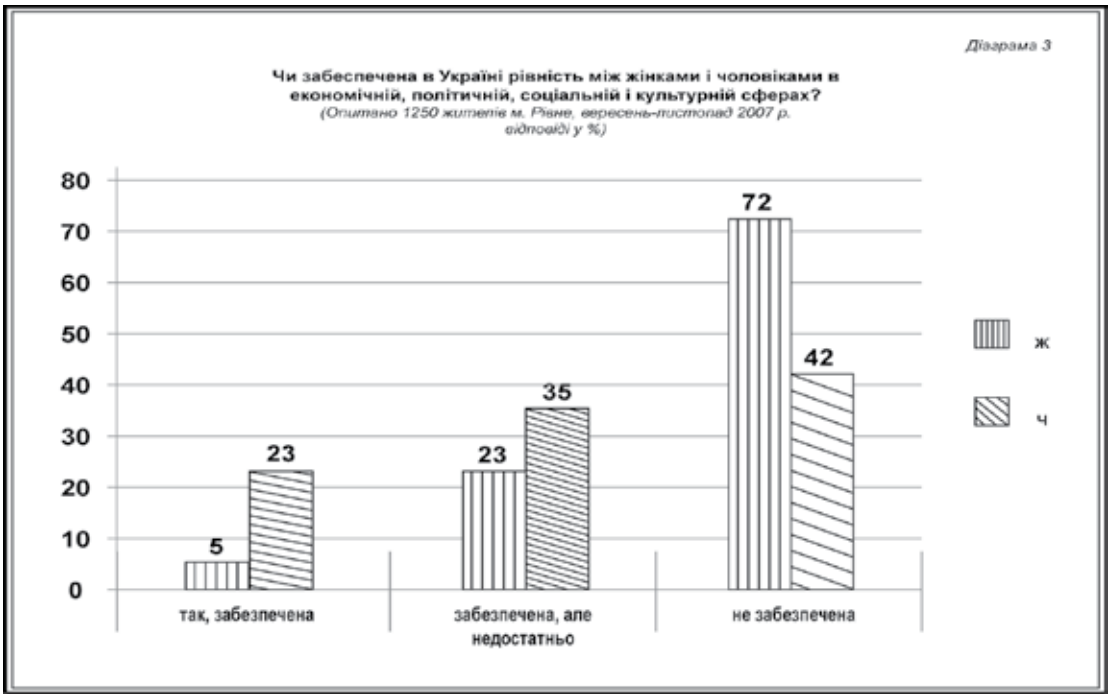

Значно відрізняються оцінки жінок та чоловіків фактичного забезпечення ґендерної рівності в політико-управлінській сфері – 15 % жінок та 23 % чоловіків вважає, що ґендерна рівність у політиці та управління забезпечена, 46 % жінок та 36 % чоловіків – не забезпечена
(Див.: Діаграма 4).

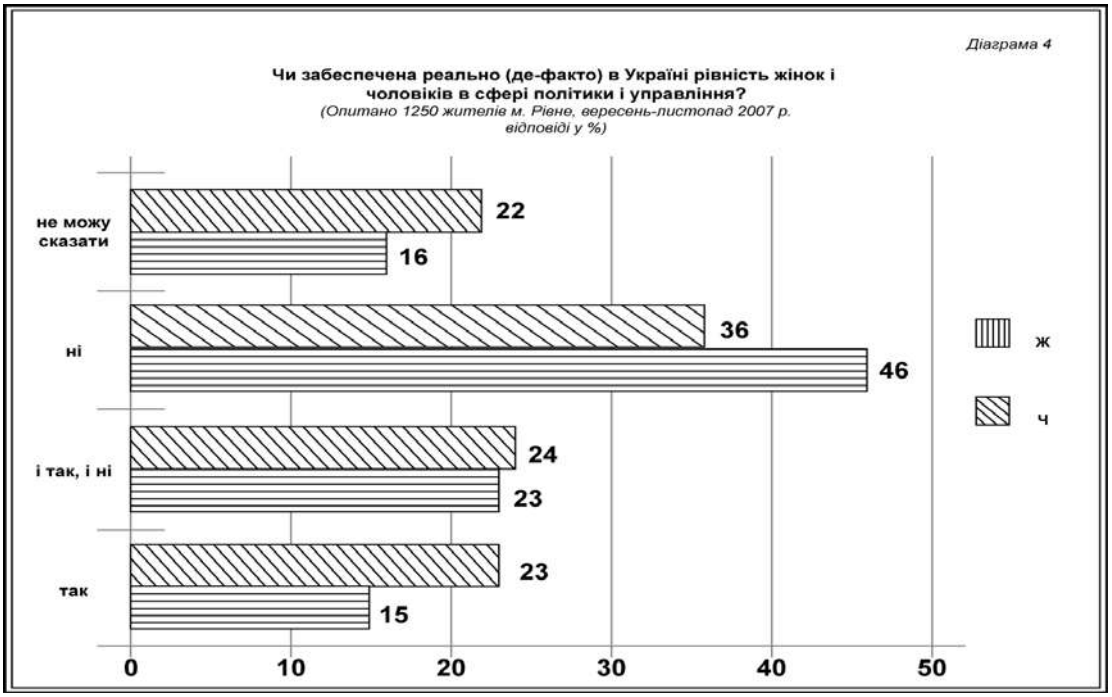

Жінки в українському суспільстві, за результатами досліджень більш ніж чоловіки дискриміновані не тільки в соціально-економічній та політичній сфері. Приниження жінок та їх дискримінація поширена в сфері сімейно-шлюбних та сексуальних відносин. Так, фізичне насильство за оцінками респондентів зустрічається частіше по відношенню до жінок. На жаль, другим об'єктом насильства у сім'ї виступають діти (Див.: Діаграма 5).

Зауважимо, що в Рівненській області на обліку в міліції за домашнє насильство стоїть близько 3 320 чоловіків та 210 жінок (96 % - чоловіки, 4 % - жінки).

За результатами опитуваннь 36 % респондентів були свідками сексуальних домагань та сексуального насильства. З точки зору жінок, ця форма ґендерного насильства поширена більше по відношенню до жінок – 19 % опитаних жінок , а з точки зору чоловіків – тільки 4 % опитаних

чоловіків. І жінки , і чоловіки у 12-12 % відповідей зазначають, що були свідками сексуальної дискримінації по відношенню до представників своєї статі. Очевидно, що ставлення жінок та чоловіків до цього питання відрізняється і, в певній мірі приховується, вуалюється, особливо, чоловіками (Див.: Діаграма 6).

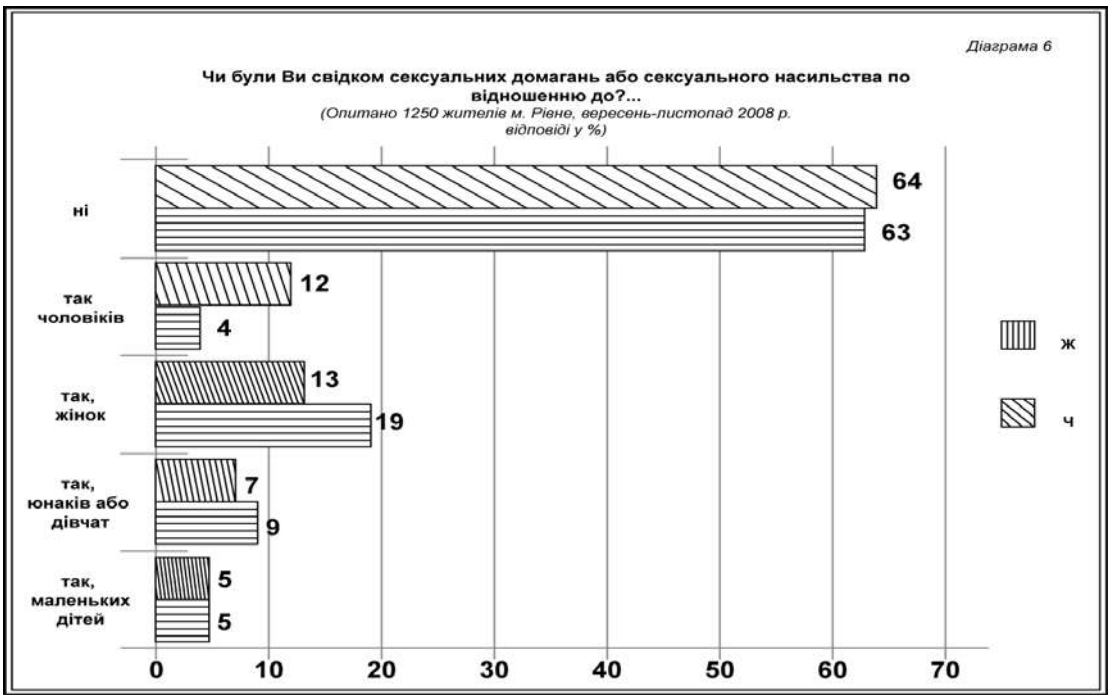

Загальні оцінки поширення ґендерної дискримінації жінок та чоловіків в українському суспільстві респондентами обох статей принципово відрізняються: жінки визнають дискримінацію своєї статі в 2,5 рази більш поширеною в порівнянні з оцінками чоловіків – 48 % опитаних жінок, 17 % опитаних чоловіків – вважають, що в нашому суспільстві більш дискриміновані представники їх статі (Див.: Діаграма 7).

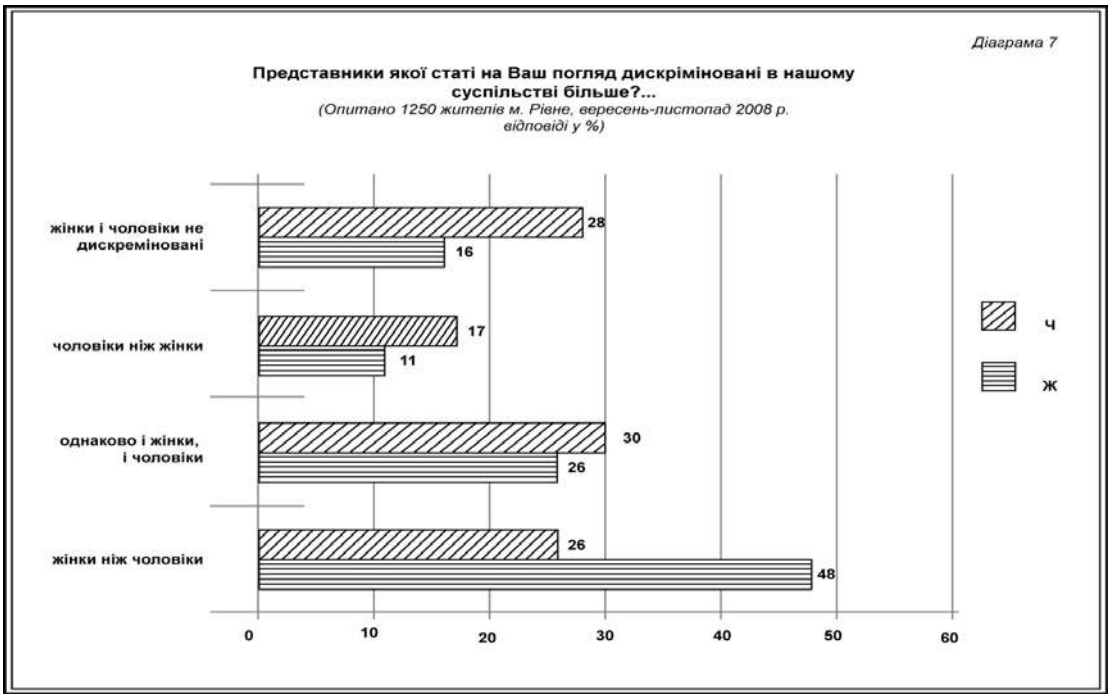

Можна зробити наступні висновки:

- Соціологічні дослідження громадської думки на локальному рівні підтверджують висновки, зробленіна основі аналізу результатів національних опитувань – це значне поширення ґендерної дискримінації в українському суспільстві. В цілому результати досліджень вказують на прояви дискримінації жінок в усіх сферах житя – соціальній, економічній, політико-управлінській, сімейно-шлюбній та сексуальній.
- Результати національних та регіональних досліджень щодо ґендерної ситуації та ґендерної нерівності мають більш широко використовуватись в сфері гендерної політики на регіональному рівні, а також всебічно представлені місцевім громадам через засобами масової інформації.
- Дослідження проблем ґендерної дискримінації мають отримати підтримку з боку провідних науковців не тільки національного, а й регіонального рівнів з перспективою створення спеціальних робочих фахових груп з ґендерного моніторингу в усіх регіонах України.

Література:

1. Політичний портрет України. Бюлетень науково-навчального центру «Демократичні ініціативи». - К.,1994. – 70 с.
2. Моніторинг громадської думки населення України. УІСД/ПРООН. Інформаційний бюлетень № 11: жовтень 1997 року. – К, 1997. – 29 с.
3. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна та якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ. – К.,2004. – 76 с.
4. Ґендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К.,2004. – 129 с.
5. Ґендерні стереотипи і громадське сприйняття гендерних проблем в українському суспільстві. – К., 2007. – 144 с.
6. Ґендерні проблеми в місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоуправління Херсонської області. – Херсон, 2008. – 68 с.
7. Жінки та чоловіки на ринку праці. – Вінниця, 2009. – 33 с.
8. Гендерний портрет Сумської області. Аналітичне дослідження. – Суми, 2009. – 146 с.
9. Кириленко О.М.Сучасний досвід політологічних досліджень в сфері захисту прав людини // Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ.- 2009. - № 3.- С. 52-62

КУЧЕРЕНКО Інна Вікторівна

Мережевий підхід Рендалла Коллінза в інституціоналізації ґендерної освіти

Кафедра соціології, факультет масових комунікацій, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
науковий керівник - Чернов Олександр Юрійович, к.ф.н., доцент

Одним із завдань, що стоять перед інститутом освіти як в Україні так і в інших країнах, що розвиваються є впровадження програм гендерного виховання та освіти. Розуміння важливості побудови гендерної стратегії на рівні державної політики обумовлюється необхідністю вирішення ряду складних соціально-економічних проблем у країні, що вимагає активізації всіх громадських сил, в тому числі і жінок, що становлять в Україні більшість (54%) населення.

Найпростіше пояснення поняття «гендер» в тому, що це не просто приналежність до чоловічої або жіночої статі, а суспільна роль, яка виконується членами суспільства відповідно до приписуємих статі якостями. Можна провести аналогію з визначенням поняття «власність», яке дає американський соціолог Рендалл Коллінз: «було б помилкою думати про власність обов'язково як про річ, яку можна купити або продати за гроші. Насправді власність - це не сама річ як фізичний об'єкт. Власність - це соціальне відношення, спосіб, яким люди звертаються з річчю ». Таким чином, і під гендером ми будемо розуміти соціальне відношення до чоловічої або жіночої статі.

Оскільки останнім часом прийнято говорити про гендерну рівність, а точніше про необхідність її досягнення, не зайвим буде згадати ще одну необхідну в умовах сучасного суспільства «рівність», а саме інформаційну. На наш погляд, загальною ознакою в аналізі цих двох понять є залежність досягнення рівності від економічних факторів. Якщо в першому понятті ми говоримо про економічну залежності жінок від чоловіків, то в другому, мається на увазі недоступність інформаційних технологій для жінок. Таким чином, найбільш уразливими як в економічному відношенні, так і в плані доступу до інформаційних технологій є жінки. Більшість жінок традиційно зайняті у сфері культурного виробництва: у сфері мистецтва, культури, охорони здоров'я, освіти. Ці сфери з переважанням жіночої праці, які відіграють важливу роль у формуванні особистості, часто оплачуються значно нижче, ніж сфери з переважанням чоловічої праці. Крім того, у суспільствах, де переважають патріархальні традиції жінкам як і раніше складно будувати свою професійну кар'єру. У таких країнах з традиційними поглядами нові патерни соціального відношення до гендерної поведінки приживаються найбільш важко і зустрічають при цьому серйозний опір.

Епоха інформаційного суспільства, у яку нам пощастило жити це, безумовно, період нових можливостей і нових вимог, які висуваються людському суспільству. У цей час з'являються нові інформаційні та комунікаційні технології, покликані збагатити суспільні відносини та вирішити низку соціальних проблем.

Роль інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту соціальних перетворень завжди привертала увагу міжнародного співтовариства і, особливо, Організації Об'єднаних Націй. Четверта Всесвітня конференція з проблем жінок, яка проходила в Пекіні в 1995 році, завжди розглядалася як переломний момент в сприйнятті інформаційних технологій як потужного інструменту, який міг би використовуватися жінками для мобілізації власних можливостей, інформаційного

обміну та набуття більшої самостійності в житті суспільства. Віртуальне співтовариство жінок, що сформувалося завдяки Пекінської конференції, що поклало початок міжнародної електронної мережі жіночих організацій продовжує існувати і розвиватися. Конференція в Пекіні була також першою міжнародною конференцією, на якій обговорювалися насущні питання інформаційних і комунікаційних технологій, що стосуються жінок .

В останніх міжнародних документах визнається існування в нових комунікаційних технологіях прихованої упередженості по відношенню до жінок, і в якості найважливіших завдань інформаційного суспільства називаються такі завдання, як навчання жінок навичкам володіння інформаційними технологіями, зростання їх компетентності та розширення для них доступу до нових технологій та їх використання.

Рендалл Коллінз у своїй книзі «Соціологія філософій» (1998) показав, що розвиток насамперед соціально-гуманітарних наук, грунтується на інтерактивних ритуалах спільнот однодумців, їх ентузіазмі і емоційній енергії. За його словами, «Для інтелектуалів суспільство, значуще для них більш за все, що дає їм творчу енергію, яка є джерелом і ареною розгортання їхніх ідей, - це їхня власна інтелектуальна мережа ». Як зауважив Рендалл Коллінз, «істини не виникають в ізольованих мізках». Це твердження як найкраще підходить також і для сфери громадських організацій, у тому числі і гендерної спрямованості. За словами самого Рендалла Коллінза запропонований ним мережевий підхід до аналізу філософської думки може бути використаний і до інших видів культурного виробництва. Таким чином, використання нових методів в освітньому процесі спільно із застосуванням інформаційних технологій дозволить домогтися істотних результатів в рамках гендерної освіти та гендерної державної політики в цілому.

За всю історію людства Інтернет можна назвати найшвидшим в плані розповсюдження інформаційним засобом. Його використання дозволяє в лічені секунди поширювати інформацію і при цьому відразу ж отримувати зворотний зв'язок. Масштаби і ефективність Інтернету як засобу комунікації важко переоцінити. Прикладом цього можуть бути події, які мали місце в ряді міст Індії на початку цього року. Як повідомляє газета Російський Newsweek , представники радикальних партій країни організували акції гендерної дискримінації, в ході яких нападам піддалися молоді дівчата, які відвідували нічні клуби, бари або просто були одягнені в міні-спідниці і декольте.

Оскільки влада Індії відреагували на ці події не досить переконливо, жінки стали рятувати себе самі. На початку лютого журналістка із Делі Ніша Сюзан створила в соціальній мережі Facebook рух під назвою «Консорціум розв'язних і просунутих жінок, що ходять по барах». За перший же тиждень в нього вступило більше 50 000 чоловік. «Ганді роками збирав прихильників і однодумців, нові технології дозволяють робити це за кілька днів », - говорить соціолог Нанді Сардесай. Перша ж акція «Консорціуму» викликала не менший резонанс, ніж дії фундаменталістів. Ніша Сюзан розмістила в своєму блозі поштову адресу лідера радікалістской партії і закликала учасниць співтовариства відправляти йому жіночі труси рожевого кольору, пояснюючи цей виклик тим що це колір впевнених у собі, сміливих і сексуальних дівчат. До 14 лютого в офіс партії надійшло понад 1500 трусів. Одна з учасниць акції зазначила, що це був єдиний спосіб продемонструвати своє ставлення до подій які відбувалися і показати, що подібні дії фундаменталістів їх не залякають. Вона також додала, що у дівчат немає можливості зібратися всім в одному місці і провести демонстрацію, саме тому акції, організовані за допомогою мережі єдиний вихід для жіночих рухів Індії.

Ми бачимо, що подібні акції протесту проти радікалістскіх організацій стали можливими в основному завдяки використанню комп'ютерних технологій та Інтернету зокрема. Ефективність і масштабність подібних акцій можна пояснити і з позиції соціологічної теорії солідарності. Емоційні проблеми служать тому, щоб зібрати групу воєдино, особливо коли існує якась зовнішня група протистояння . Подібна групова солідарність, спрямована проти зовнішньої загрози підкріплюється ще й соціальними ритуалами, в даному випадку одним з них стало масове символічне послання лідерів радикального руху.

Більш вільні жінки, досягнувши традиційно чоловічих переваг, таких як влада, гроші та особистий статус доводять, що не існує і ніколи не існувало об'єктивних біологічних передумов до пере-

важного становища чоловіків в суспільстві. Крім того, в останні роки жінки почали пропорційно перевершувати чоловіків у здобутті вищої освіти, і це провіщає ще більше проникнення їх на більш високо оплачуваний ринок праці .

Відсторонення жінок від інформаційно-комунікаційних технологій може також означати, що вони одержують менше вигод не тільки від освітніх можливостей, які надають ці технології, і від тих можливостей, які з'являються у сфері зайнятості, а й від доступу до систем охорони здоров'я та інших соціальних послуг, увіковічуючи і поглиблюючи тим самим існуючу гендерну нерівноправність .

Використання нових методів у навчальному процесі з застосуванням інформаційних технологій, дозволить досягти значних результатів у сфері гендерної освіти та державної політики в цілому. Зокрема, на наш погляд одним з найбільш ефективних методів, які можна застосувати в інституціоналізації гендерних процесів є метод аналізу інтелектуальних соціальних мереж, розроблений американським соціологом Рендалл Коллінзом. Що застосовується до будь-якої сфери культурного виробництва, мережевий метод дозволяє використовувати механізми групової солідарності, у тому числі і на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Література:

Коллінз Рендалл. Соціологічна інтуїція: введення в неочевидні соціологію / / Особистісно-орієнтована соціологія. - М.: Академічний Проект, 2004. - Стор. 531

Плімо Наташа. Гендерні проблеми в інформаційному суспільстві. Санкт-Петербург, 2004. - С. 102.

Collins Randall. The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change. Cambridge: Harvard University Press, 1998. - с. 1002.

Олена Черненко. Труси свободи / / Російський Newsweek. - Березень 2009

Див.: там же

Див: Коллінз Рендалл. Соціологічна інтуїція: введення в неочевидні соціологію / / Особистісно-орієнтована соціологія. - М.: Академічний Проект, 2004. - Стор.563

Див: там же: стор.565

Плімо Наташа. Гендерні проблеми в інформаційному суспільстві. Санкт-Петербург, 2004. - С. 102.

МАКАРОВА Антоніна Григорівна

Політика рівних можливостей: аналіз моделей прийнятих в світі та стан гендерної політики в Україні

Студентка, Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики Історичного факультету Маріупольського державного гуманітарного університету
наукова керівниця - доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, кандидат політичних наук Дегтеренко Анастасія Миколаївна

Гендер - соціокультурна категорія та колективні уявлення, завдяки яким біологічні відмінності статей переводяться на мову соціальної та культурної диференціації. Поняття гендер походять від грецького «генос» («походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує»). Термін «гендер» введено в соціальні науки Енн Оклей в 70-ті роки XX ст. Соціологи проводять різницю між чоловіком та жінкою за такими ознаками: біологічна стать, гендерна ідентифікація, гендерні ролі. Гендер має соціальний та правовий аспект. Основою правового статусу особистості є її фактичний соціальний статус, тобто реальний стан людини в суспільстві. Право вводить цей стан в законодавчі рамки. В соціальному відношенні статус являє собою певну систему соціальних можливостей людини.

Протягом останніх тридцяти років в усьому світі зросло розуміння питань, пов'язаних із ґендерною рівністю. В світі вироблено декілька типів політики рівних можливостей.

Соціал-демократична модель, яку іноді називають моделлю двох годувальників, в основному притаманна для північноєвропейських країн. Ці країни вже давно вважаються міжнародними лідерами прогресивної гендерної політики. Політика рівної зайнятості впроваджується через централізоване колективне лобіювання та соціальну політику. Менша увага приділяється тут конституційним гарантіям, і, наприклад, ні у Швеції, ні в Данії немає конституційних положень, що гарантують рівну оплату та рівність у ставленні до жінок.

Скандинавські країни, загалом, є менш активними у впровадженні законодавства про рівну оплату і рівні можливості, але вони провели велику практичну роботу у розширенні можливостей. З 2000 р. Швеція змістила фокус політики досягнення гендерної рівності із часткових заходів спеціального застосування на ширше коло заходів, що впливають на щоденну політичну та адміністративну діяльність. В країні було прийнято 3-рівневу стратегію з інтеграції гендерної політики, яка складається з таких елементів: 1) виділення категорії тендеру в усій офіційній статистиці; 2) проведення навчальних програм з гендерної рівності для міністрів, прес-секретарів, політичних радників, керівних державних службовців; 3) включення гендерного виміру в роботу усіх урядових слідчих комісій.

Закон Норвегії «Про гендерну рівність» є унікальним у тому значенні, що він не тільки стосується трудової діяльності, а має більше охоплення і стосується усіх секторів, включно з освітою, політичним та сімейним життям. Закон поширюється також на сферу приватного життя, але тут він не передбачає механізмів примусового застосування. Законодавче регулювання сфери сімейного та приватного пояснюється завданням «змінити ставлення до гендерної дискримінації у приватному житті та заявити про позицію держави з цього питання». Цей приклад демонструє значення змін у суспільних поглядах до будь-якої комплексної гендерної політики. Більше того, Закон Норвегії «Про гендерну рівність» містить положення щодо позитивних дій на користь жінок, а також, що дуже важливо, на користь чоловіків у видах зайнятості, пов'язаних із навчанням дітей

та догляду за ними.

Що стосується ліберального типу, то законодавчі положення, що регулюють застосування антидискримінаційних заходів та рівну оплату для чоловіків і жінок, вперше були прийняті у ліберальних демократичних країнах. У Великобританії закон про рівну оплату був прийнятий 1970 р., навіть раніше, ніж у скандинавських країнах. Канадський закон «Про рівну оплату» був прийнятий ще у 1956 р. Однак раннє прийняття законодавчих актів не означало їх ефективності. Програми позитивних дій реалізуються у США протягом 30 років, але жінки та представники меншин ще й досі стикаються з суттєвими перешкодами кар'єрного зростання на вищих управлінських рівнях.

У країнах з ліберальним типом рівної зайнятості побутує переконаність, «що рівні можливості - це відсутність окремих бар'єрів та ... підтримка рівності можливостей на індивідуальній основі». Законодавство щодо гендерної рівності тут не впроваджується через колективні угоди. Спори, що стосуються рівної зайнятості, як правило, вирішуються у судах на індивідуальній основі.

В країнах з консервативним типом політики рівної зайнятості у жінок та чоловіків чітко визначені соціальні ролі, які надійно захищаються профспілками і роботодавцями. Цей тип може також характеризуватися баченням ролі чоловіка як годувальника. Це бачення поступово розмивається завдяки все більшій участі жінок на ринку праці, політичною трансформацією стосунків у сфері соціального забезпечення і зайнятості, а також новими відносинами у сім'ї.

Гендерне законодавство у країнах консервативного типу політики рівної зайнятості традиційно спрямоване на захист особливого статусу матерів. У багатьох з цих країн, наприклад, не допускається, щоби жінки працювали в нічну зміну або їздили у службові відрядження, якщо вони вагітні або мають маленьких дітей. У Німеччині й Нідерландах не надаються послуги догляду за дітьми ясельного віку, тому жінки змушені залишатися вдома. З 1986 року у Німеччині введено оплачувану відпустку для догляду за дитиною, що заохочує матерів залишатися вдома та дбати про немовлят. Гендерна ситуація в державах Центральної і Східної Європи наближена до моделі скандинавських країн, коли залучення жінок на ринок праці сягає 80 % (Естонія, Латвія, Литва) та 70 %. Різниця в оплаті праці між статями складала 11 % в Угорщині та 13 % у Польщі. Незважаючи на досягнення в громадському житті, приватне життя залишилося таким, як і раніше, і «традиційне сприйняття чоловіка і жінки залишилося, в основному, незмінним».

Треба зауважити, що гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених міжнародним законодавством. Навіть тоталітарна держава, якою наприклад був Радянський Союз, ретельно підтримувала гендерну рівність. Кількість жінок-інженерів дорівнювала кількості чоловіків. Навіть в космос Радянський Союз відправив жінок одразу після чоловіків. В радянські часи жінки займали пости керівників підприємств та директорів установ.

Українське законодавство бере свої витоки з радянського, але з набуттям незалежності наша держава формує своє законодавство самостійно. Тому, є доцільним проаналізувати сьогоденний стан законодавства України, що стосується гендерної рівності і зробити висновки, щодо поліпшення існуючої ситуації з урахуванням міжнародних підходів до рівних можливостей.

Що стосується України, то основною проблемою є декларативний характер гендерної рівності та формальність прав жінок. Реальна ситуація багато в чому є прямо протилежною правовим нормам. Основними жіночими проблемами є домашнє насильство, проституція та торгівля жінками, наркоманія, безробіття, відсутність послідовної державної політики в цій сфері. Особливої гостроти набула проблема сексуальних зазіхань, які вважаються нормою у відносинах між керівниками-чоловіками та підлеглими-жінками. Чинне законодавство de jure гарантує чоловікам та жінкам України рівні права та можливості, але наскільки вони реально допомагають жінкам відчути себе вільними та рівними в політичній, культурній, соціальній, економічній сфері, у працевлаштуванні та в повсякденному житті?

Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України. Статті 3, 21, 23, 24 Конституції закріплюють рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних

з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і так далі. Йдеться також про те, що створюються умови, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством. Мова йде про правовий захист, матеріальну і моральну підтримку материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам та матерям. Законодавчо чоловіки позбавлені такої можливості. Саме такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності.

Окрім цього Україною ратифікована ціла низка міжнародних документів, зокрема базова з цих питань - Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Наскільки ці нормативні акти вплинули на розвиток гендерної рівності в нашій країні? По-перше, вони носять виключно декларативний характер та не забезпечені механізмами реалізації, тобто фінансовими та організаційними ресурсами для забезпечення даних зобов'язань, по-друге, громадянське суспільство в Україні на сьогоднішній день, нажаль, не є силою, яка здатна вплинути на гендерну ситуацію в країні. Отож, законодавче закріплення гендерної рівності не допомогло жінкам добитися реального рівноправ'я. Та найбільш відчутна гендерна нерівність у декількох сферах - праці та зайнятості, в сфері політики, у сімейному та повсякденному житті.

Що стосується сфери праці та зайнятості, то головну проблему тут становить рівень заробітної плати. В цілому рівень жіночої заробітної плати складає 2/3 чоловічої. Гендерна нерівність в оплаті праці є прямим порушенням принципу рівної оплати за рівну працю. Всі ці роки на ринку праці простежується ще одна закономірність: чоловіки витісняють жінок з перспективних і добре оплачуваних посад. Традиційні стереотипи масової свідомості суттєво обмежують можливості кар'єрного росту для жінок та негативно впливають на їх сімейні відносини як тільки вони добиваються перших успіхів.

Ще однією з латентних проблем нашого суспільства є домашнє насильство. За неофіційними даними (офіційні дані з цієї проблеми відсутні) кожна 5 жінка в Україні була жертвою домашнього насильства. Фактично, в Україні до сьогоднішнього дня немає реабілітаційних центрів для жертв домашнього насильства, які стали нормою для цивілізованих країн. Кваліфікована правова допомога є недоступною для більшості жінок, які потрапили в скрутну ситуацію.

Ще однією проблемою є сфера політики. Прекрасна стать складає 53% населення країни, кількість жіночих організацій зростає, а кількість жінок в органах влади зменшується. Успішних і відомих жінок-політиків чи державних діячів в Україні дуже мало, їх можна перерахувати по пальцях: Тимошенко, Богатирьова, Супрун, Семенюк, Вітренко, Богословська, ще декілька менш відомих прізвищ і практично все.

Узагальнюючи, можна сказати, що на шляху до встановлення гендерної рівності у нашому суспільстві стоять наступні чинники:

- стереотипи масової свідомості, які й досі розглядають жінку як слабку у порівнянні з чоловіком істоту, яка є другорядною в суспільному, політичному та економічному житті, чоловіча ідеологія є породженням тоталітарної системи, але виховання спроможне змінити гендерну ментальність.
- кризова економічна ситуація (і особливо безробіття, яке часто штовхає жінок на заробітчанство, що нерідко призводить то продажу жінок та подальшої сексуальної експлуатації) та переважаючий на ринку праці попит на працівників-чоловіків, а не жінок.
- слаборозвинуте громадянське суспільство, у тому числі пасивність жіночих організацій та окремих жінок у відстоюванні своїх законних прав та свобод.
- відсутність національного механізму щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя.

Отже, проаналізувавши моделі політики держав світу стосовно рівних можливостей та розглянувши існуючий стан речей в Україні дійшли до наступного висновку: ситуація, що склалася в нашій країні потребує створення і реалізації державної програми подолання гендерної нерівності, адже зміни у становищі жінок в Україні можливі лише за умови послідовної державної гендерної політики.

Література:

1. Завдання Закону «Про гендерну рівність»: http://odin.dep.no/bfd/english/topics/gendereq/bn.html

2. O'Conner, Julia. 2005. Employment Equality Strategies in Liberal Welfare States. In Gender and Welfare State Regimes, ed. Diane Sainsbury. Oxford: Oxford University Press. 167 p.

3. UNICEF. 2001. A Decade of Transition. Regional Monitoring Report No 8, UNICEF International Child Development Center, Florence.

4. Ferge, Z. 1998. Women and Social Transformation in Central and Eastern Europe: the «old left» and the «new right». Social Policy Review, 10, Newcastle: Social Policy Association, 378 p.

5. Україна. Закони. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. - Київ,2007.

6. Гендерна експертиза українського законодавства. Сутність, необхідність та методологічні основи. (Відп. ред. Т.М. Мельник.) - Київ, 2006. – 214 с.

7. Власенко Н.С., Виноградова Л.Д., Калачова І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. - Київ, 2005. – 308 с.

МАРУШКЕВИЧ Людмила Юріївна

Ґендерні стереотипи: аналіз, зміст та структура

Відділення «Початкове навчання»,
Луцький педагогічний коледж
наукова керівниця - старший викладач
Єрко Галина Іванівна

Якими б не були людські суспільства, – примітивними чи розвинутими, осілими чи кочовими, багатими чи бідними – усіх їх об'єднує незаперечний факт наявності в соціальній структурі двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок, а також ціннісні, спрощені уявлення, тобто стереотипи про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси посідати, які соціальні ролі відігравати .

Слово «стереотип» походить від поєднання двох грецьких слів: stereos – твердий, typos – відбиток і означає спрощене, схематичне, часто викривлене уявлення про щось або про когось. Сприймаючи інших людей та їхню поведінку, ми часто спрощуємо або узагальнюємо картину. Ґендерні стереотипи відбивають погляди у суспільства на поведінку, яка очікується від чоловіків або від жінок.

Таким чином, ґендерні стереотипи – це наше розуміння чоловічої і жіночої традиційної ґендерної ролі, суспільні погляди на те, як повинні себе поводити жінка і чоловік; що вважати чоловічим, а що – жіночим; які професії є жіночі, які – чоловічі .

Ґендерні стереотипи оцінюються за такими категоріями:

1) особливості зовнішнього вигляду;
2) риси характеру, що відбивають ставлення до людей;
3) ділові риси, пов'язані з трудовою діяльністю;
4) інтелектуальні особливості, здібності, інтереси;
5) традиційне розуміння маскулінності-фемінності;
6) риси, пов'язані з подружньо-батьківськими ролями чоловіків і жінок;
7) любовно-сексуальний бік стосунків між різними статями.

Центральними значеннями у жінок є «опіка», у чоловіків – «сила» .

Мета статті – розкрити та проаналізувати ґендерні стереотипи, які існують в українському соціумі.

З раннього дитинства людина живе у просторі соціально-культурних стереотипів, які вироблені суспільством під впливом найрізноманітніших причин. Дослідники стверджують, що ґендерні стереотипи виникають на ґрунті різних статусів і ролей жінок і чоловіків у суспільстві. Ці стереотипи мають тривалу історію.

Наприклад, ще до початку XX століття суспільству була притаманна позиція, що жінка створена тільки для кухні, дому та дітей. Але й досі ця думка глибоко пронизує свідомість багатьох людей – чоловіків та жінок. Тому ще і в наш час частина чоловіків (і жінок) вважають жінку тільки господинею у домі, а не особистістю, яка може вирішувати суспільні справи .

Досить поширеною є й суспільна думка про самотню жінку як нещасливу. Успішна жінка обов'язково має бути заміжньою, виховувати дітей, бути доброю господинею. А чоловік постає як годувальник, захисник, джерело прибутку, керівник. Доволі часто жінок оцінюють за наявністю

сім'ї та дітей, а чоловіків – за професійні успіхи. Їх визначають сильними і більш пристосованими до життя та кар'єри. Відповідно до цього прийняття важливих суспільних рішень – це справа чоловіків. Звідси недооцінка ролі жінок у прийнятті соціально важливих рішень. Нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні й не здатні мислити раціонально, щоб бути лідерами та керівниками, а чоловіки – позбавлені чуттєвості й терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. Тому така мала кількість жінок у Верховній Раді, та ще менша кількість жінок, які обіймають вищі керівні посади у державі та сферах управління. Певні види хобі та занять у вільний час також набули чіткого ґендерного забарвлення, як-от, наприклад, мисливство, рибальство, гра в шахи чи доміно – для чоловіків або вишивання, плетіння, квітникарство – для жінок.

Говорячи про масові соціально-психологічні явища, слід мати на увазі ту обставину, яка стосується способу їх виникнення та здійснення. Коли ми говоримо про будь-який прояв масової психології, наприклад про суспільний настрій, суспільну думку, то це зовсім не означає, що йдеться про якісь надіндивідуальні або позаіндивідуальні психічні стани.

Виникнувши у результаті міжособистісного спілкування, масові соціально-психологічні явища закріплюються у вигляді різноманітних стереотипів, еталонів, звичаїв, традицій та виконують важливі суспільні функції. Проявляючись у багаточисленних фактах безпосереднього спілкування, у живому потоці людських комунікацій, вони регулюють спілкування, надають йому історично обумовлену закономірність.

Хоча соціальний стереотип не завжди відповідає вимогам точності, він відіграє суттєву роль в оцінці світу, оскільки дає змогу різко скоротити процес пізнання. Виникаючи в умовах обмеженої інформації про об'єкт, соціальний стереотип може бути й хибним та виконувати консервативну і реакційну роль, формуючи помилкове знання людей та серйозно деформуючи міжособистісну взаємодію.

Стереотип, що ототожнює образ науки і типового вченого з чоловічою статтю, є сильним детермінуючим фактором у виборі кар'єри.

Існує також стереотип, що природничими науками повинна займатися сильна стать, а не жіноцтво. Юнаки вважають, що заняття природничими науками для них є важливішим, бо знадобиться в майбутньому. На прикладі студентів Луцького педагогічного коледжу можемо проаналізувати таку ситуацію щодо вибору виду діяльності у майбутньому. На відділенні «Дошкільне виховання» із 190 студентів навчається лише 2 хлопці. З огляду на це ми можемо говорити про існування стереотипу, що вихованням дітей повинні займатись лише жінки. Проте на відділенні «Початкове навчання» з додатковою кваліфікацією вчитель інформатики чи оператор комп'ютерних систем кількість хлопців більша (із 357 студентів – 89 становлять хлопці). Це підтверджує стереотип про перевагу і нібито кращі здібності чоловіків у вивченні технічних наук, але тут слід враховувати, що це навчальний заклад, який готує вчителів початкових класів. На відділенні «Фізична культура» кількість хлопців становить 85 чоловік з 113 студентів, що свідчить про те, що для чоловіків також більш важливе фізичне загартування, ніж жінкам. Саме на таких патріархальних поглядах будується вибір професії.

З погляду соціального конструктивізму не існує універсальної чоловічої чи жіночої ролі.

Е.Маккобі та К.Джаклін виокремили лише чотири характеристики, що їх можна вважати найбільшими (з урахуванням вищенаведеного висновку) ґендерними відмінностями, а саме:

- у дівчат кращі вербальні (мовні) здібності й навички;
- у хлопців ліпші візуально-просторові здібності та навички;
- хлопці вправніші від дівчат щодо математичних здібностей;
- хлопці/чоловіки агресивніші за дівчат/жінок .

У нашому світі зараз нав'язують певні правила поведінки чоловікам та жінкам, яких вони повинні дотримуватися.

Так, наприклад, армія і флот досі вважаються «суто чоловічими» сферами діяльності, де немає місця жінкам, а шиття, вишивання, плетіння прийнято вважати за «жіночу» роботу.

Аби вивчити стереотип, який сформувався у жінок про портрет чоловіка і у чоловіків про портрет жінки нами було проведено дослідження серед студентів Луцького педагогічного коледжу.

Воно продемонструвало, якими ж повинні бути на думку жінок чоловіки, і якими повинні бути жінки на думку чоловіків.

Результати нашого дослідження були наступними. Більшість чоловіків визнали, що жінка повинна бути вродливою, охайною, скромною, розумною, лагідною, повинна вміти готувати та виявляти материнські почуття. Жінки вважають, що чоловікові потрібно мати такі риси, як чуйність, сміливість, чесність, вірність, ніжність бути впевненим у собі.

Портрет чоловіка	**Портрет жінки**
Веде здоровий спосіб життя	Вродлива
Поважає права жінки	Вірна
Цікавий у спілкуванні	Самостійна
Чуйний	Лагідна
Сміливий	Розумна
Чесний	Охайна
Вірний	Уміє готувати
Впевнений у собі	Виявляє материнські почуття
Ніжний	Скромна

Проведене дослідження підтвердило існування у суспільстві стереотипів щодо притаманності тих чи інших рис чоловікам і жінкам, які сформувались у нашому суспільстві і які дуже важко подолати.

Таким чином, ґендерні стереотипи не дають жінкам і чоловікам можливості реалізувати свій багатий людський потенціал, ущемляють права людини і ведуть до ґендерної дискримінації – порушення прав людини за статевою ознакою. Конституційне закріплення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків не знімає повністю проблеми реальних ґендерних перетворень. Необхідно також докласти величезних зусиль для подолання ґендерних стереотипів у суспільній свідомості. Для цього потрібна організація роботи з дітьми з метою доповнення й розширення можливостей їх соціалізації, зокрема:

– доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування);
– організація досвіду рівноправного співробітництва дітей у спільній діяльності;
– зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків;
– створення умов для тренування міжстатевої чутливості;
– залучення обох батьків до виховання дітей.

Ґендерний піхід у педагогіці до подолання стереотипів у суспільстві – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкого і вміти використовувати різні прояви поведінки.

Література:

1. Безпальча Р. Ґендер і ми : інтегрування ґендерного підходу в освіту та виховання : навч.-метод. посіб. для шк. та ст. молоді / Р. Безпальча, Т. Мельник. – Шк. Рівних Можливостей. – К., 2009. – 160 с.
2. Городнова Н. Гендерний розвиток особистості / Н. Городнова. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
3. «Ми різні – ми рівні»: основи культури ґендерної рівності : [навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / за ред. О.Семиколєнової. – К. : К.І.С., 2007. – 176 с.
4. Основи теорії гендеру : [навчальний посібник]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.

САХНЕВИЧ Ольга Андріївна

Дослідження негативних наслідків ґендерних стереотипів у середовищі військовослужбовців строкової служби

студентка соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка
наукова керівниця – доцент, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка Ілліна Ольга Володимирівна

Реформування української армії тісно пов'язане із захистом прав чоловіків. Актуальність вивчення ґендерних відносин у різних сферах суспільного життя зумовлена тим, що вони пронизують увесь суспільний лад, державні інститути та стиль мислення громадян.

Досліджують ґендерну проблематику такі науковці, як О.Кікінежді, І.Кльоцина, В.Кравець, О.Кісь, Є.Луценко, Т.Марценюк, О.Плахотнік, Ю.Сорока та ін. Аналіз особливостей військової сфери здійснено у працях Е.Афоніна, В.Барановського, В.Богайчука, О.Лавренко, П.Мироненко, А.Науменко, С.Постнікова, І.Сокаль, В.Ягупова, В.Ясинської. специфіку і труднощі становлення жінки-військовослужбовця досліджують Н.Дубчак, І.Корецька, М.Маігре, І.Тищенко. Водночас проблеми, спричинені побутуванням ґендерних стереотипів у армійському середовищі, не знайшли широкого розгляду в науковій літературі. Саме тому дослідження негативних явищ у середовищі військовослужбовців строкової служби, пов'язаних із побутуванням ґендерних стереотипів, є актуальним.

Об'єкт дослідження: деструктивні форми поведінки у середовищі військовослужбовців строкової служби.

Предмет дослідження: взаємозалежність гендерних стереотипів та деструктивних форм поведінки у середовищі військовослужбовців строкової служби.

Мета дослідження: виявити взаємозв'язок ґендерних стереотипів та негативної поведінки військовослужбовців строкової служби.

Використаний метод суцільної вибірки: участь в опитуванні взяли всі військовослужбовці строкової служби, котрі на даний момент перебували у військовій частині. Кількість респондентів становила 45 військовослужбовців строкової служби.

Ґендерні стереотипи – це надто спрощенні уявлення про чоловіка та жінку, які спонукають до певного ставлення. Позитивний зміст ґендерних стереотипів полягає у тому, що будучи звичним каноном поведінки, думки, сприйняття сучасності, вони допомагають орієнтуватися в реальних обставинах без докладання зусиль для пошуку рішень і роздумів. Негативний зміст ґендерних стереотипів полягає у тому, що вони спричиняють психологічний тиск на розвиток особистості, не дають чіткого уявлення про нові реальні процеси, об'єктивну оцінку, стримують зміни, формують неприйняття нового.

Учені виділяють три групи ґендерних стереотипів:

1) стереотипи маскулінності – фемінності;
2) уявлення про розподіл сімейних і професійних ролей між чоловіками і жінками;
3) стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці [2].

У запропонованому нами опитувальнику містилися питання для виявлення кожної з груп

стереотипів. Досліджуючи першу групу стереотипів, оцінювались загальнолюдські якості. Чоловічі риси, яким молоді військовослужбовці надали пріоритет наступні: 55% опитаних виділили таку якість, як сила; 47,5% - активність; 42,5 % - стриманість емоцій; 40% - незалежність; 37,5% – лідерство; 30% - інтелект; 27,5 – схильність до ризику; 25% - агресивність; 22% – авторитарність; 17,5% - практичність; 15% - суперництво; 15% - чутливість.

Щоб побачити тенденцію існування ґендерних стереотипів маскулінності, представимо дані вибору характеристик, які військовослужбовці зазначили не важливими для чоловіків: слабість (30%), емпатійність (20%), емоційність та чутливість (17,5%), комунікабельність та м'якість (15%), конфліктність (12,5 %).

Що ж до уявлення про риси особистості, якими має бути наділена жінка, то 50% опитаних надали дуже важливе значення такій рисі, як чутливість, турботливість - 42,5%, емоційність – 40%, інтелект – 35%, емпатійність – 32,5%, активність – 25%, м'якість – 22%, слабкість – 22%, практичність, стриманість емоцій, незалежність – 20%, комунікабельність – 17,5%.

Отже, жінкам також приписуються стереотипні якості, ця думка підтверджується результатами аналізу якостей, не потрібних, на думку респондентів, жінкам, серед них такі: сила – 30%, конфліктність – 22%, схильність до ризику – 20%, стриманість емоцій – 20%, авторитарність - 17,5%, лідерство – 12,5%.

Отримані результати групи маскулінності-фемінності свідчать про чітку поляризацію чоловічих і жіночих особистісних рис в уявленнях молодих військовослужбовців.

Щодо спільних рис, то 37,5% опитаних зазначили, що дуже важливе значення має активність особистості, 30% - турботливість, 27,5% - інтелект, 22% - лідерство та чутливість. На нашу думку, ці результати є свідченням суперечності позицій респондентів: з одного боку - чітке розмежування чоловічності і жіночності, з іншого – тенденція до андрогінного типу особистості.

Отже, ґендерні стереотипи першої групи (фемінності, маскулінності) поширені серед військовослужбовців строкової служби.

Досліджуючи наявність стереотипів другої групи (розподіл сімейних і професійних обов'язків) та третьої (відмінності у змісті праці), ми отримали такі дані: 67,5 % опитаних вважають, що існує поділ на чоловічі і жіночі професії, при цьому виділяються такі жіночі професії, як швачка, продавець, перукар – 15,8%, секретарка, медсестра – 10,5% , нянька, педагог, кухар, бухгалтер – 5,3%. В основному респонденти вказують професії, що носять обслуговуючий характер. Щодо чоловіків, то виділяються професії, які потребують фізичних зусиль та знання техніки: будівельник – 30,5%, водій – 21,7%, шахтер – 13%, електрик, вантажник – 8,7%, військовослужбовець – 4,3%. При цьому деякі опитувані вказували, що чоловічі професії ті, які вимагають сили та холоднокровності, а жіночі – чарівності. 60% респондентів уважають, що краще професійні обов'язки військовослужбовця виконує чоловік, 25% стверджують, що це не залежить від статі, 15 % вважають, що обидві статі здатні добре виконувати свої обов'язки, а 5% - що краще їх виконує жінка.

Головними рисами, якими має володіти військовослужбовець, для того, щоб його поважали у військовому колективі, на думку військовослужбовців строкової служби, є сила – 62,5%, наполегливість – 57,5%, поміркованість – 52,5%, обачність – 47,5%, воля – 40%, хитрість – 35%, комунікабельність – 32,5%, агресивність – 20%.

Сфера домашніх обов'язків в уявленнях респондентів також чітко розмежована на чоловічу та жіночу. 29,5% військовослужбовців уважають, що жіночий обов'язок – готувати, 31,2% - прибирати, 18% - доглядати за дітьми, 8,2% - прати, 4,9% - мити посуд, 3,3% - прасувати. При цьому 18,5% опитаних вважають, що чоловіки не мають жодних домашніх обов'язків, 15,8% наголошують на тому, що головне - це забезпечувати сім'ю, 7,9% респондентів домашнім обов'язком уважають допомогу жінці (2,6% - у випадку, коли жінці бракує часу); 13,2% опитаних вважають головним домашнім обов'язком чоловіка - робити ремонт та лагодити меблі, 10,5% переконані, що необхідно виконувати лише тяжку роботу і тільки 5,3% опитаних вказують, що чоловік може виконувати будь-яку домашню роботу. Так, стереотип жінки-домогосподарки досить сильно укорінився в нашому суспільстві, це доводить те, що 67,5% військовослужбовців строкової служби бажають бачити поруч з собою саме такий тип жінки, 20% опитаних надали перевагу бізнес-вумен

(ерудованій та успішній), 15% - дівчині-вамп (яскравій та екзотичній). При цьому респонденти вважають, що жінки прагнуть бачити поруч з собою чоловіка - добувача фінансів - 55%; 50% - сім'янина і 5% - завойовника.

Ці цифри доводять думку про побутування трьох основних видів ґендерних стереотипів у військовому середовищі.

Армія не є базовим інститутом маскулінності, поведінка чоловіків базується на уявленнях про мужність, які вони поглинули з культури, форм сімейного виховання та суспільних уявлень. Переконання стосовного того, яким повинен бути чоловік і що він повинен робити, складають так звану ідеологію мужності, яка є набором соціальних норм, відомих під назвою чоловічої ґендерної ролі [2]. Оскільки агресивність та прояв сили є традиційною нормою твердості, дотримання якої закріплюється ґендерними стереотипами, то друга частина запропонованого опитувальника була спрямована на виявлення осіб схильних до суїциду та агресивних проявів поведінки особистості, зокрема – дідівщини. За результатами, отриманими в результаті опрацювання даних опитувальника, 57,5 % військовослужбовців строкової служби не мають схильності до суїцидальної поведінки, 20% - мають схильність до аутоагресивних проявів поведінки, 22% опитаних - входять до групи ризику і за певних обставин можуть перейти до другої групи. 55,3% військовослужбовців строкової служби мають схильність до агресивної поведінки (тобто проявів дідівщини) і відповідно 44,7% не мають такої схильності.

З метою перевірки взаємозв'язку ґендерних стереотипів у військовослужбовця зі схильністю особистості до агресивної чи суїцидальної поведінки проведено якісний аналіз, який засвідчив, що серед тих, хто має чіткі стереотипні уявлення, 37,5% опитаних - схильні до агресивних проявів поведінки, 20-22% - входять до групи ризику суїцидальної поведінки. Серед тих, хто не має чітких стереотипів і вираження маскулінних рис, до агресії схильні 15%, до суїцидальної поведінки – 30%.

Отже, існує взаємозв'язок між побутуванням у військовому середовищі ґендерних стереотипів і такими негативними явищами, як схильність до агресії та самоагресії.

Таким чином, профілактика негативних явищ, спричинених побутуванням ґендерних стереотипів у середовищі військовослужбовців, полягає включенні у виховний процес методів формування ґендерної чутливості. Усвідомлене ставлення до ґендерних стереотипів, що призводять до деструктивних наслідків, можливе за умови впровадження наступних заходів:

- проведення тренінгів для формування ґендерно-чутливої поведінки військовослужбовців строкової служби;
- організація та проведення дискусій із метою виявлення та корекції стереотипів;
- проведення спеціально підібраного циклу відео лекцій із провідних проблем та напрямків ґендерної теорії;
- проведення рольових ігор на ґендерну тематику;
- створення спеціальних інформаційних продуктів із ґендерної проблематики, орієнтованих на військовослужбовців (соціальна реклама, веб–сайти тощо);
- проведення занять, спрямованих на запобігання суїцидальної поведінки;
- навчання методам блокування, подолання агресії;
- покращення міжгрупової взаємодії військовослужбовців строкової служби;
- навчання офіцерського складу, який працює з військовослужбовцями строкової служби, базовому курсу ґендерної грамотності.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що у науковій літературі ґендерним проблемам чоловіків приділяється недостатньо уваги, що вже суперечить концепції рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Особливо це стосується досліджень військової сфери крізь призму ґендерної перспективи.

Література:

1. Кравець В.П. Ґендерна педагогіка. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. - 416с.
2. Ґендерная психология. Законы мужского и женского поведения / Шон Берн – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.

СОРОКОПУД Олександра Євгеніївна

До питання про ґендерну політику крізь призму «методології» постмодерних діалогів

кандидат політичних наук, асистентка кафедри теорії та історії політичної науки філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Для того, щоб розкрити спектр трансформаційних тенденцій у розумінні ґендерної політики, який породжує постмодерне знання, зокрема у векторі продукування, репродукування, виокремлення численної кількості діалогів, варто коротко охарактеризувати ґенезу та «класичні» постулати поняття ґендерної політики та його похідних.

Насамперед, розуміння поняття ґендерної політики перебуває у прямій залежності від того, яку політичну стратегію щодо впровадження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків приймає та реалізовує держава або політичний інститут. В Україні ґендерну політику трактують як:

– визначення державними інститутами, політичними партіями, міжнародними організаціями основних принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх втілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод і можливостей, забезпечення гарантій рівного соціального статусу жінок і чоловіків, на розвиток ґендерної демократії й формування ґендерної культури в суспільстві. [с. 181]

– напрям державної діяльності, спрямований на реальне утвердження рівних прав та забезпечення рівних можливостей осіб обох статей через надання гарантій рівної участі у всіх сферах публічного життя, створення збалансованої системи пільг та соціального захисту для жінок і, що важливо, для чоловіків, забезпечення рівних можливостей на ринку праці, в сфері освіти, тощо [с. 17]

Поняття ґендерної політики визначають на основі двох базових понять – ґендеру та ґендерної рівності. У статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» ґендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. [37] . Окремих роз'яснень щодо того, як тлумачить законодавець поняття ґендеру, у законі не подається. Оскільки, ґендер є змінною та комплексною категорією, конкретизація її змісту належить до завдань політичної теорії, а не чинного законодавства. Міжнародні організації в Україні, зокрема Програма сприяння Парламенту України університету Індіани та Програма рівних можливостей Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, у своїх публікаціях визначають категорію ґендеру, вдаючись до описових стратегій розкриття її політичного змісту. Відповідно, ґендер трактується як соціально сконструйоване визначення і жінок і чоловіків, система цінностей, норм, та характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя, та способу мислення, ролей та відносин між статями, набутих ними у процесі соціалізації, що визначається їх соціальним, політичним, економічним та культурним буттям, розбудована суспільством та підтримувана соціальними інститутами [с. 181] , або як соціокультурна категорія і колективні уявлення, завдяки яким біологічні відмінності статей переводять на мову соціальної культурної диференціації. Це соціальний інститут, засіб організації суспільств, який впливає на соціальні ролі чоловіка і жінки і закріплює певні зразки їх поведінки, соціально-рольовий статус,

який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці [с. 7] . У звіті Світового економічного форуму 2005 р. написано «ґендер – це не синонім слова «жінка», це не політика, спрямована проти чоловіків, це поняття, що охоплює стосунки чоловіків та жінок, а також їхній статус стосовно одне одного» [с. 5] Враховуючи те, що наведені визначення та характеристики поняття ґендеру пов'язані із сферами його розгортання та комплексами соціальних практик, постає проблема конкретизації сутності поняття для подальшого застосування в політичній теорії. Однією із можливостей такої конкретизації виступає визначення ґендеру як соціально сконструйованого дискретного символічного образу біологічної статі людини, який є легітимним для конкретної культури, та містить потенційну можливість опредметнення та детермінант владних співвідношень та їх інституційних форм у соціумі. (О. Сорокопуд).

Міжнародний досвід впровадження ґендерної політики зазнав суттєвих змін після Третьої всесвітньої конференції жінок (Найробі, 1985), коли під час обговорення ролі жінок у суспільному розвитку була визначена концепція «ґендерного інтегрування». Ґендерне інтегрування означає реорганізацію, покращення, розвиток і оцінку політичних процесів, інститутів та відносин із застосуванням методики ґендерної рівності на всіх рівнях політичної системи особами, які займаються політичною діяльністю. Впровадження політики рівних прав та можливостей жінок та чоловіків потребує, насамперед, ґрунтовного вивчення імовірних сфер ефективного впливу на політичну систему з метою досягнення ґендерного паритету у всіх сферах державної політики. Отже, мають на увазі не виключно уповноваження жінок, зокрема збільшення кількості жінок на всіх рівнях прийняття рішень, а збалансування всієї політичної системи через застосування ґендерних показників. У вимірі структур політики, проблема не у існуванні та пошуках розв'язання «жіночого питання», а у глобальній зміні суспільних відносин, внаслідок якої вже не наголошують на соціальній відмінності, а, отже, і окремо на інтересах жінок чи чоловіків. До миротворчої діяльності все більше залучають жінок. До виховання дітей та освіти – чоловіків. Права людини – це права, що належать кожному і кожній, незалежно від статі, віку, національності, раси, кольору шкіри, походження чи інших показників. Цей принцип, зокрема, означає, що керівництво демократичною державою мають здійснювати і чоловіки, і жінки, і молодь, і представники та представниці національних меншин, люди з обмеженими можливостями і люди з різних регіонів. В такому політичному контексті ґендерні виміри політики означають такі конфігурації політичних практик, механізмів та показників, які скеровані на визначення рівня реалізації ґендерної справедливості політичною системою та її окремими елементами, а також перспектив ґендерної політики в конкретному політичному середовищі. Однією із провідних детермінант ґендерних вимірів політичної системи, яку варто додатково розглянути, є вектори зовнішньої політики держави та її позиція щодо світового політичного розвитку.

Враховуючи те, що ставлячи під сумнів раціональність визначення та дотримання конкретних теоретико-методологічних структур в наукових дослідженнях, постмодернізм не може розглядатись у значенні нової теорії, адже теорія детермінує саме ті межі в науці, множинність відмови від яких репрезентують ідеї постмодернізму, ми вирішили сфокусувати увагу на те, який зміст та імплікації ґендерної політики містяться у окремих аспектах постмодерного знання, які тут називаємо постмодерними діалогами.

Ціла низка постмодерних діалогів знаково та яскраво втілені у творчості М. Фуко. Автор скеровує до «археологічного зразку знання» через вирізнення гомогенності різнорідних форм знання, однак здійснює це в умовах принципової гетерогенності.

Своєрідними полями напруги у творчості М. Фуко стають гетерогенність форм знання, сексуальність та влада. Звертаючись до тематики безперервності та загальності суб'єкта в філософії, дослідник ставить під сумнів аксіоматичну відповідність суб'єкта самому собі та розглядає можливість дисоціації суб'єкта. В даному контексті актуальним стає дискурс «досвідів-меж», який передбачає трансформацію суб'єктом самого себе через конституювання знання. Момент набуття суб'єктом свого статусу, його передумови та альтернативи не є однаковими та загальноприйнятими, а тому не можуть розглядатись нейтрально.

У Фуко сексуальність поєднана із «генеалогією влади», у той спосіб, що з глибини сексуальності зароджується досвід трансгресії, якому призначено відігравати провідну роль у ґенезі «волі до знання» в умовах сучасної культури. Окремі практики влади, серед яких покарання та задоволення мають вплив на розвиток тіла людини, а наукові дискурси відтворюють владні образи у свідомості. Влада перестає бути монополією політики, закріпленою у ієрархії держави, із неодмінними атрибутами панування та підпорядкування, механізмами винагородження та покарання, з елементами заборони та домінування. Сукупність даних характеристик втрачає вирішальне значення при конституюванні природи влади внаслідок її повсюдності. Структури влади у Фуко не містять центральної осі, конструюючись у несвідомому акті, у практиках маскування себе, у саморозкритті на рівні соціальних «мініатюр». Життя соціуму пронизують владні інтеракції, які можна розпізнати у ритуалі сповіді, множинності задоволень, практиках сексуальності. Державні інститути та соціальні гегемонії монополізують владні інтеракції, надаючи їм структурного оформлення. Трансформація підходу до розуміння влади виділяється також у інших постмодерних авторів, зокрема у теорії політичної семіології Р. Барта, теорії перформативної суб'єктивності Дж. Батлер, концепції влади як виробництва бажання Ф. Гваттарі та Ж. Дельоза владної динаміки мовних ігор Ліотара, та ін. Важливі імплікації досліджень М. Фуко відбулись в феміністичному напрямку. Насамперед, внаслідок прив'язок до постмодерної критики посилилась ретроспектива феміністичних досліджень структури мови, її домінант та ролі у суспільній свідомості. Фуко підтверджує, що гегемонію та марґінальність дискурсів можна розпізнавати також через ґендерні індикатори, що політика мови, яку партикулярно «відчув» фемінізм, має сутнісне значення для розуміння влади.

Лейтмотивом «Постмодерних умов: звіту про знання» Ж-Ф. Ліотара є сучасна ситуація, за якої метанаративи перестають бути способом легітимації знання. Метанаративи – це «великі оповідання», що претендують на універсальність, домінування в культурі та «легітимацію» політичних, наукових, філософських та інших систем у соціумі. Вони пов'язані із потужною гегеліанською філософською традицією, однак не однозначно, а як поле для широкої філософської дискусії, до якої долучаються на різних етапах та у різних форматах проблематика «долі» М. Гайдеґера, «археологія» знання М. Фуко, синхронна дисконтинуальність когнітивної, моральної та естетичної раціональностей І. Канта, парадокс С. К'єркегора, перспективізм Ніцше. Філософський діалог щодо легітимності цілісності тривав задовго до його озвучення в постмодернізмі, що відтворює позиція У. Еко. Однак, у Ліотара розлучення із цілісністю має принциповий характер, через який його часто пов'язують із постмарксизмом. Момент сумніву у цілісності, яку сприймають як велику втрату – це, поза сумнівом, момент модерний. Постмодерн ґрунтується на множинності як необхідній умові і партикуляризм цілісності або плюралізм цілісностей фіксує як факт. Ґендер, поза сумнівом, має ознаки метанарративу, що відкриває для нього двомірну перспективу: розчинитись як ціле і віднайти себе у нескінченній множині варіацій. Чи у цьому випадку мова йтиме про множину гендерів і якщо так, то чи будуть ці гендери похідними від того поняття, яке актуальне для сучасної ґендерної теорії? Відповідь на це питання частково дається у праці «Суперечка», у якій мовні ігри виступають не тільки методом постмодерних досліджень, як у попередньому творі, але й набувають політичного значення. Ліотар стверджує, що гетерогенність мовних ігор призводить до суперечностей, конфліктів, принципових неузгодженостей. Агностика мовних ігор спричиняє постійний дисбаланс та боротьбу між ними. Даний стан напруженості та змагання не монополізований системами знання, адже «соціальні зв'язки утворюються із ігрових мовних ланцюгів. Суспільство є сукупністю різних мовних практик. З цього безпосередньо видно суспільну вибуховість обраних мовних і філософських схем [с. 198-199]» Змістове наповнення та структура політики, у тому числі й ґендерної, зазнають радикальної зміни – лінійній скерованості до консенсусу (як у варіанті «гегемонії» Грамші чи «відкритості» Габермаса) протиставляється мережевість мовних ігор із поляризацією у принципову розбіжність, яку Ліотар називає паралогією. Принцип паралогії має на меті віддзеркалити складність сучасності та дати не ідеологічну, а дійсну назву реальності та перспективам політики.

Авторський підхід Ю. Кристевої теж звертає до перегляду детермінант гендерної політики. У

процесі ґенези суб'єктивності Ю. Кристева вводить поняття хори для фіксації первинної цілісності, сконструйованої імпульсами у певну постійну мобільність, одночасно рухому і регламентовану. Імпульси породжуються «пульсуючим біномом лібідо», даючи підстави до персоніфікації хори у фігурі Матері, або дитини, що орієнтована на зв'язок із Матір'ю. У праці «Постмодернізм?» Кристева наголошує на «фундаментальній перебудові в стилі, що може тлумачитися як дослідження типового уявного відношення, а саме ставлення до матері, через найрадикальніший і найпроблематичніший зв'язок аспект їхнього зв'язку, мову» [с. 217]

У ґендерних дослідженнях Кристева суперечить основним канонам феміністичної ідеології, стверджуючи у «Жіночому часі», що поняттю «жінка» відповідає певна суспільно-історична структура, а не сутність. В цьому аспекті корениться її смисловий розрив із теорією жіночого письма Е. Сісу. Попри те, що у фокусі обох дослідниць перебуває жіноча проблематика, у Кристевої вона розгортається в семіотичному прочитанні фемінності, відтвореної у письмі чоловіків та пов'язаної із ставленням до Матері та мовним зв'язком із нею, а у Сісу із досвідом жіночої втіхи, яка має бути описана, озвучена для розриву фаллогоцентричного порядку. Проблемність категоризації обох авторок у напрямку «французького фемінізму» полягає у своєрідній нівеляції тих ідеологічних суперечностей, які існують між ними.

У праці «Про граматологію» Дерріда пов'язує проблемність логоцентризму із домінуванням європейської культури та породженою ним колонізацією. У наступних працях «елементом» логоцентризму висвітлено фаллоцентризм, який конструюється на пріоритеті словесного обміну між батьком та сином, а також онтоцентризм, тобто можливість побудови зрозумілої картини світу, телеоцентризм – цілісність протікання світового процесу та його складових і фоноцентризм. Деконструкція зв'язків науки із онто-тео-телео-фалло-фоно-логоцентризмом у широкому розумінні виступає тим проблемним завданням, вирішенню якого присвячені праці Ж. Дерріди.

Важливим елементом конструктивізму М. Кіммела є інституційний аналіз ґендеру крізь призму категорій відмінності та домінування. Ґендерна ідентичність – далеко не єдина категорія для пояснення ґендерних детермінант соціуму. Р. Коннелл доводить дану тезу у розкритті принципу маргіналізації. Відомі жінки-політики XX століття діяли відповідно до політичних принципів та традицій, сформованих чоловіками, намагаючись відповідати еталонам гегемоністської маскулінності. М. Кіммел стверджує, що основний акцент соціології в даному напрямку має бути на дослідженні того, «яким чином одні ґендеровані індивіди взаємодіють із іншими ґендерованими індивідами в рамках ґендерованих інститутів [42, с. 148]» . На думку автора, ґендерні відмінності та нерівності є результатами не тільки процесу соціалізації, але й інституційної політики, практик та критеріїв, які мають ґендерний зміст. Особа і інститут містять у собі ґендерні ознаки, а їх взаємодії структурують ґендеровані системи. Мова йде не про тотальний ґендерний порядок, адже відсутнє його ідеологічне оформлення, а про розширення значення ґендеру завдяки його властивостям здійснювати політичний вплив на соціальне середовище.

Для Л. Ірігаре ґендерні відмінності стають методологічним засобом, який вона метафорично називає «гінекологічним дзеркальцем». У цьому «дзеркальці» відбиваються маскулінні елементи праць Платона, Г. В. Ф. Гегеля та З. Фрейда. Дослідниця проводить ізоморфні паралелі між анатомією чоловічого тіла та патріархальними системами із їх скерованістю до єдиної вертикалі влади. Слідуючи даній логіці, анатомія жінки передбачає дуалізм суб'єктивності, природу якого може розкрити пізнання жіночої сексуальності. Наголошуючи на тематиці жіночої суб'єктивності, а також на концепції статевих прав, Ірігаре стилістично та змістовно пов'язують із течією французького фемінізму.

Різнорідність методології праць Кристевої, Сісу, Батлер та Ірігаре віддзеркалює різні рівні їх зв'язку із феміністичними студіями: від трансформації класичних постулатів фемінізму через врахування сучасного політичного та психологічного контекстів до критичного сумніву в актуальності ідеологічного оформлення ґендерної проблематики.

Подані нами авторські діалоги з науковою спільнотою не вичерпують всіх інтерпретацій ґендерної політики під впливом сучасних постмодерних досліджень, однак вони дозволяють ескізно окреслити складну картину нескінченних можливостей таких інтерпретацій. Важливим

для нас стає дослідження динаміки ґендерних змін, яка дозволить виявити провідні тенденції ґендерної політики, а також, можливо, спроектувати майбутні виклики для ґендерних перетворень у соціумі.

Література:

1. Вельш В. Наш постмодерний модерн / Вольфганг Вельш; пер. з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєва, Л. А. Ситніченко. - К.: Альткпрес, 2004. - 328с
2. Впровадження ґендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: Практичний посібник для державних службовців / [Горбунова Л. М., Ігнатова І. О., Семьоркіна О. М., та ін]; під ред. М. В. Ьуроменського. – К.: К.І.С., 2004. – 180с
3. Ґендерне законодавство: порівняльний аналіз та коментарі: [зб.наук.праць /ред.. О. І. Суслова, Е. Р. Рахімкулов]. – К.: Заповіт, 2005. – 56с
4. Енциклопедія Постмодернізму: [енциклопедія / наук. ред. Ч. Вінквіст, Е. В. Тейлор; пер. з англ. В. Шовкун] – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003 – 503с.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» №2866 – IV від 8.09.2005 [електронний ресурс] /Верховна Рада України //Режим доступу до Закону України: http://www.rada.gov.ua
6. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: [зб.наук. праць /ред.. О. І. Суслова, Е. Р. Рахімкулов]. – К.: Заповіт, 2006. – 192с
7. Інтеграція ґендеру в національні державні програми на прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню ґендерної рівності на 2001-2005 роки: [зб.наук.праць / ред. Л. С. Кобилянська]. – К.: Програма рівних можливостей Програми розвитку ООН в Україні, 2006 – 92 с.
8. Кіммел М. С. Гендероване суспільство / Майкл. С. Кіммел; пер. з англ. С. Альошкіна. – К. : Сфера, 2003. = 490 с.

УЗУН Світлана В'ячеславівна

Дослідження тенденцій ґендерної стратифікації у сучасному українському суспільстві

Інститут соціології НАН України
кандидат соціологічних наук,
Лавріненко Наталя Василівна

На рубежі XX-XXI століть людство вступило в добу, яка відзначається лавиноподібним наростанням змін у всіх сферах суспільного життя. Виникає новий світ, в якому відбувається переструктуризація відносин виробництва, влади і досвіду, на яких базується суспільство. І тому проблема соціальної нерівності/рівності (стратифікації) знову набирає ваги в науковому світі. Слід відзначити, що дослідження стратифікації протягом багатьох років були "гендерно сліпими". Зважаючи на це, автор вважає за доцільне проаналізувати тенденції гендерної стратифікації в сучасному українському суспільстві за останні два десятиліття.

Звичайно, проблема дуже добре розроблена і досліджена зарубіжними дослідниками. Їй присвячені праці "Парадокси гендеру" американської дослідниці Д. Лорбер [11], дослідження стратифікації Е. Гіденса [1]. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити монографію "Жінка: самореалізація в сім'ї та суспільстві (Гендерний аспект)" Н. Лавріненко [5], праці С. Оксамитної [6], Т. Журженко [3], Е. Плісовскої [8] тощо.

Предметом даного дослідження виступає явище гендерної стратифікації у сучасному українському суспільстві.

Мета дослідження: шляхом здійснення вторинного аналізу емпіричних даних описати особливості та тенденції гендерної стратифікації у сучасному українському суспільстві.

Відповідно до поставленої мети, автор у своєму дослідженні вирішує наступні завдання:

- розглянути головні теоретичні підходи до гендерної стратифікації у соціологічній літературі;
- проаналізувати головні показники гендерної нерівності у сучасному українському суспільстві.

Поняття гендерної стратифікації та гендерної нерівності в даній статті є синонімами.

Для здійснення аналізу тенденцій гендерної стратифікації були використані дані Європейського соціального дослідження (ESS) 2005, 2007 та 2009 років, а також дані моніторингу "Українське суспільство" за 1992-2008 роки та омнібусів "Громадська думка в Україні" 2007 і 2009 років.

Складність дослідження явища гендерної нерівності підтверджується наявністю багаточисленних концепцій та підходів у сучасній соціології. Одним з таких теоретичних напрямів був марксизм. Праця Ф. Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності та держави" [2] дає уявлення про культурно-історичні корені походження гендерної нерівності. Він вважав, що пригнічене становище жінки – наслідок не її біологічних властивостей, а соціальних відносин, які можна історично прослідкувати і, ймовірно змінити . Сучасні неомарксисти стверджують, що нерівність між чоловіками та жінками полягає в природі капіталізму [8] 2. Сімейні/домашні обов'язки ставлять жінок у несприятливі умови на ринку праці (вагітність, догляд за дітьми, домашня робота), тому що ринкова система ігнорує домашню працю, як таку, що не має значення для її розвитку, а оскільки більшість занятих у цій сфері складають жінки, ми можемо стверджувати про те, що їхня праця та значимість у ринковій системі применшується або стає непомітною.

Отже, згідно з марксистськими та неомарксистськими теоріями, гендерна стратифікація пояснюється економічними причинами, такими як приватна власність та патріархатна система розподілу праці.

Важливі теоретичні передумови для розуміння гендерної стратифікації дав структурний функціоналізм Т. Парсонса [7] . Згідно даного підходу джерелом виникнення гендерної нерівності є патріархатна ідеологія, яка закріплює за жінками та чоловіками однозначні та незмінні ролі, які вони повинні виконувати у суспільстві.

Ще один аспект проблеми – це розгляд гендерних нерівностей під кутом зору класового поділу суспільства. Як стверджує британський соціолог Е. Гіденс: "… гендерна нерівність історично закорінена на багато глибше, а ніж класова система; чоловіки стояли значне вище від жінок навіть у безкласових суспільствах. Проте класовий поділ настільки чітко означений у сучасних суспільствах, що не має сумніву: він суттєво накладається на гендерну нерівність [1, с. 313]".

Для того, щоб найкращим чином продемонструвати тенденції гендерної стратифікації у сучасному українському суспільстві, ми обрали такі показники: гендерний аспект соціального становища населення у суспільстві та рівня матеріальних доходів, зайнятість жінок та чоловіків за типами та сферами зайнятості.

Найперше, ми розглянемо динаміку самооцінки жінок та чоловіків з приводу задоволеності своїм становищем у суспільстві (див. табл. 1).

Дані таблиці (масив моніторингу "Українське суспільство") свідчать про переважання незадоволеності своїм становищем у суспільстві серед населення, при чому ця тенденція домінує як серед чоловіків так і жінок. Бачимо чітку динаміку зростання незадоволеності

Таблиця 1

Динаміка самооцінки населенням України задоволеності своїм становищем у суспільстві, розподіл за статтю, %

Рівень задоволеності становищем	1992		1994		1999		2004		2008	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Скоріше не задоволений	49,3	51,5	60,9	65,4	73,4	73,2	56,5	59,6	47,0	46,4
Важко сказати, задоволений чи ні	33,7	33,1	26,4	24,5	17,9	19,4	26,6	26,2	29,2	33,8
Скоріше задоволений	16,9	15,4	12,7	10,2	8,7	7,4	16,9	14,2	23,8	19,7

своїм становищем у суспільстві в 90-их роках, коли країна переживала скрутні економічні часи, коли був високий рівень бідності та безробіття в країні. Пік незадоволеності припадає на 1999 рік, для чоловіків та жінок він є майже однаковим і становить 73%. В 2000-их роках відбувається поступове зниження рівня незадоволеності своїм становищем серед населення України, але станом на 2008 рік він залишається достатньо високим – майже половина жінок (46,4%) та чоловіків (47,0%) залишається незадоволеними своїм становищем у суспільстві. Щодо позитивного рівня задоволеності становищем у суспільстві, то дані таблиці свідчать про його низький рівень. Станом на 2008 рік відсоток задоволених своїм становищем у суспільстві становить лише п'яту частину опитаних і це найбільший показник за останні 18 років. Значних гендерних відмінностей в оцінці задоволеності своїм становищем у суспільстві ми не виявили.

Динаміка оцінок задоволеності громадян своїм становищем корелює із динамікою розташування на сходинках деякої суспільної драбини (див. табл. 2). Як свідчать дані

Таблиця 2

Динаміка самооцінки соціального становища у суспільстві жінками та чоловіками, %

Соціальне становище	1994		1998		2002		2006		2009	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
1найнижче становище	15,7	22,7	20,7	26,5	13,8	20,0	6,3	10,0	9,4	46,4
2	25,6	25,7	27,8	28,3	24,5	23,7	14,0	14,6	17,9	20,0
3	35,7	30,5	36,5	29,7	32,3	31,5	37,8	34,7	38,4	35,7
4	9,9	8,2	12,5	13,7	24,6	19,4	30,1	28,7	24,7	25,1
5	19,9	2,5	1,1	1,3	4,0	4,4	9,3	10,5	7,3	5,1
6	0,6	0,2	0,5	0,4	0,3	0,4	1,2	0,8	1,6	0,6
7 найвище становище	0,6	0,2	0,9	0,5	0,5	0,5	1,2	0,6	0,7	1,1
Середній бал	2,71	2,53	2,51	2,37	2,83	2,67	3,31	3,19	3,10	2,96

таблиці 2 (масив моніторингу "Українське суспільство" та омнібусу "Громадська думка в Україні"), існує чітка тенденція розташовувати себе на середніх рівнях. Майже третина респондентів ставить себе за 7 бальною шкалою на третю сходинку. В 200-их роках спостерігаємо тенденцію до зменшення різниці між чоловіками та жінками у розміщенні на середніх сходинках (у 2009 році цей показник становить 38,4% для чоловіків та 35,7% для жінок). До 2006 року спостерігалася позитивна динаміка зменшення кількості респондентів на останніх сходинках суспільної ієрархії, але у 2009 році це показник знову почав зростати. Ми можемо це пояснити дією сукупності декількох факторів, таких як: політична нестабільність в Україні принаймні останні 4 роки, що вселяє тривогу та недовіру серед населення, а також економічна криза, що має міжнародний характер, і яка наклалася на національні економічні проблеми. Це сприяло скороченню для деяких груп населення їхніх доходів, а для інших втрати їхніх робочих місць і як наслідок маємо погіршення становища деяких груп населення на суспільній драбині.

Попередні показники мають суб'єктивне значення, адже тут використовувалася думка жінок та чоловіків з приводу їхнього становища у суспільстві. Наступний показник має об'єктивний характер – це рівень матеріального доходу жінок та чоловіків (див табл. 3). Як бачимо, середні показники матеріальних доходів для жінок та чоловіків суттєво відрізняються, в середньому дохід жінок складає лише 55 – 65% від чоловічого доходу, що свідчить про нерівність в оплаті праці жінок та чоловіків, а також про те, що більшість жінок займає менш престижні та менш оплачувані посади порівняно з чоловіками. Це свідчить про наявність гендерної нерівності у сфері зайнятості та доходів.

Таблиця 3

Динаміка рівня матеріальних доходів жінок та чоловіків*

Соціальне становище	1992		1996		1999		2004		2008	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
У середньому (національна валюта)	1613	1049	8144882	5229023	195	109	364	232	1276	806

*середнє значення у даній сукупності

Окрім матеріального доходу, іншим важливим показником стратифікації у суспільстві є тип професійної зайнятості особистості. За даними моніторингу жінки переважають за такими типами зайнятості: у сфері державного управління, але як службовці з числа допоміжного персоналу та як посадові особи не найвищих рангів. Відомо, що протягом шести скликань жінки у Верховній Раді становили від 3 до 8% депутатів (на теперішній час 8,2%). Загалом на керівних посадах у центральних органах виконавчої влади – 4,2 % жінок. За 18 років головами обласних державних адміністрацій жінок призначали лише чотири рази, але за останні десять років в органах місцевого самоврядування кількість жінок збільшилася на 14% і становить понад 75%. Це свідчить про те, що політична та державна управлінська сфера залишаються закритими та упередженими щодо жінок. Ми вважаємо, що це є логічним результатом попереднього розвитку нашого українського суспільства, адже традиційно сфера державного правління розглядалася як суто чоловіча справа і відсутність реальних механізмів та процедур, які б забезпечували реальне представництво чоловіків та жінок у законодавчих органах призвели до того, що маємо патріархатний склад сучасної Верховної Ради. Жінок менше і на керівних посадах підприємств, установ, в деякі роки в два рази менше за чоловіків (у 1992 році жінок-керівників було 3,8% а чоловіків – 7,4%). На теперішній час промисловими об'єктами керує лише 2% жінок [4, с.14].

Переважають жінки й у так званій гуманітарній сфері, тобто у сфері охорони здоров'я, науки, культури, освіти, дошкільного виховання тощо, у середньому їх в двічі більше ніж чоловіків у даній сфері, хоча в 90-их роках спостерігався значний відтік економічно-трудового населення з цих галузей, так як це були заклади державної власності, і дохід в них був обмежений, в 2000-их роках починається зростання показників зайнятих у цих сферах, тому що багато установ даного типу стали приватними, що підвищило їхню престижність та економічну привабливість.

Щодо чоловіків, то вони переважають у традиційних для них типах зайнятості, вони складають більшість серед спеціалістів технічного профілю, серед підприємців великого, середнього та малого бізнесу, у правоохоронних органах та військовій сфері. Але на сьогоднішній день у Збройних Силах України служать 18 тис. жінок (13%), з них 2,2 тис. – офіцери, 14 тис. – прапорщиків тощо [там же, с. 14].

Який же тип зайнятості переважає як серед жінок так і чоловіків? Більшість населення України відносить себе до робітничої категорії. У 1992 році 43% чоловіків віднесли себе до робітників, у 2008 році - 30,8%, щодо жінок, то у 1992 році лише четверта частина жінок віднесла себе до робітничої категорії (24,1%), у 2008 році жінок-робітників було лише 11,4%. За останні два десятиліття ми спостерігаємо динаміку зниження кількості робітничого населення. Все це свідчить про існування в українському суспільстві професійної сегрегації за ознакою статті – тобто стійкої тенденції серед чоловіків та жінок опановувати різні професії, посадові позиції і види діяльності, залежно від їхньої статі. Більш того, існує як горизонтальна так і вертикальна сегрегація, де горизонтальна сегрегація – це нерівномірний розподіл чоловіків та жінок за видами діяльності і професіями, а вертикальна сегрегація – це нерівномірний розподіл за позиціями посадової ієрархії.

Таким чином, здійснивши аналіз тенденцій гендерної стратифікації у сучасному українському суспільстві, ми можемо стверджувати, що в суб'єктивному аспекті, в самооцінках жінок та чоловіків з приводу свого становища у суспільстві не існує значних гендерних відмінностей: більшість чоловіків та жінок є незадоволеними своїм становищем у суспільстві, не зважаючи навіть на те,

що більшість респондентів розміщує себе на середніх сходинках суспільної драбини. Але якщо брати до уваги об'єктивні аспекти (кількісні показники), такі як матеріальний дохід, то виявляємо суттєві відмінності, що є наслідком дії дискримінаційного патріархатного розподілу праці. Щодо розподілу жінок та чоловіків за типом зайнятості, то він свідчить про наявність професійної сегрегації у суспільстві.

Література:

1 Гіденс Е. Соціологія /Ентоні Гіденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. О. Олійник ; наук. ред. О. Іващенко]. – К. : Основи, 1999. – 726 с.

2 Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / Фридрих Энгельс. – М. : Политиздат, 1978. – 320 с.

3 Журженко Т. Гендерные рынки Украины : политическая экономия национального строительства (Gendered Markets of Ukraine : political economy of nation building) / Татьяна Журженко. – Вильнюс : ЕГУ, 2008. – 256 с.

4 Кобелянська Л. Не лише Берегині / Лариса Кобелянська // Урядовий кур'єр. – 2009. - №118. – с.14.

5 Лавриненко Н. Женщина : самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект) / Наталья Лавриненко. – К. : ВИПОЛ, 1999. – 172 с.

6 Оксамитна С. Гендерні ролі та стереотипи / Світлана Оксамитна // Основи теорії гендеру : [навч. посіб. / під ред. В. П. Агєєва, В. В. Близнюк, І. О. Головашенко та ін.] – К. : К.І.С., 2004. – с. 157 – 181.

7 Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкот Парсонс. – М. : Академический проект, 2000. – 880 с.

8 Плисовская Э. Социологический и исторический анализ социального статуса женщин : дис. … кандидата социол. наук : 22.00.03 / Плисовская Эльвира Анатольевна. – К., 1997. – 255 с.

9 Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. - [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2002. – 688с.

10 Goldthorpe J. Women and class analysis: in defense of the conventional view / J. M. Goldthorpe // Sociology. – 1983. - №17. – p. 44 – 58.

11 Lorber J. Paradoxes of Gender / Judith Lorber. – London : Yale university press, 1994. – 424 p.

12 Marshall G. Social Class in Modern Britain / G. S. Marshall G. S. – London : Hutchinson, 1988. – 245 p.

13 Stanworth M. Women and class analysis: a reply to John Goldthorpe / M. G. Stanworth // Sociology. – 1984. - №18. – p. 68 – 79.

ҐЕНДЕРНА ПРОСВІТА ТА КУЛЬТУРА

ЄРКО
Галина Іванівна,
ЧЕМЕРИС
Ірина Володимирівна

КІЗЬ
Ольга Богданівна

КІКІНЕЖДІ
Оксана Михайлівна,
КРАВЕЦЬ
Володимир Петрович

КРИВОЙ
Наталія Леонідівна

ЄРКО Галина Іванівна
ЧЕМЕРИС Ірина Володимирівна

Впровадження ґендерної освіти серед студентської молоді (на прикладі Луцького педагогічного коледжу)

Луцький педагогічний коледж
м. Луцьк

У 2006 році в Україні вступив у дію Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що сприяє формуванню ґендерної культури європейського зразка в українському суспільстві. Ґендерна культура є показником сучасного цивілізованого мислення і найважливішою її складовою є освіта.

Необхідне спрямування шляхів удосконалення освітньої системи України щодо рівних прав і можливостей у напрямі успішного входження до Європейського освітнього простору. Саме тому важливим аспектом цивілізації та демократизації навчального процесу у вищих навчальних закладах має стати забезпечення повної інформованості студентів і викладачів про їхні ґендерні права та можливості.

Ґендерна освіта в Україні має значні напрацювання, але поряд з цим є проблеми у формуванні ґендерної культури у системі освіти:

– інституціалізація ґендерних підходів в системі освітніх та науково-дослідних установ України;
– включення актуальних ґендерних проблем до навчальних курсів програм;
– здійснення заходів з ґендерної освіти у системному режимі.

Важлива роль у побудові національної ґендерної демократії належить роботі по вихованню студентської молоді через призму засвоєння ґендерних знань.

Мета статті – розкрити основні чинники впровадження ґендерної освіти серед студентської молоді у Луцькому педагогічному коледжі.

Головні завдання, які ставляться на сучасному етапі по запровадженню ґендерної культури у навчальному закладі є наступними:

– ознайомлення студентів та викладачів з нормативними документами, які регулюють міжособистісні ґендерні ролі в суспільстві;
– розкриття особливостей жіночої і чоловічої психології, а також відмінностей поведінки представників різної статі;
– запобігання будь-яким проявам ґендерної дискримінації та ґендерного насильства;
– формування серед студентської молоді правильного уявлення про взаємини статей, засновані на системі загальнолюдських і національних моральних цінностей.

Основними видами діяльності по реалізації вказаних завдань є:

– навчальна робота (міні-лекції, навчальні заняття з таких дисциплін, як «Історія України», «Соціологія», «Політологія», «Соціальна педагогіка» тощо);
– науково-методична робота (участь у конференціях, круглих столах, семінарах, підготовка та друк методичних рекомендацій);
– виховна робота (тренінги, дебати, дискусії, радіогазети, виховні години);
– просвітницька робота (інтерактивний ґендерний театр, волонтерська діяльність).

Нові підходи до організації роботи з ґендерної проблематики вимагають оновлення – ціннісних, мотиваційних, комунікативних та когнітивних засад взаємодії і ставлення викладача й студентів у конструйованих ними спільно навчально-виховних ситуаціях, апробації інтерактивних технологій у ґендерній просвіті.

Необхідно використовувати цілий арсенал різноманітних ефективних методів, здатних зацікавити студентів, як інформаційних, так і тих, що активізують думку, спонукають до роздумів.

Лекція – найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, тобто мислительної культури поколінь, вміщеної в рамках педагогічних форм навчання. Однією з особливостей лекції є можливість викласти у логічно систематизованій формі великий обсяг інформації. При цьому подача наукових фактів сприяє активізації уваги, мислення студентів, збуджує інтерес і вну¬трішню активність думки, створює умови для подальшого більш глибокого і са¬мостійного вивчення начального матеріалу за підручником, посібником тощо. Зацікавити ґендерною проблематикою за допомогою лекційного матеріалу можна при умові використання дискусійних питань, таких як: «Чому, на Вашу думку, жінок менше у великій політиці, ніж чоловіків?», «Яке Ваше ставлення до чоловіків, котрі виконують функції домогосподарки?», «Ви хотіли б перевиховати вашу другу половину у шлюбі?» тощо.

Для висвітлення ґендерної тематики за допомогою лекційного матеріалу під час навчальних та виховних занять для студентів і викладачів розроблено:

– теми: «Ґендерна соціологія» (соціологія), «Жінки в історії України» (історія України), «Жінка і влада» (політологія), «Ґендерне виховання» (соціальна педагогіка);

– міні-лекції для викладачів: «Нормативні документи, які регулюють ґендерні відносини в суспільстві»; «Ґендерна соціалізація та ґендерні стереотипи» тощо.

Проектне навчання – організація навчання, за якою студенти набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань-проектів.

Метод проектів сьогодні вважається одним з перспективних видів навчання, оскільки він створює умови для творчої самореалізації студентів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. На заняттях студенти створюють навчальні проекти, які дають можливість більше заглибитись у обрану тематику і провести низку досліджень, що сприяє більш об’єктивнішому підходу до обраної теми.

Наводимо приклади навчальних проектів:

ПРОЕКТ: «Зозулині діти». Опис проекту:

Студенти будуть вивчати правове законодавство щодо усиновлення, його структурні елементи, проблеми, які виникають у процесі усиновлення, можливості їх вирішення.

Для пошуку відповідей на ключові й тематичні питання студенти вивчатимуть законодавство України та міжнародні правові документи з вказаної проблеми, збиратимуть статистичну інформацію, зможуть використовувати різноманітні приклади з життя.

Шукаючи відповіді на питання, студенти навчаться логічно мислити, аналізувати прочитане та виділяти з нього основне, висловлювати власну думку та вміти відстоювати її, а також неодмінно поглиблять свої знання з обраного питання.

Ключове питання:

1. Користь чи обов’язок?

Тематичні питання:

1. Чи можуть чужі люди стати сім’єю?
2. Як закон України захищає усиновлених та усиновлювачів?
3. Чому не зникають сиротинці?

ПРОЕКТ: «Свої – чужі». Опис проекту:

Виконуючи цей проект, студенти будуть проводити дослідження щодо насилля в сім’ї, з’ясовуватимуть причини його виникнення та шляхи вирішення. У процесі дослідження студенти збирають інформацію про організації, які займаються проблемами насилля в сім’ї.

Ключове питання:

1. Чи можна звеличитись, принижуючи?

Тематичні питання:

1. Чи можна захистити себе від насилля в сім'ї?
2. Як держава і громадськість сприяють захисту від насилля?
3. Як світове та українське законодавство захищає інтереси членів сім'ї від насильства?

ПРОЕКТ: «XXI сторіччя – епоха встановлення ґендерної рівності». Опис проекту:

Для реалізації обраного проекту та пошуку відповіді на ключове питання, студенти будуть збирати, систематизувати й аналізувати інформацію, виконуючи найрізноманітнішу діяльність. Вони намагатимуться розкрити становище жінки в сучасному суспільстві, її вплив на політичне життя та узагальнити отримані результати.

Вони зможуть удосконалити вміння опрацьовувати інформаційний матеріал, робити власні умовиводи, спробувати висунути власні гіпотези щодо становища жінки на сучасному етапі розвитку суспільства, навчаться оперувати новими термінами та поняттями.

Ключове питання:

1. Чи співвідноситься жіноче з чоловічим так само, як природне з культурним?

Тематичні питання:

1. Чи був фемінізм в Україні?
2. Чи існує принцип паритетної демократії в нашій державі?
3. Які сучасні стереотипи щодо чоловіка і жінки панують у суспільстві?

ПРОЕКТ: «Феральні діти». Опис проекту:

Життя людини – найвища цінність, тому прожити його вона має гідно. А хіба можна зреалізувати задумане, коли порушуються права людини вже з дитинства?

Що ж треба зробити? У пошуках відповіді на це питання студенти аналізують ситуацію, шукаючи причини неможливості виживання феральних дітей у суспільстві, визначаючи причину появи міських Мауглі. Також учасники проекту ознайомлюються із державно нормативно-правовою базою, а таож з міжнародними документами, що регулюють правовий статус дитини.

Проведені дослідження мають привернути увагу до цього питання ще з більшою силою, оскільки нормативно-правові акти надають феральним дітям широкі права, а в дійсності ми спостерігаємо зовсім іншу картину.

Незважаючи на те, що права дітей захищаються на рівні держави, учасники проекту повинні дійти до висновку, що саме вони є майбутнім нашого суспільства і від них залежить яким воно буде.

Ключове питання:

1. Свій серед чужих чи чужий серед своїх?

Тематичні питання:

1. Чи можуть феральні діти бути особистостями?
2. Тварини кращі батьки ніж люди?
3. Чому з'являються «міські Манглі»?

Розповіді, лекції, демонстрації фільмів як форми реалізації пояснювально-ілюстративного методу мають невичерпні можливості для впливу на емоційно-оцінну сферу молодої людини. Пояснювально-ілюстративний метод у ґендерному вихованні – це переконливість, яскравість фактажу, аргументованість умовисновків.

Диспути, конференції, «круглі столи» зарекомендували себе як продуктивні форми спрямування пізнавальної активності студентів. Вони дають можливість обмінюватись досвідом роботи з ґендерної проблематики у більш широкому масштабі. Результатом роботи є опубліковані статті:

– Єрко Г. «Міжнародна торгівля жінками – проблема сучасної України» ;
– Марушкевич Л. (науковий керівник – Єрко Г.І.) «Гендерний фактор у системі освіти» .

Ефективним помічником у реалізації ґендерного виховання серед молоді для викладачів є розроблені методичні рекомендації, які містять рекомендовані теми виховних годин, круглих столів, дискусій тощо.

Одну із суттєвих функцій у ґендерному вихованні виконує соціальний психолог, який здійснює координацію всієї роботи зі статевого виховання та ґендерної соціалізації студентів у коледжі, залучає викладачів і весь потенціал можливостей позакласної та позашкільної виховної роботи.

Однією з найефективніших форм організації ґендерної виховної роботи з метою створення умов для самовдосконалення, актуалізації та реалізації творчого потенціалу, оволодіння складними видами діяльності є тренінгові технології.

Успішність тренінгу як інноваційної технології навчання вирішальним чином залежить від так званого «ефекту групи» , який виявляється у тому, що в результаті взаємодії різних аспектів проявляються властивості, котрі набагато перевершують просту суму властивостей окремих індивідів.

У процесі тренінгових занять було вироблено своєрідні ґендерні правила, як-от: у програмі особистісного росту не може бути перешкод, пов'язаних із ґендерними приписами; досягти гармонізації міжстатевої взаємодії можна за умови переборення власних стереотипів.

Комплексна тренінгова програма сприяє набуттю вміння ставитись до себе з любов'ю і турботою, розширює критерії самооцінки, поглиблює усвідомлення цінності власного індивідуального існування.

Змістове наповнення сконструйованої комплексної програми інтерпретується студентами як наслідок динамічної взаємодії і органічного зв'язку всіх її частин. Тренінгові програма включає блоки:

Блок 1. «Ґендер: що потрібно знати» – для розширення знань про ґендер через актуалізацію, самопізнання, самоаналіз та саморозуміння для набуття адекватної ґендерної ідентичності.

Блок 2. «Ґендерні стереотипи» – для ознайомлення із механізмами становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічно, але рівних в соціальному плані.

Блок 3. «Ґендер і насильство» – для вироблення навичок бути впевненою та незалежною особистістю, робити свідомий вибір, відстоювати свої права, не порушувати прав інших.

Студенти Луцького педагогічного коледжу є учасниками проекту Школи Рівних Можливостей при підтримці Посольства Фінляндії «Ґендер – у школу», метою якого є розповсюдження серед учнів та вчителів шкіл знань про ґендер, ґендерну культуру; підняття основних проблем з питань ґендерного насилля і дискримінації в сім'ї, школі, суспільстві.

Концепція освіти «рівний – рівному», розроблена фахівцями Міністерства освіти і науки України, свідчить: «Досвід із запобігання проявам негативної поведінки неповнолітніх, нагромаджений громадськими організаціями, показує, що найоптимальнішим методом профілактичної роботи є навчання між однолітками, коли молода людина оволодіває знаннями та набуває соціального досвіду в ході спілкування з ровесниками» . Саме такий досвід передає Школа Рівних Можливостей не лише через постійну тренінгові роботу з молоддю, а й створенням інтерактивного ґендерного театру, який є однією із дієвих складових ґендерного виховання.

У рамках проекту у коледжі створено інтерактивний ґендерний театр, головним завданням якого є обговорення гострих соціальних проблем у суспільстві та розповсюдження цих знань серед учнів шкіл міста. Розроблено сценарії «Насиллю – ні!», «Ми різні – ми рівні», «Молодь – проти СНІДу».

Слово «дебати» не є новим у нашому лексиконі. Елементи дебатування присутні у нашому житті на кожному кроці. Саме з метою навчитися бути переконливим та, як наслідок, – успішним, молодь навчається грати в дебати у вузах.

Уміння публічно довести свою думку, обрати власний спосіб розв'язання певної проблеми й переконати інших у його доцільності – риси, які дуже потрібні в сучасному житті небайдужій людині.

Унікальність дебатів зумовлена тим, що це:

– навчальна програма поглибленого пізнання світу;
– програма безконфліктного розв'язання проблем;

– навчання демократичних процедур і толерантності;
– підготовка учасників програми до публічної діяльності;
– програма позакласної та навчальної організації студентської молоді;
– програма інтелектуальних змагань.

Досить ефективною методикою ґендерного виховання є проведення дебатних ігор які організовує дебатний клуб коледжу: «Жінки кращі керівники ніж чоловіки», «Політика – не жіноча справа».

Змінивши сприйняття студентами самих себе на основі стійких і адекватних знань про власне «Я», ми навчаємо їх позитивно ставитись до себе, поважати себе та інших, впливати на їхні ґендерні установки і здатність адаптуватись до різноманітних життєвих ситуацій, серед яких найбільш значущими є сфери соціальних та подружніх стосунків. Це дає змогу їм приміряти свої реальні можливості і вимоги соціуму, співставляти власну поведінку з очікуванням інших людей, розв'язувати свої внутрішні конфлікти, зумовлені суперечливою системою вимог сучасного суспільства.

Література:

1. Ґендерний інтерактивний театр [навч.-метод. посіб.] / Я. Нємая, Л. Колос, І. Конченкова та ін. Школа Рівних Можливостей. – К., 2005. – 100 с.

2. Мазурик Л. Тренінг як ефективна форма роботи з обдарованими дітьми в системі позашкільної освіти / Л. Мазурик // Історія України. – № 6 (598). – 2009. – С. 10–11.

КІЗЬ Ольга Богданівна

Школа ґендерної рівності: сім років просвітницької діяльності з формування ґендерної культури молоді

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, старший науковий співробітник, керівник Школи ґендерної рівності при Науково-дослідному центрі з проблем ґендерної освіти та виховання учнівської і студентської молоді АПН України та ТНПУ ім. В.Гнатюка

Ґендерна рівність є важливою умовою утвердження демократії в Україні. Будь-яке суспільство, яке проголошує себе демократичним, має забезпечувати надання рівних можливостей та прав кожному зі своїх членів, має поважати гідність і чесноти, право на самовираження, самореалізацію та соціальне волевиявлення кожної жінки та кожного чоловіка. Долання традиційних ґендерних стереотипів, звільнення від ґендерних упереджень, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок і чоловіків, ґендерної культури нового взірця – потреба перебудови України у контексті світового співтовариства, розбудови нових форм міжнародних відносин.

Справжню рівність прав та свобод можна здобути лише на основі визнання цінності кожної особистості, створення стійких умов для саморозвитку інтелекту та індивідуальних якостей людини, всебічного розкриття її творчого потенціалу і творчих здібностей, що дозволить забезпечити повноцінний внесок кожної жінки і кожного чоловіка в розвиток країни та визначити перспективи життєтворчості молодого покоління в розбудові демократичного суспільства в нашій державі.

Сучасна молодь як нова генерація української нації на початку третього тисячоліття стала тією потужною силою, яка покликана сприяти процесам ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному і культурному житті суспільства. Беручи за основу сказане вище, у 2002 році на вимогу часу для інтерактивного комплексного навчання волонтерів з числа студентів та магістрів при Центрі ґендерних студій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка було створено Школу ґендерної рівності. На сьомому році ґендерної просвітницької діяльності (2009р.) вона стала складовою Науково-дослідного центру з проблем ґендерної освіти та виховання учнівської і студентської молоді АПН України та ТНПУ ім. В.Гнатюка.

Школа ґендерної рівності (ШҐР) виконує наступні функції :

1. *Навчально-методичну:* надання методичної допомоги з питань ґендерного виховання учнівської та студентської молоді; організація та проведення навчальних тренінгів і семінарів для волонтерів; теоретична та практична підготовка волонтерів до роботи щодо пропагування ідеї ґендерної рівності серед однолітків; проведення круглих столів та брифінгів з питань волонтерської діяльності.

2. *Організаційну:* планування заходів; організація підготовки та перепідготовки волонтерів; залучення викладачів та тренерів; налагодження творчих та ділових контактів з освітніми установами та громадськими організаціями.

3. *Інформаційну:* інформування ЗМІ та громадськість міста й області щодо пріоритету ґендерного підходу у різних сферах життєдіяльності молоді; організація рекламних кампаній; презентації міні-проектів.

4. *Координаційну:* координація взаємодії та співпраці Школи ґендерної рівнос¬ті з усіма

ґендерними студіями ЦҐС ТНПУ імені Володимира Гнатюка, іншими вищими навчальними закладами, із школами та громадськими організаціями, ґендерними бюро управління молоді та спорту, освіти і науки, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, місцевою виконавчою владою, органами молодіжного самоврядування, із центрами ґендерних досліджень як на Україні, так і за її межами.

5. *Контролюючу:* контроль за своєчасністю, якістю та ефективністю реалізації програми навчання волонтерів у Школі ґендерної рівності.

6. *Дослідницьку:* експрес-дослідження волонтерами ґендерних установок

у різних вікових групах населення та їх інтерпретація, контент-аналіз ґендерних настановлень у провідних жіночих та чоловічих часописах, дитячих часописах, шкільних підручниках тощо.

7. *Аналітичну:* аналіз ефективності реалізації програми діяльності Школи ґендерної рівності, розробка стратегічних планів.

Для забезпечення ефективності роботи за основу було взято такі принципи залучення волонтерів до роботи у Школі ґендерної рівності:

1. Волонтери можуть бути залучені до роботи у кожному відділі.

2. Волонтерську програму офіційно представляють на університетському та управлінському рівнях. З працівників постійного персоналу (викладацького складу ЦҐС) та від органів молодіжного самоврядування призначаються два координатори для керування залученням волонтерів, їхнім навчанням та організацією їхньої роботи.

3. Волонтери надають як прямі, так і опосередковані послуги, а працівники ЦҐС можуть використовувати волонтерський потенціал у плануванні програмних заходів на рівні університету та інших навчальних закладів області, соціальних служб для молоді, органів місцевої та виконавчої влади тощо.

4. Персонал та волонтери повинні залучатися до спільного планування

та підтримки волонтерської програми у Школі ґендерної рівності.

5. Працівники Центру ґендерних студій повинні бути підготовленими до роботи з волонтерами та брати активну участь у підтримці діяльності Школи ґендер¬ної рівності.

6. Усі аспекти волонтерської програми та її підтримка мають контролюватися (шляхом моніторингу та оцінювання) у процесі їх перебігу. Потрібно розвивати різновиди послуг, які є ефективними, рентабельними та відповідають рівню компетенції волонтерів.

7. Волонтери винагороджуються саме як неоплачувані співробітники, які працюють разом із персоналом, щоб: використовувати унікальну можливість перейняти їхні навички та можливості; розповідати молоді про різноманітність послуг Школи ґендерної рівності; здійснювати безпосередній внесок у забезпечення ефективності роботи постійного персоналу; допомагати суспільству загалом, надаючи йому додаткову інформацію про потреби сучасної молоді.

Спеціально організоване навчання, спілкування із викладачами, знайомство з новими методиками і технологіями допомагає молодим людям ставати висококваліфікованими фахівцями, порадниками для своїх ровесників, а в майбутньому – вихователями підростаючого покоління.

Заняття у Школі ґендерної рівності побудовані на засадах культури ґендерного виховання та принципах егалітарності навчально-виховної роботи. Їх метою є надання волонтерам базових знання щодо проблеми ґендерної рівності для аналізу різних шляхів соціального становлення особистості чоловіка та жінки; розгляд практики пропагування у середовищі однолітків за методом "рівний-рівному" егалітарних ґендерних орієнтирів, які базуються на ідеї рівності та взаємозамінності соціальних ролей.

Методологією побудови програми виступив принцип соціальної і психологічної рівності статей, розвитку індивідуальності та взаємозамінності ґендерних ролей. Засадничими у розробці програми стали однакові соціальні вимоги та очікування щодо поведінки хлопчиків та дівчаток, пом'якшення та подолання ними ґендерних стереотипів, виховання справжніх чоловіків та жінок – самодостатніх особистостей.

Школа ґендерної рівності надає методичну допомогу з питань ґендерного виховання дітей

різних вікових груп та студентської молоді, організовує та проводить навчальні тренінги, семінари для волонтерів, готує їх до роботи щодо пропагування ідеї ґендерної рівності серед однолітків, проводить круглі столи та брифінги з питань волонтерської діяльності.

Змістове наповнення сконструйованої комплексної програми, за якою працює ШГР, інтерпретується нами як наслідок динамічної взаємодії і органічного зв'язку всіх її частин. Тренінгова програма "Формування ґендерної культури молоді" [3] включає такі блоки:

"Я – юнак, я – дівчина, я – особистість" для розширення сфери самосвідомості через актуалізацію самоспостереження, самопізнання, самоаналізу та саморозуміння, розвиток навичок саморегуляції, самоконтролю для набуття адекватної ґендерної ідентичності.

"Основи ґендерної культури" для ознайомлення із соціально-психологічними механізмами становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічних, але рівних в соціальному плані індивідів; знаходження спільного та відмінного у чоловічій та жіночій психології, усвідомлення та переборення ґендерних стереотипів.

"Асертивність як оптимальна стратегія ґендерної поведінки" [2] для вироблення навичок бути впевненою та незалежною особистістю, робити свідомий вибір, відстоювати свої права, не порушуючи прав інших.

"Основи сімейного щастя: ґендерний підхід" [1] для розуміння сутності егалітарних взаємин у побудові майбутнього шлюбу та сім'ї, що створює великі можливості для особистісного та родинного щастя.

Розроблена комплексна тренінгова програма ставить за мету сприяти формуванню у юнацтва неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини незалежно від її статевої належності, орієнтувати молодь на партнерство статей в приватній та публічній сферах життєдіяльності. При цьому ми брали до уваги, що статевотипізовані традиційні моделі виховання є непродуктивними для розвитку особистості, мають однобічний вплив на формування професійних орієнтацій, вмінь та навичок і в кінцевому результаті призводять до нереалізованого потенціалу соціальних ролей у жінок та батьківських – у чоловіків.

Ґендерний тренінг розглядається нами як спосіб прискорення психологічного розвитку та самореалізації особистості незалежно від статевої належності. Він передбачає для юнаків вправи на розвиток соціально-перцептивних навичок, саморозкриття, побудови емоційно-прихильних стосунків, а для дівчат – вправи на розвиток навичок ділового спілкування, компетентності, впевненості в собі.

Розробляючи тренінгові заняття на тему: "Я – юнак, Я – дівчина, Я – особистість", ми виходили з того, що в умовах сьогодення для рівноправного людського розвитку визріла гостра необхідність уникнення будь-яких проявів упередженості та дискримінації на підставі належності до певної статі. Спрямування особистісного розвитку юнаків та дівчат повинно іти шляхом збереження рівності в їхніх правах та можливостях. Доцільно заохочувати засвоювати все краще від обох статей. Незалежність, упевненість, турбота, чуйність, доброта та тактовність – цінні та корисні риси як для дівчат, так і для юнаків.

Вправи даного блоку сприяли усвідомленню учасниками своїх можливостей, здібностей, які роблять кожного з них унікальною і неповторною особистістю, сприяли усвідомленню учасниками своєї самоцінності як особистості незалежно від статевої належності, допомагали поглибити часову перспективу і побачити ґендерні орієнтири, до яких потрібно прагнути.

У розробці тренінгових занять на тему "Основи ґендерної культури" засадничим виступило розуміння ґендерної культури як такої системи форм і способів організації суспільного життя, яка через певні норми і систему ґендерної організації формує ґендерні якості індивіда, розкриває в певному напрямку його здібності, нав'язує специфічні для чоловіків та жінок види діяльності та соціальні функції. Ґендерна культура детермінує соціальні очікування щодо поведінки чоловіка та жінки, стилю їхнього одягу, оволодіння професійними знаннями, регулює родинні та міжстатеві взаємини.

Зміст ґендерних образів сучасного чоловіка та сучасної жінки є важливою умовою для адекватного становлення ґендерної ідентичності юнацтва, що забезпечує успішну адаптацію до вико-

нання майбутніх соціальних ролей. Такі вправи даного блоку, як “Валізи для жінки та чоловіка”, “Добре бути жінкою/чоловіком”, “Я і мої ґендерні ролі: вчора, сьогодні, завтра”, “Икніж – Иківолоч” розвивали навички виокремлення та аналізу тих позитивних якостей, які є необхідними для самодостатньої особистості, незалежно від того чи це є чоловік, чи жінка; сприяли усвідомленню власної ґендерної позиції у професійному та особистісному становленні; створювали умови для глибокого аналізу еталонів чоловічості та жіночності.

Аналізу ґендерних стереотипів та способів їх подолання були присвячені вправи “Правда та міфи в оцінці чоловіків та жінок”, “Боротьба зі стереотипами”, “Ця дитина – хлопчик чи дівчинка?”, “Від світу жінок та світу чоловіків до світу андрогінів”, “Позич у жінки чи чоловіка”, “Займи позицію”, “Проективна техніка «Планета»”, “Два світи в одному”, “Ґендерна експертиза в дії”, “Ґендерному паритету – бути!”, які збагачували учасників знаннями про те, що таке ґендерні стереотипи та як вони впливають на світосприйняття; сприяли виявленню глибоких змістовно і емоційно насичених ґендерних стереотипів; показували доцільність переборювання стереотипів для ширшого розкриття особистісного потенціалу; сприяли подоланню стереотипів щодо “чоловічих” та “жіночих” інтересів, цінностей, уподобань; спонукали учасників до дослідницької активності при розробці оригінальної ґендерної концепції взаємин статей у суспільстві.

Окремим блоком ми представили тренінгові заняття на тему “Асертивність як оптимальна стратегія ґендерної поведінки”. За цього ми керувались переконаннями, що асертивний підхід до життя є оптимальним для чоловіків та жінок у контексті взаємовідносин з оточуючими. Асертивність є водночас і внутрішньою впевненістю у собі, і особливою тактикою прийнятної поведінки в рамках міжособистісного спілкування. Асертивна людина – це людина, яка може чітко і спокійно висловити свої думки, не змінюючи позиції, якщо хтось з ними не погоджується; це “доросла” людина, яка може адекватно поводитись з іншими, не використовуючи дитячо-залежної чи агресивної поведінки. Бути асертивним не означає досягати свого в будь-який спосіб. При наявності близьких відносин важливо, щоб були задоволені обидві сторони. А цього можна досягнути лише в тому випадку, коли особистість, незалежно від статевої належності, навчиться рахуватися з потребами інших, обираючи компроміс спільною перемогою. Набуття навичок асертивної поведінки передбачає ріст самосвідомості: вміння знати, любити і розуміти своє істинне “Я”, навчитися робити свідомий вибір.

Розробляючи заняття тренінгового блоку “Основи сімейного щастя: ґендерний підхід”, ми керувались тим, що створюючи сім’ю, більшість людей мріють про демократичний, рівноправний союз, де права одного не ущемлять, не порушать прав іншого, де відповідальність взаємна, обов’язки справедливо розподіляються, а сімейні ролі є взаємозамінними. Чоловік і жінка мають створити гармонійний союз рівноправних громадян, в якому обов’язково провідну роль лідера у різних ситуаціях буде відігравати в одних випадках чоловік, в інших – дружина, залежно від того, у кого це краще виходить.

Сімейний колектив засновується на рівноправності своїх членів. У сучасних міцних, люблячих, добрих сім’ях главою стають залежно від розподілу сфери прийняття рішення. На плечі сучасної сім’ї при обопільній відповідальності дружини та чоловіка лягає тягар відповідальності за благо¬получчя, мир і лад у домі. Батьківська сім’я має бути взірцем рівності статей, взірцем виконання взаємозамінних ролей, оскільки саме поведінка батьків є найпершою моделлю, з якою ідентифікуються хлопчики та дівчатка. Тому вправи “Скульптура сім’ї”, “Заблоковані функції”, “З якої казки”, “Світ мам і татусів”, “Один день життя сім’ї”, “Щаслива сім’я: алгоритм побудови”, “Я – майбутній батько, я – майбутня мати”, “Сім’я партнерська і домінаторна” ставлять за мету запобігти порушенню ґендерного паритету у вихованні майбутніх власних дітей, розширити сферу самореалізації сьогоднішніх юнаків у виконанні майбутньої батьківської ролі, довести вагомість ролей як дружини, так і чоловіка у вихованні дитини та функціонуванні сім’ї.

Тренінгова програма пройшла апробацію у групах студентів вузів, практичних психологів, соціальних працівників, керівників освітнього процесу обласного рівня, у групах обласних молодіжних громадських організацій.

Досвід роботи Школи ґендерної рівності свідчить, що застосування саме інноваційних

методів у тренінгових програмах (робота у фокус-групах, евристична бесіда, мозковий штурм, наратив, дискусія, сюжетно-рольова гра, інтерактив) дало можливість волонтерам показати зв'язок між ґендерними характеристиками і психологічним функціонуванням людини в сім'ї та суспільстві, сприяло формуванню у майбутніх педагогів ґендерної чутливості і толерантного мислення та виробленню нових, власних цінностей для успішного професійного та ґендерного самовизначення. Втілені у діяльність Школи ґендерної рівності ідеї є підтвердженням можливостей їх реалізації в умовах нашого суспільства, готовності внесення кардинальних змін у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів при активній участі юнацтва.

Діяльність Школи ґендерної рівності вносить свою частку у втілення ґендерних підходів на освітянську ниву та реалізацію ґендерної політики як важливої складової забезпечення соціального прогресу, розбудови демократичного суспільства, утвердження людського виміру сучасного розвитку цивілізації. Нову стратегію підготовки студента-майбутнього учителя ми бачимо пов'язаною зі становленням його ґендерної ідентичності, професійної самосвідомості, рефлексивним і проектуючим ставленням до самоосвіти, формуванням його ґендерної культури.

ДОДАТОК

ПОСВЯТА У ВОЛОНТЕРИ ШКОЛИ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Я – ВОЛОНТЕР
В – відстоюю ідею забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні
О – організовую навчання за методом "рівний-рівному"
Л – люблю людей, співпрацюю з ними в дусі взаєморозуміння і взаємодопомоги
О – орієнтую молодь на партнерство статей в усіх сферах життєдіяльності
Н – набуваю нових знань, удосконалюю свої здібності, розвиваю ґендерну чутливість
Т – толерантно ставлюся до всіх, хто має інші погляди та переконання
Е – енергійно та з ентузіазмом виконую доручені мені справи
Р – радію життю, кожному дню, кожній новій зустрічі

КОДЕКС ВОЛОНТЕРА

Я, волонтер Школи ґендерної рівності, буду сприяти:

• утвердженню ідеї ґендерної рівності в Україні;

• процесам ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному і культурному житті суспільства;

• усвідомленню та перебороненню ґендерних стереотипів;

• формуванню неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини незалежно від її статевої належності.

Буду відданим волонтерській діяльності у своїх справах, думках та помислах.

Волонтер – мій стиль життя, моє покликання тепер!

ГІМН ШКОЛИ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ
(на пісню "Червона рута")

Я у Школу вступив, щоб знання в ній набути,
Працювать захотів, з друзями тут побути.
Разом треба піти й волонтерами стати,
Повчимося ми тут – й друзів будем навчати.

Приспів:
Ґендерна рівність – це майбутнє Вкраїни.
Стереотипи долаймо в собі.
Студентство наше піднімає свій голос
За рівні права статей у житті.
Студентство наше піднімає свій голос
За рівні права статей у житті.
Не пасуй у житті, став високі ти цілі,
На майбутнє працюй не в думках, а на ділі.
Дівчина і юнак – особистості гідні,
Ґендер вказує шлях – тож крокуймо нарівні.

Приспів:
Ґендерна рівність – це майбутнє Вкраїни.
Стереотипи долаймо в собі.
Студентство наше піднімає свій голос
За рівні права статей у житті.
Студентство наше піднімає свій голос
За рівні права статей у житті.
А майбутня сім'я – це партнерство у шлюбі,
Там подружжя живе у любові і дружбі.
Виховання дітей – справа батька і мами,
І обоє батьків є з доньками й синами.

Приспів:
Ґендерна рівність – це майбутнє Вкраїни.
Стереотипи долаймо в собі.
Батько і мати — взірець рівності статей
Самодостатності особистості.
Студентство наше піднімає свій голос
За рівні права статей у житті.

Література:

1. Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Ґендерні аспекти усвідомленого батьківства Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 144 с.
2. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Особливості ґендерної соціалізації депривованого юнацтва: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 176 с.
3. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування ґендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – 180 с.
4. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / За ред. проф. А.Й.Капської. – К., 2001. – 140 с.

КІКІНЕЖДІ Оксана Михайлівна
КРАВЕЦЬ Володимир Петрович

Формування ґендерної культури молоді в Україні: традиції та інновації

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, ст. наук. співр., директор Науково-дослідного центру з проблем ґендерної освіти і виховання учнівської та студентської молоді АПН України і Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Формування самодостатньої, креативної, успішної, компетентної особистості та впровадження ґендерної ідеології освітньо-виховних практик в сучасному соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку державної політики щодо досягнення ґендерної рівності в Україні, є насущним завданням розвитку сталої демократії в нашій країні. Проблема ґендерного паритету включена до шести Цілей тисячоліття, прийнятих Україною, як найважливіших у розбудові громадянського суспільства. Актуальність інтеграції ґендерної проблематики в освітянську систе¬му як важливої соціальної інституції, пов`язана, насамперед, із якістю освіти, отриманням рівного доступу обох статей до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови життєдіяльності жінок та чоловіків, повноправності їхнього буття. Ґен¬дерний підхід є новим, методологічним інструментом аналізу і проектування соціальних змін, який ґрунтується на врахуванні „фактору статі", і у різних країнах має різ¬ну назву: ґендерний аналіз, „ґендерні лінзи", ґендерний вимір, ґендерна інтеграція тощо. Його завданнями є збір та оцінка статево-диференційованої інформації щодо всіх аспектів людського і суспільного життя. Не можна сьогодні якісно підготувати сучасного вчителя без вивчення ґендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою педагогів в демократичних країнах.

В Україні з вересня 2008 року діє Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні (спільний проект ЄС, Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida) та Програми розвитку ООН). Загальною метою даного проекту є підтримка державних інституцій у забезпеченні ґендерної рівності в Україні відповідно до міжнародних, конституційних та внутрішніх зобов'язань, а також в рамках урядових програм діяльності. Програма сприяє впровадженню ґендерних стандартів в освіту, поданню ґендерно-збалансованої інформації у підручниках та освітніх програмах, розробці ґендерно-чутливих програм для студентів педагогічних ВНЗ відповідно до Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків"(5.09.2005), „Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року", наказу МОН „Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту"(№ 839 від 10.09.2009). Діяльність спільного з АПН України науково-дослідного Центру спрямована на розробку та реалізацію гендерно-інформаційних технологій на регіональному та місцевому рівні, а також впровадження ґендерних стандартів освіти як національного механізму забезпечення ґендерної рівності в контексті євроінтеграційних процесів сьогодення.

Ґендерна культура розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот. У змінах в ґендерній культурі суспільства особливого значення набуває зміст цінностей, що культивується соціумом, їхня орієнтація на традиційний чи егалітарний характер ґендерних ролей, на андро- чи феміноцентричні нормативи поведінки.

Попри демократичні зміни у масовій свідомості, ґендерні стереотипи залишаються найконсервативнішими схемами поведінки і слугують психологічними механізмами захисту у виправданні орієнтацій на традиційні (патріархальні) моделі. Традиційна гендерна ідеологія розглядає особистість чоловіка вагомішою за особистість жінки. Негативна роль стереотипів проявляється в гальмуванні процесів демократизації взаємин статей, в стійкості психологічних перешкод на шляху до вирівнювання їх прав і можливостей.

Ґендерна рівність є показником культури нації. Тому важливим пріоритетом, поряд із врахуванням міжнародного досвіду, у розробці дієвих ґендерних програм, є „ідеологія самовизначення" молоді (В.Кремень), збереження „ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах" (В. Андрущенко). Методологічне обґрунтування ґендерної ідеології на основі „педагогічної матриці" української освіти сприятиме, на наш погляд, розвитку національного механізму забезпечення ґендерної рівності, підвищенню громадської обізнаності та чутливості до ґендерних питань. У історіографії України домінуючою ґендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю і взаємна довіра, „кордоцентричність" (Г.Сковорода, П.Юркевич). Складовими українського національного коду є християнські цінності, архетип Матері та культ жіночого начала як носія духовної культури і ладу. Тому розвиток національної та гендерної ідентичності, оновлення традицій та впровадження інновацій є важливим чинником національного розуміння буття молодими людьми, їх еґалітарного життєздійснення (М.Боришевський, Т.Говорун, С.Вихор, Т.Голованова, Н. Городнова, Т.Дороніна, І.Іванова, О.Кізь, О.Кісь, Л.Кобелянська, Л.Ковальчук, В.Кравець, І.Лебединська, О.Луценко, Л.Магдюк, В.Москаленко, О.Суслова, О.Семіколєнова, О.Сухомлинська, Ю.Стребкова, В.Татенко, Т.Титаренко, В.Троян та ін.).

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам розвитку освіти у XXI столітті є спадщина видатних українських педагогів-гуманістів В.Сухомлинського, Г.Ващенка, С.Русової, А.Макаренка, М.Драгоманова, К.Ушинського та ін. про активне засвоєння індивідом нормативів сімейних та соціальних ролей, етноісторичну зумовленість характеру ґендерної поведінки. Гуманістичні установки Василя Сухомлинського щодо ґендерного виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, подолання педагогами ґендерних стереотипів і тепер є найактуальнішими у формуванні ґендерної культури дітей і молоді. Унікальність „педагогічної матриці" української освіти полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей виховання „рідномовного обов'язку"(І. Огієнко), духовності, патріотизму, чуйності тощо. Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція „жіночого" і „чоловічого" в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку, егалітарне виховання, партнерство статей тощо складає суть демократичного світобачення молодих людей на шляху до європейського освітнього простору.

Формування ґендерних компетенцій молоді як особливої системи ґендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей, є головною метою Центру. Ґендерно-інформаційні технології відкривають широкі можливості для громадської дискусії та плюралізму думок, перетворюють природу педагогічного дискурсу: створення, збереження, інтеграція, передача знання розгортаються в якісно новому освітньому просторі. Викликом часу є реалізація новітніх стратегічних напрямків щодо забезпечення сталих ґендерних перетворень на всіх рівнях соціуму, запровадження ґендерних стандартів у систему освіти, що сприятиме підвищенню ґендерної чутливості у майбутніх педагогів, подоланню ґендерних стереотипів у вчителів-професіоналів, трансляції ґендерних знань на широку громадськість.

Наповнення основних вузівських дисциплін ґендерним змістовним модулем в контексті вимог Болонського процесу, розробка програм та впровадження спецкурсів „Ґендерна педагогіка"(В. Кравець), „Історія ґендерної педагогіки"(В.Кравець), "Ґендерна психологія"(О.Кікінежді), комплексної тренінгової програми „Формування ґендерної культури молоді"(О.Кікінежді, О.Кізь), створення Школи ґендерної рівності як школи волонтерів (О.Кізь) сприяло формуванню у юнаків та дівчат неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини без огляду на її стать,

орієнтуванню молоді на еґалітарні цінності, парт¬нерство статей. Саме у новому - постмодерному університеті відбувається входження молодого покоління у сучасний глобальний і одночасно мультикультуральний світ багатьох ідентичностей. Подібне панорамне бачення проблем ґендеру як соціокультурного конструкту уможливлює розвиток інфраструктури діяльності Центру, що включає інтеграцію гуманітарних знань і особистісно-позиційний підхід, оновлення ціннісно-мотиваційних, когнітивно-комунікативних засад взаємодії викладача та студента в спільно конструйованих ними наративах, апробації інтерактивних технологій. Слід підкреслити, що впровадження ґендерних освітніх технологій стосується насамперед «рівності результатів» як інтеграції двох принципів - «рівного доступу» і «рівного ставлення», під якими розуміємо розкриття власного, індивідуального потенціалу молодої людини, незалежно від її статевої належності. У новітніх моделях університетської освіти викладач і студент є двома вченими-дослідниками, зайнятими спільним пошуком істин. У діалоговому навчанні, в дусі „plug-and-play" зростає значення дослідницької спрямованості вузівської освіти і „цифрове покоління" молодих людей може набути ґендерної обізнаності.

Наш багаторічний досвід роботи Центру свідчить, що дотримання ґендерної ідеології в навчально-виховному процесі вузу, вироблення стратегій і тактик ґендерного виховання, поєднання досліджень та викладання, максимальна відкритість курсів для відвідування слухачами, сприяє розвитку ґендерної чутливості та креативності у молодіжній аудиторії з ґендерних питань. Студенти, магістри і аспіранти неодноразово ставали переможцями різних конкурсів з ґендерної тематики, були учасниками Міжнародних та Всеукраїнських конференції, презентували діяльність Школи ґендерної рівності на Всеукраїнському Молодіжному Саміті-2003 (А.Струмінська, О.Смук, Н.Гур'єва, Т.Сіткар, Б. Явір-Іскра, М. Саврій, О. Шумська, Л. Лещук, М. Харчук, О. Коломієць, В.Лукашів, Н.Олійник, З. Гуменюк, Л. Минько (наукові керівники С.Вихор, О.Кізь, О.Кікінежді, В.Сіткар).

На базі нашого університету, згідно наказу Міністерства освіти і науки, вже чотири роки поспіль проводиться Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт з напрямку „Ґендерні дослідження" (140 учасників із 82 вузів). Мультимедійна презентація конкурсних робіт відбувалась на Всеукраїнських науково-практичних конференціях „Молодь і ґендер: реалії та перспективи демократичного суспільства"(2006 р.), „Ґендерна інтеграція в гуманітарному знанні" (2007 р.), „Ґендерні компетенції студентської молоді" (2008 р.), „Ґендер і молодь: європейські виклики" (2009 р.). Творчі доробки студентів були представлені у 5 номінаціях „Паритетна демократія та розвиток громадянського суспільства в Україні: ґендерні аспекти", „Феномен ґендеру в історії та культурі", „Ґендерні стереотипи в умовах трансформації українського суспільства", „Психологія та педагогіка у фокусі ґендерних досліджень", „Ґендерні засади шлюбно-сімейних стосунків". Представлені конкурсні роботи вирізнялися гострою актуальністю, теоретико-експериментальним характером, науковою новизною та практичною спрямованістю. Зокрема, серед тем першої номінації слід відзначити дослідження поступу України в євроінтеграційний простір, гендерної асиметрії у владних структурах, механізмів досягнення ґендерної рівності на регіональному рівні (на прикладі Волинської, Чернігівської та Сумської областей), гендерних відносин у сфері праці та міграційних процесах, зарубіжного досвіду „Gender studies"(К. Корпач (ВНУ), К.Попова (СДУ), О. Шаблиста (ЗЮУ), А.Криворучко (ХЕУ), Ю.Мірошіченко (Чернігів), Г.Павленко (СДУ) та ін.). Відкриття невідомих і „забутих" сторінок участі жіноцтва в історії та культурі, присвячених 125-річчю українського жіночого руху, знайшли своє відображення у наукових розвідках О.Смук (ТНПУ ім. В.Гнатюка) та О. Зленко (КМПУ ім. Б.Грінченка). Ґендерним дослідженням в лінгвістиці були присвячені роботи А.Бакастової (ДНУ), А.Шашкевич (ДНУ), О.Монастирської (Львів), І.Піддубної (СДУ), Д.Кучерявої (Горлівка), С.Кульова і Т.Старовойт (Харків). Розкриття ґендерних стереотипів у ЗМІ(дитячій літературі, часописах та рекламі) знайшло відображення у дослідженнях К.Шалтишової (ЗНУ), Н.Бурлаку і Д.Філіп`євої (СДУ), Г.Запорожець, Д.Шарлай і О.Кравчук (Дніпропетровськ), О.Вовк (Харків) та ін. У четверту номінацію ввійшли дослідження ґендерної соціалізації вихованців Пласту та дітей трудових емігрантів, студентської та сільської молоді, соціально-психологічної адаптації чоловіків, ґендерних проявів насилля у молодіжному

середовищі і т.п. У п'ятій номінації розглядались ґендерні аспекти шлюбно-сімейних відносин, усвідомленого батьківства, біоетика нових репродуктивних технологій (М.Костіна, Л.Минько, І.Гречин, Н.Левчик, М.Кожина, І.Єріна, Т.Гриценко, І.Вихор, Т.Колесникова, О.Якименко). Наукові розвідки студентів із всієї України мають практичну цінність для навчально-виховної практики шкіл, вузів, органів самоврядування, молодіжних організацій, можуть бути використані при читанні спеціальних курсів і у психотерапевтичній практиці, сприяючи, таким чином, підвищенню ґендерної обізнаності та чутливості громадян.

Зауважимо, що саме в інтерактивному діалозі молодь доводила правомірність впровадження ґендерного підходу, зокрема, на „круглих" столах та секціях конференцій відбулись цікаві дискусії на тему "Ґендерна рівність як ідеал суспільного розвитку", "Яке майбутнє прослідковується в ґендерних орієнтаціях сучасних юнаків та дівчат: на традиційні чи егалітарні стосунки?", „Виховуємо та програмуємо: в полоні стереотипів", "Сексизм-його психолого-педагогічні витоки" ,"Чоловік та жінка: різні, проте рівні" і т.п. Активність студентства у майстер-класах, якот „Ґендерна дискримінація в освіті та рекламі", „Формування асертивної поведінки в процесі ґендерного тренінгу", „Подорож у країну Андрогінію" тощо сприяла розкриттю індивідуального потенціалу кожного, розширенню власних ґендерних компетенцій, самостійного вибору стилю життя, відповідальності у прийнятті рішень, життєтворчості як виходу за межі звичного та виклику ґендерним стереотипам. На інформаційному ярмарку студенти мали змогу ознайомитись з науково-методичними посібниками нашого Центру, а в он-лайновому режимі - із бібліотечним фондом та відеотекою з ґендерної тематики. Переможці конкурсу нагороджувались спеціальними грамотами нашого університету та дипломами Міністерства освіти і науки України. Завершальним етапом конкурсу є щорічне видання збірників тез і матеріалів конференцій.

Труднощі інтегрування принципів ґендерної рівності у освітній простір молоді науковці пов'язували з недостатньою розробленістю проблеми у вітчизняній практиці, неоднозначним трактуванням як ґендерної термінології, так і її змістовного наповнення, стереотипізацією свідомості населення, домінуванням традиційної ґендерної ідеології. Зазначимо, що міждисциплінарний та інноваційний характер ґендерних досліджень як європейські виклики Україні, спонукає до практичного вирішення нагальних проблем сучасності, є свідченням важливості набуття ґендерної чутливості студентською науковою елітою як чинника забезпечення ґендерного паритету у нашій державі. Ефективність системного впровадження принципів ґендерної рівності в освіту залежить від організованих та цілеспрямованих дій, проведення низки заходів (конференції, конкурси, семінари, тренінги, „круглі" столи, брифінги тощо) на різних рівнях соціуму, подальшого розвитку інфраструктури ґендерних ресурсних центрів, всебічного зв'язку із громадськими організаціями, що актуалізує дослідження традиційно непомітних, замовчуваних сфер людського життя, зокрема проблем жіночого лідерства і усвідомленого татівства, побудови гармонійної взаємодії у шлюбно-сімейних стосунках, запобігання ґендерному насиллю в сім'ї та соціумі і т.п.

Розвиток інфраструктури Центру відбувався у співпраці з ґендерним бюро Управління у справах сім`ї, молоді, туризму та спорту ОДА Тернопільської області в контексті впровадження регіональної програми з утвердження ґендерної рівності до 2010 року, з ґендерними освітніми українськими та міжнародними центрами, Інститутом психології та Інститутом педагогіки АПН України, громадськими організаціями, благодійними фондами, зокрема, з Програмою розвитку ООН в Україні, Міжнародним фондом „Відродження", Канадсько-українським ґендерним фондом, ЗМІ і т.п. Проведення цілої низки заходів (міського Форуму для вчителів-чоловіків „Чоловік-вчитель-герой нашого часу", міжнародного семінару „Християнська родина, європейський досвід, українська реальність", круглого столу „Успішна жінка-майбутнє нації") сприяло популяризації ґендерних знань серед громадськості. Долучення до міжнародного проекту Тернопільського економічного університету „Потенціал України в сфері регіонального тренінгу та консалтингу" дало змогу інтегрувати ґендерну компоненту у сферу бізнесу, виявити участь жінок в малому та середньому бізнесі. Спільно з Тернопільським інститутом післядипломної педагогічної освіти проведено низку навчальних семінарів „Ґендерні аспекти безпеки життєдіяльності дитини" в контексті реалізації Національної програми „Здоров'я нації". На Відкритих Педагогічних Читан-

нях з гуманної педагогіки „Навчати творчості-вірити в дитину” (на базі середньої школи №3 м. Тернополя) обговорювались питання ґендерних аспектів талановитих дітей у світлі Національної програми „Обдарована молодь”(Н.Будій) та впровадження ґендеру як інновації в початкову та дошкільну освітню ланку. Центром також започаткована на регіональному рівні постійно діюча акція „Gender Mainstreaming”, що включає розвиток успішного жіночого лідерства, підвищення активності жінок у публічній сфері; формування електронно-освітнього середовища в системі відкритої освіти (створення он-лайнового режиму з ґендерної проблематики); виховання християнських цінностей у молоді; шляхів подолання насильства у родинах, ґендерних аспектів нелегальної міграції та торгівлі людьмиі т.п. Важливим напрямком є активізація діяльності молодіжних громадських організацій з метою поєднання ґендерних новацій із духовно-релігійною спадщиною, етнотрадиціями, національною історією, етикою міжкультурної комунікації, широке представлення громадськості навчально-методичних кейсів з даної проблеми, проведення виїзних семінарів, майстер-класів, ґендерних тренінгів, етнокультурних („Цвіт вишиванки”, ”Купальські вогні”) і джазових фестивалів („В Борщівському краю цвітуть вишиванки”); фестивалів-конкурсів козацької та стрілецької пісні „Байда”, фестивалів бойових мистецтв; долучення до цільових програм з підтримки та розвитку сільського/зеленого туризму(молодіжні форуми, акції, фольклорно-краєзнавчі поїздки, фестивалі-велосплави „Шприха Дністровська”, табори „Пласту” та ін.).

Науково-практичне обґрунтування ґендерно-інформаційних технологій із врахуванням вікової та етнокультурної специфіки згідно європейських стандартів, виявлення ефективних шляхів подолання ґендерних стереотипів у масовій свідомості уможливлює подальшу інтеграцію ґендерного міждисциплінарного підходу у навчально-виховний процес вищих та середніх загальноосвітніх закладів, апробацію ґендерно-чутливих освітніх програм в сучасних умовах полікультурної взаємодії. Нові напрямки ґендерних досліджень стосуються вивчення механізмів забезпечення ґендерної рівності на національному, регіональному та місцевому рівнях, а саме: представленості жінок у органах влади та керівних структурах, підтримки жіночого підприємництва, проблеми усвідомленого батьківства, системи соціального забезпечення жінок; охорони здоров’я чоловіків і жінок, механізмів подолання насильства чоловіків щодо жінок, проявів „рекламного мислення” в ЗМІ крізь ґендерну призму, інноваційних методів виховання ґендерної толерантності у етнічній та емігрантських спільнотах, виявлення ґендерних груп ризику, ґендерно-інформаційних стратегій в освітньому просторі, крос-культурне дослідження змісту ґендерної освіти та виховання в країнах Заходу з метою застосування цінних надбань у вітчизняній системі як важливих чинників збереження національної ментальності в контексті загальнолюдського цивілізаційного розвитку.

Література:

1.Ґендер і молодь: європейські виклики. – Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практ. конференції /За ред. О.М.Кікінежді.- Тернопіль.: ТНПУ, 2009. – 120 с.

2.Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія:Навч. пос. - К.:Вид. центр „Академія”, 2004. – 308 с.

3. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування ґендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навч.пос.-Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2009.- 160 с.

4.Кравець В.П. Гендерна педагогіка:Навч. Пос. – Тернопіль :Джура, 2003. - 416 с.

5.Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки:Навч.пос. -Тернопіль: Джура, 2005.- 440 с.

6. Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн. – Монографія./ За ред. чл.-кор. АПН України, проф. В. Кравця. - Тернопіль: ТзОВ „Видавництво Астон”, 2009.- 206 с.

КРИВОЙ Наталія Леонідівна

Роль художньої літератури у ґендерній соціалізації старшокласників

студентка 5 курсу навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка за спеціальністю «ПМСО. Українська мова та література. Соціальна педагогіка»
наукова керівниця - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і педагогічної майстерності ЖДУ
Павлик Надія Павлівна

Обраний Україною курс на вступ до спільного європейського простору передбачає орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня тощо. Основними напрямами культурно-освітньої інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, поширення власних культурних здобутків у Європейський Союз. Одним із провідних напрямків таких перетворень є врахування ґендерного компонента в освіті.

У статті 21 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» йдеться про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці: «Навчальні заклади мають забезпечувати підготовку та видання підручників, навчальних посібників вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка, а Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки має забезпечувати проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників щодо відповідальності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [14]. У рекомендаціях парламентських слухань «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» зазначено, що незважаючи на наявний позитивний досвід впровадження ґендерного компонента в науку та освіту, ще досить часто в системі освіти побутують стереотипи дискримінаційного характеру, які впливають на формування світогляду юнаків та дівчат. Шкільні підручники практично з усіх дисциплін містять ґендерні стереотипи, що призводить до узвичаєння практик ґендерної дискримінації [12;197]. До того ж інтеграційні процеси в українській освіті спонукають до її реформування, що, у першу чергу, передбачає переосмислення поняття змісту освіти. На практиці це означає відмову від розуміння її як безособової та суто об’єктивної («що ми маємо знати»), а також орієнтацію на створення контекстуалізованого та індивідуалізованого змісту освіти («для чого ми маємо знати») [4;223].

У царині аналізу шкільних підручників з різних предметів, присвячених викриттю та висвітленню гендерного дисбалансу при викладі навчального матеріалу учням, працюють Т. Барчунова, С. Вихор, В. Гайденко, Т. Говорун, Н. Городнова, О. Кікінежді, Н. Козлова, О. Семиколєнова, А. Шиліна та інші.

Зокрема, Т. Говорун та О. Кікінежді було підготовлено дослідження «Гендер у соціально-психологічному вимірі» (перша частина), в ході якого проаналізовано літературу для дітей початкових класів: «Буквар», «Читанка», Рідна мова, математика, «Я і Україна. Довкілля»; журнали «Пізнайко», «Барвінок» для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. С. Вихор та Н. Городновою проведено вибірковий ґендерний аналіз шкільних підручників із природничо-математичних і гуманітарних дисциплін тощо.

Результати досліджень підтверджують відтворення стереотипів про домінуючу позицію

чоловіків та підпорядковуючу роль жінок, а також культивування традиційного розподілу ролей і обов'язків між обома статями. Однак мало вивченим залишається питання ґендерної просвіти учнів старшої школи.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні ролі художньої літератури у ґендерній соціалізації старшокласників шляхом аналізу діючих програм та шкільних підручників із української літератури для 10 класу.

Реалізація поставленої мети передбачає застосування наступних методів: аналізу, порівняння, узагальнення отриманих результатів.

На сучасному етапі існує декілька чинно діючих програм з української літератури, затверджених МОН України. Серед них, Програма для середньої загальноосвітньої школи з української літератури для 5-11 кл. під редакцією П.П. Кононенко та В.Я. Неділько [8], Програма для середньої загальноосвітньої школи з української літератури для 5-11 кл. під редакцією Н.Й. Волошиної та О.М. Бандури [1], а також нова Програма, орієнтована на навчання у 12-річній школі під редакцією Р.В. Мовчан [9]. На сьогодні 5-8 класи вчаться за новою програмою Р.В. Мовчан, а 9-11 – переважно за Програмою Н.Й. Волошиної та О.М. Бандури. З наступного року планується перехід навчання старшокласників за Програмою Р В. Мовчан.

За час існування літератури як навчального шкільного предмета перед нею ставилися різні цілі, у визначенні яких нерідко спостерігалися доволі однобічні підходи [13;22]. Уроки літератури несуть у собі триєдину мету: навчальну, розвивальну та виховну. Остання займає чільне місце в процесі соціалізації старшокласників. Значеннєвий компонент літератури досліджено у літературознавстві, психології. Так, наприклад, П. Білоус, зазначає, що «література – найуніверсальніший вид мистецтва, якому підвладні час, простір, зображення; вона має найширші можливості у відтворенні як глобальних історичних процесів, так і найтонших нюансів людської душі. Художня література є будівельним матеріалом для створення образу, має слово, яке несе в собі смислове значення, і звукове забарвлення, і ритм» [3;11].

Основною (і природньою) функцією літератури є естетична, яка полягає у впливі на читача і спонукає його до співтворчості. Сугестивна роль художнього слова не вичерпується впливом на емоційну сферу читача (хоч це, на нашу думку, – головне), а й формує, обробляє, рафінує естетичні смаки, вводить в атмосферу мистецтва, розширює обрії осмислення як зовнішнього (матеріального), так і внутрішнього (духовного) світу [3;25].

Як відомо, література покликана глибоко заглянути у внутрішній світ людини, розкрити діалектику людської душі. Художні твори не лише показують, а й психологічно вмотивовують вчинки та почуття персонажів. Л. Толстой вважав найголовнішою метою мистецтва є висловлення правди про душу людини, висловлення таких таємниць, які не можна вимовити простими словами. Мистецтво він уявляв як мікроскоп, який наводить художник на таємниці своєї душі і показує ці загальні для всіх таємниці людям.

Психологічний аспект значення літератури обгрунтував Л.С. Виготський. Він вважав, що літературу та її зміст можна розглядати як носіїв ідеальної форми психіки, яка присвоюється та суб'єктивується в процесі індивідуального розвитку, тобто стає реальною формою психіки та свідомості індивіда. Через літературу, де поєднані всі основні, на думку дослідника, посередники розвитку реальної форми (дорослий – автор, слово), суб'єкт входить у культуру, залучається до її наслідування, а культура відповідно проникає в нього. Тому не випадково сприйняття (читання або прослуховування) творів художньої літератури багато психологів розглядають як діяльність, спрямовану на перевтілення закодованого автором у тексті соціокультурного досвіду в зміст особистого досвіду читача або слухача [11;22].

У цьому значенні роль літератури пов'язана, перш за все, з тим, що виражені мовою художніх форм та образів основні ідеї здатні набагато простіше та глибше проникати в свідомість, ніж будь-які прямі дидактичні вказівки та лозунги, впливаючи на особистість. При цьому, з однієї сторони, літературні твори виховують у своїх читачів (слухачів) ті або інші прагнення і разом з тим, з іншої, – задовольняють їх реальні потреби. Крім того, захоплюючи не лише зовнішньою стороною, але й внутрішнім змістовим наповненням, художні твори виступають засобом розширення кругозору

учнів, дозволяють шляхом активних переживань пізнавати та розуміти дійсність, виділяючи в ній основне. Б.М. Теплов підкреслював, що вони дають змогу ввійти «всередину життя», пережити частину життя, відображеного в певному світогляді. А найважливіше, що в процесі цього переживання створюються певні відносини та оцінки, що мають надзвичайну силу у порівнянні з тими, що просто повідомляються або засвоюються» [7;240].

На думку ґендерного соціолога М. Кіммела, книги, як і ЗМІ, хоч і не виявляють прямого впливу на гендерну поведінку дітей, їх репрезентації являються суттєвим фактором у вибудовуванні дитиною власних уявлень про ґендер [6;250].

Як зазначає Е. Пасічник, нові можливості сприйняття літератури відкриваються перед учнями в ранній юності. Це роки подальшого розвитку фізичних і духовних сил людини, період активного становлення її емоційної сфери. У ранній юності складається система ціннісних орієнтирів, таким чином формуються сприятливі умови для активного формування художніх смаків. У роки юності чи не найголовнішим у житті є не лише самоствердження, самовираження, самопізнання. У цьому віці гостро постає питання про вибір майбутньої професії, про свою суспільну самореалізацію, соціальне самоствердження. Змінюється і характер провідного типу діяльності старшокласників, відбувається і переакцентація художнього сприймання творів. У старших класах великою популярністю користуються ті художні твори, в яких ставляться важливі моральні проблеми людського буття, психологічно осмислюються стосунки людини з суспільством, порушуються питання про моральні норми [11;24]. Ці специфічні ознаки літератури мають безпосереднє відношення до ґендерної соціалізації старшокласників.

У 10 класі старшокласники вивчають літературу у період від 70-90-х років XIX ст. до першої половини XX ст. Цей літературний проміжок позначений такими постатями, як: І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Карпенко-Карий, І.Франко, П.Грабовський, М. Коцюбинський, Леся Українка, В.Стефаник, О. Кобилянська, С.Васильченко, В. Винниченко, П.Тичина, М.Рильський, В.Сосюра.

Серед когорти письменників, творчість яких вивчають у 10-му класі, домінують чоловіки – 12 осіб. Леся Українка та Ольга Кобилянська – єдині представниці жіночого письменства цього періоду. Але така диспропорція у вивченні літератури, зокрема XIX – XX ст., дає підстави зробити висновок, що українська література цього періоду носить переважно чоловічий характер. Тобто, суспільні процеси, побут, сімейне життя українців XIX ст. носять суб'єктивний чоловічий характер та погляд.

Аналіз текстів художніх творів, орієнтованих для 10 класу, за Програмою для середньої загальноосвітньої школи з української літератури для 5-11 кл. під редакцією Н.Й. Волошиної та О.М. Бандури дає підстави зробити висновки про такі передумови впливу художньої літератури на гендерну соціалізацію старшокласників.

Спостерігається чітка тенденція до змалювання (культивування) жінок в образах гарних роботящих домогосподинь, берегинь домашнього вогнища (Маруся Кайдашиха, Мотря, Мелашка з «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького, Галя, Оришка з «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного). У п'єсі М. Старицького «Талан» в образі головного персонажа твору виступає жінка, Марія Лучицька, яка є представницею інтелігенції. Часто спостерігається накладання кількох ролей на одного персонажа. Зокрема, Мотря у «Хіба ревуть воли, як ясла повні» окрім берегині домашнього вогнища поєднує і роль здобувачки засобів до існування: «…день і ніч в роботі та в роботі, працювала в полі влітку, вдома – взимку». У повісті С. Васильченка «Талант» в образі Тетяни змальовано обдаровану дівчину-селянку, яка мріє про артистичну діяльність, проте тогочасні умови стають перепоною на шляху до цього і мрія залишається нездійсненною.

Риси характеру, які домінують в зображенні жіночої статі: ніжність, тендітність, терплячість, лагідність (Мавка з «Лісової пісні», Галя з «Хіба ревуть воли, як ясла повні») Наприклад, Лаврін із «Кайдашевої сім'ї» про вибір майбутньої нареченої так висловлювався: «…візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо…» [10;345]. Деяким персонажам притаманні хитрість, улесливість, пихатість, жорстокість (Маруся Кайдашиха), упертість, жадібність, непокора свекрусі, «мені аби була робоча та проворна, та щоб трохи куслива, як мухи в спасівку – зазначав Карпо» (Мотря із «Кайдашевої сім'ї»), мудрість (баба Оришка з «Хіба ревуть воли,

як ясла повні»). Проте, наприклад, в образі Мавки з «Лісової пісні» поєднуються і такі риси, як вольовитість, бажання залишатися непідкореною.

Зображення образів чоловіків у порівнянні з жінками є практично полярними. Представники чоловічої статі представлені як господарі, здобувачі засобів до існування, захисники (Карпо, Лаврін, Омелько Кайдаш у «Кайдашевій сім'ї», Лукаш у «Лісовій пісні», Пузир у п'єсі «Хазяїн», Іван у «Тінях забутих предків»), поводирі («Мойсей» І.Франка), представники інтелігенції («Перехресні стежки» І. Франка), борцями за справедливість (Чіпка із «Хіба ревуть воли, як ясла повні»), багатіями (п'єса «Хазяїн») тощо.

Серед рис характеру, притаманних зображуваним персонажам чоловічої статі можна відзначити: мужність, витривалість, працьовитість, впевненість у собі (Карпо, Лаврін у «Кайдашевій сім'ї», Лукаш у «Лісовій пісні»), хитрість, улесливість, бездушність (Пузир у п'єсі «Хазяїн»), мудрість («Мойсей» І.Франка).

Фактично всі герої творів мають свій еталон, зразок поведінки, якого він/вона мають дотримуватися. У «Кайдашевій сім'ї» І. С. Нечую-Левицькому вдалося показати на прикладі Кайдаша, Мелашки неможливість відповідати підготовленим еталонам. Кайдаш топить горе в горілці, адже неприпустимим було зізнатися у неспроможності виконувати роль «сильної статі» або ж втратити позиції лідера. Мелашка, будучи спокійною та тихою, не маючи змоги сказати «ні» (відсутня асертивна поведінка) втікає до Києва у монастир, щоб віднайти душевний спокій. Мотрю ж «рятує» її характер, який відрізнявся від Мелащиного більшою жорсткістю, вмінням постояти за себе. Деякі персонажі творів, зокрема в «Intermezzo» М. Коцюбинського, втомлюються від буденного життя, клопотів, воліють втекти від усіх і усього подалі, щоб усамітнитися. А Гриць Летючий у новелі «Новина» В. Стефаника скоює злочин (вбиває власну дитину), не витримавши жахливих злиднів, через безвихідь та зневіру у житті.

Однією із характерних ознак зображення як жінок, так і чоловіків, є їх зовнішній вигляд, портретна характеристика. Зокрема, жінки мають відповідати таким еталонам краси: бути вродливими, мати чорні брови, карі очі, червоні губи тощо. Якщо ж дівчина не володіє існуючими ознаками вродливості, то, зазвичай, вона грає роль нещасної, покинутої або ж такої, що ладна вийти заміж аби за кого, тільки б не залишитися в дівках, не бути осудженою людьми, а також найголовніше – виконати головну функцію жінки на той час – народити дитину. Підкреслюється сексуальність жінки. У творчості І.С. Нечуя-Левицького присутній наскрізний момент жіночої репрезентації – естетика стрункості. Його героїні-жінки – високі й тонкі, що є ознакою енергії та нескореності [5;58]. Культивується еталон краси і щодо чоловіків, вони зображуються у переважній більшості чорнобровими, ставними, широкоплечими тощо. Наприклад: «Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгообразі й русяві, з довгими тонкими, трошки горбатими носами, рум'яними губами…» [10;310].Водночас, варто зазначити, що у змалюванні персонажів чітко простежується ставлення самого автора до зображуваного, зокрема у «Кайдашевій сім'ї», «Хазяїні» (Пузир – товстий, вайлуватий), «Мойсеї», «Лісовій пісні» тощо. За симпатіями авторів, існує прихований поділ персонажів творів на добрих та поганих.

Сімейні стосунки носять патріархальний характер, спостерігається чітка ієрархія. Чоловік займає роль домінанта, а жінка – підпорядковується йому. Порушення такої «ідилії» призводить не лише до засудження цього персонажа (як сталося з Мавкою з «Лісової пісні», яка не погодилася прийняти буденщину за норму свого життя, а прагнула кохати, будучи вільною), а фактично до виключення його/її із життя суспільства.

Останнім часом намітилися перші кроки стосовно аналізу творчості письменників із урахуванням гендерного компоненту. Зокрема, Ніла Зборовська у статті «Український світ у творчості Нечуя-Левицького. Гендерний підхід» зазначає, що «у переважній більшості творів письменника сюжет зав'язується навколо одруження. Загалом, за Нечуєм-Левицьким, створення сім'ї – одна з найголовніших проблем чоловічого буття. Саме ставлення чоловіка до одруження закономірне, воно відповідає статусу в патріархальному суспільстві: одружений чоловік, стає головою сім'ї, має право претендувати на владу громаді, оскільки саме сім'я засвідчує його перехід від безтурботного парубоцтва до поміркованої й відповідальної поведінки» [5;58]. Фактично йдеться про певний

життєвий еталон, захищеність чоловіка та значимість його місця в громаді. Проте, у цьому ж таки дослідженні Ніла Зборовська зазначає, що старосвітська українська патріархальна сім'я не має сильної чоловічої влади, а сам статус «голови» досить неоднозначно розподілений між чоловіком та жінкою. Письменник часто у прозі змальовує верховодство жінки в українській сім'ї.

Отже, аналіз програмових творів засвідчує наявність стереотипів стосовно призначення та функцій у суспільстві жінки та чоловіка.

У методиці викладання української літератури процес вивчення художнього твору можна зобразити наступним чином:

Текст твору → методика викладу матеріалу (шляхи аналізу) → художній твір → рефлексія учнів.

Методика викладу матеріалу займає чи не найважливішу роль у сприйманні та засвоєнні учнями навчального матеріалу. Адже, сам текст художнього твору може містити в собі інформацію про історію народу, суспільні події, характерні для відповідного періоду (у даному випадку йдеться про XIX-XX ст.), а отже і сфера зайнятості чоловіків та жінок буде відповідати вимогам тієї епохи. Саме методика викладання літератури стає перехідним містком для учнів у розумінні та осмисленні твору. «Урок повинен бути звернений до душі учня, його почуттів, переживань, має панувати атмосфера творчості на уроці, самостійність у пошуках істини…» [2;19]. У цьому контексті важливе значення відіграє методичний коментар, який надає вчитель, ті орієнтири, на які він спрямовує учнів та літературно-критичні матеріали, доступні їм.

Сучасна методика викладання української літератури характеризується широким спектром у виборі шляхів аналізу того чи іншого художнього твору. Вибір шляху аналізу твору залежить від характеру твору, вікових особливостей учнів, дидактичних завдань, мети, яку ставить учитель, організовуючи роботу над твором. Для старших класів застосовують цілісний шлях аналізу (застосовують під час вивчення складних за композицією творів, а також під час вивчення драматичних творів), пообразний, в якому учні, пізнаючи життя людей, замислюються над власною долею, прагнуть розібратися в особистих проблемах [2;35]. Для пообразного аналізу характерні такі прийоми: спостереження над текстом, здійснення групової, індивідуальної порівняльної характеристики героїв, зіставлення однотипних і контрастних характерів одного чи різних творів, з'ясування місця дійової особи у творі, у доробку письменника, у літературному процесі [2;36]. Проблемно-тематичний шлях аналізу художнього твору має великі переваги порівняно з іншими шляхами у плані формування світогляду, моральних переконань. Він забезпечує зв'язок виучуваного матеріалу з сучасним життям [2;37].

Проте у сучасній методиці стиль життя персонажів твору посідає другорядне місце поряд з іншими, хоча це впливає на уявлення в цілому тогочасного суспільства.

До самої методики викладання літератури варто додати ще й наявність прихованого навчального плану. Поряд із поняттям «навчальний план» з'явився термін «прихований навчальний план» або «прихована навчальна програма» з метою розкриття механізму формування людини відповідно до цілей суспільства. Дослідники вважають, що навіювання учням тих чи інших принципів, особлива структура й стиль спілкування, підбір завдань і прикладів, що є складовими «прихованого навчального плану», орієнтує учнів на прийняття певних суспільних ролей. Тобто вибір здійснюється за них, або ж він обмежується у силу непропорційної представленості можливостей для тієї чи іншої статі.

Наявність прихованого навчального плану означає, що освіта не є ціннісно вільною. Вона виступаю, радше, як расово, класово, гендерно стереотипізована. Викриття прихованого плану також означає виявлення взаємозв'язків між освітою та соціокультурним контекстом. Адже освіта виконує важливу соціокультурну функцію, пов'язану із соціалізацією та інкультурацією особи, а отже, і з вихованням, у процесі якого людина засвоює норми, правила й цінності поведінки.

Вимогою часу також є підготовка нової генерації педагогічних працівників, які усвідомлюють закономірності ґендерного розвитку, своєрідність ґендерного поділу суспільства, знають прийоми, засоби, методи гендерного виховання, уникають проявів сексизму, мають належний рівень особистої ґендерної культури.

Процес отримання післядипломної освіти поряд із поглибленням знань, умінь за спеціальністю чи здобуттям нової кваліфікації, передбачає також і підвищення рівня обізнаності з ґендерних аспектів розвитку суспільства, ми вважаємо, що це позитивно позначиться на конкурентоспроможності фахівців та відповідатиме потребам сучасного освітнього простору.

Самоосвіта часто розглядається у контексті неперервної освіти – світової тенденції. Наявність (наповненість) гендерної складової у цьому процесі є показником усвідомленого ставлення до проблем ґендерної рівності [4;223].

Таким чином, роль художньої літератури у ґендерній соціалізації старшокласників, на нашу думку, визначається сукупністю факторів, а саме: змістовим наповненням навчальної програми, аналізу єдності світогляду автора та історично зумовлених соціальних умов його творчості, наявністю та розкриттям гендерних стереотипів у текстах творів, методикою викладання української літератури у 10 класі, врахуванням соціальних та психологічних особливостей суб'єктів навчально-виховного процесу.

Література:

1. Бандура О.М., Волошина Н.Й. Програма для середньої загальноосвітньої школи з української літератури для 5-11 кл., підготовлена Інститутом педагогіки АПН України. – Шкільний світ, 2001.

2. Башманівська Л. А., Білоус Н. М. державний іспит з методики викладання української літератури (орієнтовні питання і матеріали для самопідготовки студентів): навчальний посібник. – Житомир, 2009. – 160с.

3. Білоус П. В. Основи літературознавства: Курс лекцій. – Житомир, 1998. – 84 с.

4. Гайденко В,. Предборська А; Гендерна педагогіка: Хрестоматія / Переклад з англ. За ред. Вікторії Гайденко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 313 с.

5. Зборовська Н. Український світ у творчості Нечуя-Левицького // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2000.- № 5. - С.54-64.

6. Кіммел Майкл С. Ґендероване суспільство / Пер. з англ. – К.: Сфера, 2003. – 490 с.

7. Клецина И.С Гендерная психология. Практикум. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 496с.: ил. – (Серия «Практикум»).

8. Неділько В.Я, Кононенко П.П. Програма для середньої загальноосвітньої школи з української літератури для 5-11 кл., підготовлена Інститутом українознавства національного університету імені Тараса Шевченка. – Перун, 1998.

9. Мовчан Р.В. Програма з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання. – Генеза, 2002.

10. Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева сім'я; Хмари: Повісті - К. : Наук. думка, 2001. - 503с

11. Пасічник Е. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

12. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження ґендерного насильства. Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи. Матеріали парламентських слухань 21 листопада 2006 року. – К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2007. – 200 с.

13. Шевченко З. Організація профільної освіти у 12-річній школі: / Зоя Шевченко // Укр. мова і л-ра в шк. – 2003. – № 8. С. 21 – 27.

14. http://zakon.rada.gov.ua

ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ ТА КОМУНІКАЦІЇ

АККЕНТ Мераль
ІВАНОВА Ірина

БОВСУНОВСЬКА
Анна Іванівна

ЗВОНОК
Олександр Анатолійович

КАШИРІНА
Марія Михайлівна

СИНЧАК
Олена Петрівна

АККЕНТ Мераль
ІВАНОВА Ірина

Возможности для информационного обмена среди ученых в области ґендерных исследований: www.genderstudies-ukraine.org

соціолог, доцент; к.пед.наук, ассистент кафедри соціальної роботи і кадрового менеджменту Одеського національного педагогічного університету

С ноября 2008 года веб-страница www.genderstudies-ukraine.org в сети и информирует на немецком и украинском языках научные круги в немецкоязычных странах о женских и гендерных исследованиях в Украине. Эта веб-страница – сервисная услуга, которая спонсировалась университетом прикладных наук (University of Applied Sciences), г. Висбаден, Германия.

Веб-страница старается охватить по возможности всех украинских ученых, которые осуществляют исследования по теме “Гендерные исследования”. С этой целью перед тем, как разместить этот сайт в сети Интернет, украинским ученым в области гендерных исследований было предложено зарегистрироваться на этой веб-странице. С тех пор как веб-страница была опубликована в Интернете, постоянно находятся новые желающие зарегистрироваться на ней. Кроме того, уже представленных на веб-странице ученых просят обновить их научные данные, а также их публикации.

Веб-странице присуща концепция “непосредственной коммуникации“. На ней перечислены основные рабочие вопросы и сферы интересов украинских ученых. “Непосредственная коммуникация“ означает, что благодаря подготовленным на веб-странице сведениям, немецкие ученые смогут без обходных вариантов и потери времени найти украинских партнеров для сотрудничества.

Поддержка обмена информацией между учеными в области гендерных исследований ведет также к налаживанию контактов между ВУЗами в Украине и в Германии и таким образом оказывает конкретную помощь для кооперации в этом основном вопросе исследований. Веб-страница способствует также налаживанию сети в области гендерных исследований между Украиной и немецкоязычными странами.

Работа веб-страницы www.genderstudies-ukraine.org приветствуется многими университетскими и другими научными учреждениями. Многие университеты в Европейском сообществе уже используют веб-страницу для получения информации о гендерных исследованиях в Украине, вот некоторые из них: Восточно-западный научный центр в Касселе (Ost-West Wissenschaftstentum, in Kassel), университет Зиген центр гендерных исследований (Universität Siegen Zentrum für Genderstudies), университет Падеборн (Universität Paderborn), Лейбниц институт социальных наук, институт Восточноевропейской истории (Leibniz Institut für Sozialwissenschaften Institut für Osteuropäische Geschichte), университет Вены, отдел гендерных исследований (Universität Wien, Referat Genderforschung), Южный университет прикладных наук, Маастрихт (Zuyd University of Applied Sciences, Maaastricht).

Также международные женские организации осведомляются о потенциале в области гендерных исследований в Украине и передают информацию об этом сервисе другим. Перечислим далее некоторые из этих международных организаций: Association for Women´s rights in Development (AWID), International Center of women´s memories, Испания, Барселона, The Network of East-West Women-Polska, Open Anthropology Cooperative, section feminist anthropology, США,

Womens Danube Network.

Библиотеки, веб-страницы, посвященные гендерным иссследованиям и онлайновые Веб-каталоги также внесли веб-страницу в свои каталоги, например, Баварская государственная библиотека, отделение Восточной Европы (Bayerische Staatsbibliothek, Osteuropa Abteilung), а также Виртуальная специализированная библиотека Восточной Европы (Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa), Onlinestreet.de, Центр развития ОЭСР (OECD Dewelopment Centre), Гендерные исследования в Германии (Genderforschung-Deutschland).

Как и ожидалось, организации славистов, такие как, например, Canadian association of Slavists или Украинские исследования в США приняли веб-страницу к своему сведению и рекомендуют ее как источник информации о гендерных исследованиях в Украине.

Как веб-страница www.genderstudies-ukraine.org связана с расширением ЕС на восток?

Сегодня Украина является страной с европейской ориентацией. Особенно после расширения Европейского союза на восток, сотрудничество между Украиной и Германией в рамках помощи соседним государствам приобретает все большее значение. Чтобы содействовать контактам между немецкими и украинскими институтами, уже в 2001 году в Бонне была учреждена немецко-украинская биржа высшего образования.

Украина также участвовала во встрече Европейских министров образования в 2005 году. Немецкое высшее образование нацелено на интернационализацию исследований и обучения. Благодаря этому кооперация между немецкими и украинскими университетами в экономико-политической и научно-технической областях, а также в области развития технологий развивается очень интенсивно.

Однако в области гуманитарных, общественных и социальных наук сотрудничество между университетами развито гораздо хуже. Особенно это касается женских и гендерных исследований, где кратковременное сотрудничество осуществляется только в единичных случаях. Сотрудничество ограничивается, к примеру, кратковременным проведением лекций немецкими доцентами в Украине, или приглашением украинских коллег в Германию для обсуждения определенных тем. Общие исследовательские проекты очень редки.

Хотя в настоящее время в украинских университетах гендерные исследования считаются очень важными, интеграция гендерных аспектов в учебные программы часто является инициативой отдельных наиболее заинтересованных преподавателей. В этой ситуации сложно получить представление о положении гендерных исследований в Украине. Поэтому установление контактов с иностранными учеными и университетами, заинтересованными в сотрудничестве, затруднено.

Дальнейший аспект касается обмена знаниями между востоком и западом. В обмене знаниями между востоком и западом трудно говорить о взаимном обмене, так как в большинстве случаев передача информации происходит с запада на восток. Общение между женщинами, принимающими активное участие в политической жизни в восточной и западной Европе, после изменений в политической ситуации 1989 года значительно осложнилось. Многие активистки на востоке видят свой опыт и концепции маргинализированными, они говорят о феномене доминирования западной системы ценностей на востоке. Это проявляется особенно сильно с тех пор, как произошло расширение Европейского Союза на восток.

О начале проекта www.genderstudies-ukraine.com

Вышеописанная нехватка научных контактов в области гендерных исследований привела Мераль Аккент к разработке информационного проекта по объединению женщин-ученых, который был затем оформлен в виде веб-страницы.

Рабочие шаги проекта складывались первоначально из сбора информации об исследователей в области гендерных исследований в Украине, чтобы потом на основе этих сведений разработать запланированную веб-страницу.

Процесс сбора информации об украинских женщинах-ученых проходил с марта по май 2008 года. Систематизация данных в области “Женские и гендерные исследования в Украине“ производилась с помощью стандартной анкеты, которая была разослана по всем университетам Украины. Около 1000 анкет с информационными приложениями было отправлено через Интернет. В течение 8 недель были получены электронные письма с заполненными анкетами от 34 ученых. Эти первые сведения легли в основу концепции создаваемого web-сайта, посвященного гендерным исследованиям в Украине.

Цели и задачи веб-сайта www.genderstudies-ukraine.org

Веб-сайт информирует о женских и гендерных исследованиях в Украине и дает сведения из следующих областей:

- институты и отрасли, в которых проводились и проводятся в настоящее время женские и гендерные исследования;
- преподаватели и преподавательницы, которые проводят исследования в этой области и темы их исследований;
- публикации, касающиеся гендерных исследований.

В дальнейшем планируется также создание английской и русской версий сайта.

Содержание веб-сайта www.genderstudies-ukraine.org

На сайте находятся пять меню со следующим содержанием:

1. Меню Ученые

В этой категории существует отдельная страница для каждого ученого. В алфавитной последовательности приводятся фамилии ученых, их контактные данные и публикации. Все названия публикаций переведены на немецкий язык (английские названия не переводились).

Алфавитный список украинских ученых необходим для того, чтобы предложить немецкоязычному или украиноязычному посетителю веб-страницы, если ему / ей известно имя ученого, также другие релевантные специальные сведения об этом ученом в рамках веб-страницы.

2. Меню Тематические области

Все ученые были сгруппированы по-новому в соответствии с темами их публикаций по разным категориям. В настоящее время этими категориями являются: женская история, гендерная идентичность, гендерное равенство, политика и гендер, средства массовой информации и гендер, педагогика и гендер, экология и гендер, сексуальность и гендер, язык и гендер, экономика и гендер, медицина и гендер, мужские гендерные роли, гендерные стереотипы, гендерная психология, насилие и гендер, право и гендер, одежда и гендер, гендерная демократия, здоровье и гендер, литература и гендер, меценатская деятельность женщин, искусство и гендер, миграция и гендер, образование и гендер, религия и гендер, семья и гендер, социальная работа и гендер, спорт и гендер, торговля женщинами, физические недостатки, философия и гендер.

Категории тем облегчают немецкоязычным посетителям веб-страницы поиск партнера кооперации или делают возможным обзор исследовательских тем в отношении гендерных исследований в Украине. Польза для украинских язычных посетительниц веб-страницы также разнообразна: Украинские исследователи узнают в своей категории о других коллегах и об их работах. Заинтересованные люди получают обзор тематического богатства гендерных исследований в Украине.

3. Меню News

Меню News представляет интерес, как для немецкоязычных, так и для украиноязычных исследователей. Здесь можно постоянно находить актуальные сведения, которые могут быть интересны особенно для гендерных исследований и для гендерных исследователей: например, возможности финансирования гендерных проектов или стипендии для гендерного исследования.

Под меню News также перечислены актуальные и запланированные гендерные конференции во всем мире. Существует шанс организовать посещение интересной конференций при помощи одного из перечисленных предложений или стипендий. Итак, стоит регулярно смотреть эту рубрику.

4. Меню Ссылки

Это меню имеет 3 категории:

Категория 1: web-адреса интересных сайтов с тематикой женских и гендерных исследований;

Категория 2: web-адреса женских музеев во всем мире;

Категория 3: web-адреса других организаций, которые могут быть полезны в женских и гендерных исследованиях, такие как женские библиотеки и женские организации.

Эти веб-адреса интересных страниц женских и гендерных исследований и женских организаций должны служить для обмена, стимулирования и соединения исследователей. Тем не менее, при составлении адресов в центре внимания особенно были украинские посетители веб-страницы. В указанных немецких веб-страниц часто есть также английская версия. Украинские гендерные исследователи могут получать здесь для себя лично или для собственных учреждений или также для студентов, занимающихся гендерными исследованиями разнообразные сведения. Установление контактов со стороны организаций всегда желанно.

Перечисленные женские библиотеки работают в режиме он-лайн и посылают необходимые сведения по желанию также посредством Интернета.

Категория “Женские музеи” сначала производит впечатление не имеющей ничего общего с Женскими и гендерными исследованиями. Но это предположение ошибочно. Женские музеи возникли с 1980-х годов и они обязаны своим существованием женским исследованиям. Женские исследования – это продукт феминистских обсуждений, как и женские музеи. Результаты женских исследований давали женщинам во всем мире достаточное количество фактов разоблачать музеи, в которых женская история и женское искусство игнорируются. Женские исследования поощряли женщин, чтобы они основывали альтернативные музеи, в которых показываются женская история и женское искусство.

Как для немецкоязычных, так и для украиноязычных посетителей, взгляд на веб-страницы женских музеев во всем мире дает ценности, неожиданности и вдохновение.

Мераль Аккент поместила категорию Женские музеи в веб-страницу гендерных исследований, так как Мераль Аккент хотела показать, как теоретические результаты женских исследований могут быть заметными и доступными творческим способом для более широкой общественности. И, естественно, Мераль Аккент надеется, что вместе с этим вдохновлю женских исследователей.

5. Меню Обратная связь

Здесь посетители веб-сайта имеют возможность сообщить о семинарах и конференциях или зарегистрироваться как украинские исследователь по женской и гендерной тематике.

Веб-страница www.genderstudies-ukraine.org – неповторимый проект. До сих пор ни для какой другой страны не существует такой информационный портал. Особенность этой веб-страницы состоит в том, что из этого проекта ученые как из немецкоязычного пространства, так и из Украины могут получить пользу для собственных интересов.

Желания и конструктивная критика в связи с веб-страницей всегда желанны.

БОВСУНОВСЬКА Анна Іванівна

Чоловік і Жінка через призму Інтернету

Кафедра соціальної педагогіки та педагогічної майстерності, соціально-психологічний факультет, Житомирський державний університет імені Івана Франка наукова керівниця - Остапчук Олена Леонідівна

Ґендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.[1, с.150]

Ґендерна асиметрія – на непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей у різних сферах життя.[1, с.150]

Ґендерні стереотипи – це один із видів соціальних стереотипів, заснований на прийнятих у суспільстві уявленнях, норм і суджень, які стосуються існуючого становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Ґендерні стереотипи закріплюють існуючі ґендерні розбіжності і стають перепоною до змін стану справ в сфері ґендерних відносин.[2]

Метод дослідження: емпіричний аналіз матеріалів пошукової системи Google.

Структура дослідження:

І етап

- **Огляд найчастіших запитів на введені слова (окремо «чоловік» і «жінка»)**

Чоловік	Жінка
Чоловічі імена	Жіночі імена
Чоловічі костюми	Жіночі журнали
Чоловічі зачіски, стрижки	Жіночі статеві органи
Чоловічий одяг	Жіночі стрижки
Чоловічі статеві органи	Жіноча білизна
Чоловічі журнали	Жіночий одяг
Чоловік і жінка	Жіночий сайт
	Жіночі хвороби

II етап

- **Перегляд перших десяти сторінок матеріалів, запропонованих на запит**

Перша сторінка – стереотипна (статті про чоловічу силу, відносини між чоловіком і жінкою при пошуку «чоловік», та про секс і недолугість жінок за кермом при пошуку «жінка»).

Наступні 9 сторінок: жінка виглядає більш прогресивною, розумною і бізнесовою, тоді як чоловік пов'язується з криміналом, нещасними випадками і є об'єктом зацікавлення жінок.

III етап

- **Аналіз перших десяти сторінок зображень на запит «чоловік» і «жінка»**

Чоловік	%	Жінка	%
Кримінал	24	Наука Професіоналізм Бізнес	26
Нещасні випадки	20		
Постаті	13	Зсилки на матеріали для жінок	9
Інформація для жінок	13	Кримінал	9
Чоловік і жінка	6	Жінка з позитивного боку	9
Чоловік з позитивного боку	6	Секс	7
Жарти	4	За кермом	7
Поганий сім'янин	4	Нещасні випадки	7
Хороший сім'янин	4	Політика	7
Секс	4	Постать	4
Зайнятість	2	Сім'я	4
Релігія	2	Жарти	2
		Жінка у негативі	2
		Жінка і гроші	1
		Релігія	1
		Знайомства	1
		8 березня	1
		Погані звички	1
		Жінка і суспільство	1

Провівши дослідження, я прийшла до очікуваного висновку, що наше оточення переповнене стереотипами. Вони з'являлися і закріплювалися протягом сотень років, тому сприймаються за належне і незмінне. А зараз прийшов час змінити їх на інші.

Література:

1. Підготовка волонтерів до реалізації ідеї ґендерної рівності: Методичні рекомендації. / Авт.-упоряд. О.Л. Остапчук, Н.Л. Павлик, С.В. Котова-Олійник. – Житомир, 2009. – 160 с.
2. http://www.cugp.com.ua/gender-equality/definitions.html

ЗВОНОК Олександр Анатолійович

Перспективи ґендерних досліджень віртуальних ігрових суспільств

Студент кафедри соціології факультету масових комунікацій СНУ ім. Даля
науковий керівник - доцент, к.ф.н. Чернов О.Ю

Сьогодні, на фоні активних процесів глобалізації та інформатизації суспільства дуже актуальною стає проблема переходу соціальної взаємодії між його учасниками на віртуальний рівень. Цей феномен є цілком закономірним наслідком невпинного розвитку комунікаційних технологій, проте породжує багато питань у філософів, психологів, соціологів щодо нашого подальшого існування. У зв'язку з протіканням вищеназваних процесів, міжособистісна взаємодія набуває підчас дуже незвичного характеру. Дуже важливим її аспектом є гендерні відносини. На рівні віртуальної реальності статево-рольові стосунки можуть серйозно видозмінюватися, впливаючи на суб'єктів взаємодії та їх поведінку, тому проблема віртуальності та гендеру потребує найдетальнішого розгляду. Особливо актуальними стають дослідження гендерних взаємовідносин членів віртуальних ігрових суспільств MMORPG (англ.. Massively Multiplayer Online Role-Playing Game – Масових Багатокористувацьких Онлайнових Рольових Ігор), однієї з граней віртуалізації суспільства, яка в останні роки отримала небувалого розмаху, поширюючись на представників усіх статей, віків, статусів. Особливістю цього явища є особливий характер взаємодії гравців усередині віртуальної ігрової реальності, коли вони відіграють ролі власно створених ігрових персонажів у віртуальному ігровому суспільстві, за законами і принципами, наближеними до реального. Гравець опиняється в умовах, коли гра дає можливість обирати та змінювати внутрішньоігрові ролі, включаючи стать, соціальне положення, світосприйняття та характер морально-етичних відносин, відігравати роль, невластиву особистості у реальному житті або одразу декілька ролей. Такий незвичний феномен особливо цікавий ще й тому, що кількість гравців у MMORPG сьогодні становить десятки мільйонів гравців в усьому світі (World of Warcraft, одна з найвідоміших ігор такого характеру, має близько 12 мільйонів гравців в усьому світі, усього MMORPG існують десятки, якщо не сотні). Автором роботи були розглянуті широкомасштабні міжнародні дослідження на цю тему і виділені деякі особливості, перспективні для подальших гендерних досліджень стосовно рольових взаємовідносин між чоловіками та жінками у інтерактивній віртуальній реальності з можливостями вибору ролей.

Так, наприклад, представниками відомого міжнародного проекту по вивченню MMORPG "The Daedalus Project" було зроблено декілька соціологічних досліджень у гендерного напрямку однієї з популярних ігор цього жанру – EverQuest[1], [2]. Дані досліджень показали, що, хоча усі гравці усередині гри ведуть себе більш розкуто та ближче до бажаної поведінки суб'єкта у реальному житті (яка зазвичай не співпадає з фактичною поведінкою), гравці-жінки ведуть себе більш природно, обираючи моделі поведінки, наближені до реальної. Чоловіки, напроти, частіше приймають не властиві їм ролі та моделі (чоловіки, яких у Everquest за даними дослідження, складало 84% частіше створювали ігрових персонажів протилежної статі для гри: 47,9% проти 23,3% у жінок). Серед них 15,7% грають переважно жіночим персонажем, як своїм основним, коли в жінок цей показник складає лише 2,5%. Після деяких розрахунків, ми отримуємо дані про те, що 48%

усіх жіночих персонажів у грі належать гравцям-чоловікам (подібна статистика може приблизно співпадати з іншими іграми, бо EverQuest – загалом усереднений варіант жанру MMORPG). Існують різні пояснення цього феномену, наприклад, персонажі-жінки отримують гендерну перевагу у грі, отримуючи захист та допомогу від інших частіше, ніж персонажі-чоловіки. Деякі чоловіки бажають під час гри ігровим персонажем спостерігати більш за жіночим тілом, аніж чоловічим. Представниці феміністичного руху також зауважують, що граючи жіночі ролі у MMORPG, чоловіки отримують ще один спосіб добиватися контролю над жіночім тілом, через контроль ігрового персонажу жіночої статі [3]. Є й такі, кому більше подобається гендерна роль протилежної статі, а гра лише надає можливість втілити це бажання. Психолог К. Юнг стверджував, що у чоловіків є жіноча сторона індивідуальності, у той же час, коли у жінці присутня чоловіча сторона . Можливо це могло б пояснити, чому гравцям подобається розігрувати роль, не властиву їх реальній статі [4]. Загалом, подібні дослідження створюють багато нових проблемних областей у вивченні рольових і статевих відносин, які потребують окремої уваги.

Ще одне масштабне дослідження Департаменту комунікації Стенфордського університету, під назвою “Мотивація гри у MMORPG” показало, що у чоловіків переважають мотиви досягнення (бажання отримати владу, швидко розвинутися у грі і здобути багатство та статус, кидати виклики та конкурувати з іншими), а у жінок – соціальні мотиви (інтерес допомагати та спілкуватися з гравцями, сформувати довгі міцні значущі стосунки з іншими, бути частиною взаємодіючої групи) хоча і, згідно з отриманими результатами, вік більше впливає на мотивацію гравців (з віком переважають досягнення). Чоловіки теж керуються соціальними мотивами, як і жінки, проте вступають у стосунки з іншими гравцями, маючи відмінні від жінок очікування. Такі результати можна успішно використовувати для вивчення мотивацій чоловіків та жінок і у реальному житті, адже вони суттєво пов’язані і при вдалому підході відкривають для дослідника новий підхід до вивчення соціальних відносин, зокрема гендерних.

Іншим важливим аспектом рольової гри у MMORPG є те, що гравці мають можливість приміряти на себе незвичну роль протилежної статі, іноді повністю змінюючи своє розуміння гендерних ролей. Обираючи іншу роль для свого ігрового персонажу, гравець починає відчувати до себе ставлення з боку інших гравців, яке відповідає обраній гендерній ролі свого ігрового аватару. У грі всі гравці можуть лише бачити віртуальних персонажів інших, не маючи змогу отримати інформацію про їх власників. Тому неможливо дізнатися про справжню стать гравця, звісно, якщо він, маючи персонажа жіночої статі, в бесіді не почне говорити про себе у чоловічому роді. Гравці, які багато часу відігравали чужу гендерну роль, опісля розповідали, що цей досвід часто змінював усі їх уявлення про гендерні відносини. Чоловіки, граючи жіночими персонажами, відчували на собі загалом поблажливе та зверхнє ставлення з боку чоловіків. Їх сприймали менш серйозно при участі у серйозних ігрових подіях: війнах, окремих сутичках, але, водночас легше пробачали помилки та вступали у соціальні відносини. Жінки, взявши чоловічу роль, навпаки, бували здивовані жорстким ставленням до себе, необхідністю бути незалежним та постійною необхідністю силою відстоювати свої інтереси, проте, добре граючи, вони легше здобували повагу і довіру з боку чоловіків, допускалися у “чоловічі розмови”.

Подібні експерименти дуже легко проводити за допомогою MMORPG, на відміну від реального життя, тому віртуальна реальність є у перспективі чудовим полігоном для вивчення та розуміння багатьох аспектів гендерних відносин. Методи спостереження, при проведенні їх у віртуальних суспільствах, імовірно, не зазнають суттєвих втрат у репрезентативності даних, але потребують значно менших витрат ресурсів. При цьому полегшується та спрощується процес фіксації даних через наявність високого рівня технічних можливостей ведення статистики, логів даних, миттєвої фіксації даних на відео- та фотоносії та зручності реалізації вище приведених процедур. До того ж, при використанні методів моделювання та витікаючого з нього експерименту у дослідника в наявності більше можливостей для створення моделі, більше прав впливу на ситуацію для підвищення рівня її репрезентативності. Низький рівень витрат на дослідження також зберігає свою актуальність. Загалом, такі експерименти сильно впливають на учасників ігор, іноді змушуючи змінювати свої статеві відносини і у реальному житті. До того ж, у перспективі, віртуальні

суспільства можна використовувати і у якості своєрідного “тренажеру” для корекції неправильних гендерних уявлень та поведінки індивідів. Підсумовуючи, можна сказати, що вивчення гендерних відношень у віртуальних суспільствах, в оточенні віртуальної реальності, відкриває нам багато можливостей, включаючи моделювання ситуацій, психокорекцію, проведення масштабних експериментів для вивчення рольової взаємодії, тощо. Справа лише за дослідниками, готовими використати отримані можливості та розробити технологічні та методологічні процедури для їх реалізації. І дуже важко спрогнозувати, до чого можуть призвести подібні проекти. Можливо, вони будуть початком нової ери розвитку суспільних наук у контексті віртуальної реальності, яка вже стала невід’ємною частиною нашого суспільства.

Література:

1. Yee N. (2001). The Norrathian Scrolls: A Study of EverQuest (version 2.5) The Daedalus Project [електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nickyee.com/eqt/report.html

2. Yee N. (2006a). The Demographics, Motivations and Derived Experiences of Users of Massively-Multiuser Online Graphical Environments. PRESENCE: Teleoperators and Virtual Environments, № 15, 309-329.

3 Gender-Bending (2003) The Daedalus Project[електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nickyee.com/daedalus/gateway_genderbend.html

4. . The psychology of gender-bending in MMORPGs (2007). QJ.NET [електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.qj.net/mmorpg/titles/the-psychology-of-gender-bending-in-mmorpgs.html

5.Кон И. (2000) Ответы на вопросы журнала «Гендерные исследования», №5, 27-33

КАШИРІНА Марія Михайлівна

Ґендерный анализ телевизионной рекламы (на материале украинских и русскоязычных СМИ Украины)

студентка 4 курсу кафедри міжмовної комунікації і журналістики факультету слов'янської філології і журналістики Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського
наукова керівниця - доцент Семиколенова Олена Іванівна, кандидат філологічних наук

В 2005 году в Украине был принят Закон «Про забезпечення рівніх прав та можливостей жінок і чоловіків», в соответствии с которым необходимо преодолеть гендерную дискриминацию и устранить дисбаланс между возможностями женщин и мужчин реализовать равные права, данные им Конституцией и законами Украины. С одной стороны, в решении этих проблем огромное значение имеют СМИ, но, с другой стороны, СМИ и реклама являются одними из основных средств трансляции и закрепления гендерных стереотипов – «сформировавшихся в культуре обобщенных представлениях (убеждениях) о том, как должны вести себя мужчины и женщины» [9, С. 171 – 173].

Цель данной работы – выявить и проанализировать языковые средства трансляции гендерных стереотипов в телевизионной рекламе.

Предметом исследования стали 200 рекламных роликов украинских и русскоязычных телевизионных СМИ Украины. Было определено, что большинство из них – 157 – построено на использовании гендерных стереотипов. Такую рекламу, эксплуатирующую традиционные характеристики мужчин и женщин, образы, в которых они выполняют четко прописанные патриархатные роли, мы назвали патриархатной рекламой.

Анализ патриархатной рекламы показал, что применение стереотипов в отношении женщин более активно – 101 рекламный ролик, тогда как в отношении мужчины – 56.

1. Реклама, транслирующая гендерные стереотипы в отношении мужчин

Способы эксплуатации мужского образа тематически очень разнообразны: навязываются представления о внешности, характере, обязанностях мужчины, его отношении к жизни.

Гендерные стереотипы в отношении мужчин используются в рекламе, достаточно широкой и разнообразной по тематике: напитки (18, из них 12 – пиво), продукты питания (10), средства ухода за личной гигиеной (9), лекарственные препараты (7), одежда и аксессуары (6), автомобили (6). Эти товары рекламируют мужчины разного возраста.

Наиболее часто используется стереотип «мужчина – хозяин жизни» (19 рекламных роликов): «Жизнь – яркая штука», «Для ценителей жизни», «Возьми жизнь за рога». Он наслаждается ею «на полную»: «Следуй за удовольствием», «А где твой максимум?». Для него открыт весь мир: «Покоряй мир вместе с ним!», «Все дороги в твоих руках», «Управляй своей мощью, и дорога будет принадлежать тебе». Поэтому мужчина активен и старается не упустить ни одного шанса: «Не тормози – сникерсни!», «Энергия. Шанс. Победа». Ключевое слово, характеризующее мужчину, – хозяин.

Стереотип «мужчина должен быть сильным и независимым» использован в 15 рекламных роликах: «Крепкое пиво сильных мужчин», «Техника сильных чувств», «Одежда для сильных и независимых», «Принципы настоящих мужчин», «Настоящий завтрак для настоящего мужчины»,

уверенным в себе: «Уверенный в дыхании – уверенный в себе», «Верный выбор на все сто», целеустремленным: «Все в твоих руках», «Управляй мечтой!», «Стремись к лучшему!».

Стереотип «мужчина должен быть сильным и независимым», подчеркивает существование границ, в пределы которых женщина не должна вторгаться: «Только нам, мужчинам, подвластен этот мощный, толстый молочный шоколад. И ни одна женщина не сможет претендовать на него, потому что Nestle Classic for Men – это наша неприкосновенная мужская собственность!», «Созданная специально для мужчин».

Мужчина должен скрывать свои эмоции: «Ни тебе слез, ни сантиментов».

Он не занимается домашней работой: «Стрим-Интернет. ТВ без проводов и тарелок! Настоящий мужчина не возится с тарелками».

Ключевые слова, характеризующие мужчину, – сильный, независимый, настоящий, уверенный, целеустремленный.

Стереотип «мужчина должен быть успешным, первым, победителем» закреплен в 7 роликах: «Твоя формула успеха», «Хороший костюм – путь к успеху», «Они были первыми! Они среди первых. Они навсегда». Ключевое слово – успех.

Для мужчины жизнь – это свобода, его мечты воплощаются в реальность, он ощущает превосходство над всем миром: «Чувство свободы», «Мир меняется, и мы меняемся вместе с ним. Но есть вещи, которые всегда остаются неизменным: радость встречи, счастливая улыбка, понимающий взгляд…и безграничное ощущение свободы. Свободы быть там, куда зовет сердце», «Управляй мечтой», «Ощущение свободы переполняет тебя». Это зафиксировано в 7 рекламных роликах. Ключевое слово – свобода.

Стереотип «мужчина – покоритель женских сердец» закреплен в 5 рекламных роликах: «Выиграй ее с первого прикосновения», «Будь желанным», «От него не уходят. Просто иногда бросает он», «Для настоящего мачо». Ключевое понятие – мачо.

В 3-х рекламных роликах эксплуатируется стереотип, который дает представление о том, как мужчина проводит свободное время. Он занимается любимыми увлечениями – охотой, рыбалкой: «Проводи свое свободное время разумно. Все для удачной рыбалки», «Охота – занятие благородное. Охотничье ружье, патроны, одежда, аксессуары, подарки в магазине «Охотник», «Легенды возвращаются! Все для королевской охоты!». Выражения «охота – занятие благородное», «королевская охота» придают высокую оценку времяпрепровождению мужчины. Ключевая характеристика – располагает свободным временем.

2. Реклама, транслирующая гендерные стереотипы в отношении женщин

Способы эксплуатации образа женщины тематически ограничены и однообразны: женщина должна быть красива, женщина – хранительница домашнего очага, женщина-мама.

2.1. Стереотип «женщина должна быть красива»

Этот стереотип использован в 57 рекламных роликах.

Рекламируемая продукция – это средства ухода за кожей (17), шампуни (12), декоративная косметика (9), парфюмерия (6), ювелирные украшения (4), соки (4), чай (3), витамины (2). Этот товар предлагают аудитории молодые женщины модельной внешности, актрисы, певицы, представительницы шоу-бизнеса.

Стереотип навязывает: «Красота – это уверенность», «Будь собой, будь прекрасна». Красота заключается в нежности, легкости, воздушности: «Быть легкой учись у облаков, быть воздушной – у ветра, быть нежной – у «Wispa». Миллионы воздушных пузырьков переполняют «Wispa» нежностью. «Wispa» – вкус нежности». В рекламе шоколада «Воздушный» диктор за кадром говорит только несколько слов: «легкий», «неземной», «восхитительный», «нежный», звучит слоган «Воздушный – ваш любимый нежный шоколад». Эпитеты, относимые плитке шоколада, можно отнести и к стереотипным чертам женской характера: и нежная, и восхитительная, и легкая (т.е. стройная), и неземная (т.е. неземной красоты).

Красивая женщина – та женщина, которая любит о себе заботиться: «Будь такой, какой ты

хочешь быть», «Заботься о себе», «А что делаешь ты, чтобы быть безупречной?».

Красивая женщина балует себя: «Побалуйте себя маленькой ванильной сказкой», «Побалуйте себя роскошной расслабляющей ванной», «Сейчас модно быть стройной и легкой, но при этом не отказывать себе в небольших удовольствиях. «Kinder bueno» – так легко соблазниться!».

Красивая женщина сексуальна, чувствительна, легкомысленна: «Самые сексуальные женщины в мире предпочитают очень сексуальный макияж», «Ощути упоение чувствами», «Сексуальная. Беспечная. 24 часа, 7 дней в неделю. Ты умеешь это. Прояви себя».

Женщина боится старости. Она должна быть готова потратить любые средства, чтобы оставаться молодой и желанной: «Youthful Skin – ультра коррекция. Будь тверда. Выгляди молодой», «Секрет вечной молодости. Capture Totale – новый усовершенствованный крем для глаз», «С его помощью моя кожа стала нежной и молодой вновь», «С Dove мелкие морщинки становятся менее заметными. Ваша кожа выглядит моложе».

Будущее женщины, её социальный статус зависит, в первую очередь, от внешности: «Обладая красивой, безупречной кожей, смело встречай будущее», от поведения: «Pure Color. Пришло время блистать», от умения привлекать и использовать мужчин: «Я в своих женских чарах не сомневаюсь», «Чувственность манящих губ. Притягательность волнующего взгляда», быть для них загадкой: «Необычная, излучающая свет, интригующая», доставлять им удовольствие: «Где наслаждение – там Я», позволять себе за счет мужчин покупку дорогих престижных вещей: «Окунитесь в мир чувственной роскоши!».

Некоторые тексты открыто навязывают женщине такой стиль поведения, одежды или белья, чтобы нравиться мужчинам: «Она не может жить без шоколада. Красит ногти на ногах в красный цвет. Создана для комфорта. Носит удобное нижнее белье. Нижнее бельё с микроволокнами No nonsense. Возможно, самое удобное в мире».

Рассматриваемый нами стереотип небезопасен, поскольку, если женщина не может соответствовать навязывемым правилам поведения, то её самооценка понижается, она ощущает неуверенность. Кроме того, данный стереотип предъявляет высокую планку не только женщине, но и мужчине, который должен обеспечивать её материально, оплачивать приобретение рекламируемых средств.

Ключевые слова, характеризующие женщину, – красивая, нежная, легкая, неземная, восхитительная, сексуальная, любит о себе заботиться, заботится о своем имидже, позволяет себе дорогие престижные вещи, балует себя, чувствительная, эмоциональная, легкомысленная.

2.2. Стереотип «женщина – хранительница домашнего очага»

Данный стереотип эксплуатируется в 28 рекламных роликах. Рекламируемая продукция: продукты питания (7), бытовая техника (6), средства для мытья посуды (6), стиральные порошки (5), чистящие средства (4).

Этот товар рекламируют женщины средних лет. Они стремятся содержать дом в чистоте, чтобы угодить всем членам семьи и создать им комфорт и уют: «И грязи как не бывало!», «Стирает идеально!», «Мастер чистоты», «Мечты сбываются. Мечты домохозяйки». Другая характеристика образа женщины-домохозяйки – прекрасные кулинарные способности: «Идеальный мясной бульон!», «Вкус и свежесть в каждом кусочке». Кроме того, некоторые блюда помогают хорошей хозяйке покорить любимого человека: «Выпекай-ка. Легкий путь к сердцу мужчины».

Ключевые понятия, характеризующие женщину, – идеально готовит, содержит дом в чистоте.

2.3. Стереотип «женщина–мама»

Стереотип закреплен 16 роликами: это – реклама товаров для детей (6), детского питания (5), детских стиральных порошков (3), медицинских препаратов для детей (2).

Женщина–мама сосредоточена только на здоровье своего ребенка: «Забота о малыше еще до его появления», «Враг микробов, друг детей», «Для здоровья малыша», «Укрепляет иммунитет вашего малыша», «Расти на здоровье», «Играй по-настоящему. Смейся по-настоящему. Карабкайся по-настоящему. Плескайся по-настоящему. Учись по-настоящему» и стремится создать

для него комфортные условия: «Расти можно с удовольствием», «Мягкий, как пуховое облачко!», «Для супер мам!».

Реклама, использующая данный стереотип, эксплуатирует материнские чувства, наживается на жалости и сострадании к больным детям. Это учитывает социальная реклама, призывающая к благотворительности: «Желание может заставить поверить больного ребенка, что всё возможно. Даже будущее. Помоги ему почувствовать силу желания», «Вместе мы спасем жизнь», «Теперь у тебя есть, что рассказать внукам».

Ключевые понятия, характеризующие женщину, – сосредоточена на здоровье своего ребенка; стремится создать комфортные условия для своего ребенка.

Обобщим все сказанное в следующей таблице.

Характеристики мужчин и женщин в телевизионной рекламе

Таблица 1

ЖЕНЩИНА	МУЖЧИНА
1. Внешность	
красивая; легкая, неземная, восхитительная; сексуальная;	стильный;
2. Характер	
чувствительная; эмоциональная; легкомысленная; нежная	скрывает свои эмоции; мужественный; целеустремленный; сильный; уверенный в себе
3. Обязанности	
следит за своей внешностью; придерживается моды; содержит дом в чистоте; идеально готовит; сосредоточена на здоровье своего ребенка; стремится создать комфортные условия для своего ребенка, семьи;	карьера; не занимается домашней работой; следит за машиной;
4. Свободное времяпрепровождение	
шоппиг; забота о своей внешности; заботится о имидже; встречи с мужчинами;	встречи с друзьями, пиво; не занимается домашней работой; следит за машиной; рыбалка;
5.Отношение к жизни	
балует себя; позволяет себе за счет мужчины дорогие престижные вещи; боится старости; ответственность за ребенка, семью;	максимально наслаждается жизнью; может покорить весь мир; его мечты исполняются; ценитель жизни; чувствует свое превосходство над миром;

6.Жизненная позиция	
любит привлекать внимание мужчин; доставляет удовольствие мужчине. нравится мужчинам; заботится о близких.	свободный; успешный; лидер; независимый; практичный; пользуется успехом у женщин.

Анализ таблицы «Характеристики мужчин и женщин в телевизионной рекламе» показал, что определяющей характеристикой для женщины является её внешность – указаны 7 качеств. Внешность мужчины малозначительна, она описывается только 1 характеристикой – стильный.

Женские и мужские черты характера противопоставлены друг другу: она – чувствительная, эмоциональная, он – скрывает свои эмоции, рациональный.

Прослеживается четкое разделение домашних обязанностей: женщина заботится о доме, детях, муже, а мужчина вовсе не вовлечен в домашнюю работу, он занимается карьерой. Создается впечатление, что у мужчины вообще нет семьи.

Свободное время женщина посвящает уходу за собой, мужчина – активному отдыху.

Мужчина занимает активную жизненную позицию: он – победитель, наслаждается полученными удовольствиями. Женщина выполняет поддерживающую функцию.

Выводы

В телевизионной рекламе эксплуатируются гендерные стереотипы и в отношении женщин, и в отношении мужчин.

На первый взгляд, реклама с уважением относится к женщине: она мама, хозяйка, жена. Но это уважение определяется лишь тем, какой товар она рекламирует. Если к предлагаемому продукту нужно привлечь особое внимание, то об уважении сразу забывают. Кроме того, роль женщины подсознательно принижается, поскольку она может только разбираться в марках стирального порошка, заботиться о чистоте рубашек мужа или беспокоиться о своем имидже. Женщина несвободна: ей навязывается тот или иной вид товара, стиль, манера поведения, использовать которые она обязана.

С другой стороны, нам не встречались рекламы, изображающие мужчин, воспитывающих детей или выполняющих домашнюю работу. Мужчина фактически исключен из жизни семьи, из участия в воспитании детей, заботы о них. Он занят карьерой, перед ним – весь мир. У него масса свободного времени, которое он тратит на отдых и развлечения. Именно такие мужчины, по мнению создателей рекламы, должны привлекать женщин.

Гендерные стереотипы как в отношении женщин, так и в отношении мужчин небезопасны. Они навязывают жесткое разграничение ролей, поэтому мешают как женщинам, так и мужчинам найти свое место в жизни, полноценно реализовать свои таланты и способности.

Эксплуатация гендерных стереотипов в рекламе усиливает их влияние на ценностные приоритеты людей и становится значительным препятствием на пути демократизации украинского общества. Необходимо уметь анализировать гендерные стереотипы, знать, как и кем они воссоздаются, поддерживаются и распространяются для того, чтобы преодолевать их.

Результаты работы могут быть использованы в школьной практике, как дополнительный материал во время уроков «Основы культуры гендерного равенства».

Литература:

1. Ажгихина Н. И. Гендерные стереотипы в масс-медиа // Женщины и СМИ: свобода слова и свобода творчества. М, 2001. – С.15-29.
2. Воронина О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований // Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций/ Под общ. ред. О. А. Ворониной. – М.: МЦГИ - МВШСЭН - МФФ, 2001, с.13-106.
3. Горошко Е.И. Языковое сознание: Гендерная парадигма. – М.: Харьков: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003, – 450 с.
4. Горшев И.В. Рекламные технологии гендера// Общественные науки и современность. М., 2000, №4. – С.87-104.
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. М.: Институт социологии РАН, 1999. –189 с.
6. Кирилина Л.В., Горошко Е.И. Гендериые исследования в лингвистике сегодня// Гендерные исследования. –1999. –№2. – С.234-241.
7. Ми різні – ми рівні. Основи культури ґендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколєновой. – К.: «К.І.С.», 2008. – 176 с.
8. Семиколєнова О.І., Шиліна А.Г. Ґендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. - №4. – С. 32-40.
9. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой / Региональная общественная организация «Восток-Запад»: М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
10. Томская М.В. Гендерный аспект рекламы (на материале социальных рекламных текстов) // Общество и гендер. Материалы летней школы в Рязани/ Составитель и редактор канд. филос. наук Н.А. Блохина. Рязань, 2003. – С.256-273.

СИНЧАК Олена Петрівна

Ґендерні та сексуальні метафори у жіночому автобіографічному дискурсі (О. Забужко, М. Ґретковська)

аспірантка кафедри загального мовознавства Львівського національного університету ім. І. Франка НАУКОВА КЕРІВНИЦЯ - к. філол. н., доц. Лідія Юріївна Сваричевська

Згідно з теорією Джорджа Лакофа та Марка Джонсона, найважливіша функція метафор – когнітивна, себто функція пізнання. Традиція такого трактування сягає Арістотеля, який першим визначив метафору як когнітивний феномен. У цьому ж руслі Поль Рікер зазначає, що метафора «закріплює дві думки про різні речі разом в одночасному виконанні на сцені слова чи простого виразу, значення якого є результатом їхньої взаємодії… можна сказати, що метафора закріплює разом усередині одного простого значення дві різні частини, яких бракує, із різних контекстів цього значення». Тому маємо справу не з переміщенням слів, а зі взаємодією контекстів. «Якщо метафора є компетенцією, хистом, − пише П. Рікер − тоді це хист до думки» (talent of thinking) . Відтак, метафора відображає основний закон творчого мислення.

Метафоризація ґрунтується на взаємодії двох структур – когнітивної структури царини джерела і когнітивної структури царини цілі. У процесі метафоризації деякі елементи царини цілі структуруються за зразком джерела. Цей процес називають «метафоричною проекцією» або «когнітивним відображенням» . Своєю чергою, царина джерела узагальнює практичний життєвий досвід, представляючи знання у схемах образів – вміст, шлях, баланс, верх − низ, перед – зад, частина – ціле .

Стійку відповідність між царинами джерела і цілі в конкретній мові чи культурній традиції називають концептуальною метафорою. Зокрема, до концептуальних метафор західної культури належать такі, як час – це гроші, диспут – це війна, життя – це подорож. На думку когнітивістів, такі метафори не тільки формують чи структурують мислення і мову, але водночас програмують поведінку в реальній життєвій ситуації .

Пропоную розглянути ще одну концептуальну метафору, поширену в європейському ареалі, творити – як народжувати. Власне, такий тип концептуальної метафори Алла Кіріліна назвала ґендерною метафорою. Дослідниця визначила її як різновид тілесної метафори − фігуру перенесення фізичних чи духовних властивостей “жіночості” і “чоловічості” на речі, не пов’язані зі статтю (наприклад, мужні вчинки, вічна жіночність). Відтак, у широкому розумінні термін позначає всяке метафоричне перенесення, пов’язане зі статтю людини .

Попри використання в гендерних дослідженнях , поняття розроблено не достатньо. Зокрема, не зрозуміло, чи варто вписувати ґендерну метафору в систему традиційних риторичних фігур, до яких, окрім метафори, належить цілий засяг інших – порівняння, епітет, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота тощо. Інакше кажучи, чи доречно говорити про гендерний вимір усіх риторичних фігур.

Не маючи змоги вирішити таке глобальне питання у межах невеликої розвідки, трактуватиму гендерну метафору широко − як різновид метафоричної проекції «схем образів», позначених гендером, із царини джерела у царину цілі.

Прикладами гендерних метафор в українській мові вважаю

1) сталі словосполучення з іменником «плід» (плоди праці, плоди творчості) та похідним від нього прикметником «плідний» (плідна праця, плідна співпраця, плідна діяльність, плідна творчість, плідні ідеї, плідні висновки, плідний письменник, плідний ідеями) ;

2) такі стійкі словосполучення, як виношувати задум (ідею, твір);

3) породжувати ідеї (задуми, твори), задум (ідея) народжується, народження вірша .

Подібні образні паралелі між творчістю та природною плідністю жінки засвідчує також польська мова:

1) płod twórczy, płody literackie (płody literatury); bezpłodność tworczej wyobrazni;

2) twórczość rodzi się (rozwija się) .

Натомість англійська мова розвиває іншу образність:

1) значення ‘плідний’ виражає низка синонімів − fertile (a fertile imagination), productive (a productive writer), fecund (a fecund mind) – prolific (a prolific imagination, a prolific writer, a prolific woman, a prolific man) ;

2) замість образів виношування ідей (подібно як мати виношує у лоні дитину), англійські словосполучення пов’язують продукування ідей із образом квочки, яка висиджує курчат, − incubate ideas (let them gestate), hatch ideas and plots;

3) тоді як фразеологізм to give birth to ideas апелює до семи ‘народжувати’;

4) вислови pregnant with ideas (у значенні ‘full of ideas’), pregnant replies (із «Гамлета»: “How pregnant sometimes his replies are” − у значенні ‘full of meaning’) ще сильніше пов’язує ідею творчості із природною плідністю жінки.

Наведені приклади належать до стійких, “стертих” метафор відповідно української, польської та англійської мов. Аналізуючи жіночі автобіографічні тексти − «Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко і «Польку» М. Ґретковської, спробую виділити власне творчі ґендерні метафори та визначити їх функціональне навантаження в зазначених текстах. Для цього кожну метафоричну модель буде пронумеровано і подано в контексті уживання.

М. Ґретковська «Полька»

1) ДОПИСАТИ КНИЖКУ ←НАРОДИТИ

«…dwudziestego szóstego kwietnia najpóźniej muszą skończyć skład Polki i oddać ją drukarni. Do tego czasu trzeba zakończyć książkę – czyli urodzić» («…найпізніше двадцять шостого квітня я маю закінчити «Польку» й віддати рукопис до друкарні. До того часу треба дописати книжку – тобто народити»).

Стійкі метафори на позначення творчості-як-народження, дають підстави вважати, що дописати книжку – тобто народити − не тільки гра слів внаслідок стику двох часових проміжків – дописати книжку та народити дитину (причому, і книжка, і дитина називаються Polka чи Pola), а й закономірний вияв образного потенціалу мови, який і забезпечує таку гру слів.

2) ВАГІТНІТИ ←ЗАВАГІТНІТИ

«Gdybym “ciążyła” w Polsce, przytyłabym z dwadzieścia kilo: chlebek, ciasteczko, ptifurka» [Polka, 252] («Аби “вагітніла” у Польщі, набрала б із двадцять кіло: хліб, тістечка, птифурки» [Полька, 226]).

Якщо мова дає змогу говорити про вагітність або як результат – завагітніла, або як процес – бути вагітною, то метафора “вагітніла” наголошує саме на тривалості процесу, адже для жінки вагітність протікає як тривалий процес, а не миттєвий результат (доконана форма завагітніла виражає сторонній погляд, можливо, навіть погляд чоловіка).

3) ЧОЛОВІК (АНГЕЛ) ← ВАГІТНИЙ

Wiesz, tak jakoś mnie mdli… − Coś mi się zdaje, że zaszedłeś w niepożądaną ciążę z “Twoim Stylem” [Polka, 249] (− Знаєш, так якось мені недобре… − Щось мені здається, ти отримав небажану вагітність від «Твого стилю» [Полька, 224]).

Пишучи щоденник вагітної, М. Ґретковська метафорично називає вагітним не тільки чоловіка, але й ангела − «zostałam brzemiennym aniołem» [Polka, 99] (йдеться про відсутність менструації під час вагітності).

4) ДІТИ ← ПЛІД, ВТІЛЕННЯ

«W końcu dzieci są też owocem miłości» [Polka, 271] («Кінець кінцем, діти ж і є плодами кохання [Полька, 243]).

«Pola, wcielenie miłości…» [Polka, 291] («Поля, втілення кохання…» [Полька, 261]).

О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу»

1) ВІРШІ, КАРТИНИ ← ВАГІТНИЙ

«А без любови – і діти, і вірші, й картини – все робиться вагітне смертю» [Польові дослідження, 162]

2) ДУМКА НИЄ ← як біль ПУСТОГО ЛОНА

«В рабстві народ вироджується, кажу ще раз, прожовую цю думку до повної втрати смаку, щоб тільки перестала нити, як негода, як щомісячний біль пустого лона» [Польові дослідження, 100].

Обидві гендерні метафори – вагітне смертю і пусте лоно – творять негативні образи приреченості. Це особливо помітно, якщо порівняти їх із жартівливими метафорами Ґретковської − вагітний ангел, небажана вагітність (чоловіка).

Ще одним різновидом тілесної метафори А. Кіріліна називає сексуальну (еротичну) метафору, яка переносить значення статевих стосунків на інші аспекти людської діяльності, наприклад: Его имеет начальство; Мы под них ложиться не будем. Для її вираження використовують як евфемізми, так і власне ненормативну лексику .

В українській мові сліди еротичної метафори можна помітити в переносному вживанні таких лексем:

1) пестити, голубити, плекати, викохувати;

2) голий, голизна, оголювати(ся).

Останні приклади, зокрема, часто трапляються у тексті «Польових досліджень».

О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу»

1) ГОЛИЙ (1) , ГОЛИЗНА (1), ОГОЛЕНИЙ (2), ОГОЛЮВАТИ(СЯ) (3), НАГОТА (1)

«Чи не вперше в житті вона виявилася ув'язненою в клітці голої наявності» [Польові дослідження, 105]; «голизна порожніх міських автострад» [Польові дослідження, 130], «які безсоромно лілові підкладочною наготою мушлі губів, які звірино розчепірені закамарки ніздрів» [Польові дослідження, 114]; «порпалися в навалених долі кучугурах книжок серед разом оголених стін її першого в житті… дому» [Польові дослідження, 79]; «Я вже себе побачила будинком, / З якого в ніч оголеним вікном» [Польові дослідження, 105]; «Оголюється обрій – і Господь / стоїть поміж дерев у білому одінні…» [Польові дослідження, 86]; «зчисть шмаровидло – і оголиться гладенька яйцеподібна поверхня» [Польові дослідження, 96]; «оголюючи скупу чистоту первісної – Божої-таки? – горорізьби» [Польові дослідження, 100].

2) НОГИ, ВИЗУТІ З ЕРОТИЧНОГО ЧАРУ

«і лишалось сидіти перед телевізором, покірно вклавши на coffe table свої нерівно попідсмалювані сирі ковбаси [йдеться про ноги], вже цілком визуті з усякого еротичного чару» [Польові дослідження, 92].

3) НАЦІОНАЛЬНЕ ↔ СЕКСУАЛЬНЕ

«сексуальна жертва національної ідеї» [Польові дослідження, 124].

4) ЕТНОГРАФІЯ ↔ СЕКСУАЛЬНЕ

«Польові дослідження з українського сексу»

5) НЕЧИТАНІ КНИГИ ← НЕВИЛЮБЛЕНА ЖІНКА

«нечитане, мов невилюблена жінка» [Польові дослідження, 51].

6) ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ← ОРГАЗМ

«гул злитих в одне довкруж не блимання жовтоплямних фізій, точніше, поверх нього – тримаючись за звук власного, ні на що не вважаючого, тільки словам підвладного голосу, прилюдний оргазм, от як це називається, але вставляє публіку» [Польові дослідження, 51].

Отже, сексуальних (еротичних) метафор у тексті «Польових досліджень» більше від ґендерних. Причому найпоширенішою є метафорична проекція слів голий – оголений, голизна, оголювати-

ся, нагота (усього 8 уживань). Інші показові метафоричні моделі − перенесення сексуального на національне (сексуальна жертва національної ідеї) чи навіть книги (нечитані книги – мов невилюблена жінка) і мову (публічний виступ – прилюдний оргазм, що вставляє публіку).

Сексуальні метафори надибуємо також у тексті М. Ґретковської.

М. Ґретковська «Полька»

1) ҐВАЛТУВАТИ, ҐВАЛТОВНО

«Jestem nim [bolem] zgwałcona» [Polka, 345] («Я ним [болем] зґвалтована» [Полька, 308]); «Wagina, w którą wślizguje się przyjemność gwałcona rozkoszą…» [Polka, 345] («Вагіна, куди прослизає ґвалтовною насолодою приємність…» [Полька, 308]).

2) КОМУНІКАТИВНІ ПЕРВЕРЗІЇ

«Minuta rozmowy ze Szwecją cztery złote, oralna rozpusta» [Polka, 193] («Хвилина розмови зі Швецією – чотири злотих, оральна розпуста» [Полька, 175]).

«Autor tekstu… zastanawia się natomiast, czy pisarka, wymachując piórem, nie drażni tym penisowatym atrybutem pisarzy mężczyzn» [Polka, 127] («Автор тексту… натомість гадає, чи письменниця, вимахуючи пером, не дражнить тим пенісуватим атрибутом письменників-чоловіків» [Полька, 115]).

«Pomysł na pracę magisterską: “Wpływ penisokształtnych narzędzi pisania na rozwój pisarstwa męskiego do schyłku XX wieku w świetle rozwoju informatyki i pisarstwa kobiecego, posługującego się dotykiem łechtaczkopodobnych klawiszy komputera i myszki»[Polka, 127] («Подумала про магістерську роботу на тему: «Вплив пенісоподібних знарядь для писання на розвиток чоловічого письменства у світлі розвитку інформатики й письменства жіночого, котре послуговується кліторопоподібними клавішами комп’ютера й мишки» [Полька, 115]).

3) ГАСТРОНОМІЧНІ ПЕРВЕРЗІЇ

«Jemy pospiesznie parówki drobiowe. Są w prezerwatywie trudnej do rozkrojenia nożem» [Polka, 259] («Поспіхом їмо курячі сардельки. Вони у презервативах, яких не розріжеш і ножем» [Полька, 233]).

«Nie umie robić pierogów, umie je doceniać. Rozgryza i ma rozanieloną minę. Z ust wystaje mu jeszcze rąbek pofałdowanego ciasta w kolorze ciała. Nimfetkowaty, nagi srom. Seksowna potrawa. Mineta smakosza» [Polka, 303] («Сам робити вареників не уміє, вміє їх цінувати. Розкусює й засвідчуються йому ангельські очі. З рота в нього ще стирчить фалда ліпленого тіста тілесного кольору. Голе, німфеткувате сороміцтво. Сексуальна їжа. Мінет гурмана» [Полька, 272]).

Відтак, ґендерні та сексуальні метафори в тексті «Польки» стають засобами творення дотепу («zakończyć książkę – czyli urodzić», «zostałam brzemiennym aniołem», «oralna rozpusta»), а часом навіть іронії («zaszedłeś w niepożądaną ciążę z “Twoim Stylem”», «Wpływ penisokształtnych narzędzi pisania… dotykiem łechtaczkopodobnych klawiszy komputera») – основних риторичних прийомів М. Ґретковської. Черпаючи із образності сексуальних метафор, М. Ґретковська досягає ефекту, подібного до ефекту реклами, де еротичними метафорами описують їжу чи інші товари («Корона – смак бажання», «Бонжур-десерт − п’янка фантазія. Все заради жіночої втіхи − Бонжур-чері»; «Arctic – twoje pragnienie, twoja woda»; «Become a real food lover − Vegetarian Society»). Від схрещення метафорик настільки різних дискурсів і постає дотеп.

Отже, українська, польська та англійська мови засвідчують образний потенціал творення метафор завдяки перенесенню на основі ґендерних ознак. За цими моделями метафоризації О. Забужко і М. Ґретковська продукують власні творчі метафори, які функціонують по-своєму в кожному з аналізованих текстів. Проте саме звернення письменниць до еротичної метафорики можна потрактувати як бажання звільнитись від сексуальних табу та евфемізмів, начебто властивих “жіночому” мовленню (письму). Адже письменниці нерідко використовують еротичні метафори в ролі дисфемізмів − аби представити щось гіршим, ніж воно є насправді («А без любови – і діти, і вірші, й картини – все робиться вагітне смертю», «нечитане, мов невилюблена жінка»; «…parówki drobiowe. Są w prezerwatywie trudnej do rozkrojenia nożem»).

Література:

1. Баранов Анатолий Н. О типах сочетаемости метафорических моделей // Вопросы языкознания. − 2003. − №2. − С.73-94.
2. Кирилина Алла. Словарь гендерних терминов // http://www.owl.ru/gender/024.htm/від 1.10.2009.
3. Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем / Перев. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой. − М., 2004. − 256с.
4. Кирилина Алла В. Гендер: Лингвистические аспекты. − М.: Институт социологии РАН, 1999. − 189с.
5. Павлюк Людмила. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація. − Львів: ПАІС, 2007. − 168с.
6. Новое в зарубежной лингвистике. − Вып. IX: Лингвостилистика. − М.: Прогресс, 1980. − 432с.
7. Ricoeur Paul. The Rule of Metaphor: The creation of meanings in language / Transl. by R. Czerny, K. McLaughlin, J. Costello. − London–New York, 2003. − 454 p.

Джерела

I. Забужко Оксана. Польові дослідження з українського сексу. − К., 2007. − 176с.
II. Ґретковська Мануела. Полька. − К., 2005. − 309с.
III. Gretkowska Manuela. Polka. − Warszawa, 2001. − 183s.
IV. Thorndike Barnhart Advanced Dictionary / By E. L. Thorndike. − Glenview-Illinois, 1974.

ҐЕНДЕР І ПОЛІТИКА

ДЕМБИЦЬКА
Наталія Миколаївна

ЄМЧИК
Наталія Валентинівна

КУРИЦЯ
Алла Іванівна

УДУТ
Михайло Михайлович

ДЕМБИЦЬКА Наталія Миколаївна

Ґендерні відмінності в репрезентаціях ефективного політика в свідомості студентства

кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології
Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України

Дослідження психологічного виміру політичних процесів, які мають місце в сучасній Україні, набули останнім часом особливої ваги. Досить актуальним для політичних психологів є питання чинників здійснення електоратом свого політичного вибору. Більшість психологів вважає, що вибір на користь того чи іншого політика здійснюється переважно на основі образу останнього, сформованого в свідомості виборця. Деякі західні політичні психологи вважають, що вибір виборця взагалі не має жодного відношення до дійсності. Вибір стосується саме образу, «іміджу», а не людини, оскільки у дев'яноста дев'яти відсотків виборців не було і ніколи не буде особистої зустрічі з кандидатом. Виборець реагує не на те, що є насправді, а на те, що проекується громадською думкою [7]. Але чим же є громадська думка для виборця, щоб справляти такий, можна сказати, примусовий вплив на його рішення в день голосування?

Задавшись таким питанням, ми розпочали пошук такого наукового підходу, в рамках якого можна було б пояснити вплив позаособистісних феноменів (яким вважаємо і громадську думку) на внутрішньоособистісні (зокрема, на прийняття особистістю рішення про вибір). На наш погляд, концепція соціальних репрезентацій (Дж.Абрік, Г.Бреквелл, В.Дуаз, Дж.Дювін, Д.Жоделе, Б.Ллойд, С.Московічі, Р.Фарр, Г.Яхода та ін.) та гендерний підхід (С.Бем, Т.Бендас, С.Бовуар, Т.Говорун, О.Кікінежді та ін.) можуть становити те методологічне підґрунтя, на якому можна будувати пояснювальну модель такого впливу.

Справді, чи не «колективним фоном індивідуальної психіки» розглядав би Е Дюркгейм колективні уявлення про політика, які становлять зміст громадської думки? Чи не про каузальний вплив колективних уявлень на реальну політичну поведінку виборця говорив би сьогодні М.Вебер», а С.Московічі – про соціальні репрезентації ефективного політика як про «духовні мислительні конструкції», що становлять певну реальність для всіх членів спільноти. Остання теза означає, що саме на цю реальність громадська думка і орієнтує кожного виборця. Вона, по суті, і є цією реальністю. Вона становить світ, що створюється у думках і діях виборців, який переживається ними в якості реального. Ми пояснили б останнє твердження, виходячи з наступних положень концепції соціальних репрезентацій [1]. Індивід пізнає світ політики, організує його в поняття, категорії, образи і розділяє їх значення саме так, а не інакше, тому що він не просто є членом політичної спільноти і «споживачем» громадської думки. Насправді, він є учасником угоди, яка зумовлює такі когнітивні дії. В процесі політичної соціалізації він засвоює існуючі у політичній культурі, а отже – загальноприйняті, зразки тлумачення явищ політики, так званих конвенційних значень, які становлять сенс політичних уявлень як форм повсякденного політичного знання. Недарма впливовою і авторитетною стає та громадська думка, яка якраз оперує такими конвенційними значеннями. Індивід інтеріоризує прийняті в спільноті способи організації цих значень як керівні принципи в політичному житті – політичні цінності. Вони є не менш важливою складовою політичного контексту, являючи собою ті цілі, орієнтуючись на які індивід оцінює усі

політичні явища і події. Вони виконують регулятивну функцію щодо політичної поведінки суб'єктів політики.

Функція, яку виконують політичні уявлення, є неоціненною для індивіда, вони зумовлюють майже "автоматичне" пояснення політичних явищ і подій. А саме таку функцію частково бере, на наш погляд, громадська думка. Саме в ній, як у дзеркалі, відбивається те, якою мірою той чи інший кандидат відповідає (чи має відповідати, з точки зору іміджмейкерів) тим чи іншим цінностям спільноти.

Отже, репрезентація всієї «підноготної» політика у громадській думці – чи не вирішальний орієнтир для виборця у прийнятті рішення про той чи інший вибір. І оскільки, як ми вже зауважили, соціальні репрезентації політика в громадській думці мають ціннісний вимір, становлять ціннісний універсум життя цілого суспільства, то можемо говорити про громадську думку як про феномен політичної культури суспільства. Усвідомлення такого її статусу приходить тоді, коли згадаємо, наскільки важливою вона є для самих політиків та для тих, хто перш за все орієнтується на неї та, відповідно, зорієнтовує образ політика згідно з нею – для іміджмейкерів. Очевидно, що успішним буде той образ політика, який максимально буде зорієнтований на цей ціннісний «договір», який поділяє переважна більшість виборців.

Інша справа, що самі репрезентації політика в свідомості виборців, як феномен культури, можуть мати суттєві відмінності, якщо припустити, що формувались вони в різному субкультурному середовищі. Таким середовищем є гендерні цінності. Справді, саме ціннісний вимір гендерних стереотипів несе в собі той культурний код, згідно з яким вибудовується процес виховання (в чому числі й політичного) в будь-якій культурі. Згідно з цією логікою можна припустити, що і політична культура особистості, зокрема те, як вона здійснює політичний вибір, багато в чому залежить саме від тих цінностей (традиційних чи-то егалітарних), які покладено в основу її виховання в плані фемінніності-маскулінності чи-то андрогінності.

Таким чином, нас цікавить ціннісний зміст репрезентацій ефективного політика в політичній свідомості молодого українця і те, якою мірою він спряжений з фактором гендеру. Слід ще раз зазначити, що саме ці цінності намагаються віднайти, а потім і «відтворити» у своєму іміджеві різні претенденти на ту чи іншу політичну посаду. В науці навіть уже розроблена велика кількість ціннісних моделей образу політика, в яких він конституйований як "усереднений" [1-3; 6-7; 12-13]. Але жодна з них в чистому вигляді не може бути покладена в основу формування універсального іміджу політика саме через те, що в кожній культурі ці моделі можуть мати своє, специфічне переломлення в залежності від цілої низки об'єктивних і суб'єктивних факторів, одним з яких, на нашу думку, провідним, є фактор гендеру. Тому актуальним є питання про базові параметри в образі політика, якими сьогодні керується український виборець, зокрема – молода людина та відмінності у цих параметрах у зв'язку з особливостями її гендерного виховання.

Для досягнення вказаної мети найбільш доцільним, на наш погляд, є метод психосемантики, який дозволяє, з одного боку, виявити ті категорії-фактори, згідно з якими в свідомості молоді змодельований образ політика, з іншого боку, - реконструювати структурну модель цього образу у заданому цими факторами семантичному просторі.

В даній статті викладено результати опитувань, які проводилось після останніх виборів Президента України (навесні 2005 р.). В ньому взяли участь 67 осіб віком від 19 до 30 років міста Києва (розподілені у дві вікові групи: від 19 до 25 років - переважно студентська молодь, та від 25 до 30 років). 70 % опитаних становили жінки, 30% - чоловіки. Опитувальник являв собою перелік уніполярних шкал-дескрипторів, за якими молодь схильна оцінювати того чи іншого політика. Опитуваним було запропоновано оцінити за п'ятибальною шкалою міру, в якій образові корисного, бажаного для суспільства, ефективного політика відповідають характеристики, подані в переліку.

Факторний аналіз за даними всієї вибірки виявив 10 основних семантичних факторів, які умовно були названі так: Відповідальність перед сім'єю – Відповідальність перед нацією (фактор сили, що пояснював 21 % загальної дисперсії), Перманентна залученість у політику – Справжня включеність в управління політичним процесом (16% загальної дисперсії), Дієвість – Популізм політика (11% дисперсії),, Імпульсивність – Виваженість інтелектуала (8% дисперсії),

Працелюбність (8% дисперсії), Інтровертованість-Екстравертованість (7% дисперсії), Українська ментальність (5% дисперсії), Зовнішнє – Внутрішнє (5% дисперсії), Професійність (4% дисперсії), Чесність (3% дисперсії).

Для з'ясування факту статистичної залежності між виділеними факторами і гендером, було застосовано метод двовимірного аналізу із реалізацією тесту хі-квадрат, створенням таблиць спряженості і з'ясуванням статистичних критеріїв для цих таблиць. Результати аналізу показали, що формування образу ефективного політика за окремими факторами тісно пов'язане зі статтю. Так, велика значущість величини критерію хі-квадрат ($p < 0,01$, в окремих випадках $p < 0,05$) визначається такими полями таблиць спряженості, в яких:

- у жінок значення першого фактора на негативному полюсі (-0,56, відповідальність політика перед нацією) сильно занижене (-1,45) а у чоловіків – сильно завищене (2,21). Оскільки стандартизований залишок становить 3,7 (тобто більше 2,6 при $p < 0,01$), то можна стверджувати, що більш успішним і ефективним в очах жінок буде політик, який демонструє саме інтимний, а не публічний полюс фактора відповідальності. Окрім того, більш ефективним в очах жінок буде політик, який демонструє навіть перманентну залученість у політику. Для чоловіків значущим є протилежний полюс фактора включеності в політику, коли більш цінна наявність у політика менеджерських якостей, навичок справжнього управлінця політичним процесом, заснованих на здоровому глузді. Більш ефективним в очах жінок буде політик, який демонструє фемінний полюс виваженості, інтелекту, а не маскулінний полюс енергійності даного фактора. В образі ефективного політика у чоловіків значущою є його орієнтованість на внутрішній світ, оцінка подій з точки зору власних інтересів на відміну від жінок, для яких в образі політика важливими є його комунікативні якості. Для жінок в оцінці ефективності політика важливий швидше зовнішній антураж (приємна зовнішність, демонстрація почуття гумору) порівняно з тим, що для чоловіків головне – орієнтованість політика на справу, його хазяйновитість.

Зробити висновки про силу чи слабкість вказаної залежності оцінок образу політика від гендерної належності можна, визначивши коефіцієнти кореляції (коефіцієнт Спірмена) або міри зв'язаності. В результаті виявлено існування прямого кореляційного зв'язку статі з оцінками образу політика лише за другим фактором ($r = 0.447$ при $p = 0,013$). Таким чином, для жінок більш ефективним і близьким до ідеалу буде оцінюватись політик, який демонструє навіть перманентну залученість у політику, свою небайдужість до справ політичної спільноти. Чоловіки ж в оцінці ефективності, корисності для спільноти того чи іншого політика спирається на факти його реальних управлінських навичок, дій справжнього менеджера, заснованих на здоровому глузді.

Результати факторизації матриць даних, сформованих за статтю, показали, що розмірності семантичних просторів осіб різної статі є близькими, але відрізняються за вагою та спектром шкал, що їх утворюють, та внеском в загальну дисперсію. Так, жінки мали більш могутні, ніж у чоловіків, фактори сили та спрямованості: Відповідальності (29% та 15% відповідно), Інтровертованості-Екстравертованості (12% та 5% відповідно), Української ментальності (9% та 3% відповідно), Працелюбності (5% та2% відповідно), а також додаткові фактори: Орієнтованості на соціум – Орієнтованості на справу (біполярний, становить 13%, утворений ознаками витривалості (0,82), почуття гумору (0,81), справедливості (0,69), небайдужості (0,65) та хазяйновитості (-0,54)), фактор Толерантності (4% дисперсії, утворений ознакою толерантності (0,91)), фактор Знання історії своєї землі (0,88)). У чоловіків більш могутніми, ніж у жінок, виявились фактори активності: Дієвості – Популізму політика (24% та 11% відповідно), Професійності (7% та 3% відповідно), Працелюбності (5% та2% відповідно), а також додаткові 2 фактори: Амбіційність менеджера (уніполярний, становить 7%, утворений ознаками: менеджер (0,71), амбіційний (0,63)), фактор Хазяйновитість (3% дисперсії, утворений ознакою хазяйновитість (0,78)). Як бачимо, на вибір цінностей як основних орієнтирів за політичного вибору дається взнаки фактор традиційного гендерного виховання: жінки більшою мірою звертають увагу переважно на моральні якості політика, а

чоловіки – на прояви його маскулінних рис (фактори активності).

Таким чином, дослідженням виявлені основні базові ціннісні параметри в образі політика, якими сьогодні керується український виборець, зокрема – молода людина в процесі прийняття рішення голосувати за того чи іншого кандидата. Окрім того, з'ясовані відмінності у вказаних ціннісних пріоритетах залежно від особливостей гендерного виховання.

Література:

1. Авер'янова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. – Київ: "ППП", 2005. – 308 с.
2. Атаманчук Г., Гірник А. ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ. Теорія і практика політтехнологій. – Рівне: "Перспектива", 2005. – С. 54.
3. Варій М.Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003.
4. Дембицька Н.М. Психологічні особливості політичної соціалізації студентів. Автореф. дис....канд..психол.наук: 19.00.05 /Інститут психології ім.. Г.С.Костюка АПН України. – К.: 2004. – 20 с.
5. Дембицька Н.М. Психосемантичне дослідження політичних уявлень студентів // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – К.: "ГНОЗИС", 2002, т. IV, ч. 7. – С. 48 – 53.
6. Конфисахор А.Г. Психология власти. – СПб.: Питер, 2004. – С. 135 – 136.
7. Кудинов О.П. Основы организации и проведения избирательных кампаний в регионах России. – Калининград: Янтарный сказ. – С.166 – 167.
8. Лакан Ж. Имена-Отца. Пер с фр./ Перевод А.Черноглазова. – М.: Издательство «Гнозис», Издательство «Логос», 2006. – 160 с.
9. Ольшанский Д.В., Пеньков В.Ф. Политический консалтинг. – СПб.: Питер, 2005. – 448 с.
10. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании. – М.: МГУ, 1983. – 175 с.
11. Петренко В.Ф. Основы психосемантики: Учебное пособие. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 400 с.
12. Петренко В.Ф., Митина О.В. Психосемантический анализ динамики общественного сознания: (На материале политического менталитета). – Смоленск: Изд-во Смоленского гуманитарного ун-та, 1997. – 214 с.
13. Политическая психология/ Под общей ред. А.А.Деркача, В.И.Жукова, Л.Г.Лаптева. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. – 582 – 593.

ЄМЧИК Наталія Валентинівна

Взаємозв'язок політики, ЗМІ та ґендерної рівності

Студентка Волинського національного університету імені Лесі Українки
наукова керівниця - Ярош Оксана Богданівна, кандидат політичних наук, доцент, кафедра політології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кожна людина має потреби самовираження, самореалізації і сучасний світ ніби-то дозволяє їй це зробити. Україна в XXI столітті розвивається як самостійна демократична держава. Здавалося б в нашій державі усі громадяни мають рівні права, але якщо краще придивитися, то не все гаразд. Однією із чи не найголовніших проблем в Україні є проблема досягнення гендерної рівності. У сучасному глобалізованому соціальному просторі особливе місце займають механізми передачі інформації – ЗМІ. Часто саме засоби масової інформації, що відіграють визна¬чальну роль у формуванні суспільної думки стосовно важливих суспільних проблем, формують і закріплюють у масовій свідо¬мості визначені норми ґендерної поведінки, продукують ґендерно-стереотипні образи жінок та чоловіків, які постають на сторі¬нках друкованих видань, у теле- та радіопросторі. Говорячи про роль засобів масової інформації у формуванні гендерної рівності, не можна забувати про те що мас-медіа не існують поза суспільством, вони є механізмами передачі інформації, інколи насаджування ідеологій, але водночас підкорюються законодавству. Законодавча база виступає одночасно і підґрунтям для бачення ЗМІ проблем гендеру, і засобом котрий може регулювати кут зору мас-медій на гендерну рівність. Саме тому метою нашого дослідження є розкриття взаємозв'язку між політикою, ЗМІ та гендерною рівністю.

Будь-яка епоха виражається через властиві їй терміни й поняття. На сьогодні все частіше ведеться мова про гендер, гендерну рівність і все частіше виникає питання, що ж це власне таке? У найширшому розумінні гендер можна визначити так: Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначає соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі . Щодо гендерної рівності, то це поняття можна визначати як рівність прав і можливостей жінок і чоловіків у суспільстві; справедливе відношення до представників обох статей. Якщо поглянути на продуковану ЗМІ інформацію з точки зору гендерної рівності, то відразу ж виявляються проблеми. Чоловіки з'являються у серйозних новинах та є головними героями значної частини газетних та журнальних повідомлень частіше за жінок. З одного боку, «невидимість» жінок на сторінках ЗМІ, що повідомляють про події політичного та економічного життя країни, має цілком природне пояснення, оскільки переважну більшість політичних та економічних діячів становлять чоловіки, і тому кількість повідомлень про жінок є лише пропорційною їхній кількості в органах влади та на керуючих посадах. Але з іншої сторони можна говорити про те, що така ситуація це наслідок недбалої політики у питаннях забезпечення гендерної рівності. Аналізуючи наявні дослідження засобів масової інформації на предмет гендерного рівноправ'я, варто відмітити що більшість з них доходять висновку що проблема нерівноцінного ставлення до представників різних статей з боку засобів масової інформації існує, але в латентному вигляді. На даний час,

коли так багато Ємчик Наталія студентка Інституту соціальних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент ВНУ імені Лесі Українки Ярош О.Б.

розмов щодо гендеру, ситуація дещо покращилась, проте це лише зовні, насправді ж проблема великомасштабна. Гендерні норми не лише регулюють життя сучасників, а й «виховують» майбутні покоління. На підтвердження наведемо декілька фактів. Олена Фоменко у своїй доповіді на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики подала наступні дані. Зазначила про тенденцію виключати жінок помічаємо вже у назвах телевізійних програм: «Найрозумніший» (Інтер), «Пестунчик долі», «Контролер» (1+1, ТРК «Ера»), «Репортер», «Супер-репортер» (Новий канал), «Переможний голос віруючого» (ТЕТ), «Гість у студії» (5-й канал), «Подорожі натураліста» (1-й канал, Всесвітня мережа), «Економіст» (КТМ), «Ура! Гість», «Рецепти студента» (IVK), «Споживач» (Київ), «Професія – репортер» (НТВ-світ). Правда, є на українському телебаченні й програми з «жіночими» назвами, про те їхня кількість мізерна «Жіночий погляд» (Тоніс), «Дівочі сльози» (Новий канал) та декілька інших) .

Безперечно, зображення статей у ЗМІ потребує глибоких систематичних досліджень, проте наведені приклади свідчать про «невидимість» жінок внаслідок використання форм чоловічого роду, а також про випадки стереотипного їх зображення в українських ЗМІ. Попередні порівняльні дослідження зображення статей в українських Інтернет-виданнях підтвердили, що чоловіки частіше за жінок стають головними героями серйозних повідомлень, у яких переважно використовуються дієслова в активному стані та лексика, що має позитивне або нейтральне значення. Жінки потрапляють до новин, як правило, лише тоді, коли стають жертвами нещасних випадків, насильства, а також зображаються у традиційних ролях (матері, жінки або сексуального об'єкту). У цих повідомленнях переважає пасивний стан дієслів, а також широко використовується лексика з негативною конотацією.

Варто звернути увагу на таку особливість ЗМІ, як здатність створювати стереотипи та нав'язувати певні соціальні ролі, які напряму залежать від статі і практично не беруть до уваги вподобань, задатків, здібностей індивіда. З однієї сторони ми чуємо багато гасел на підтримку жінок з екранів телевізорів, ще більше статей у газетах, журналах, але таке враження, що тут діє одне правило: «редакція не завжди поділяє думку автора». З іншої сторони, саме ЗМІ більшою мірою й формують ті набори соціальних моделей поведінки яким повинні беззаперечно підкорятись люди. Тут поняття особистості фактично зводиться нанівець. Особливої уваги заслуговують глянцеві журнали, бо вони ніби є проявом того, що ЗМІ звернули увагу на гендерну проблематику, але в той же час деякі з них лідирують за творенням стереотипів. Хоча практично в кожному номері зустрічаються поради щодо кар'єри, модного робочого одягу, тобто пропагується образ жінки-лідера. Це позитивний момент. Але проблема гендерної рівності не лише жіноча, а чоловіча. Щодо чоловічих журналів то їх також існує безліч, але на жаль більшість з них формують образи чоловіків як годувальників, спортсменів, обов'язково успішних в плані кар'єри, з високою зарплатнею, жінки ж - для задоволення сексуальних потреб.

Вирішення проблеми неоднакового зображення статей у ЗМІ бачимо, зокрема, у впровадженні гендерної освіти у середніх та вищих навчальних закладах. Як показує досвід інших держав, дієвим засобом розв'язання проблеми неоднакового ставлення до статей у засобах масової інформації є вказівки щодо уникнення гендерної дискримінації у мові - документ, що вже протягом останніх років є обов'язковим для державних органів, університетів, видавництв усіх розвинених країн світу.

Джерелами проблеми гендерної рівності в Україні є не лише історичні традиції, менталітет, вічна нестача грошей на соціальні проекти а й ведення політики. Гендерна політика – тобто політика врахування гендерної складової у всіх сферах суспільно-політичного життя – лише набуває в Україні певного оформлення. У політичних документах не міститься чіткого визначення інтересів і потреб чоловічої і жіночої часток населення, урахування характеру процесу їх гендерних відносин, окреслення гендерних цілей, гендерного компоненту в державній і партійній політиці. У розробці та здійсненні гендерної політики важливим є врахування Концепції комплекс-

ного підходу до становлення гендерної рівності (gender mainstreaming). Ця концепція що була підтримана на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок під егідою ООН. Комплексний підхід полягає у тому щоб інкорпорувати проблематику рівності прав та можливостей жінок і чоловіків в усі сфери суспільного життя і на всіх рівнях управління. Комплексний підхід має на меті інтегрувати перспективу рівних можливостей у щоденну роботу публічних органів так, щоб гендерна рівність враховувалась в усіх аспектах їх роботи.

Дослідження проблеми гендерної рівності вимагає аналізу практично усіх сфер та періодів життєдіяльності людини. Останнім часом активно вивчаються засоби масової інформації. Щодо гендеру, то особлива небезпека криється у тому що ЗМІ, як уже зазначалося, створюють образи, поширюють стереотипи. Але більш того, нав`язливі образи, що надають нам засоби масової інформації створюють комплекси, які потім перетікають у проблеми, у життя кожної окремо взятої людини. Дані дослідження, наведеного у роботі, чітко окреслюють проблему неоднакового ставлення, а отже і репрезентації статей засобами масової інформації. Основним прийомом замовчування гендерних проблем у ЗМІ є зведення усього суспільства лише до чоловічої статі або, навпаки, розширення ознак або інтересів чоловічої статі на все суспільство. У ЗМІ існує тенденція відображення управлінського аспекту гендерних проблем у викривленому вигляді. ЗМІ послідовно відображають жінку у образі пасивної, емоційної, слабкої, залежної людини, в той час, як чоловік зображується як людина активна, інтелектуально розвинута, сильна, незалежна.

ЗМІ є одним з найважливіших інструментів гендерної політики. Продумана професійна гуманістична гендерна політика здатна забезпечити врегулювання багатьох гендерних питань з використанням ЗМІ, але в той же час існує серйозна небезпека поширення гендерної дискримінації через неадекватну гендерну політику (в тому числі у ЗМІ). Для ефективного врегулювання гендерних проблем необхідно налагодити систему управління, яка зможе адекватно розв′язувати гендерні проблеми по мірі їх суспільної модифікації. Для цього необхідні соціологічні та контент-дослідження, оскільки вони є важливим показником стану гендерної проблематики у суспільстві. Засоби масової інформації, за умов розумного ведення гендерної політики, можуть стати чи не найдієвішим механізмом створення образів і поширення реальної інформації про представників різних статей, про їх проблеми, можливості і потреби. В той же час і сьогодні коли правова база щодо гендеру ще формується завданням ЗМІ має бути привернення чим більшої уваги до проблеми гендерної рівності - це допоможе пришвидшити процес створення ефективної законодавчої основи. Розробка проекту моделі гендерної системи управління означає створення моделі реалізації гендерної політики в Україні як гендерної системи управління.

Таким чином можна констатувати взаємозв’язок між гендерною рівністю, засобами масової інформації та політикою, причому кожна з названих категорій впливає на іншу і навпаки: від гендерної політики залежить наявність гендерної нерівності і подача матеріалів ЗМІ; від ЗМІ – поширення гендерної дискримінації і привернення уваги політиків до даної проблеми; від наявності гендерної рівності - розбудова громадянського суспільства, а отже і функціонування ЗМІ, і політика держави.

Література:

1. Грошев И.В. Гендерная невербальная коммуникация в рекламе // СОЦИС. - 1999. - № 4.- 71-77.

2. Конституція України. - К., 1996

3. Мельник Т. М. Гендер у політиці // Основи теорії гендеру: Навч. посіб. – К.: К.І.С., 2004. – 536с.

4.Скорик М. М. Гендер і ЗМК // Основи теорії гендеру: Навч. посіб. – К.: К.І.С., 2004. – 536с.

5. Словник гендерних термінів http://www.owl.ru/gender/index.htp

6. 30 &1 питання про гендер / Уклад. Т. Ковальчук, М. Філіпович, О. Ярош. – Луцьк, 2008 – 144с.

7. http://linguistics.kava.kiev.ua/seminar/2004/01/27/fomenko1_8.html

КУРИЦЯ Алла Іванівна

Проблема лідерства: загальні теоретичні концепції та ґендерний підхід

Кафедра психології освіти факультету психології
Кам'янець – Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
наукова керівниця - кандидат психологічних наук
Яблонська Тетяна Миколаївна

Актуальність дослідження проблеми лідерства у гендерному аспекті зумовлена як суспільними змінами щодо переосмислення гендерних стереотипів, так і потребою їх наукового аналізу та осмислення. Гендерні відносини складають один з найважливіших аспектів соціального і культурного життя суспільства, є важливим показником його у різних сферах управлінської, політичної діяльності, в бізнесі.

За останніх 10-20 років значно зросла частка жінок, які посідають керівні посади в органах виконавчої і законодавчої влади, виступають в ролі формальних і неформальних лідерів, беруть активну участь в процесі управлінських і політичних рішень. Ця обставина робить необхідним дослідження питання про те, якою мірою участь жінок в управлінні впливає на саму цю сферу, відносини, що складаються в ній. Не менш значущим є аналіз жіночого лідерства «зсередини», з позиції самої жінки, мотивів її поведінки, ставлення до себе, проблем і труднощів, з якими стикається жінка, претендуючи на ролі, традиційно притаманні чоловікові. Підвищення значущості жіночого лідерства в сучасному суспільстві визначає зростаючу значущість вивчення формування особистості жінки і умов актуалізації її лідерського потенціалу як в онтогенезі, так і в процесі цілеспрямованої трансформації.

У сучасній соціальній психології сформувалося кілька підходів до вивчення лідерства. Основними з них є торія рис, поведінковий підхід, ситуативна теорія, адаптивний підхід, теорія харизматичного лідерства. Кожен з напрямів дає визначення лідерства і виокремлює найбільш значущі і визначальні ознаки лідерства, виходячи із специфіки наукової концепції.

Зокрема, згідно теорії рис, лідер володіє певними властивостями, завдяки яким він стає референтною особою, лідером. У 40-50-х рр. ХХ століття розробкою цієї теорії займалися Р. Стогділл, Р. Кунц, С. О'Доннел, Р.Манн. Вони узагальнили і згрупували всі раніше описані лідерські якості за п'ятьма основними позиціями: інтелектуальні здібності, домінування (над іншими), упевненість в собі, активність (енергійність), компетентність. Подальші дослідження показали, що володіння цими рисами недостатньо для становлення лідера. К. Керд показав, що ефективність управлінської діяльності багато в чому визначається особовими якостями, а й стилем поведінки по відношенню до підлеглих [5].

Найважливішим внеском поведінкового підходу в теорію управління стали дослідження Р. Блейка, Д. Мутона та інших. Основна гіпотеза полягає в тому, що ефективному лідерству можна навчитися, засвоївши певні моделі поведінки. Як предмет дослідження були виокремлені стилі лідерства. Стиль визначається типом влади і делегування повноважень. Виокремлюють авторитарний стиль, демократичний, ліберальний. В деяких випадках один стиль лідерства може бути краще за інший, але не існує єдиного стилю, у всіх обставинах. Основний недолік поведінкового підходу полягає в тому, що приділяється мало уваги змінним, які можуть опосередкувати відношення між поведінкою лідера і результатом діяльності. При аналізі ситуативних

чинників сформувалися нові підходи до вивчення лідерства.

Ситуативна теорія пояснює ефективність лідерства впливом зовнішніх чинників (ситуацій). Найбільш відомою ситуативною теорією є ситуативна модель Ф.Фідлера. Згідно цієї теорії кожен лідер використовує ситуаційні особливості в управлінській діяльності для того, щоб знайти правильні підходи у встановленні взаємин підлеглими і таким чином досягти якнайкращих результатів у їхній діяльності. Виокремлюються основні , що найсильніше впливають на поведінку керівника: посадові повноваження, які він має в своєму розпорядженні, і рівень реальної підтримки, що надаєтьсяйому підлеглими; структура завдань, які вирішуються організацією, їх чіткість і визначеність; взаємини між лідером і членами групи. Поєднання цих чинників дає матрицю управлінських ситуацій.

Ефективність управлінської діяльності визначається ситуаційним контролем. Дослідження показали, що авторитарний стиль управління ефективніший у найпростіших і найскалдніших ситуаціях (високий і низький ситуативний контроль). Демократичний стиль дає велику результативність в ситуаціях середньої складності (середній ситуативний контроль).

Нормативна модель В.Врума і У. Йєттона – ситуаційна теорія рішень лідером. Вона відповідає на питання, якою мірою лідери повинні залучати підлеглих до рішень. Акцент на залучення співробітників до управлінських процесів має такі позитиви як посилення мотивації і підкріплення особистого сенсу діяльності для кожного співробітника [5].

Адаптивний підхід. Дослідники гнучкого, адаптивного стилю керівництва – П. Херси, К.Бланшир, Т.Мітчел, Р. Хаус та інші – підкреслювали, що найбільш ефективне керівництво, це керівництво, яке змінюється відповідно до ситуації.

Харизматичне лідерство. Харизма – це здатність вести за собою людей. Важливим завданням дослідження є аналіз харизми: чи пов'язана вона з наявністю певних особистісних рис, чи є вона наслідком ситуативних умов або результатом взаємодії між лідером і його послідовниками. В даний час більшість фахівців погоджуються з тим, що харизму слід розглядати як взаємодію, або особливий тип відносин, який існує між лідером і послідовниками. Існує декілька теорій харизматичного лідерства. Згідно теорії Р. Хауса, харизма пов'язана з особливим типом відносин між лідером і послідовниками. Як інтерактивна теорія вона розглядає риси лідера, поведінку лідера і ситуації, що сприяють прояву харизми. Риси лідера включають потребу у владі, упевненість в собі, переконаність у власних поглядах. На думку Хауса, харизма з найбільшою виявляється в стресових ситуаціях. У теорії атрибуції Дж. Конгрера і Р.Канунго йдеться про те, що харизма – феномен процесу атрибуції. Люди приписують харизму певній людині за певних обставин.

У клініко-психологічних, психотерапевтичних напрямах, зокрема, гуманістично і екзистенційно-орієнтованих, поняття «лідер» розуміється як лідер власного життя, людина, що реалізовує свій потенціал і демонструє постійне особистісне зростання. Людина, здатна відчути себе чимось більшим, ніж вона є зараз, здатна на більше в своєму житті. Е.Фромм, К.Роджерс, А.Маслоу, описуючи модель людини – лідера власного життя, оперують поняттями зростання, автономія, самоактуалізація, саморозвиток, продуктивність, самореалізація. Один з основних постулатів в роботах згадуваних авторів: у кожної людини є безмежний потенціал до зростання і розвитку, тобто кожна людина може бути лідером свого життя. Але також у кожної людини є бар'єри до зростання у вигляді сімейних, соціальних стереотипів, комплексів несвідомого, помилкового психологічного захисту і нефункціональних патернів поведінки, які утрудняють, а іноді роблять неможливим становлення людини як лідера свого життя. Ефективні політичні і соціально-психологічні технології можуть формувати у людини «оболонку» лідера, залишивши в своєрідному несвідомому «саркофагу» внутрішні недозволені конфлікти – неподолані бар'єри, які знаходять свій вираз у вигляді симптомів клінічних залежностей, депресій або в деструктивній поведінці, що руйнує соціальні досягнення людини і досягнення її оточення.

В традиціях вітчизняної соціальної психології (Андрєєва Г.А., Ємельянов Ю.Н., Кричевський Р.JI. та ін.) лідерства розкривається через відносини в групі. Лідера можна визначити або шляхом опитування членів групи на предмет того, кого вони вважають найбільш впливовою особою, або опитати сторонніх спостерігачів з цього ж питання, або об'єктивно зареєструвати відносну частоту

успішних актів впливу одних людей в групі на інших. Загальним критерієм є чинник впливу, тобто лідера можна визначити як людину, що чинить вплив на діяльність групи. У даному контексті можна стверджувати, що, по-перше, всі члени групи певною мірою – лідери, оскільки кожен учасник «в своєму масштабі» впливає на дії інших членів групи. Отже, необхідно говорити не про наявність, а про потенціалу лідерства і відмовитися від однозначного на лідера і послідовників; по-друге, прояв лідерства є актом міжособистісної взаємодії: не лідер впливає на послідовника, але і послідовник впливає на лідера. Поведінка лідерів значною мірою зумовлена установками (ціннісними орієнтаціями) членів групи; по-третє, необхідно враховувати різницю між лідером як особою, що має значний вплив, і офіційним керівником, чий вплив може бути значно меншим. Не всі формальні керівники є фактичними лідерами. Виникнення лідерства і його функції в групі визначаються структурою, і завданнями групи.

Розглядаються наступні функції лідера, що визначаються характером тієї або іншої ролі: адміністрація (координація діяльності групи, контроль за виконання обов'язків членами групи, делегування повноважень); планування (розробка методів і засобів для досягнення цілей групи); формування політики групи (цілі і основна лінія поведінки групи); експертна функція (володіння унікальними знаннями і кваліфікацією, необхідними для діяльності групи); представництво в зовнішньому середовищ; регуляція відносин всередині групи; функція заохочення і покарання (контроль за діяльністю учасників групи); функція « для наслідування» (забезпечення членів групи моделлю поведінки); функція «символ групи» (реалізація прагнення групи з високою згуртованості до відособлення від інших шляхом внутрішніх, але і зовнішніх відмінностей); консолідація відповідальності; вплив на світогляди групи (лідер сам служить джерелом цінностей і норм, складових групового світогляду); ролі «цапа-попихача» в групі (у разі невдачі лідер може стати мішенню для агресії з боку членів групи). Перераховані функції лідерів мають неоднакове значення стосовно різних типів груп. Їх значення варіюється залежно від внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають буття групи.

Гендерний аспект проблеми лідерства вивчається Т.В. Бендас, І.Н. Логвінов, О.Р. Лопухова, В.І. Румянцева, І.В. Ходирева та ін.

Гендерний підхід до дослідження лідерства, був пов'язаний з пошуком відмінностей лідерів-чоловіків і лідерів-жінок. Дослідники відзначали, що перші жінки-керівники були приймати стиль і звички, успішні для чоловіків, а сучасні жінки-лідери не наслідують чоловіків, а використовують ті й установки, які вони розвинули на основі власного досвіду. Дослідження показали, що жінки-керівники відрізняються від керівників-чоловіків тим, що більш схильні піклуватися про інших і більш соціально чутливі. Н, для жінок неефективно копіювати такі традиційно чоловічі якості, як незалежність і суперництво. Жінкам в професійній сфері корисно спиратися на такі якості, як чуйність і турбота.

Ф.Л. Денмарк відстоює ідею про те, що відмінності жінок в лідерстві виступають їх перевагами, а саме: кращі в порівнянні з чоловіками навички встановлення міжособистісних стосунків і мистецтво впливати на людей, використовуючи «коротку» дистанцію в контакті.

Для прикладу, вважається, що внутрішнє чуття допомагає жінці вельми успішно діяти в кризових ситуаціях, а менша амбітність і небажання досягати перемоги «» дозволяють жінці діяти в складних обставинах ефективніше, ніж чоловікові.

Охарактеризуємо на основі аналізу та узагільнення досліджень низку особливостей жіночого стилю управління .

1. Відмінність у мотивації трудової діяльності.

Жінки мають динамічну мотиваційну структуру. Якщо жінка відчуває себе соціально захищеною, щаслива в шлюбі, вона не прагне до лідерства. Позиція жінки змінюється, якщо вона самотня або працює через матеріальну необхідность.

2. Спрямованість жінки-лідера на міжособові відносини, чоловіка – на виконання завдання.

3. Висока емоційність жіночого стилю управління.

Реакція жінки-лідера відрізняється від реакції чоловіка більшою емоційною виразністю. При рішень жінка-менеджер частіше покладається на свої відчуття, інтуїцію. Од, емоційність

має й іншу сторону: жінка вразливіша, більш болісно реагує на критику, грубість, образу, що не дозволяє їй завжди бути об'єктивною. Н емоційність вважають серйозним недоліком жіночої моделі управління.

4. Гнучкість, ситуативність, уміння адаптуватися.

Ці якості, у поєднанні з наполегливістю, дозволяють жінці ефективно будувати взаємини з діловими партнерами. Жінка уміє оперативно з однієї соціальної ролі (менеджер, бізнес-леді) на іншу (дружина, дочка, мати). Проте встановлено, що третина нервових розладів жінок походить саме від конфлікту її соціальних ролей.

5. Терплячість жінки-менеджера.

Стиль жіночого управління відрізняється послідовними, поступовими перетвореннями без орієнтації на миттєвий результат.

6. Демократичність стилю виражається у готовності жінки-лідера до співпраці і колегіального ухвалення рішень. Для реалізації ухвалених рішень характерний чіткий розподіл функцій виконання, надання допомоги у разі потреби.

7. Особливість контролю.

Переважає поетапна форма у вигляді регулярних поточних перевірок. Не дивлячись на м'якість стилю управління, жінка здатна до рішучого здійснення функції контролю і до вживання жорстких заходів до тих підлеглих, котрі провинилися.

8. Схильність до повчань. Нерідко це не подобається оточуючим, особливо чоловікам.

9. Допитливість жінки-лідера.

Допитливість реалізується в позитивному напрямі як прагнення розширювати свій кругозір через спілкування, встановлення нових контактів. О нерідко ця потреба до збору недостовірної інфорації (чуток, пліток) і їх використання при ухваленні рішень, що неминуче знижує їх якість.

10. В екстремальних ситуаціях жінка демонструє не стратегію страху і уникнення, а активного протистояння.

Підводячи підсумки, зазначимо, що розглянуті особливості поведінки жінки-лідера, які представляють далеко не повний перелік, дозволяють спростувати традиційне уявлення про обмежені можливості жінки-керівника і думку про меншу ефективність «м'якого» жіночого менеджменту в порівнянні з «жорсткою» чоловічою моделлю управління. Жінки досягають успіхів не в результаті копіювання чоловічого стилю управління, а за допомогою творчого використання своїх здібностей, реалізації внутрішніх властивих жінці рис і якостей.

Література:

1. Бендас Т.В. Гендерная психология лидерства. Монография. – Оренбург: ИПК ОГУ, 2000.
2. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник. 3-е издание Москва: Гардарики, 1999. – 528 стр.
3. Майерс Д. Социальная психология / Пер с англ. – СПб.: Питер, 1997.
4. Мескон.М, Альберт.М, Хедоури.Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ.-2-е изд. – М.: Дело, 2004. – 800с.
5. Социальная психология: Хрестоматия: Учебное пособие для студентов вузов / Сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М: Аспект Пресс, 2003. – 475 с.
6. Управление персоналом организации: Учебник. / Под ред. А.Я. Кибанова. 2-е изд., доп. и перераб. М.: ИНФРА-М, 2004. – 638 с.
7. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации/Учебно-практическое пособие. – М.: ЗАО «Бизнес школа «Интел-синтез», 1997. – 388 с.

УДУТ Михайло Михайлович

Ґендерна характеристика складу та діяльності органів державного управління в Україні та інтегрування ґендерного компоненту в діяльність органів місцевого самоврядування

студент, факультет суспільних наук
Ужгородського національного університету
науковий керівник - ст.викладач Колодій М.М.

В Україні державні структури з питань поліпшення становища жінок утворювались під значним впливом жіночого руху (хоча не досить політично зрілого, та все ж досить впливово), його інтелектуального потенціалу, а також як відповідь на соціальні потреби часу і необхідність тих змін, що відбувалися в країні та світі в кінці XX століття.

На початку XXI століття у найбільших та середніх країнах сталої демократії представництво жінок у парламентах на основі виборчої системи за типом пропорційного представництва повсюдно було вищим, ніж у тих країнах, де домінували одномандатна (мажоритарна) або змішана форма або виборча системи.

Для подолання ґендерної асиметрії в органах виконавчої влади необхідно створити механізми забезпечення ґендерної рівності. Питання ґендерної паритетності в органах виконавчої влади поки що не стали пріоритетними в контексті адміністративної реформи та стратегії реформування системи державної служби в Україні.

Стратегія реформування системи державної служби в Україні відстоює необхідність розробки більш досконалих, прозорих та об'єктивних процедур прийняттям на державну службу, запровадження єдиного порядку проведення відкритого конкурсу та стажування із складанням іспиту. Доцільним було б запровадження спеціальних комісій, яким би доручалось не тільки прийняття державних службовців на службу, але і питання формування ґендерно-збалансованого кадрового резерву, атестації, просування по службі. Необхідно дотримуватися ґендерної паритетності і при формуванні самих цих комісій. Головне управління державної служби поки що не впливає на процес добору кандидатур на керівні посади та їх призначення з дотриманням правил ґендерної рівності. Розвиток державної політики не можна забезпечити без прийняття Закону України про державне забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні.

Роблячи аналіз на рахунок узагальнення виборчого процесу, і охарактеризувавши в ньому місце жінки, Н. Дармограй дійшла висновку, що причинами ускладнення залучення жінки до органів державної влади України є такі:

- спрямування соціалізації жінок та виконання переважно сімейних, допоміжних і підлеглих ролей, а соціалізації чоловіків – на сприйняття такого стану як природного;
- нерівний розподіл домашніх обов'язків, що накладає на жінку подвійний тягар;
- знижений соціальний статус жінки в країні. Поширення серед чоловіків і серед самих жінок громадської думки про те, що політика не є справою жінок;
- недовіра виборців до жінок у політиці, оскільки частина скомпрометувала себе, інші – не проявили себе справжніми лідерами;
- система соціальних норм (традиції, звичаї, моральні, корпоративні норми), якими соціально-політичне життя в основному визначається як чоловіче, тобто віддане в розпорядження чоловіків, продовжує залишатися майже незмінною;

- відсутність у суспільстві ґендерної політики, несформована ґендерна свідомість;
- відсутність підтримки з боку чоловіків;
- формування в засобах масової інформації образу жінок як недолугих політиків, а чоловіків – як істинних володарів наукових поглядів і аналізу реальної практики [6, с.281].

Починаючи з 1991 року, співвідношення жінок і чоловіків у владних структурах сучасної України залишається у межах 5% і 95%. Це дає підстави зробити припущення, що продовжує спрацьовувати стара традиція, згідно з якою негаразди чергового перехідного періоду намагаються подолати за рахунок жінок.

Державна політика впровадження ґендерної рівності провадиться згідно постанови Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 року № 479 “Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню ґендерної рівності у суспільстві на 2001 – 2005 роки” [8,345]. Основні моменти постанови Кабінету Міністрів:

- провести систему показників ґендерного розвитку у відповідність з вимогами ООН щодо підготовки національних статистичних доповідей про становище жінок та чоловіків;
- проводити інформаційну та роз’яснювальну роботу серед населення з питань запобігання торгівлі жінками;
- вивчити питання про збалансоване за статтями представництво жінок і чоловіків в органах державної влади та подати Кабінету Міністрів України пропозиції щодо ефективного формування резерву кадрів для органів виконавчої влади;
- забезпечити проведення експертизи законодавчих актів України;
- сприяти участі громадських жіночих організацій з метою залучення жінок до активної участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Тобто певні зрушення у державних структурах України в напрямку вироблення механізмів утвердження ґендерної рівності є, але необхідні системні зміни для запровадження дієвого ефективного механізму.

У Верховній Раді України після перших парламентських виборів 1990-го року частка жінок становила 3%. Після того як виборча система в Україні змінилась на пропорційну, - частка жінок у парламенті за результатами виборів 2007 та 2008 років коливається біля 8%.

На місцевому рівні ситуація щодо представленості жіночого досвіду дещо краща. Так, в обласних радах жінки становлять менше п’ятої частини керівників, у районних радах – трохи більш як третину, у сільських та селищних радах – понад 40% [5, с. 36]. Таким чином, статистичні дані свідчать: чим нижчий рівень, тим вони доступніші для жінок.

Проте незважаючи на певний позитивізм змін щодо представництва жінок в органах влади, кількість жінок, активних у політичній сфері, залишається низькою. Моніторинги громадської думки населення України, здійснювані Інститутом соціології НАН України, показують, що жінки порівняно з чоловіками хоча й не значно, але менше цікавляться політикою. Це свідчить про те, що реальною перешкодою до рівності між статями є не право голосу, а нерівність жіночого і чоловічого ґендерних статусів, які ґрунтуються на патріархальних, ґендерних стереотипах, одним із яких є твердження, що “політика – не жіноча справа”.

Важливим напрямом державного управління є кадрова політика, що зумовлює концепцію накопичення і збереження та ефективної реалізації людського потенціалу. Державна кадрова політика, за визначенням О. Турчинова, - це “стратегія, політичний курс роботи з кадрами на загальнодержавному рівні” [8, с.11].

Аналіз структури державних службовців за статтю свідчить про те, що серед них переважають жінки, які складають приблизно 80% усієї кількості. Водночас серед керівників першої-третьої категорії жінки становлять лише 14-16%. Серед кожних десяти спеціалістів вісім – це жінки.

У загальній кількості державних службовців питома вага працівників у віці до 30 років становить 22,3%. В апараті центральних органів державної виконавчої влади частка молоді складала 21,6%, обласних державних адміністраціях – 22,7% та 14,9% - органах місцевого самоврядування.

Серед державних службовців жінок у віці 50-54 роки налічує до 21 тисячі, або 11,5% від за-

гального числа, а чоловіків у віці 55-59 років – до 9 тисяч, або 13% відповідно.

Проблема паритетного представництва та участі жінок у політичному та суспільному житті України полягає не в дефіциті юридичних прав, а у відсутності механізмів, які б забезпечували рівне представництво жінок та чоловіків у всіх органах влади.

Як на перший погляд, то кількість державних службовців у центральних органах управління характеризується збалансованістю, навіть деяким переважанням серед них жінок [2, с.23]. Дійсно, жінки України беруть активну участь у державній службі. За даними Головдержслужби України, на 1 січня 2002 року в усіх органах влади працюють понад 300 тисяч державних службовців, серед них понад 170 тисяч жінок (72,7%). За цією загальною чисельністю, часто не проглядається значна специфіка й неоднорідність усього кадрового корпусу.

Хоча розглянувши показники щодо керівного складу державних службовців та вилучивши із середнього показника органи судової влади, силові структури та податкові адміністрації, де чоловіків працює близько третини всіх службовців, то виявляється, що майже в усіх структурах різного територіального рівня керівниками у переважній більшості працюють чоловіки.

Необхідним принципом державного управління є збереження можливості цілісного бачення ситуації, комплексу проблем, перед якими опинилося суспільство, і визначення системи пріоритетів у державному будівництві. Але якщо на керівних посадах державного та місцевого рівня, а також у масових громадсько-політичних організаціях в основному перебувають чоловіки, які формують без участі жінок політику держави, то це унеможливлює застосування принципу цілісності як у державотворенні, так і в інших сферах суспільного життя в цілому.

Тому необхідно ретельніше підходити до аналізу причин, які заважають жінкам брати належну участь у державному будівництві, створюють дисбаланс у кадровому забезпеченні державної служби.

Ґендерна активність на місцях проявляється в найрізноманітніших формах: створення місцевих комітетів, рад з питань рівності при владних структурах, різних спостережних, консультативних комітетів з обстоювання ґендерної рівності, кризових центрів, запровадження посад експертів з питань рівності, введення ґендерного квотування при формуванні місцевих органів, розроблення муніципальних програм з рівноправності статей тощо.

В Україні на місцях активізується ґендерний рух. Він стає дедалі змістовнішим. Прем'єр-міністр України дорученням від 10 липня 2003 р. зобов'язав голів місцевих державних адміністрацій при розподілі функціональних обов'язків між своїми заступниками на одного з них покласти відповідальність із забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Щодо призначення чоловіка чи жінки на посаду міського/сільського голови у масовій свідомості домінує думка, що стать не має значення (44%). Серед решти громадян поширенішим є переконання, що обіймати таку посаду ліпше чоловікові, аніж жінці (34% проти 12%) [5, с.41].

Чимало питань місцевого самоврядування перехрещуються з тими, що стосуються управління на загальнонаціональному рівні. Проте деякі аспекти та питання місцевого самоврядування з урахуванням особливостей впровадження ґендерних підходів є специфічними.

Одним із таких аспектів є децентралізація. В ідеалі децентралізація передбачає передання місцевій владі ресурсів та повноважень з ухвалення рішень з питань, що є найближчими до органів місцевого самоврядування і найкраще ними контролюється [1, с.53]. Це означає, що органи місцевого самоврядування мають бути особливо чутливими до фактичних потреб своєї громади, що в свою чергу означає приділення належної уваги специфічним потребам чоловіків та жінок на рівні громади.

З одного боку, це сприяє підвищенню значення ґендерно-збалансованого представництва представників обох ґендерних груп в офіційних структурах місцевої влади. Аналіз загальних тенденцій в усьому світі засвідчує, що представництво жінок у місцевих радах є вищим, ніж органах влади національного рівня, проте реального ґендерного балансу досягнуто лише в небагатьох місцях.

З іншого боку, це сприяє підвищенню потреби в механізмах, що базуються на принципі участі, тобто таких структурах місцевого самоврядування, які сприяють залученню як чоловіків, так і жінок

зі складу загальної громади до процесів ухвалення рішень та формування політики для того, аби в основу згаданих рішень та стратегічних ініціатив були покладенні знання і досвід чоловіків і жінок.

Успішна децентралізація вимагає виконання п'яти умов:

- місцеві фінансові та фіскальні повноваження мають бути пов'язані з обов'язками місцевої влади щодо надання громадських послуг;
- місцева громада має бути поінформована про вартість послуг та варіанти їх надання для того, аби мати змогу ухвалювати компетентні рішення;
- громада повинна мати змогу виразити свої погляди, реалізація яких має бути обов'язковою для політиків;
- необхідно запровадити систему звітності, аби органи влади національного рівня могли здійснювати моніторинг ефективності реалізації або виконання місцевою владою рішень та зобов'язань, ухвалених на вищому рівні;
- необхідно запровадити систему звітності, яка базується на відкритій та прозорій інформації, доступній громаді для того, аби остання мала змогу контролювати ефективність місцевої влади, а реалізовувала нею політика була чутливою до потреб громади.

Важливою компонентою зусиль щодо забезпечення довірливого ставлення громадян до органів місцевого самоврядування є принципова зміна характеру взаємодії з громадянами. На мікрорівні, у безпосередньому чи опосередкованому спілкуванні з громадянами різної статі державним службовцям необхідні знання психологічних особливостей, етикету, цінностей, що домінують у суспільстві [9, с.36].

Значну кількість стратегій, що використовуються для забезпечення ґендерного балансу в національних структурах державного управління, можна застосувати також і на місцевому та регіональному рівнях.

Тут не останнє місце посідає співробітництво з асоціацією органів місцевого самоврядування. Національна асоціація органів місцевого самоврядування (або інший подібний орган) може стати дуже корисним вихідним пунктом для забезпечення тренінгу з питань впровадження ґендерних підходів та підвищення поінформованості стосовно ґендерних питань.

Чимало органів місцевого самоврядування реалізують різноманітні проекти на громадському рівні, які можуть слугувати яскравими прикладами впровадження ґендерних підходів. Часто спонсорами таких проектів виступають органи місцевого самоврядування у країнах-донорах, проте двосторонній характер подібних проектів означає, що приклади найкращої практики не завжди стають надбанням інших муніципалітетів.

Заходи органів місцевого самоврядування можуть у безпосередній спосіб впливати на якість життя членів громади. Якщо при цьому безпосередньо враховуються унікальні знання як чоловіків, так і жінок у сфері громадського планування, подібні заходи можуть істотно поліпшити якість життя усіх мешканців даної громади і полегшити тягар репродуктивної праці, що його доводиться нести жінкам.

"Ґендерно-свідоме" і організоване за принципом участі місцеве самоврядування часто передбачає налагодження тісних взаємин з громадськими організаціями, значну кількість яких очолюють жінки. До того ж участь у роботі органів місцевої влади є для жінок важливим засобом набути навичок управління в державному секторі, що у свою чергу є важливим каталізатором для більш активної участі жінок у політичній діяльності. Подібний безпосередній практичний досвід громадської роботи сприяє підвищенню ефективності роботи будь-якого державного службовця.

Таким чином, впровадження ґендерного підходу та аналізу в систему органів місцевого самоврядування має за мету забезпечити збалансовану участь чоловіків і жінок у роботі органів місцевого самоврядування, що передбачає усунення структурних та системних бар'єрів для участі жінок, а також забезпечити врахування ґендерних питань у процесах ухвалення рішень, реалізації, моніторингу та оцінювання ініціатив місцевого самоврядування.

Література:

1. Впровадження ґендерних підходів / ПРООН. – К., 2002. – 46 с.
2. Георгізова І. Роль жіночих організацій у вирішенні соціально-економічних проблем / Ірина Георгізова // Політичний менеджмент – 2006. – №1 (16). – С. 45 – 59.
3. Грабовська І. Пошуки ґендерної паритетності: український контекст / Ірина Грабовська. – Ніжин : "НДУ ім. М.Гоголя", 2007. – 204 с.
4. Грабовська І. Феномен жіночого політичного лідерства в Україні / І. Грабовська, Л. Кобилянська – К. : "К.І.С.", 2007. – 144 с.
5. Ґендерний аналіз українського суспільства / ПРООН. – К., 1999. – 293 с.
6. Дармограй Н. Культура ґендерної рівності в політиці / Надія Дармограй // Збірних наукових праць Української академії державного управління при Президентові України. – 2001. – №2. – С. 276 – 283.
7. Корольчук Ю. Ґендерна революція у системі державного управління / Юрій Корльчук // Ї. – 2003. – № 27. – С. 60 – 70.
8. Кулачек О. Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії / Ольга Кулачек. – К. : "Основи", 2005. – 301 с.
9. Ренкін П. Ґендер і державна політика / Полін Ренкін. – К. : "Основи", 2004. – 394 с.

ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

ВЛАСЕНКО
Анна Петрівна

ГРЕЧИН
Ірина Михайлівна

ДЕНИСЮК
Тетяна Василівна

ДОБРЯКОВА
Ольга Андріївна

КОСТІНА
Тетяна Сергіївна

ЛЕВЧИК
Наталія Стефанівна
РЕПЕТИНСЬКА Ляна

САМУСЬ
Оксана Анатоліївна

ЯБЛОНСЬКА
Тетяна Миколаївна

ЯРУТА
Валентина Антонівна

ВЛАСЕНКО Анна Петрівна

Неповна сім`я у м. Харкові. Ґендерна рівність та відсутність освітньої допомоги

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
Студентка факультету соціально-економічного управління, кафедра – Соціальної і гуманітарної політики
наукова керівниця - Сичова Вікторія Вікторівна к.і.н., доцент

Сім'я — один з найбільш давніх соціальних інститутів: вона виникла в надрах первісного суспільства значно раніше класів, націй і держав. Суспільна цінність сім'ї обумовлена її «виробництвом і відтворенням» безпосереднього життя, вихованням дітей, формуванням їхньої індивідуальної свідомості. Вона є осередком суспільства, тому на її функціонування впливають усі соціально-економічні і культурні процеси (як позитивні, так і негативні), що відбуваються в ньому. На сім'ю і її моральний стан безпосередньо впливають фактори навколишнього соціального середовища, те, що ми спостерігаємо в трудовому колективі, за місцем проживання, у повсякденному житті.

Виховання дитини перестає бути прерогативою жінки. Демократизація суспільства ставить на порядок денний питання про рівні можливості у виховному процесі чоловіків та жінок.

Метою даної публікації є проблема батьків-одинаків у суспільстві, та відсутність практичної гендерної рівності у даній проблемі.

На жаль, не рідко виховання дітей відбувається одним із батьків – чи то батьком, чи то матір'ю, в так званих неповних сім'ях. За Законом України «Про охорону дитинства», неповна сім'я – сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей) . Терміном «неповні» позначають категорії сімей, в яких дитина до 16 років проживає з одним із батьків, що несе за неї повну відповідальність. Нерідко в таких сім'ях по декілька дітей. У них відбуваються кризові явища, що виразно простежуються в сучасному суспільстві: незадовільні матеріальні умови, соціальна незахищеність, культурно-освітні і моральні проблеми, тощо . У зв'язку з розвитком ринкових відносин виховання дітей в таких сім`ях дуже ускладнилося, в тому числі й через невідповідність доходів потребам сім'ї. Проте, крім нестачі фінансів неповні сім`ї стикаються як з проблемами неоднозначного ставлення до них суспільства, відсутності освітніх програм, які були б розраховані на батьків-одинаків у м.Харкові.

При підготовці даного матеріалу, було виявлено що у м. Харкові немає громадських організацій, які б займалися проблемою одинокого батька, допомогли йому. Відсутні навіть статистичні данні про кількість таких сімей у місті. Звідси випливає, що у Харкові даної проблеми немає.

А куди ж тоді звертатися батькам одинакам, коли вони залишилися на одинці з даною проблемою. Якщо ми поглянемо на діяльність гендерних центрів, які діють у місті, а саме Харківський ресурсний гендерний центр та Гендерно-аналітичний центр «КРОНА», то їх діяльність направлена здебільшого на просвітницьку роботу по гендерній тематиці, а також випуск аналітичних матеріалів. В яких не піднімається проблема одинокого батька.

Згідно із Законом України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми" одинокою матір'ю є жінка, якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька дитини або запис про батька проведено в установленому порядку за вказівкою матері. Тобто одинока матір – це жінка, яка має дитину, батьківство якої фактично не визнане (немає спільної заяви батьків, заяви батька,

рішення суду) . Таке визначення було дано ще у постанові Пленуму Верховного Суду України „Про практику розгляду судами трудових спорів" у 1992 р. . Одиноких матерів лише у м. Харкові 10686, за статистичними даними на 01.01.09. До категорії „одиноких матерів" не належать жінки, які мають дитину, не перебуваючи в шлюбі, і проживають разом з батьком дитини. Вони не отримують допомогу на дитину. Проте скільки одиноких батьків у місті – невідомо.

До третього типу належать неповні сім'ї, де єдиним вихователем є батько (чоловік). У Постанові Кабінету Міністрів України (№ 2035 від 26.12.03) і Законі України „Про податок з доходів фізичних осіб" (№ 889-IV від 22.05.03) надається визначення поняття не лише «самотня матір", але й „самотній батько": це особи, які на момент застосування працедавцем пільги, маючи дитину (дітей) віком до 18 років, не перебувають у шлюбі, зареєстрованому згідно із законодавством .

Допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновителям (вдовам, вдівцям), матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, — до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку . Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 % (з 1.01. 2008 р.), 75 % (з 1.01.2009 р.), 100 % (з 1.01.2010р.) прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців .

Проте фінансовий аспект у даній проблемі – не головне. Моральний та освітній – більш проблематичні. Адже за відсутності у місті відповідних організацій, відсутності матеріалів, одинокий батько може звернутися до Соціальних служб. Та чи допоможуть вони їм і як часто до них вони звертаються – інформація відсутня.

На мій погляд, не залежно від того, де виховується дитина в повній чи неповній сім'ї, держава має надавати однакову допомогу батькам на дитину. Представляється, що це сприятиме не лише більш гуманному ставленню оточення, а й до рівності батьків у справі виховання дитини.

Неповна сім`я, що складається з матері та дитини, стикається не лише з матеріальними проблемами. Термін „одинока мати", ніби ставить клеймо на жінці, яка і так виявилась в складних умовах. В побутовій мові він звучить як «матір-одиначка», що має певний негативний відтінок. По відношенню до чоловіків цей термін у побуті не використовується, бо не має такого статусу, як одинокий батько. Тому чоловіки (самотні батьки) не відчувають морального дискомфорту, як жінки, з боку суспільства.

Чоловіки стають одинокими батьками за умов розлучення, у разі смерті матері дитини при пологах, у разі усиновлення. Проте і досі в нормативно-правових актах у справі виховання дитини увага акцентується на жінці. Наприклад, у Декларації „Про загальні засади державної політики України стосовно сім`ї та жінок" констатується, що „держава гарантує та забезпечує рівні права і можливості жінкам і чоловікам відповідно до основних прав та свобод людини". Разом з тим, жінці, її можливостям і правам приділяється першочергова увага: „Держава забезпечує жінці можливість поєднувати професійні та сімейні обов'язки" .

Батьками та матерями не народжуються, а стають. Здається, що жінці легше впоратися з вихованням дитини, адже вона з дитинства вже готується стати матір'ю, граючись із ляльками, одягаючи та годуючи їх. Хлопчиків вчать бути лідерами, головними, господарями в домі. І потім цим самодостатнім чоловікам, які з дитинства зосереджували свою увагу в іншій сфері важко стати для дитини не лише батьком, а й матір'ю. Вважається, що материнство – це виключно жіноча сфера. Тому на жінку як на берегиню сім'ї, покладена основна відповідальність за виховання дитини. Але чоловіки також можуть успішно справлятися з виховательськими функціями. І це не дивно, адже батьківство – це не лише біологічно, а соціально детерміноване явище, яке не може успішно здійснюватись тільки однією статтю. Не випадково в законодавстві про сім'ю

підкреслюється, що обоє батьків несуть однакову відповідальність за дитину. Причому юридична рівність батька та матері дитини не залежить від того, які стосунки склалися між ними. Таке положення різко контрастує з тією увагою до особи батька, яка йому приділяється у випадках девіантного материнства, відмови жінки від свої дитини після її народження та в процесі подальшого догляду за нею.

Проте, на практиці бачимо, що ця рівність більш фіктивна, адже програми розраховані більш на жінок. А от як чоловік має виховувати дитину, цьому уваги привертається менше. Не говориться також про те, як батько має виховувати дитину, навчати її, як має проявлятися його ніжність до дитини, та виховання дитини, коли вона дорослішає.

Батьками стають у процесі виховання, під впливом оточення, яке соціалізує стать перетворюючи істоту з певною благодійною належністю у стать психічну. Тому, потрібно прагнути до свідомого, відповідального батьківства. Багато чого залежить від виховання, соціальних настанов на виконання чоловічих та жіночих ролей в сім'ї та суспільстві. У вихованні дитини, забезпеченні її вільних та соціогенних потреб чоловічі і жіночі функції мають не лише взаємодоповнювати одна одну, але й бути взаємозамінними.

При вихованні дитини слід позбуватися патріархальних стереотипів, за якими дитина завжди залишається з матір`ю. Саме через них в більшості документів акцент робиться на роль жінки у вихованні дитини. Проте, самотні чоловіки залишаються поза увагою і їм не відводиться таке вагоме місце.

У 2003 році, вперше в історії незалежної України в Постанові Кабінету Міністрів України „Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України" (№ 344, від 15 березня 2003 р.), схваленій Верховною Радою України, проголошено одним із завдань уряду досягнення гендерної рівності у суспільстві . На жаль, рівність прав членів родини – це концепція, яку поки що не сприймає значна частина населення України, в наслідок чого виникають чисельні сімейні та соціальні проблеми в суспільстві.

Якщо ж поглянути на виховання і пропаганду серед населення України культури ґендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері , то наче всі можливості для цього є, проте на практиці виявляється це не зовсім так. Або якщо поглянути на статтю 5 ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків», в якій ідеться про Відображення органами державної статистики показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства то на даний момент такої інформації на сайті Харківської обласної державної адміністрації немає. Проте заходи у діяльності гендеру проводяться постійно, але вони не піднімають даної проблеми.

В умовах сучасного суспільства сім'я потребує великої уваги, адже благополучна сім'я є запорукою міцного суспільства. Проблеми жінок і чоловіків, демократизація відносин між чоловіком і дружиною, підвищення ролі батька потребують свого вирішення та підтримки з боку усіх верств суспільства.

Нажаль, в ході роботи та вивчення діяльності Міністерства у справах сім`ї, молоді та спорту і Управління у справах сім`ї та молоді, стає зрозуміло, що їхні програми:

- Постанова від 27 грудня 2006 року №1834 м. Київ Про затвердження Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському

суспільстві на період до 2010 року

- Реалізація державної політики рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на регіональному рівні у 2009 році

Не піднімають цієї проблеми, та не має можливість її вирішувати, або навіть навчатися, щоб бути компетентним у даному питанні.

Таким чином, одинока мати в сучасному українському суспільстві знаходиться в гіршому стані і фінансовому, і моральному у порівнянні із одиноким батьком. Проте у нормативно-правових актах більша увага приділяється самотній матері, ніж батькові. Аналіз даної проблеми показав, що вона є маловивченою, а також мало освітленою у засобах масової інформації. Для допомоги одиноким батькам, на мій погляд, було б доцільно:

- співпрацювати жіночім та чоловічим організаціям з даної проблематики;

- розробити механізм, який допомогав би одиноким батькам у вирішенні своїх проблем;
- додати в законах пункти, які б стосувалися чоловіків, або приділяли увагу допомозі самотнім батькам – чоловікам.
- проводити комунікативні заходи (навчальні тренінги, семінари, тощо) з метою надання досвіду батькові-вихователю, подолання батьківської байдужості й нехтування чоловіками своїм здоров'ям, а також спрямовані на підтримку сімей у вирішенні їхніх проблем.

У процесі виховання слід дотримуватися гендерної рівності, що сприятиме вирішенню непорозумінь у сім'ях щодо виховних ролей, функцій батька й матері.

Література:

1. Закон України «Про державну допомогу сім`ям з дітьми» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 5. – Ст.21.
2. Закон України «Про охорону дитинства»// ВВР. – 2001. - № 30. - Ст. 142.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» № 344 (від 15.03.2003 р.) // www.guds.gov.ua/document/42109; jsessionid=8E22846829DED92588B9FF2531EF9A13;/1_2004_grutc'ak.doc
4. Декларація «Про загальні засади державної політики України стосовно сім`ї та жінок»// http://uazakon.com/document/spart61/inx61547.htm
5. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=5632444
6. http://www.kharkivoda.gov.ua/catalog.php?catalog=506
7. http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.924.0

ГРЕЧИН Ірина Михайлівна

Ґендерні стратегії сімейної політики і батьківства у Німеччині

аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
наукова керівниця - д.п. н., член-кор. АПН України Кравець В.П

На початку XXI століття поступ України до ЄС зумовлює необхідність проведення кроскультурних досліджень щодо виявлення провідних факторів у впровадженні ґендерних стратегій в різних етнокультурах, утвердження паритетності стосунків між жінками й чоловіками як соціально-демографічних груп, відмови від патерналістського підходу на користь ґендерно чутливого підходу у сімейній політиці, підготовки молоді до усвідомленого батьківства тощо. Розгляд сімейної політики і становлення батьківства в умовах глобалізації сприятиме виявленню гендерної специфіки, узагальненню та взаємовпливу зарубіжних і національної моделей на розподіл ролей у суспільстві між чоловіками та жінками,підвищення рівня та якості життя обох статей.

Яскравим прикладом реалізації концепції сімейно-орієнтованої політики, побудованої на принципах Gender Mainstreaming, згідно якого впроваджується гнучка, цілеспрямована та обґрунтована підтримка сімейних та батьківських обов'язків працівникам, незалежно від їх статі, є сучасна Німеччина. У кінці XX ст. у політичних та академічних дискурсах став вживатися новий термін «сімейна політика» замість поняття „демографічна політика", що було пов'язане із активним обговоренням в багатьох країнах проблем родинного життя, становища жінки, підготовки молоді до усвідомленого батьківства. Так, наприклад, у 1958 р. у Німеччині була опублікована стаття «Сімейна політика» (Familien politik), де окреслено коло проблем, пов`язаних з регулюванням питань щодо народжуваності, здоров`я та безпеки дітей у житті родини. З цією метою уряд надавав фінансову і сервісну підтримку малозабезпеченим сім`ям, працюючим батькам, що мають дітей дошкільного та шкільного віку тощо. Загальний вектор спрямованості сімейної політики розвивався від мінімального втручання держави в життя сім'ї й надання обмеженої в розмірі допомоги найбільш нужденним з економічної точки зору сім'ям [1, с. 192]. Держава проводила політику невтручання в сімейну сферу, де домінувала свобода приватності, оскільки виникали побоювання, що експансія держави в сімейне життя громадян може порушити права громадян на особисте життя й волю. У цьому випадку введення пронаталістичної сімейної політики могло розцінюватися як порушення права індивіда самостійно вирішувати, яку кількість дітей він хоче мати. Лише у період 80–90 рр. XX ст. відбуваються значні зміни в жіночій та сімейній політиці ФРН. Проте ці здобутки зміцнювали традиційне материнство і батьківство, а тому досягти успішного поєднання професійних та сімейних ролей німецьким жінкам було нелегко.

Для Німеччини, на думку французької дослідниці А. Готьє, найбільш характерною є протрадиційна модель, головним завданням якої є збереження традиційної нуклеарної родини. Керівництво держави частково бере на себе відповідальність за підтримку родин, однак дії держави спрямовані головним чином на підтримку традиційної моделі родини із чоловіком-годувальником і жінкою-домогосподаркою. У рамках цієї моделі родинам надається середній рівень підтримки, але домінуючим залишається подання про те, що родина в особі чоловіка-годувальника в першу чергу сама відповідальна за своє благополуччя. Керівництво держави гарантує виплату допомоги

працюючим матерям, але практично нічого не робить для того, щоб зменшити перешкоди для професійної діяльності жінок з дітьми, що відбиває фактичну спрямованість на відтворення традиційних гендерних ролей [8, с. 69-70]. Традиційна ґендерна ідеологія знаходить своє вираження в недостатньо розвинутій системі дошкільних виховних закладів, низькому рівні послуг догляду за дітьми, що також не дає жінкам повною мірою поєднувати професійні й материнські обов'язки. Замість того, щоб надавати підтримку й розвивати суспільні сервіси, пов'язані з доглядом і вихованням дітей, керівництво, яке реалізує дану модель сімейної політики, збільшує тривалість материнської відпустки по догляду й вихованню дитини, що дозволяє жінкам якомога довше залишатися вдома разом з маленькими дітьми при збереженні можливості повернення на робоче місце. Така традиційна орієнтація даної моделі також знаходить підтвердження в законодавстві про аборти, що не є настільки ліберальним, як в інших країнах.

Рівноправність статей у Німеччині була закріплена в Основному законі ще у 1993 р. Загальний принцип ґендерної рівності конкретизують документи Німецької Спілки жінок. Зауважимо, що Східна та Західна Німеччина характеризувалась різним суспільним становищем жінки. Так, у НДР жінки нарівні з чоловіками отримували однакове виховання, освіту і кваліфікацію, попри панування радянського принципу «безстатевого сексизму», ставлення до жіноцтва як до «ненадійної» робочої сили, країна мала найвищий у світі рівень зайнятості жінок, який після об'єднання двох німецьких держав скоротився на 25%. Західна Німеччина дотримувалась традиційних та індивідуалістичних принципів у пропагуванні демографічної та освітньої політики.

А. Готьє також виділяє чотири основні моделі сімейної політики, які, на її думку, характерні для сучасних західноєвропейських країн: (1) просімейна/пронаталістична; (2) протрадиційна; (3) проегалітарна; (4) просімейна модель-невтручання з боку держави.Як зазначає більшість дослідників, сімейна політика Німеччини орієнтована на традиційну модель родини й обмежене втручання держави в сімейне життя [1, с.178]. Характерною тенденцією для країни є перехід до більш широкої підтримки всіх типів сімей з боку держави. Питання сім'ї стають важливою частиною політичної риторики країни. Заходи, проведені в рамках сімейної політики, спрямовані головним чином на поліпшення підтримки працюючих батьків, самотніх батьків і сімей з низьким рівнем доходів. З 1 січня 2007 року в Німеччині запроваджено нову допомогу для батьків, яку мати чи батько отримуватиме від держави як надбавку до своєї заробітної плати, якщо тимчасово відмовляться від професійної діяльності. Нова норма про збільшення державної підтримки батьків уже дала результати: вперше за останні 10 років у Німеччині зросла народжуваність. Федеральний міністр у справах сім'ї, літніх людей, жінок і молоді Урзула фон дер Лайєн сподівається, що завдяки новій допомозі для батьків кількість новонароджених у Німеччині знову зросте. Німеччина є країною, в якій спостерігається найдовший і найгостріший спад народжуваності. Допомога для батьків є при цьому «першим, але дуже й дуже важливим елементом». Розмір допомоги для батьків становить 67 % від останньої зарплатні «нетто», але не більше ніж 1800 євро в місяць. Особи, які поодинці виховують дітей або отримують невелику зарплатню чи допомогу по безробіттю, отримуватимуть щомісяця базову суму в розмірі 300 євро. Допомога для батьків надається як доповнення до допомоги на народження дитини. Спочатку вона виплачується протягом дванадцяти місяців. Ще два місяці добавляються в тому випадку, якщо інша, працююча, половина батьківської пари бере на себе догляд за дитиною. Щодо отримання допомоги для батьків діє така загальна умова: професійну діяльність необхідно у зв'язку з доглядом за дитиною призупинити або, принаймі, обмежити 30 годинами на тиждень. Також почала діяти норма, покликана допомогти молодим батькам. Упродовж 12 місяців після народження дитини мати отримує від держави дві третини зарплатні. Якщо ж і батько бере відпустку для догляду за дитиною, ці гроші виплачуються на два місяці довше. Реакція на це нововведення в суспільстві перевищила очікування політиків. За офіційними даними, 40 відсотків «новоспечених» татів тепер міняють роботу на дитячі пелюшки.

Таким чином, у сучасному розумінні сімейна політика Німеччини є результатом тривалого розвитку. З кінця XIX в., задовго до інституціоналізації сімейної політики як окремої сфери соціальної політики, різні державні заходи соціальної підтримки громадян, які надавались, мали сімейну спрямованість. Як приклад, можна привести пенсію по втраті годувальника, що одержували вдова

й сироти. Вчені зазначають, що сімейна політика починалась як набір обмежених заходів, спрямованих на захист інтересів винятково матерів і дітей, а потім стала включати більш різноманітний пакет прямої і непрямої матеріальної допомоги і підтримки, які надавалися державою всім типам родин [8, с. 61].

Виділені іншим дослідником Пфау-Еффінгером шість моделей сімейних відносин не обов'язково повинні бути присутнім у ґендерному укладі тієї або іншої країни в «чистому вигляді», вони можуть поєднуватися по-різному [7, с.27]. Зазначимо, що Німеччина є прикладом домінування різних ґендерних моделей водночас. Зокрема,в колишній Західній Німеччині домінує модель чоловіка-годувальника й жінки частково домогосподарки, у той час як у колишній НДР модель дух годувальників / двох домохазяїнів виступає центральною моделлю[7, с. 28].

Згідно досліджень П. Гротіан, К. Каснер та А. Рюлінг, сьогодні відбуваються значні зміни у ґендерних установках чоловіків і жінок: простежується відмова від традиційних установок на користь егалітарних. Дослідники виділяють три моделі сучасного «сімейного порядку»: 1) збалансований, що передбачає однаковий розподіл часу між сім'єю та роботою в чоловіка і жінки; 2) професійно-орієнтований, за якого чоловік і жінка однаковою мірою зайняті професійною діяльністю; 3) сімейно-орієнтований – у розподілі часу пріоритет надається сім'ї, все більше чоловіків беруть відпустку по догляду за дітьми [2, с. 146]. Так, наприклад, завданням спеціальних консультаційних центрів «Frau und Beruf» є допомога працюючим матерям у наданні можливостей щодо гнучкого робочого графіку, домовленостей з роботодавцями, підвищення кваліфікації молодих жінок після декретної відпустки, індивідуальних консультацій щодо поєднання робочих годин з годинами догляду за дітьми до трьох років у дитячих закладах (з 9 годин ранку до обіду), а також догляду за дітьми шкільного віку. Ті матері, що працюють самі, знаходять індивідуальне вирішення: вони або додатково наймають няню, або ж разом з сусідками чи подругами організовують спілку для виховання та догляду за дітьми [3, с. 2].

Сучасні матері в Німеччині отримують за бажанням наукову підготовку в педагогічній або в соціальній сфері. Такі програми розроблені на принципах гуманістичної педагогіки та ґендерної рівності, і є розрахованими на широкий загал працюючих матерів. Крім того, видається багато довідникової літератури для самоосвіти батьків щодо догляду за дітьми[4; 4]. Досі відпустки для догляду за дітьми брали майже виключно жінки. Проте лише за перші дев'ять місяців, відколи в січні 2007 року було запроваджено так звані «батьківські гроші», кількість татів, які взяли відпустку за доглядом за дітьми, зросла майже втричі – майже до 10 %. Хоча половина опитуваних чоловіків і надалі налаштовані лише на двомісячну «домашню» відпустку.

На думку західних дослідників, для інших країн характерною є тенденція т.зв. «приватизації» турботи (Daly, Lewis, 2000; Daly, Rake, 2001; Daly 2002). Це дає підставу вважати, що країни з консервативною сімейною політикою більшою мірою орієнтовані на приватизацію турботи, у той час як для країн, що проводять ліберальну сімейну політику, характерним є вибір на користь «маркетизації» соціальної турботи. Спільним для обох моделей сімейної політики є те, що держава не розглядається основним «постачальником» турботи, а залежно від напрямку розвитку політики «турботи», вибір робиться на користь сім'ї або «незалежного» від держави сектора - ринку або волонтерських організацій [5, с. 104].

У країнах з консервативною моделлю сімейної політики, до яких належить Німеччина. приватизація соціальної турботи придбала інше значення й форми, а саме: маркетизація турботи, що означає здійснення турботи за межами сім'ї є функцією волонтерського сектора як «добровільного» постачальника турботи. Так, наприклад, у Німеччині існує великий сектор волонтерських організацій, який за фінансової підтримки держави забезпечує обсяг послуг, пов'язаних з турботою про дітей і людей похилого віку. Тому однією з головних причин перерозподілу соціальної турботи між державою, сім'єю й ринком, як зазначають дослідники, є зменшення ролі сім'ї в здійсненні турботи. Це пов'язане зі зміною структури сім'ї й збільшенням кількості працюючих жінок, які поєднують трудову діяльність з виконанням сімейних обов'язків [6, с. 146]. Проте консервативна модель сімейної політики не допускає, що держава візьме на себе цілком обов'язок соціальної турботи, тому ринок здобуває більше значення як постачальник турботи по-

ряд із сім'єю.

Таким чином, концептуалізація сімейної політики в ґендерній перспективі дозволяє виокремити соціальну турботу про дітей як одну з найважливіших сфер політики держави загального добробуту. Тип режиму забезпечення добробуту громадян надає вирішальне значення в розподілі соціальної турботи про дітей між основними соціальними, економічними і політичними акторами. На думку вчених, моделі сімейної політики розрізняються по тому, хто і яким чином виконує турботу про дітей: держава, ринкові інститути, чоловіки і/або жінки. Специфіка ґендерного порядку у Німеччині і патерналістська соціальна політика держави дозволяють однозначно віднести сімейну політику, що проводиться в цей період, до однієї з виділених моделей. Порівняльний аналіз моделей з проведення сімейної та демографічної політики сьогодні у європейських країнах, у перспективі відкриває широкі можливості для розуміння специфіки німецького досвіду в даній царині та перенесення найкращих взірців з підготовки молоді до усвідомленого батьківства на національний ґрунт.

Література:

1. Gauthier A. The State and the Family. A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Clarendon Press. Oxford. – 1996.
2. E. Rühling A. Geschlechterdemokratie leben. Junge Eltern zwischen Familienpolitik und Alltagserfahrungen / A. Rühling, K. Kassner, P. Grottian // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 2004
3. Pasquale, Judith (1998): Die Arbeit der Mütter. Verberuflichung und Professionalisierung moderner Mutterarbeit. Weinheim, München.
4. Pasquale, Judith (2003): Mutterschaft heute: Von der Erziehungsarbeit zum Kindheitmanagement? Weinheim, München.
5. Thorn P. Germany: The Changing Legal and Social Culture // Third Partly Assisted Conception Across Cultures. Social, Legal and Ethnical Perspectives / Ed. by E. Blyth and R. Landau. Jessica Kingley Publishers. - London; New York. 2004. P. 94-111.
6. Основи теорії ґендеру:Навч. пос. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. Пфау-Эффингер Б. Опыт кросс-национального анализа гендерного уклада // СО-ЦИС. -2000.- № 11. - С. 24-35.
8. Чернова Ж. Семейная политика в Европе и Росии: гендерный анализ. – Санкт-Петербург: «Норма», 2008. – 367с.

ДЕНИСЮК Тетяна Василівна

Підготовка студентської молоді до батьківства засобами просвітницького тренінгу: ґендерний аспект

аспірант кафедри соціальної педагогіки педагогічного інституту Волинського національного університету імені Лесі Українки
науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Петрович Валерій Степанович

Новітні трансформаційні процеси у світовій спільноті і в нашій державі, початок ери повноправності буття жінки та чоловіка потребують глибшого осмислення набуття зростаючою особистістю статевої ідентичності як передумови повноцінної реалізації Я – жінки та Я – чоловіка і підготовки до виконання батьківських ролей.

Благополуччя молодої людини залежить від того, наскільки добре вона буде усвідомлювати важливість дотримання соціальних норм буття в суспільстві, прагнутиме будувати гармонійні взаємовідносини з оточуючими. В даному віці особливо актуальними є проблеми міжособистісних взаємин, питання самовизначення, в тому числі і статево рольового.

Проте, у сучасному суспільстві існує ряд проблем, що негативно впливають на здійснення статевого виховання підростаючого покоління. Перш за все – послаблення ролі сучасної сім'ї, яка традиційно виконувала функцію первинного інституту статевої соціалізації підростаючого покоління. Збільшується серед молодих людей відсоток юридично незареєстрованих шлюбів. На думку Т.В.Кравченко, небезпека таких шлюбів вбачається в тому, що значна кількість юнаків і дівчат (за результатами проведених емпіричних досліджень) налаштовані використовувати цивільний шлюб для задоволення таких потреб, як "можливість залишити батьківську сім'ю", "почуватися вільно", "проводити з моїм хлопцем (дівчиною)стільки часу, скільки я хочу". Як наслідок , для досить високої частки подібних "шлюбів" характерним є короткочасність існування, постійна зміна партнерів у пошуках кращого, що перетворюється на спосіб життя, який не сприяє набуттю якостей "сімейної людини" та "матері чи батька", формуючи натомість у юнаків і дівчат хибні уявлення про подружнє життя та батьківство, легковажне ставлення до міжособистісних взаємин, погляди на розлучення як на єдиний спосіб подолання конфлікту1.

На жаль, можна констатувати, що на сьогодні підготовка до батьківства більшою мірою орієнтована на роботу з майбутніми батьками (в період очікування дитини) і має досить вузько спрямований характер, наприклад, підготовка до пологів чи навчання конкретним навичкам догляду за дитиною. Це пояснюється тим, що, навіть при наявності висококваліфікованих фахівців по підготовці до батьківства та бажанні майбутніх батьків краще підготуватися до виконання соціальних ролей – неможливо це зробити так якісно, як можна було б, маючи фундамент, закладений ще в студентські роки. Тому, підготовка до сімейного життя та батьківства повинна здійснюватися набагато раніше. Одним із сприятливих для цього періодів є студентські роки. Адже саме цей період характеризується становленням ціннісної сфери, зорієнтованістю людини на майбутнє, прагненням її до життєвого самовизначення, встановленням інтимно-особистісних стосунків з протилежною статтю.

Питання сім'ї та батьківства висвітлюють у своїх працях Р.В.Овчарова, О.В.Безпалько, Т.Г.Веретенко, В.В.Молочний; підготовку до материнства вивчають Г.Г.Філіппова, О.В.Тіунова, І.В.Братусь; формуванню статеворольового становлення та гендерної культури молоді присвячені

праці Д.В.Логвінової, С.В.Харченка, О.М.Кікінеджі, О.Б.Кізь; проблема статевого виховання знайшла своє відображення в працях С.В.Кириленка, А.В.Петровського, М.Висоцької та ін.

Метою нашої статті є визначити поняття “батьківство”, “усвідомлене батьківство”, обґрунтувати необхідність підготовки студентів до батьківства, враховуючи гендерні особливості, та аргументувати ефективність тренінгової роботи з даного питання.

У науці батьківство вивчається в різних галузях: педа¬гогіці, психології, соціології, соціальній педагогіці. Особливу увагу до фе¬номена батьківства вчені різних галузей науки стали приділяти в останні десятиріччя. Висвітлимо деякі аспекти теоретичних основ усві-домленого батьківства.

За визначенням Р.В. Овчарової батьківство - це соціально-психологічний феномен, що являє со¬бою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківсь¬кій ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової бать¬ківства. Як надіндивідуальне ціле батьківство включає в себе подруж¬ню пару, яка вирішила дати початок новому життю, та саму дитину.

У період становлення батьківство є нестійкою структу¬рою, яка проявляється у неузгодженості деяких компонентів між бать¬ками, супроводжується періодично виникаючими конфліктними ситуа¬ціями, відрізняється рухомістю структури.

Розвинена форма батьківства характеризується відносною стабільністю й реалізується в узгодженості між батьками поглядів про батьківство. Ця форма батьківства включає наступні компоненти:

- Ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності);
- Батьківські установки та сподівання;
- Батьківські почуття;
- Батьківські позиції;
- Батьківську відповідальність;
- Стиль сімейного виховання2.

Термін «усвідомлене батьківство» тільки-но починає входити у науковий словник, його зміст ще остаточно не визначений. На думку Г.М. Лактіонової та О.В. Безпалько усвідомлене батьківство є фор¬мою батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Усвідомлене батьківство - це взаємодія батьків чи осіб, які їх за¬мінюють, між собою, іншими членами сім’ї, включаючи дітей, резуль¬татом якого є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Усвідомлене бать¬ківство включає в себе всі вищевказані компоненти батьківства і пе-редбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків3.

Висвітлений вище матеріал показує багатогранність батьківства як соціально-психологічного явища та підкреслює необхідність навчатись бути батьками.

Восени 2009 року серед студентів третього курсу Луцького педагогічного коледжу з метою визначення уявлень студентської молоді щодо майбутнього батьківства було проведено анкетування та 2 фокус-групи. В анкетуванні взяло участь 182 студенти, серед них 151 дівчина та 31 юнак.

За результатами опитування 76% дівчат та 55% юнаків вважають, що у вищих навчальних закладах потрібна навчальна дисципліна по підготовці до батьківства. 12 % дівчат та 15% юнаків вважають, що непотрібна, а 12 % дівчат та 30 % юнаків не визначились.

На запитання “Які теми вас цікавлять?” було отримано наступні відповіді:

	Варіанти відповіді	**Дівчата, %**	**Юнаки, %**
1	міжособистісні стосунки юнаків та дівчат	45	41
2	становлення сім’ї	64	30
3	підготовка до народження дитини	66	10
4	дитяче-батьківські стосунки	51	37
5	внутріутробне життя малюка	40	10
6	розподіл сімейних обов’язків	38	37

Як бачимо з таблиці, більша кількість дівчат хоче дізнатися про підготовку до народження дитини та про становлення сім’ї, в той час, як більша кількість юнаків хочуть дізнатися про дитяче-батьківські стосунки та розподіл сімейних обов’язків. Підготовкою до народження дитини та внутріутробним життям малюка цікавиться лише 10 % юнаків. Проте, приємно відзначити, що 93 % дівчат та 81 % юнаків обрали відповідь, що обоє батьків порівну несуть відповідальність за народження та виховання дитини. Лише 5 % дівчат відмітили, що відповідальність несе батько та 12% дівчат і 10% юнаків – мати.

Щодо розподілу сімейних обов’язків та догляду за майбутньою дитиною ми отримали наступні результати: 79 % дівчат та 56 % юнаків відмітили, що прибирати в квартирі, 62% дівчат та 59 % юнаків – готувати їжу повинна жінка. Говорячи про обов’язки чоловіка – 22% дівчат та 15% юнаків вважають, що супроводжувати дитину до дитячого садка або школи, 48% дівчат та 41 % юнаків - контролювати дотримання режиму дня дитини повинен чоловік. Для відповідей на дане запитання не було відведено колонки “Можуть робити чоловік та (або) жінка”. Проте, студенти на деякі варіанти відповідей вибирали саме такий варіант. 83 % дівчат та 52% юнаків зазначили, що гуляти з дитиною, а 80 % дівчат та 33% юнаків – доглядати за дитиною повинен чоловік та (або) жінка.

Підсумовуючи проведене дослідження варто зазначити, що у студентської молоді вже існують певні уявлення про батьківство. З даного питання у дівчат та юнаків є багато спільних думок та переконань, але і значний відсоток розбіжностей.

З метою досягнення порозуміння між майбутніми батьками, підвищення рівня поінформованості студентів щодо вагітності, батьківства та формування відповідального ставлення до виконання соціальних ролей матері і батька, опираючись на результати анкетування та фокус-груп нами був розроблений тренінг курс “’Підготовка студентської молоді до батьківства.”

Даний курс має структурно-логічну побудову. Він складається з наступних модулів:

1. Детальніше про мене,
2. Я серед інших,
3. Основи сімейного щастя,
4. Ми – майбутні батьки.

Це своєрідні сходинки, які допомагають учасникам курсу від пізнання свого внутрішнього світу, особистісних проявів, своїх цінностей, розуміння соціальних ролей, свого місця у міжособистісному просторі поступово здійснювати цілеспрямоване проектування себе як сім’янина та майбутньої матері чи батька.

Завдання курсу:

1. Надати учасникам знання про сім’ю та її роль у життєдіяльності дитини.
2. Обговорити та проаналізувати розподіл ролей матері та батька в сім’ї.
3. Розвивати навички самопізнання, самоаналізу, рефлексії та почуття власної самоцінності.
4. Розвивати комунікативні навички, здатність до суб’єкт-суб’єктної взаємодії.
5. Розвивати усвідомлене, емоційно-позитивне ставлення до майбутнього батьківства.
6. Сприяти формуванню морально-духовних цінностей та здатності до цілепокладання.
7. Сприяти усвідомленню і критичному осмисленню стійких стереотипних установок у сімейному вихованні.

8. Залучити студентів до проведення окремих тренінгових вправ.

9. Підготувати студентів до проведення занять із зазначених напрямів у інших академічних групах коледжу на годинах спілкування.

При проведенні занять застосовуються наступні методи: інформаційне повідомлення, рольова гра, модельована ситуація, мозковий штурм, керована дискусія, робота з текстом, перегляд відеофільмів, робота в парах, малих групах, обговорення вправ, вправи на активізацію, групове малювання, колаж.

З метою розширення уявлень щодо соціальної рівності чоловіків та жінок, особливостей кожної статі окремо пропонуємо заняття "Всі ми рівні, всі ми різні", "Соціальні ролі статі", "Ролі матері та батька в родині'. Для досягнення розуміння між особами різної статі та вироблення навичок співпраці - "Основи продуктивного спілкування", "Сімейна взаємодія" та ін.

На нашу думку, заняття з підготовки до батьківства потрібно проводити саме у формі просвітницького тренінгу. Адже він розрахований на:

— розвиток установок, усвідомлення потреб і мотивів;

— оволодіння знаннями;

— формування вмінь, навичок, які сприятимуть усвідомленому вибору варіантів поведінки;

— підготовку фахівців, навчання спеціалістів, які працюють з молоддю у сфері освіти, інформаційних технологій, розваг тощо, а також студентів-інструкторів.

Такий підхід базується на вірі в те, що люди ефективніше вчать¬ся, коли цінуються їхні власні знання та активність, а також існує можливість аналізу власного досвіду у комфортному середовищі. Соціально-просвітницький тренінг базується на ідеях бразильсько¬го вихователя Паоло Фрейре:

— освіта ґрунтується на «банківському» підході, коли інформація зберігається в пасивних куточках пам'яті, не загромаджуючи її;

— освіта має допомагати ставити правильні запитання та надавати можливість будувати схеми для відповіді на них та їхнього активного вирішення;

— освіта має базуватися на потребах людей та їхньому життєвому досвіді;

— освітній процес є процесом обміну й діалогу або відображення та дії.

При проведенні тренінгових занять рекомендуємо надавати перевагу інтерактивним методам.

Слово „інтерактив" прийшло до нас з англійської мови від слова „interact" – взаємний і „act" – діяти. Отже , інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання реалізує конкретну мету – створити комфортні умови навчання та виховання, які забезпечать активну взаємодію всіх учасників.

Зараз усе частіше використовують інтерактивні форми як на¬вчальні стратегії. Говорячи про інтерактивні форми, ми маємо на увазі одночасне навчання та вирішення проблем, що виникають під час цього процесу. А це, як правило, процес перегляду установок, цінностей і переконань за постійної взаємодії нової інформації з уже відомою. Дискусії, ігри, моделювання та інші інтерактивні вправи за¬безпечують своєрідну базову модель, до якої можна «будувати» май¬бутні перспективи. Ці дії— «знайома територія»: їхні параметри за-дані, в них є ролі та правила, початок, кінець і чітко визначені наслідки. На їх фундаменті досить зручно будувати навчання, вони добре впи¬суються у різноманітні освітні програми.

Навчання інтерактивними методами має непрямий характер. Спочатку члени групи спілкуються між собою і з керівником гру¬пи. Потім їм пропонується осмислити набутий досвід— і власний, і оточуючих.

Мета інтерактивного процесу — зміна та покращення моде¬лей поведінки учасників. Аналізуючи свої реакції і реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дозволяє говорити про інтерактивні методи не тільки як про інтер¬активне навчання, а й як про виховання.

В інтерактивному процесі відбувається не навчальне заняття на заздалегідь задану тему, а розгортається «саме життя», де учасники «проживають» конкретну подію, сплановану, структуровану, концент¬ровану. Все відбувається «тут і зараз», а не розтягнуто в часі, потім усе

осмислюється. При цьому кожна використовувана методика ви¬конує свою функцію — і її вплив на учасників може бути найрізнома¬нітнішим, часто непередбачуваним. Саме тому одна з основних ви¬мог під час використання інтерактивних методів — досвід та участь тренера в групових інтерактивних методах. Беручи участь у наших заняттях, студенти мають можливість не тільки глибше зазирнути в себе та проаналізувати своє життя, а і взяти участь у роботі групи, рольовій грі та спробувати себе у ролі тренера.

Таким чином, можна виділити основні принципи інтерактивного навчання:

1. Научіння —добровільний процес.

Щоб відбулося научіння, учасник має бути зацікавлений на за¬няттях. Усе, про що він хоче дізнатися, учасник має вивчити сам. А оскільки обсяг отриманих знань визначається ставленням учасни¬ка до навчання, завдання тренера — продемонструвати йому не¬обхідність самостійної роботи.

2. Відповідальність підвищує ефективність навчання.

Коли тренер перекладає відповідальність за навчання на само¬го учасника, спостерігається зростання кількості отриманих знань і підвищується ступінь запам'ятовування інформації.

3. Навчання будується на базі вже існуючих знань.

Здатність людини до навчання значною мірою визначається тим досвідом, яким вона вже володіє.

4. Навчання будується за принципом «від простого до складного».

Якщо навчання залежить від існуючих знань, має сенс почина¬ти з простих істин, поступово просуваючись до складних понять. Якщо ж тренер передчасно зупиняється на складних питаннях, він ризикує втратити увагу групи і не досягти кінцевої мети тренінгу. Заняття слід планувати таким чином, щоб додаючи нову інформацію, знайомити учасників із матеріалом.

5. Кожен засвоює матеріал у прийнятному йому темпі.

Хоча тренер і забезпечує створення навчального середовища, швидкість протікання цього процесу значною мірою залежить від членів групи. Тренер може вплинути на темп, об'єднуючи людей з при¬близно однаковими здібностями чи компенсуючи різницю в їхній підго¬товці, однак ефективність його дій залежить від учасників тренінгу.

6. Люди вчаться краще, коли виконують дії.

Ефективність навчання збільшується прямо пропорційно участі в діяльності — заняття мають забезпечувати членів групи можливі¬стю перевірки динаміки їх научіння. А це досягається вдалим підбо¬ром методів тренінгових занять4.

Для забезпечення ефективності навчання студентів необхідно дотримуватися наступних умов:

1. Наявність мотивації до навчання.
2. Приязне комфортне середовище.
3. Використання методів, які відповідають різним стилям і способам навчання.
4. Використання їхніх знань і вмінь.
5. Досягнення успіхів.
6. Можливість випробувати нові знання на практиці.
7. Повне залучення у процес навчання.
8. Достатньо часу на засвоєння нових знань і вмінь.
9. Можливість побачити використання набутих знань на практиці.

Отже, теоретичне вивчення проблеми та практичне дослідження дають змогу зробити висновок, що підготовка до батьківства є дуже актуальною темою. Сьогодні існують курси у загальноосвітніх школах по підготовці до сімейного життя, функціонують Школи відповідального батьківства для вагітних жінок та їх партнерів при жіночих консультаціях та пологових будинках, проте недостатньо уваги приділяється підготовці до батьківства саме студентської молоді. Проведене дослідження показало бажання студентської молоді відвідувати подібні курси. Спільні та відмінні уявлення дівчат та юнаків відносно майбутніх соціальних ролей матері та бать-

ка підкреслюють необхідність врахування гендерного аспекту при розробці та проведення занять. Зважаючи на високу ефективність інтерактивних методів, наявність активної взаємодії та можливість учасників опиратися на власний досвід та досвід інших учасників групи під час занять, наявні можливості для викладача долати при груповій роботі хибні стереотипи та упередження – рекомендуємо заняття з підготовки до батьківства проводити у тренінговій формі .

Література:

1. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади: Метод. матеріали до тренінгу / Авт. упоряд. Н.В. Зимівець: За заг. ред. Г.М.Лактіонової. – К.: Наук. Світ, 2004. – 205с.: іл..
2. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді // Практична психологія та соціальна робота № 8, 2007., С. 64 – 69.
3. Кравченко Т.В. Підготовка студентів до сімейного життя в контексті їх соціалізації // Психолого-педагогічні основи підготовки студентської молоді до сімейного життя: матеріали всеукр. наук.-практ. Семінару 26-27 листопада 2008 р. – К.: 2008 – С. 27-29.
4. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / За заг. ред. Г.М.Лактіонової. – К.: Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.
5. Бєлкіна-Ковальчук О.В. Статеве виховання старшокласників як умова збереження репродуктивного здоров'я нації // Сприяння здоров'ю дітей та молоді: теоретико-методичні аспекти: матеріали IV Між нар. Соціально-педагогічної конф. (29-30 верес. 2009 р.). – Луцьк, 2009 – С. 118-125.
6. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. Посібн./ О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; За ред. О.І. Пометун. – К.: А.С.К., 2006. – 192 с.: іл..
7. Я хочу бути тренером: настільна книга тренера-початківця / Автори-упорядники: Петрович В.С., Закусило О.Ю., Луцьк, 2004. – 70 с.

ДОБРЯКОВА Ольга Андріївна

Контент - аналіз ресурсів Інтернет щодо превенції ранньої вагітності

Кафедра соціальної педагогіки та педагогічної майстерності, соціально-психологічний факультет, Житомирський державний університет імені Івана Франка наукова керівниця - Павлик Надія Павлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності

В Україні формується нова духовна атмосфера, зроблені надзви¬чайно швидкі кроки до плюралізму, зокрема світоглядів. Цей плюралізм особливо зримо відчувається в релігійному житті. Але в цей же час потрібно зазначити, що на цьому грунті виникла всезагальна моральна розгубленість, коли стало складно розуміти, що — «правильно», а що — «неправильно». Проявилася сучасна криза культури, при якій дуже непросто здійснюватися її нормативній функції, що захищає людину і суспільство від саморуйнування.

Нинішній ріст релігійності населення є результатом діяльності церкви, місіонерської діяльності і наслідком спонтанних духовних пошуків і прагнень людей. Той духовний вакуум, який утворився після краху домінуючого ко¬муністичного світорозуміння, заповнюється поступово релігійним у різних його кон¬фесійних визначеностях. Цим, зокрема, користуються нині різні зарубіжні релігійні місії, які активізували свою проповідницьку діяльність по всіх регіонах країни.

Незважаючи на те, що зараз релігійні вчення розвиваються дуже стрімкими темпами, все ж існує багато соціальних і педагогічних проблем. У нашій країні спостерігається моральна криза серед підлітків та молоді. Усе більша їх кількість вступає у дошлюбні статеві стосунки, наслідком яких є збільшення кількості абортів у підлітків, народження позашлюбних дітей, зростання кількості неповних сімей, що, в свою чергу, має не лише негативні соціальні наслідки, але й помітно впливає на виховання та розвиток дітей, гостро постала проблема ранньої вагітності серед дівчаток. Раннє материнство як складова батьківства та теоретичні і практичні проблеми девіантного материнства, розглядається у працях Р. Овчарової, П. Щербаня, І. Братусь, В. Брутмана, А. Варги, Т. Гурко, О. Ісупової, Л. Буніної, Н. Гусак.

Характеристика превенції ранньої вагітностіі як негативного явища в суспільстві, розробка основ її теорії, дослідження соціально-педагогічних засад подолання цієї проблеми здійснено у працях В.Гришаєва, Г. Філіппова, Б. Кука, В. Першукова, Е. Андрєєвої, С. Кулєшова, О. Каргіна та ін.

Не дивлячись на достатній рівень знань щодо цієї проблеми у нас в суспільстві існують деякі протиріччя, які заважають повноцінно вирішити це питання, деякі з них це:

1. впровадження основ статевого виховання в школах – збільшення кількості абортів;
2. розробка законодавчої бази – не дотримання концепцій та законів;
3. розширення інформаційних мереж, які надають інформацію про дану проблему - невідповідність інформації віку реципієнтів;
4. медичне консультування щодо наслідків абортів – збільшення контрацептивних засобів на медичному ринку та ін.

Мета дослідження: визначити та емпірично підтвердити рівень знань про статеві стосунки та ранню вагітність серед підлітків та визначити соціально – педагогічні умови співпраці соціального-педагога з релігійними організаціями у превенції ранньої вагітності.

Базові категорії:

 Профілактика (лат. - запобіжний) — термін, що означає комплекс різного роду заходів, направлених на запобігання якому-небудь явищу і усунення чинників ризику.

 Превенція - (лат. - від попереджую) - запобігання, попередження (напр. злочинів).

 Або́рт (лат. - викидень, від aborior — померти перед народженням) — припинення життя зачатої, але ще не народженої дитини, внаслідок якого настає переривання вагітності, і видалення її з матки до того, як дитина зможе жити самостійно (до 22 тижнів). Народження дитини після цього терміну називається передчасними пологами. Аборт може бути мимовільним (викидень) і медичним (пряме втручання — хірургічне чи медикаментозне).

 Статеве виховання — складова загального процесу виховної роботи школи і сім'ї, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді.

Чи можлива співпраця між релігійними організаціями та соціальним педагогом у вирішенні проблеми превенції ранньої вагітності серед українських дівчат?

Аналіз проблеми юного материнства засвідчує, що вона має комплексний характер. Її особливість полягає в тому, що вона стосується одночасно як юних матерів, так і їхніх дітей. Юне материнство – це соціально-культурний феномен, сутність якого полягає у виношуванні, народженні, догляді та вихованні дитини матерями юного віку (до 21 року). Воно має свої соціокультурні та економічні причини й супроводжується ризиками для здоров'я та соціального становлення юної матері, а також її дитини .

Також можна виділити соціально-психологічні характеристики юних матерів. Серед них: конфліктні стосунки з батьками; низький рівень освіти; бідність; правова незахищеність; ранній початок статевого життя; адиктивна поведінка; незрілість емоційно-вольової сфери; тривожність, несформована материнська прихильність; інфантильність; яскраво виражена орієнтація на допомогу старших; низька самооцінка; емоційна нестабільність; соціальна відчуженість; комплекс жертви сексуального насильства; байдуже ставлення до свого здоров'я та здоров'я дитини [1].

Сучасні соціальні інститути, на які в даний час покладено завдання по превенції ранньої вагітності, в силу об'єктивних причин не справляються зі своїми обов'язками. Свідченням цього стало те, що Україна на сьогодні займає перше місце в Європі по ранній вагітності, тому необхідно розробити систему взаємодії соціального педагога з різними релігійними і конфесійними організаціями з метою покращення профілактичної роботи серед дівчаток-підлітків.

У наш час все ще панує переконання, що педагогіка в цілому, як система, незалежна від релігійних передумов. У питанні релігій¬ного виховання багато хто може допустити християнське віровчення, але вчення про розвиток особистості будується незалежно від релі¬гійних ідей, повністю покладається на дані науки.

Більшість педагогів та батьків сьогодні розуміють, що статеве виховання підлітків необхідне для профілактики ранньої вагітності, але базуватися воно повинне на певних моральних установках, які зводяться до навчання дітей цноти, саме цим і займаються різноманітні релігійні організації.

Для того, щоб знати в якому напрямку працювати з підлітками та мати уявлення про рівень їхніх знань щодо ранньої вагітності та ранніх статевих стосунків, нами було проведено емпіричне дослідження. Метод дослідження: контент-аналіз веб-сайтів в мережі Інтернет. Зараз при вживанні слова «Інтернет» найчастіше мається на увазі саме веб і доступна через його ресурси інформація, а не сама фізична мережа, що призводить до різноманітних юридичних колізій та правових наслідків.

Під час проведення контент-аналізу було проаналізовано 28 веб-сайтів, із них 10 релігійного спрямування (36%); 5 сайтів для майбутніх мам, або для тих, хто вже став мамою (18%); 6 ресурсів, присвячених проблемі ранніх абортів, які спричинені неналежним статевим вихованням у школі та родині (22%); 3 форумні ресурси, які обговорюють проблему небажаної вагітності (10%); 4 веб-сайти, які описують цю проблему з медичної точки зору (14%).

Метою проведення контент-аналізу веб ресурсів був пошук сторінок, які можна вивести в зону видимості з мінімальними зусиллями. Посилання в результатах пошуку сортувалися по релевантності, яка визначалася як «відповідність документа тексту запиту». Ось посилання на

офіційні документи великої четвірки Рунета:

- Яндекс - http://www.yandex.ru/info/webmaster3.html
- Рамблер - http://www.rambler.ru/doc/recommendations.shtml
- Google - http://www.google.ru/intl/ru/webmasters/
- Апорт - http://www.aport.ru/webmast.php

Ці пошукові системи індексують всі сторінки сайту, але в результатах пошуку видають, як правило, посилання лише на одну — найбільш релевантну запиту. Але Яндекс, Рамблер і Google дають можливість пошуку і в межах одного сайту, показуючи всі сторінки, релевантні поставленому питанню. Отже, можна сказати, що, якщо якась дівчина або хлопець набере у строчці запиту будь-якої пошукової системи слово «вагітність», «ранні статеві стосунки», «чи готова я до інтимної близькості?», «небажана вагітність» та ін., як правило цій людині будуть представлені саме ті сайти, які розглядаються в контент аналізі.

Також веб – сайти оцінювались за такими якісними показниками:

1. Висвітлення на сайтах проблеми ранньої вагітності;
2. Гендерний аспект;
3. Характер інформації та її відповідність віку цільової аудиторії;
4. Наявність форумів або чатів, на яких молодь може висловити власну думку, задати питання та отримати відповідь на них.

В результаті проведення аналізу Інтернет джерел, можна сказати, що проблема ранньої вагітності висвітлюється лише через призму проблеми ранніх абортів серед дівчаток. Із 28 веб-сайтів, на кожному із них описується проблеми та наслідки абортів у ранньому підлітковому віці, це дає підстави говорити, що 100% запитуючих інформацію зтикається з проблемою небажаної, ранньої вагітності та її фізіологічними та психологічними наслідками, при цьому не прослідковується превентивна функція такої інформації. Також потрібно відмітити, що із 100% вибірки, 60% інформації несе науковий характер, що не дуже сприймається молодими людьми; 20% інформації медичного характеру, та 20% це не що інше як історії самих дівчат або жінок, які стикнулися з такою проблемою.

Щодо гендерного аспекту, то можливо з упевненістю сказати, що на всіх вище зазначених сайтах, вся інформація спрямована лише на дівчаток, це ж стосується і форумів. Лише на одному форумі, є висловлювання хлопця – при цьому він підтримує аборти і негативно ставиться до такого поняття, як юна мати. Сайти закріплюють за жінкою прообраз матері, перекладаючи цим самим всю відповідальність за ранні статеві відносини лише на дівчаток, підтримуючи тим самим існування стереотипів.

Щодо характеру інформації, то можна сказати, що майже вся вона стосується засобів контрацепції, а не моральних цінностей та норм, які повинні домінувати. Лише 36% сайтів, які несуть релігійний характер, намагаються пояснити дівчатам проблему небажаної вагітності серед підлітків не лише з точки зору медицини або фізіологічних особливостей, але й з точки зору духовності, розуміння душевних проблем кожної окремо взятої особистості. Також ці веб-ресурси не покладають всю відповідальність лише на дівчат, а й закликають парубків замислитися над своєю поведінкою. Що стосується характеру інформації про ранні аборти та їх наслідки, (22%) сайтів подають дані медичного характеру, зі складними виразами та словами, які простому перехресному підлітку не дуже зрозумілі. Порівнюючі релігійні сайти, які становлять (36%), та сайти, про ранні аборти (22%), можна сказати, що переважна більшість інформації на цих сайтах несе залякуючий характер як з боку церкви, так і з боку медицини (лякають своїми наслідками - духовними або фізіологічними). Якщо підліток прочитає про те, скільки існує засобів контрацепції, при цьому знаючи, що вступаючи в інтимну близькість, можна завагітніти, він може прийти в стан розгубленості.

Отже проблема ранньої вагітності в українському суспільстві недостатньо висвітлена. Вся інформація на веб - ресурсах спрямована на подолання наслідків даної проблеми, а не на її вирішення взагалі, тобто проблемі превенції ранньої вагітності не надається чинного місця, як в інформаційних ресурсах так і в моральних принципах сьогодення.

Виходячи з цього взаємодія соціального педагога з релігійними організаціями у превенції ранньої вагітності буде ефективною за умов:

- дотримання єдиних цілей і принципів цієї співпраці;
- визначення та реалізації спільної мети у превенції ранньої вагітності;
- підвищення рівня професійної компетентності щодо профілактичної роботи;
- залучення додаткових ресурсів.

Отже, під час співпраці соціального педагога і релігійних організацій діти будуть не лише попереджені про наслідки дошлюбного сексу, як - от СНІД чи небажану вагітність, але й спеціалісти будуть намагатися прищепити їм справжню любов і моральні принципи. Дітям варто надавати правдиву інформацію про статеві стосунки і вже змалечку прищеплювати моральні норми. Такий життєвий шлях може врятувати мільйони дівчат від гірких наслідків підліткової вагітності.

Література:

1. Братусь І.В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії. - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, Луганськ, 2007.

КОСТІНА Тетяна Сергіївна

Взрослые и дети дома: семейные обязанности

кафедра міжмовної комунікації і журналістики
факультету слов'янської філології
Таврійського національного університету імені
В.І.Вернадського
наукова керівниця - кандидат філологічних наук,
доцент
Семиколенова Олена Іванівна

К важным задачам современной школы относится подготовка девочек и мальчиков к жизни в свободном обществе, которое определяется как общество, основанное на принципах взаимопонимания, терпимости, равноправия женщин и мужчин. В соответствии со статьей 21 Закона Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» образование в Украине должно способствовать «воспитанию культуры гендерного равенства, равного распределения профессиональных и семейных обязанностей» .

Однако и сегодня политика и практика образовательных заведений Украины не способствуют преодолению гендерных стереотипов. У большей части авторов школьных учебников, учителей, школьной администрации отсутствует само понимание проблематики гендера. В учебных программах и школьных учебниках царят патриархатные предубеждения . Они остаются источником трансляции и закрепления гендерных стереотипов, то есть сформировавшихся в культуре обобщенных представлений о том, как действительно ведут себя мужчины и женщины .

Среди наиболее распространенных гендерных стереотипов выделяют:

- стереотипы, касающиеся закрепления семейных и профессиональных ролей в соответствии с полом (семейная сфера (внутри дома) маркируется как женская, а профессиональная (вне дома) - как мужская);
- стереотипы, связанные с различиями в содержании труда (женщинам уготована исполнительская, обслуживающая работа, деятельность мужчин – творческая, созидательная, руководящая .

В центре нашего внимания – домашние обязанности и их распределение между всеми членами семьи в представлении авторов школьных учебников для 1 класса общеобразовательных учебных заведений Украины .

Известно, что сфера семейных обязанностей гендерно маркирована. В соответствии с существующими стереотипами женщинам навязывается роль домохозяйки, которая должна заниматься приготовлением пищи, стиркой, уборкой, т. е. обслуживать семью. Эта работа забирает много времени и сил, однако она считается непрестижной и недостойной оплаты. В то же время ее выполнение - залог стабильного существования самого института семьи. Поэтому преодоление стереотипов, касающихся распределения семейных обязанностей, – одна из важных задач на пути достижения гендерного равенства. Для учеников и учениц тема разделения обязанностей по дому актуальна еще и потому, что для детей, как и для взрослых, это важная, неотъемлемая часть жизни.

Гендерный анализ учебников для 1 класса (тема распределения домашних обязанностей) был проведен нами в такой последовательности:

1. Прежде всего, в структуре учебников были выделены основные объекты для наблюдения: иллюстрации, тексты и задания к ним, содержание которых связано со сферой выполнения

домашних обязанностей.

2. Полученные данные мы расположили в таблицах, которые были составлены на основе соотношения таких параметров, как возраст «действующих лиц» (взрослые - женщины и мужчины, дети - девочки и мальчики) и гендерные маркеры (женщины – мамы, бабушки, дочери, мужчины - отцы, дедушки, сыновья).

3. Далее мы соотнесли содержание иллюстраций и текстов с содержанием наиболее распространенных гендерных стереотипов.

4. С помощью «гендерного зеркала» были выявлены гендерные асимметрии.

Принцип «гендерного зеркала» – один из уникальных подходов, которые используют в процессе гендерного анализа для преодоления влияния гендерных политик. Он тесно связан с реверсией (изменением) ролей и социальной деролизацией (выходом из роли) .

В «гендерном зеркале», поставленном нами, отразилась как гендерная симметрия, так и гендерная асимметрия социальных ролей и моделей женщин и мужчин, девочек и мальчиков.

5. На основе проведенного анализа были составлены комментарии к каждой таблице.

Таблица 1

Домашние обязанности взрослых членов семьи

Женщины (мамы и бабушки)	Мужчины (папы и дедушки)
Готовят еду Подают еду на стол Моют посуду Покупают продукты Прибирают в доме Ухаживают за комнатными цветами Пекут печенье и пирожки Взбивают крем Украшают торт Сервируют праздничный стол Ухаживают за маленькими детьми Ухаживают за больными детьми Встречают мужа с работы Бабушки кормят внуков, гуляют с маленькими внуками, читают внукам книги	Занимаются столярными работами (пилят и строгают доски) Работают в саду (сажают деревья, подвязывают ветки и т.п.)

Судя по иллюстрациям и текстам в учебниках, всю домашнюю работу выполняют мамы и бабушки. Чаще всего это приготовление пищи и покупка продуктов. В книгах много картинок, на которых вся семья сидит за столом, а мама подает еду. Бабушки, кроме всей домашней работы, – заботятся о маленьких внуках. Эти обязанности отражены и в текстах задач по математике:

- Бабушка испекла для торта несколько коржей.
- Бабушка и Никита пошли в магазин…
- Бабушка покупает десяток яиц….
- Мама купила 2 кг огурцов, 3 кг помидоров, и 4 кг яблок. Чего больше купила мама – овощей или фруктов?

Для отцов и дедушек домашней работы почти нет. Иллюстраций, на которых они изображены в домашней обстановке, совсем немного. Их повседневные обязанности – столярные работы, что выглядит несколько странно не только для городской семьи, но и для сельской. В основном отцы и дедушки работают в саду, в огороде или на пасеке около дома.

Это подтверждают и тексты из «Букваря»:

- У дома сад. Вот слива, яблони, груши. Папа и Толя работают в саду. У папы пила. Он от-

пилил ветки, а Толя полил малину.

Только в одном учебнике - «Основы здоровья» - нам встретилась иллюстрация, на которой вся семья, взрослые и дети, вместе убирают квартиру.

Вся домашняя работа у женщин – внутри дома, в закрытом пространстве. У мужчин – около дома, в открытом пространстве. Если «вне дома» оказываются мамы и бабушки, то обычно это связано с покупкой продуктов. Анализируя подобные ситуации, Майкл Киммел замечает: «Мужчины и женщины имеют каждый свою собственную сферу ответственности. «Его» область – на открытом воздухе, во дворе, в саду… «ее» область – всегда в закрытом помещении. Это кухня, комната для стирки, спальня и ванная» . По мнению исследователя, здесь «гендерное неравенство выражается в разнице объемов работы по дому и уходу за детьми» .

Таблица 2

Девочки	Мальчики	Девочки и мальчики
Помогают маме или бабушке на кухне Режут овощи Моют посуду Сервируют стол Поливают комнатные цветы Гуляют с собакой	Строгают доску рубанком Столярные работы Работают в саду Покупают с мамой или бабушкой продукты Гуляют с собакой	Сажают деревья в саду Сажают рассаду в огороде

Домашние обязанности девочек в основном повторяют домашние обязанности взрослых женщин. Они или помогают мамам и бабушкам на кухне, или выполняют эти работы сами. Особенно часто девочки поливают комнатные цветы и ухаживают за ними. У мальчиков, как и у их отцов, в домашние обязанности входят столярные работы и работа в саду. В учебнике «Я и Украина» на одной странице две картинки: девочка поливает цветы, мальчик строгает доску рубанком. На картинках в «Букваре» домашней работой занимаются только девочки. Мальчики помогают мамам и бабушкам покупать продукты.

Вместе девочки и мальчики работают весной в саду и огороде. В учебнике «современных взглядов» «Я и Украина» есть две иллюстрации, на которых они вместе подают на стол еду и моют посуду.

Итак, мы видим, что школьные учебники уже с 1 класса пронизаны гендерно маркированной информацией. Одна из таких сфер – сфера распределения домашних обязанностей. Ее можно назвать «ящиком Пандоры», который полон гендерных стереотипов. Вместо того чтобы показать ученикам и ученицам, как равноправно, на принципах гендерной справедливости, разделить труд по дому, авторы идут по самому простому пути – воспроизводят стереотипы, бытующие веками в нашем обществе: женщина должна воспитывать детей, готовить еду и убирать дом; мужчина же максимально отстранен от такой «элементарной» работы. Майкл Киммел замечает, что, читая учебники, «мальчик узнает, что его будущие перспективы безграничны. Девочка же узнает, что ее будущий мир детерминирован конкретными социальными ограничениями» . За этими словами – судьба поколений, то, как смогут или не смогут себя реализовать в будущем девочки и мальчики. Стереотипы сковывают развитие способностей ребенка, препятствуют росту полноценной личности, ограничивают женщину областью дома, а мужчину, отдавая ему, на первый взгляд, весь мир, в то же время «выгоняют» из дому, не дают ему в полной степени насладиться счастьем семейной жизни.

Такое положение дел не может удовлетворять запросам современного общества. Оно требует появления нового поколения женщин и мужчин, которые будут свободны от гендерных стереотипов. Воспитание таких свободных людей – задача образовательных институтов и, в первую очередь, школы. Добиться поставленной цели современная школа в Украине сможет только раз и навсегда отказавшись от воспроизведения гендерных стереотипов, что предполагает кардинальную переработку школьных программ и учебников, достижение и соблюдение в них принци-

пов гендерного равенства.

Литература:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

2. Киммел М. Гендерное общество. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006.

3. Ми різні – ми рівні. Основи культури ґендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. Семиколєновой О. – Київ: «К.І.С.», 2008.

4. Семиколєнова О., Шиліна А. Ґендерна освіта в середній школі: декларування чи впровадження? // Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. – Київ: Заповіт, 2006.

5. Словарь гендерных терминов / Под ред. Аллы Денисовой. – Москва: Информация – XXI век, 2002.

6. Смирнова А. Учимся жить в обществе. Ґендерный анализ школьных учебников. // http://www.wcons.org.ru/ru/page.php?page_id=133&page_up=0&detail=255

7. Уповноважувальна освіта: Посібник для тренерів. – Київ: Довіра, 2002.

Гендерный анализ был осуществлен на материале следующих учебников:

1. Бібік Н., Коваль Н. Я і Україна. Віконечко: Підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закладів – 2-ге вид., доопрац. – К.: Ґенеза, 2007.

2. Богданович М. Математика: Підруч. для 1 кл. – Київ: Освіта, 2007.

3. Бібік Н., Коваль Н. Я і Україна. Віконечко: Підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закладів – 2-ге вид., доопрац. – К.: Ґенеза, 2007.

4. Вашуленко М., Ґудзик І. Буквар: Підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закладів з рос. мовою навч. – Київ: Освіта, 2004.

5. Вашуленко М., Скрипченко Н. Буквар: Підручник для 1 кл. – 5-е вид. – Київ: Освіта, 2005.

6. Веремійчук І. Трудове навчання: Підруч. для 1 кл. – Київ: Педагогічна думка, 2007.

7. Гуз К., Єльченко В., Собакар С.. Я і Україна. Довкілля: Підручник для 1 класу. – Полтава: Довкілля – К, 2003.

8. Хорошковська О., Охота Г. Українська мова: Усний курс: Підручник для 1 кл. загальноосв. навч. закл. з рос. мовою навч. - 2-ге вид., доопрац. – Київ: Освіта, 2007.

ЛЕВЧИК Наталія Стефанівна
РЕПЕТИНСЬКА Ляна

Ґендерні аспекти підготовки молоді до батьківства у США та Великій Британії: крос-культурне дослідження

асистент кафедри англійської мови, аспірантка кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, мол. наук. співр. науково-дослідного ґендерного Центру АПН України і ТНПУ ім. В.Гнатюка; асистент кафедри іноземних мов Тернопільського національного економічного університету,
пошукувач кафедри педагогіки
науковий керівник - член-кор. АПН України, доктор пед. наук, професор Кравець В.П.

В статті розглядається феномен батьківства/материнства та його специфічні особливості в контексті державної та ґендерної сімейної політики у США та Великобританії. Поданий порівняльний аналіз теоретичних підходів і сучасних характеристик даного феномену у західних країнах з метою впровадження найкращих практик у національну освіту.

У світовій спільноті та в Україні сьогодні відбуваються трансформаційні процеси, пов'язані із змінами в ґендерній культурі, деформацією сучасної сім`ї, кризою батьківства тощо. Дослідження культурогенезу феномену батьківства в різних суспільствах в умовах глобалізації є соціально значущою проблемою, оскільки ознайомлення з ґендерною специфікою виконання батьківських ролей та їх зв'язку з моделями сімейної політики у таких високорозвинутих постіндустріальних західних країнах, як Велика Британія, США Канада, Швеція, Німеччина тощо, сприятиме ефективному вирішенню проблеми підготовки молоді до відповідального батьківства на національному ґрунті.

Батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень і переконань про себе як батька чи матір, що реалізується у всіх проявах поведінки (І.Кон, В.Кравець, Р.Овчарова, Г.Філіппова, Т.Гордон, Д. Баумрінд, Д.Мак-Дермот, Д.Льюіс та ін.). Батьківські ролі розглядають у двох іпостасях – батьківства та материнства, які є базовим життєвим призначенням та важливою соціально-психологічною функцією кожної людини. За визначенням професора Кравця В.П., батьківство – це складний феномен, що ґрунтується на фізіологічних механізмах, еволюції сім'ї, культурних та індивідуальних особливостях [1]. Батьківство також існує як соціальний інститут, система прав, обов'язків, соціальних очікувань і вимог, які висуваються до жінки і чоловіка як до матері і батька, корені яких знаходяться в нормативній системі культури, а також у структурі та функціях сім'ї. Свого часу Василь Сухомлинський, вказуючи на обопільну відповідальність матері і батька за виховання дитини, наголошував: "Виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіків і дружин — це, по суті, одна з найважливіших цільових ліній роботи школи, адже матерями й батьками бути майже всім" [2,С.185]. Ідеї великого українського педагога-гуманіста щодо рівності статей у відповідальності за дитину, набагато випередили час і слугують дороговказом у підготовці молодого покоління до свідомого виконання ролі батька-матері.

Психолого-педагогічні аспекти підготовки молоді до батьківства розкриті у працях українських вчених М.Алексеєвої, Т.Говорун, В.Кравця, І.Звєрєвої, Т.Титаренко, В.Постового, В. Костіва, О.Кікінежді, О. Кізь, І.Гусак, І.Братусь, Л.Яворської та ін. Значних результатів у дослідженні феномену батьківства як соціально-психологічного явища досягли американські Т.Гордон (Gordon

Т.), А.Адлер(Adler A.), Дж.Вестмен (Westman J.), Т.Бразельтон (Brazelton T.), Х.Джінот (Ginott H.), Н.Нодінгс(Noddings N.) і британські вчені М.К.Прінгл (M. K.Pringle), Р.Барнет (Barnett R.),К. Бірч(Birch K.),М.Чемберс(Chambers M.),Л.Полок (Pollok L.),М.Кларк(Clark M.). Проте, дана проблема і надалі залишається актуальною. Великий інтерес в цьому плані має досвід підготовки молоді до батьківства і батьківських ролей у США та Великій Британії.

Зазначимо, що українському терміну „батьківство", який слугує для позначення як матері, так і батька, відповідають англійські слова«parenthood» і «parenting» (стосовно до «батьківства» вживаються терміни «fatherhood» і «fathering», а до материнства - «motherhood» і «mothering»). Вкажемо на різницю у термінологічному вживанні понять: слово „parenthood" означає соціальний інститут, те, як його представляє суспільство, а слово «parenting»-батьківство як діяльність, тобто відповідні практики і стилі поведінки батьків. У першому випадку слід говорити про аналіз і реконструкцію соціокультурних норм, суспільні очікування від виконання ґендерних ролей батьком і матір'ю взагалі. У другому випадку йдеться про дослідження психологічних чинників батьківства. Сьогодні на зміну патріархальній (традиційній) сім'ї прийшла дітоцентрична (сучасна), де дитина є суб'єктом родинних відносин. Існування дітоцентричної сім'ї визначається зміною ставлення батьків до дитини як до найвищої цінності, вибором демократичного стилю виховання, створенням умов для соціалізації дитини, яке зумовлене економічним, соціальним статусом та рівнем освіченості батьків.

Політика держави з підтримки материнства/батьківства є найважливішою складовою сімейної політики в цілому. Порівняльний аналіз моделей батьківства/материнства в контексті сімейної політики у США та Англії дає можливість виокремити теоретичні підходи до даного феномену, проаналізувати специфічні особливості його становлення в обох країнах і знайти оптимальні сучасні моделі батьківсько-дитячих взаємин як основи підготовки молодого покоління до виконання у майбутньому батьківських обов'язків.

Визначення і зміст сімейної політики часто пов`язується саме із батьківством, тобто виконанням батьками функцій турботи і виховання дітей в сім`ї, спрямованістю політики держави на сім'ю і на виконання громадянами батьківських ролей, регулювання їхніх взаємовідносин (Gauthier A., 1996; Hantrais L., 2004; Kamerman Sh., Kahn A.J.,1978). Батьківство є важливим елементом сімейної політики. Кожна із моделей сімейної політики ґрунтується на певному уявленні про сім`ю та ґендерний розподіл батьківських ролей. Лібералізація сучасних ґендерних відносин у США та Великій Британії полягає в тому, що жінки отримали можливість індивідуального вибору – працювати і бути матір'ю, чи поєднувати обидві ці ролі. Модель відповідального батьківства, яка все більше поширюється серед американського і англійського середнього класу, вказує на еґалітаризацію сімейних та батьківсько-дитячих відносин. Західні вчені, оперуючи даними поняттями, звертаються до проблем сім'ї, партнерства та дитинства як центральних для всієї соціальної політики в сучасному світі [4-8]. Сім'я як «найменша демократична держава» відіграє надзвичайно важливу роль у ґендерній соціалізації дитини, її становленню як зрілої, відповідальної особистості.

Домінування структурно-функціоналістської парадигми в соціологічній теорії, а також виникнення держав всезагального благоденства у другій половині XX ст., призвело до закріплення нуклеарної "парсоніанської" сім'ї як нормативного зразка для більшості західноєвропейських країн. Нуклеарна сім'я була не тільки легітимним зразком сімейної структури, але й підґрунтям для визначення батьківських функцій у межах даного типу сімей. Інші ж типи сімейних стосунків розглядались порушення нормативних приписів, як девіантні сім'ї [4-8]. У кінці XX- на початку XXI ст., в зв'язку із виникненням різноманітних типів батьківства, у Англії і США відбулися значні зміни у законодавчих документах, пов'язані із урівненням в правах дітей, народжених у шлюбі та поза ним, зміцненням батьківства. Загальні тенденції щодо змін батьківства, юридично закріплені в сімейному законодавстві цих країн, полягають в індивідуалізації форм сімейних відносин, гомогенізації статусів біологічного та соціального батьківства, приділенню більшої уваги інтересам дитини незалежно від факту її народження та захисту прав дітей (Vlaardingerbroek,2002).

Відмежування батьківства від подружжя, призвело до суттєвих змін у традиційній тріаді „батько-мати-дитина", набутті нового змісту, що сприяло посиленню статусу соціального батьківства.

Парсоніанська (американська) модель сім`ї стала розглядатись лише одним із варіантів, який не відображав всю різноманітність ґендерних ролей. Прикладами сучасного соціального батьківства є, зокрема, виховання чоловіком дітей дружини чи партнерші від попереднього шлюбу, прийомні сім'ї, сурогатне батьківство тощо.

Вчені по-різному розглядають феномен материнства: одні-з позиції біологічного детермінізму, інші - з позиції соціального конструювання. Згідно першого підходу, материнство безпосередньо пов'язується з репродуктивними можливостями жінки зачати, виносити і народити дитину. Завдяки цьому підходу у багатьох культурах набув поширення „міф про материнство" (A.Oakley), згідно якому дітям потрібна саме біологічна, а не соціальна мати[3]. Біологічний детермінізм у призначенні жінки бути матір'ю був покладений і в основу статево-рольової теорії Т. Парсонса, згідно якої нуклеарна сім'я розглядалась як різнофункціональна система: чоловік та жінка виконували дихотомічні ролі. Ця модель "чоловік-годувальник/ жінка-домогосподарка" стала нормативною моделлю гендерних відносин для англійського та американського суспільств. З позиції соціального конструювання материнства, здійснення догляду за дітьми та їхнього виховання можливе іншими членами родини (наприклад, татом, іншими родичами) чи державою. Наголошується на контекстуальності, історичній і культурній варіативності даного феномену (Чодороу, 2000).

Поділ на біологічне та соціальне батьківство суттєвою істотною характеристикою сучасного батьківства у агломовних країнах. Зростання числа розлучень і, як наслідок, збільшення числа монобатьківських сімей, бінуклеарних сімей, зростання громадянських і гомосексуальних шлюбів – ці та інші зміни в структурі сімейних відносин визначають різноманітність форм сімейних стосунків і форм батьківства/материнства. Функції турботи, догляду за дітьми та їх виховання мають соціальне, а не біологічне підґрунтя, і можуть виконуватись різними людьми. Тому найважливішим питанням у соціальному батьківстві є питання піклування і емоційної близькості, взаєморозуміння між дитиною та дорослими, які стали самостійною цін¬ністю.

Для США і Великої Британії, згідно сучасної класифікації моделей сімейної політики за А.Готье (Gauthier,A), характерна так звана просімейна модель - невтручання з боку держави у сімейно- батьківські взаємини. Держава безпосередньо не перешкоджає участі жінок у професійній зайнятості, проте надає досить обмежену підтримку, що призводить до того вибору жінкою професійної діяльності чи материнства, виходячи із власної життєвої ситуації. В цілому, на ідеологічному рівні підтримується традиційна модель сім'ї, хоча плюралізація форм сімейних відносин безпосередньо торкнулася батьківсько-дитячих стосунків [6]. Вченою Дж. Льюіс (Lewis, J.) було виокремлено три типи сімейної політики за показниками врахування жіночих інтересів у системах оподаткування і соціального забезпечення, особливостей професійної зайнятості заміжніх жінок тощо. Згідно даної класифікації, у Великій Британії переважає просімейна модель першого типу: це країна з історично вкоріненою "сильною" моделлю сім`ї з чоловіком-годувальником ("strong" male-breadwinner model), що пояснює специфіку професійної зайнятості жінок (переважання неповної зайнятості), нерозвинутість системи державних дитсадків і правового захисту жінок-матерів [7]. У Сполучених Штатах Америки домінуючою є друга модель, так званий варіант "середньої" моделі сім`ї з чоловіком-годувальником, що характеризується значною часткою жінок, які зайняті працею повний робочий день і мають значно більші гарантії соціального захисту порівняно з англійськими жінками-матерями. Проте, як вважає Дж.Льюїс, дана модель може бути пов`язана із особливостями системи соціального забезпечення, характерним для неї принципом горизонтального перерозподілу доходів між дітними і бездітними сім`ями [7].

У сучасній термінології у визначенні сімей, що складаються з однієї матері/ чи батька та дітей з'явились нові терміни „одиноке батьківство", „самітні матері", „монобатьківство". Вживання цих термінів вченими має на меті показати всю різноманітність сімейних стосунків і легітимність даних типів батьківства, які характерні для сучасного суспільства. Вперше термін „монобатьківство" в контексті соціальної політики держав всезагального благоденства з'явився у Великобританії в кінці 60-х років XX ст., що було пов'язано з наступними причинами: із зростанням ризику бідності у сім'ях матерів-одиначок з дітьми, змінами у ґендерних сімейних ролях, зміною статусу жіноцтва як

в публічній, так і в приватній сферах, послабленням інституту шлюбу, відмежування батьківства від подружжя. Найменування таких сімей, на думку вчених, є показовим, бо має нейтральний зміст і не несе негативної конотації порівняно з неповними сім'ями, які пов'язуються із девіацією (відхиленням) від норми. Зміни у термінології призвели до зміни змісту сімейної політики на трьох рівнях: академічному, інституціональному та соціальному[4-8]. На академічному(науковому) рівні поява даного терміну знаменує зміни у ставленні до вивчення різноманітних типів сім'ї і батьківства, більшої толерантності до різноманітності сімейних взаємин і конфігурації батьківських ролей. На інституціональному рівні монобатьківські сім'ї стали об'єктом соціальної політики держави в зв'язку із погіршенням життєвого рівня, на соціальному рівні - із змінами у демографічній і сімейній поведінці громадян. На думку дослідників монобатьківських сімей Ш. Камермана і А. Кона, у Великій Британі переважає стратегія ,,боротьби з бідністю", як відображення ліберальної моделі сімейної політики; у США - стратегія матерів-одиначок. Головною ціллю практичних дій держави є надання матерям певної соціальної допомоги з метою догляду за дітьми вдома. Отже, у межах ліберальної моделі сімейної політики, спрямованої на продукування нормативної сімейної моделі з ,,сильним, чоловіком-годувальником, у західних державах надається соціальна допомога економічно ,,слабким", неповним сім'ям. В теперішній час у обох країнах поширюється соціально-демократична сімейна державна політика, яка містить універсальні та індивідуальні принципи підтримки щодо створення належних умов громадянам, незалежно від їх статі (батьківська відпустка, державна система піклування про дітей) тощо.

Отже, серед головних тенденцій у зміні батьківських ролей у Великій Британії і США слід відмітити трансформаційні зміни в ґендерній культурі, економічну емансипацію жінок, плюралізацію сімейних відносин, відмежування батьківства від подружжя, набуття батьківством більш різноманітних форм. Крім того, батьківство також знаходиться у взаємозв'язку з свідомим вибором шлюбних партнерів, життєвими планами чоловіків та жінок щодо вибору ними продовження освіти/праці чи батьківства (відстрочене батьківство), із збільшенням потреби у підтримці з боку держави з метою поєднання професійних та батьківських обов'язків. Батьківство і материнство, на думку вчених, стає «предметом переговорів» між батьками і дітьми, які коректуються із врахуванням взаємних інтересів і потреб всіх членів сім'ї та досягнення емоційної близькості (Bjorneberg, 2001). Сучасний тип батьківства не передбачає чіткої поляризації батьківських ролей, навпаки, ґрунтується на рівній участі чоловіків і жінок у вихованні дітей і догляду за ними. У виконанні функцій соціального піклування і виховання дітей можуть також приймати участь держава, добровільні, громадські, ринкові організації, які надають спеціальну підтримку чоловікам і жінкам з метою більш ефективного поєднання ними сімейних і професійних ролей. Ці та інші новітні зміни у батьківсько-дитячих стосунках як стрижневої проблеми соціального батьківства/материнства, були покладені у зміст шкільних програм з підготовки молоді до батьківства у США та Великій Британії. Наше дослідження порівняльного аналізу різних моделей батьківства крізь призму державної сі¬мейної і ґендерної політики в обох англомовних країнах дозволить реалізувати позитивні надбання зарубіжного досвіду у вітчизняну практику з підготовки молодого покоління до свідомого виконання батьківських обов'язків.

Література:

1.Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К.: Вид. центр "Академія", 2001. – 244 с.

2. Сухомлинський В.О.Вибрані твори в 5 т. – Т.1. – К.:Рад.школа, 1976. – 654 с.

3. Хто боїться фемінізму?: погляд по той бік реакції/За ред. Е.Оуклі та Д.Мітчел.-Львів:Ахілл, 2005. - 340 с.

4. Чодороу Н. Воспроизводство материнства:психоанализ и социология гендера// Антология гендерной теории: сб.пер.- Минск.:Пропилен, 2000. – С.384?????

5. Bjorneberg U, Parenting in Transition: An Introduction and Summary // European Parents in the 1990s. Contradictions and Comparisons / Ed. by U. Bjorneberg. Transaction Publishers: New Brunswick;

London. 2001.- P. 1-29.

6.Gauthier A. The State and The Family. A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Clarendon Press. Oxford, 1996.

7.Lewis J. Models of equality: the case of state support for children in twentieth-century Britain / Eds. Gisela Bock and Pat Thane,1992.

8.Vlaardingerbroek P. Trends in the Development of Family Law in Europe,2002. – Comparative Perspectives. – P. 120-149.

САМУСЬ Оксана Анатоліївна

Ґендерне виховання дітей із соматичними захворюваннями у лікарні.

Житомирський державний університет імені Івана Франка
студентка соціально-психологічного факультету
наукова керівниця - Остапчук Олена Леонідівна
асистент кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кожного дня на світ з'являються нові люди зі своїми уподобаннями, здібностями та прагненнями, які вони намагаються втілити в життя для досягнення омріяного щастя. Хтось любить писати картини, а хтось – конструювати нові прилади, готувати страви, лікувати хворих. Щоб кожен з нас мав можливість досягти своєї мрії, реалізувати себе в житті таким чином, аби кожен день приносив тільки задоволення – ми повинні мати рівні можливості у всіх сферах. До уваги має братися лише рівень наших досягнень та наполегливості, а не чоловічої чи жіночої ми статі.

Ґендерне виховання - це процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, праці, відпочинку тощо [4, с.174].

Щоб сформувати гармонійно розвинену особистість з раннього дитинства, у процесі гендерного виховання повинні бути присутні такі складові, як :

- національна - знання історичного минулого розвитку жіночої та чоловічої історії, усвідомлення ролі жінок та чоловіків у формуванні національної свідомості громадян;
- моральна - гендерні особливості міжособистісних взаємин учнів різних статей. Гендерні особливості формування культури інтимних почуттів.
- сімейна - роль батька і матері в гендерній соціалізації дитини. Формування рис фемінності та маскулінності особистості;
- фізична - формування фізичної культури школярів, особливості спортивних інтересів учнів різної статі;
- правова - правове забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок. Національні механізми встановлення гендерної демократії в Україні [3].

Способом прояву ґендерних особливостей дітей і відображенням рівня сформованості їх ґендеру є гра. В ній діти через виконання певних ролей засвоюють уявлення про ґендерну поведінку. Саме тому волонтерська робота з дітьми у формі гри з метою гендерного виховання має великий потенціал.

Гендерне виховання потрібно здійснювати не тільки в школах, садочках або вдома. Уваги потребують й ті діти, які за певних обставин не можуть перебувати в даних інститутах соціалізації, є певним чином ізольовані від суспільства. Це діти, які певний проміжок часу перебувають у лікарнях.

Хворі діти на деякий час залишаються відірваними не тільки від родичів, а й від дитячого колективу. Тому варто докласти зусиль, щоб зменшити рівень їх депривованості.

Медпрацівники стикаються із своєрідною реакцією пацієнта на навколишню обстановку, нових людей. На дитину в лікарні впливає все: незнайомі люди в білих халатах; незвична обста

новка; запахи ліків; медичне обладнання. Період адаптації в нових умовах у дітей проявляється індивідуально. Одні дуже швидко і легко звикають до лікарні, йдуть на контакт з медичним персоналом, знаходять спільну мову із сусідами по палаті. Інші звикають складно, сумують за родичами, мають страх перед болем [2].

Мета нашої статті – охарактеризувати ігрові методи гендерного виховання дітей із соматичними захворюваннями з урахуванням їх соціальних особливостей.

Захворювання дитини – це завжди складна ситуація для сім'ї, а також порушення звичного укладу життя. Реакція дитини на хворобу багато в чому залежить від поведінки батьків і тих форм виховання, які існують в сім'ї. Якщо батьки завжди проявляють перевищену турботу за здоров'я дитини, з острахом говорять про лікарню, то при необхідності помістити туди дитину, це викликає у неї відчуття страху, особливо якщо мова йде про дитину дошкільного віку. Якщо є час, то госпіталізацію потрібно готувати поступово, говорити дитині про лікарню, про інших дітей, намагатися зменшити страх перед людьми в білих халатах, перед процедурами. Потрібно пам'ятати, що для дітей велике значення має ігрова ситуація, тому перебування дитини в лікарню повинно містити цей ігровий компонент.

При соматичних захворюваннях залежно від ступеня тяжкості та характеру хвороби діти мають ряд соціально-психологічних особливостей:

- замкненість;
- підвищена тривожність;
- сором'язливість;
- образливість;
- агресивність;
- байдужість;
- порушення спілкування;
- неврівноваженість поведінки.

Такий стан дітей, які перебувають в умовах лікарні, можна назвати депривацією, адже протягом певного періоду якоюсь мірою вони позбавляються можливості задовольняти життєво важливі потреби. Причинами такого стану можуть бути:

- ізольованість дитини від батьків;
- нездатність адаптуватись до нових умов лікарні;
- різновіковий колектив дітей у лікарні;
- вплив хвороб, які змінюють зовнішній вигляд дитини;
- реакція на хронічні та інвалідизуючі хвороби.

В дитячому відділенні лікарі і медичний персонал повинні вміти працювати з дітьми, грати з ними. В грі дитина знаходить і радість і втіху, в грі проявляються її творчі здібності. В іграх відкриваються можливості вивчення особистості дитини, її бажань, потреб. Важливим завданням медичного персоналу є сприяння емоційному розвитку дитини, її зрілості.

Гра являє собою імітацію реальної дійсності і спрямована на засвоєння в штучних умовах соціальних моделей поведінки. Гра є одним з найважливіших методів освоєння оточуючої реальності і формою самовираження. Гра дозволяє дітям імпровізувати, відпочивати, самостійно знаходити рішення, спілкуватися з іншими дітьми [5, с. 33].

Враховуючи той факт, що в лікарнях зазвичай перебуває різновіковий колектив, ми пропонуємо вправи різни типів, що надасть можливість включити в роботу всю групу, зацікавити їх виконанням тієї чи іншої гри. Гендерна тематика на сьогодні є доволі актуальною та цікавою для дітей, а головне вона стосується їхнього життя та враховує їх інтереси. Тому, з метою гендерного виховання дітей із соматичними захворюваннями, які перебувають в лікарні, для прикладу, ми пропонуємо такі авторські ігри, які були апробовані на практиці:

Ситуаційно-рольові ігри та ігри драматизації.

Ведучий/ведуча об'єднує групу дітей в 2-3 команди. Кожна з них отримує завдання відобразити певну ситуацію. Такими можуть бути: «Хлопчик допомагає мамі з приготуванням обіду», «Дівчинка просить маму записати її на заняття карате», «Хлопчик просить маму навчити його вишивати», «Дівчинка просить старшого брата змайструвати їй літака».

По закінченню проводиться обговорення. Діти висловлюють свою думку чи звичне їм виконання таких ролей, чим це спричинено. Ведучий/ведуча підводить дітей до того, кожен не залежно від статі може займатися тим чим йому подобається, гратися тими іграшками, які його приваблюють.

По закінченню, доцільно було б провести обговорення питання роздільного навчання за статтю. Діти висловлюють свої думки, підтверджуючи їх аргументами. Ведучий/ведуча доводить, що навчання має бути спільним з наданням рівних прав та можливостей для обох статей.

Гра «Пантоміма».

Сутність ролевих ігор полягає не в акторській майстерності. Сценки (ігри) допомагають учням поставити себе в конкретну ситуацію й відчути на собі не свої почуття, а почуття й установки людини, особливо іншої статі, в заданій ситуації. Корисно уявити себе в становищі людини, яка сильно відрізняється від тебе. Наприклад, якщо дитина розігрує роль одного з батьків, вона може зрозуміти позицію й точку зору батьків.

Декілька учасників з групи отримують завдання відобразити мімікою та жестами відповідну ситуацію. Всі інші мають відгадати те що показує один з них. Прикладом може бути: Хлопчики показують як тато:

- Колише дитину;
- Підмітає підлогу;
- Миє посуд;
- Накриває на стіл;
- Розвішує білизну.

Дівчатка показують як мама:

- Читає газету;
- Ремонтує кран;
- Ремонтує машину;
- Скошує траву.

Після цього відбувається обговорення даних ситуацій відповідно до своєї сім'ї. Та обговорюється питання щодо того, чи потрібно поділяти обов'язки в сім'ї на чоловічі і жіночі. Ведучий/ведуча підводить до висновку, що будь-яку роботу краще зробити разом або відповідно до уподобань. Адже заняття справою, яка не до душі є марною втратою часу.

Методичні аспекти проведення дозвіллєвого заходу на гендерну тематику у лікарні:

1. Попередньо домовитись з головним лікарем та завідуючим відділення;
2. Присутність соціального педагога на заході;
3. Врахування різновікового колективу;
4. Врахування рівня захворюваності дитини;
5. Наявність всіх необхідних матеріалів;
6. По-можливості залишити напам'ять матеріали або подарунки.

Отже, головна особливість діяльності дитини зводиться до того, що вона проявляється завжди в іграх. Ні в якому віці гра не має такого значення для формування особистості, як в дитячому. Саме тому правильна організація ігрової діяльності дітей із соматичними захворюваннями, що поступово ускладнюється – гарант послідовного і суворого формування особистості та стимулювання їх до гендерного виховання.

Література:

1. http://ua.textreferat.com/referat-13596-3.html
2. http://osvita.ua/school/upbring/1677
3. Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій). – 2-е вид. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005, - 351 с.
4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
5. Основи формування Гендерної культури школярів: Методичний посібник для вчителів початкової школи і класних керівників 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів / Авт.-укл. С. Л. Губіна. –Харків: ХОНМІБО, 2008. – 78 с.

ЯБЛОНСЬКА Тетяна Миколаївна

Становлення ідентичності особистості: ґендерний аспект

кандилат психологічних наук, старший науковий спробітник лабораторії психології особистості Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України

Актуальність. Проблема становлення та розвитку ідентичності особистості сьогодні набуває особливої актуальності, зокрема з огляду на сучасні трансформації суспільних цінностей. Становлення ідентичності особистості пов'язане з процесами структурної та смислової перебудови самосвідомості, що розгортаються в підлітковому та юнацькому віці. Однак сьогодні молода людина є досить уразливою в плані пошуку позитивної ідентичності: сучасні суспільні кризи, проявом яких є розмивання цінностей, негативно позначаються на тому образі світу і тих ціннісних орієнтирах, які формується у підлітка. Підліток зустрічається, з одного боку, з потенційною багатоваріантістю шляхів самовизначення, а з іншого – з неготовністю зробити свідомий і самостійний вибір.

Становлення ідентичності особистості дитини ускладнене й тим, що в суспільстві все ще панують гендерні стереотипи, які пропонують особистості певні ролі, певні нормативні образи чоловіка та жінки тощо. Вони транслюються у процесі виховання дитини батьками, працівниками виховних закладів, рекламою, засобами масової інформації. Ці стереотипи часто стають на заваді розвитку природних здібностей дитини, ускладнюють або деформують процес становлення її ідентичності.

Метою даної статті є експериментальне вивчення особливостей ідентичності старшокласників у гендерному аспекті.

Аналіз результатів досліджень. Поняття ідентичність у сучасних психологічних дослідженнях має доволі невизначений теоретичний та експериментальний статус. Не зупиняючись зараз на аналізі різних підходів, зазначимо, що ми розглядаємо ідентичність як стрижень, ядро особистості, який забезпечує відчуття самототожності, послідовності, постійності та наступності у часово-просторовому вимірі. Водночас це – досить динамічна система, що здатна змінюватися, розвиватися. Функцією і умовою становлення ідентичності є здійснення вибору серед можливих альтернатив у відповідності до певних принципів існування особистості, її бачення світу і свого місця в ньому.

Ідентичність, що є системою самоідентифікацій, охоплює як сферу свідомого, так і сферу несвідомого. Генетично виникаючи як несвідоме ототожнення, навіть «злиття» з певними об'єктами, вона базується на емоційному ставленні до цих об'єктів. З розвитком самосвідомості, рефлексії ідентифікація частково стає свідомим процесом, в основі якого лежить категоризація певних реальних та ідеальних об'єктів (ідей, поглядів) та привласнення, інтеріоризація їх.

Структура ідентичності залишається дискусійним питанням психологічної науки. Найчастіше, описуючи структуру ідентичності, дослідники, по суті, висвітлюють її зміст. Так, Е.Еріксон визначає зміст ідентичності як конфігурацію, яка поступово об'єднує конституціональні задатки, базові потреби, здібності, значущі ідентифікації, ефективні захисти, успішні сублімації та постійні ролі. Це визначає систему цінностей, ідеали, життєві плани, соціальну роль індивіда, його активність в конкретно-історичному житті суспільства.

Як зазначає Л.Б.Шнейдер, структуру ідентичності утворюють функціональні та смислові ком-

поненти, зокрема: внутрішня організація потреб, здібностей, переконань та індивідуальної історії, різні Я-уявлення, індивідуальний та соціальний досвід, вибір цілей, цінностей і переконань, ролі, групове членство та інші конструкти. Основними показниками виміру структурних компонентів ідентичності виступають змістовий, ціннісний і оцінний параметри, а основу структури ідентичності, на її думку, складають смисли, хронотопи, прототипи й цінності, що породжуються самосвідомістю і закріплюються пам'яттю.

Різні види ідентичності, виокремлені у численних дослідженнях (Е.Еріксон, М.Марсіа, Х.Ремшмідт, С.Мадді, Б.Шефер, Б.Шледер, Ю.Хабермас, Д.Мід, Е.Гоффман, П.Бергер), виражають багатозначність її змісту. Зокрема, це усвідомлювана та неусвідомлювана ідентичність, актуальна та віртуальна, реальна та ідеальна, негативна та ідентичність, що , а також передчасна, дифузна та досягнута ідентичність. Найбільш частим є виокремлення соціального (орієнтованого на соціальне оточення, визначається належністю людини до різних соціальних категорій) і особистісного (орієнтованого на унікальність фізичних, інтелектуальних та моральних проявів людини) аспектів ідентичності. Серед інших видів ідентичності виокремлюють гендерну – як сукупність

Генеза ідентичності. Формування ідентичності особистості – тривалий, складний процес, який детермінується багатьма факторами. На ранніх етапах онтогенезу можна говорити лише про елементарні, часткові ідентифікації. Так, дитина спочатку несвідомо наслідує окремі риси, поведінку своїх близьких; згодом вже свідомо намагається бути схожою на когось із батьків. Отже, одним із важливих факторів становлення ідентифікацій дитини є сімейне виховання, ціннісні орієнтації та моделі поведінки батьків, традиції сім'ї.

Пізніше, коли коло спілкування дитини розширюється, більш впливовими щодо формування її поглядів, цінностей стають такі чинники, як виховання у дитячих закладах, спілкування з ровесниками, соціально-психологічні особливості того середовища, в якому дитина перебуває. В підлітковому та юнацькому віці можна говорити про самотворення, самоактивність особистості як вагомі чинники її розвитку.

Щоб якнайглибше зрозуміти сутність ідентичності особистості, необхідно розглянути гендерний контекст її становлення і розвитку. Адже в сімейній вазаємодії багато речей зумовлені закріпленими на соціальному рівні відмінностями – вихованням, соціальними стереотипами, очікуваннями, тими ролями, які запропоновані суспільством. А оскільки в нашому суспільстві все ще переважає традиційний підхід до виховання дітей, у їх розвитку, становленні ідентичності виявляються досить значні гендерні розбіжності.

Зокрема, аналіз вітчизняних і зарубіжних психологічних досліджень свідчить про те, що існують певні відмінності в уявленнях дівчат та хлопців про себе, про сім'ю, у їх системі самооцінок, цінностей. Підсумовуючи дані досліджень щодо феноменів, які складають підгрунтя ідентичності особистості, можна виокремити наступні тенденції:

– В онтогенетичному аспекті становлення та розвиток образу „Я" дещо сповільнені у хлопчиків порівняно з дівчатками: Дж.Діксон та Дж.Стріт відзначають, що образ „Я" хлопчиків за процентним співвідношенням охоплених у ньому характеристик поступається образу „Я" дівчаток і його можна зіставити з уявленнями про себе дівчаток, які молодші на два роки .

– Під час опису реального образу „Я" дівчата оцінюють свої комунікативні та моральні якості вище, ніж юнаки. Творчий потенціал достовірно вищий у групі юнаків, а духовний потенціал є вищим у дівчат, причому це стосується як образу „Я", так і образу ідеальної людини .

– При описанні свого психологічного портрету дівчата значно вище характеризують свою емоційну сферу („спокійна", „весела", „життєрадісна» тощо), а у відповідях юнаків частіше зустрічаються характеристики інтелектуальної та вольової сфери („відповідальний", „наполегливий») .

– Суб'єктивна значущість якостей особистості відрізняється в жінок та чоловіків. У жінок більшу значущість мають риси, у яких виявляється ставлення людини до інших, тоді як для чоловіків більш вагомими є об'єкти, пов'язані з їхньою роботою .

– У розвитку самооцінки відзначається наступна динаміка: попри те, що в дівчаток 6–7 років

висока самооцінка зустрічається частіше, ніж у хлопчиків того ж віку, з часом це співвідношення може змінюватися на протилежне. Як зазначає Г.Крайг, багато дівчат виходять з отроцтва із збитковим образом „Я”, порівняно низькими очікуваннями та меншою впевненістю у своїх здібностях, ніж хлопці .

– Щодо адекватності самооцінок дівчат та юнаків наявні суперечливі дані, проте більшість дослідників сходяться у тому, що чоловікам більш притаманна об’єктивність при сприйнятті світу, тоді як для жінок характерна суб’єктивність та вразливість.

У сфері міжособистісних стосунків експериментально виявлені наступні статеві особливості:

– Оцінка прийнятності іншої людини пов’язана з уявленням про подібну високу оцінку з боку цієї людини. Цей зв’язок вищий у дівчат, ніж у хлопців незалежно від віку. Отже, у дівчат уявлення про себе з боку інших дітей відіграють значно більшу роль у процесі встановлення з ними стосунків, ніж у хлопчиків.

– Через більш високу конкурентність хлопчики частіше за дівчаток надають перевагу дружбі з тими, хто досягнув менших успіхів, і дистанціюються від тих ровесників, хто має кращі навчальні чи спортивні показники. Дівчата ж, навпаки, товаришують з тими, хто досяг кращих результатів, ніж вони самі.

– Жінки мають тісніші дружні стосунки, ніж чоловіки, вони більш схильні до саморозкриття та ведуть інтимніші розмови.

– Найзагальніші тенденції щодо стилів спілкування наступні: чоловіче спілкування характеризується більшою емоційною стриманістю, прагненням до домінування, до креативних та раціональних способів взаємодії. Жінки вільніше виражають свої емоції та почуття, вони мають більший діапазон міжособистісних дистанцій, кожна з яких показує певний рівень близькості з людиною.

Отже, дослідженнями була виявлена значна розбіжність як у характеристиках самосвідомості чоловіка і жінки, так і в їхніх уявленнях про цінності, пріоритети. Значною мірою ці розбіжності зумовлені саме вихованням відповідно до стереотипів маскулінності й фемінності, тобто нормативних уявлень про те, якими мають бути чоловіки й жінки. Очевидно, транслятором суспільних гендерних стереотипів найчастіше виступає сім’я, найближче оточення дитини. Підкріплюючи певні риси і уявлення про себе дітей різної статі, пропонуючи певну нормативність інтересів, занять, сфер діяльності, «більш сприятливих» для кожної статі, сім’я та суспільство стають важливими чинниками формування ідентичності дитини.

Емпіричне дослідження ідентичності старшокласників було здійснене на базі середніх шкіл м.Києва. Ми використовували модифікований варіант напівструктурованого інтерв’ю Дж.Марсіа, зміни до якого були внесені Г.Гротевант, В.Торнбеске та М.Майєр, а на російській вибірці певна модифікація методики та її апробація були здійснені В.Р.Орестовою, О.А.Карабановою . Запитання анкети належать до семи основних життєвих сфер: професійний вибір, шлюб та сім’я, пріоритети кар’єри й сім’ї, релігійні переконання, політичні погляди, статева ідентифікація. За результатами опитування, респонденти поділяються на чотири групи на основі двох критеріїв: наявності або відсутності критичного періоду дослідження альтернатив у значущих сферах самовизначення (криза й пошук); прийняття обов’язків (рішення і вибір). У відповідності до вказаних критеріїв виокремлюються чотири форми проходження й розв’язання особистістю кризи ідентичності:

- «сплутаність» (дифузія): дослідження немає, обов’язків – немає;
- «мораторій»: дослідження є, обов’язків – немає;
- «передчасна ідентичність»: дослідження немає, обов’язки є;
- «досягнення»: дослідження є, обов’язки є.

Проведені нами експериментальні дослідження щодо особливостей становлення ідентичності старшокласників свідчать про значні гендерно зумовлені відмінності як щодо процесу розвитку ідентичності, так і щодо змістових її характеристик. Зокрема виявлено, що дівчатка загалом мають дещо вищі показники щодо різних видів ідентичності, за винятком політичної та статевої (див. Рис. 1).

Можна припустити, що такі розбіжності зумовлені відмінностями інтересів, спрямованості, а відповідно й різним рівнем актуальності певної сфери для дівчат та хлопців, а також наявністю життєвого досвіду у цій сфері. Так, традиційно прерогативою жінок вважаються почуття, стосунки – і ми бачимо, що показники розвитку ідентичності дівчат у сферах дружби, кохання, сім'ї, а також у релігійній сфері вищі за відповідні показники хлопців. У хлопців дещо вищі показники ідентичності у політичній сфері, а також статевої ідентичності, що узгоджується з суспільними «нормативами» маскулінності..

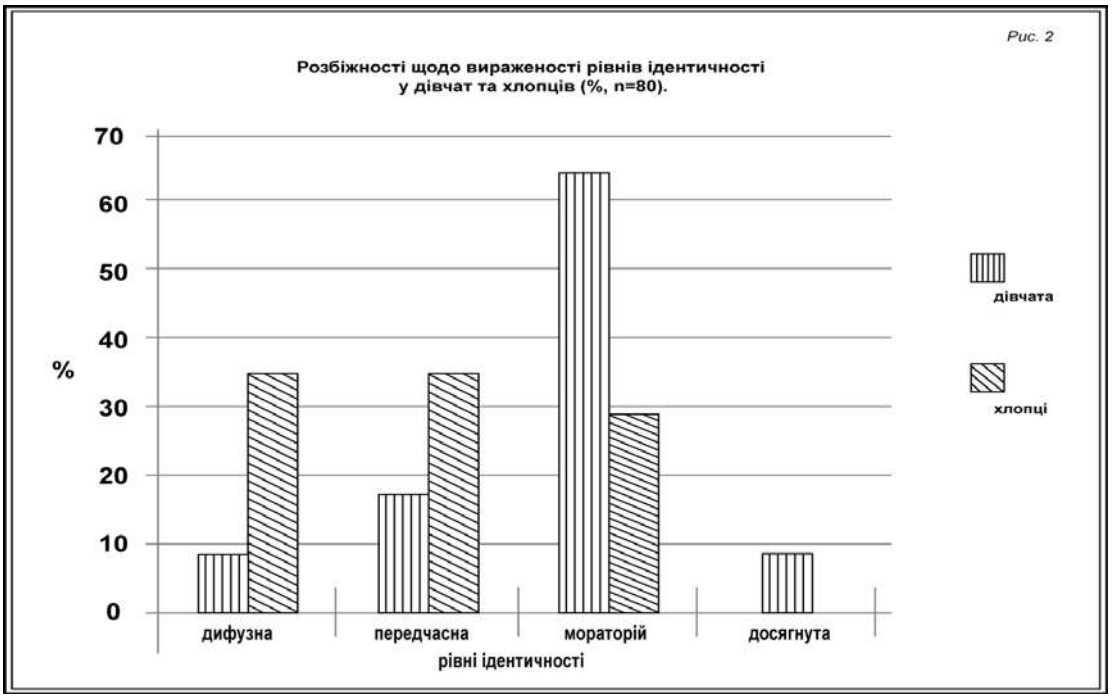

Крім того, дослідження виявило, що в дівчат загалом переважають вищі рівні розвитку ідентичності – мораторій та досягнута ідентичність, тоді як більшість хлопців відзначаються нижчими рівнями (див. Рис. 2). Ці дані дають можливість зробити припущення про те, що особистісне дозрівання більшості дівчат відбувається більш швидкими темпами.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ідентичність особистості є складним психологічним феноменом, що має певну структуру і динаміку розвитку. За своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки вона формується в результаті взаємодії особи з іншими людьми. Можна стверджувати, що саме соціальна природа ідентичності зумовлює формування досить суттєвих статевих розбіжностей щодо змісту і структури ідентичності. Основними механізмами формування цих розбіжностей виступає трансляція дитині суспільних гендерних стереотипів сім'єю, найближчим оточенням, виховними закладами та інтеріоризація особистістю цих стереотипів.

Література:

1. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. – М., 2007. – 128 с.
2. Пантилеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. – М.: Изд. МГУ, 1991. – 108 с.
3. Петрова С.М. Мотивационная обусловленность Я-концепции личности в юношеском возрасте: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. – СПб, 1995.
4. Киреева Н.Н., Карпухина О.К. Психологический портрет старшеклассника на пороге XXI века // Ананьевские чтения-2001: Тезисы научно-практической конференции. – СПб, 2001. – С. 304-307.
5. Иванов Д.Т. Самореализация личности в брачно-семейных отношениях // Активизация личности в системе общественных отношений: Тезисы докладов к VII съезду психологов СССР. - М., 1989. - №3. - С.112.
6. Крайг Г. Психология развития. - СПб.: Питер, 2000.
7. Николс М., Шварц Р. Семейная терапия. Концепции и методы / Пер. с англ. О.Очкур, А.Шишко. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 960 с., ил.
8. Бахарева Н.В. Роль представлений об отношении к себе в формировании взаимоотношений // Тезисы научных сообщений советских психологов к XX Международному психологическому конгрессу. - М., 1976. – С. 23-25.
9. Cross S.E., Madson L. Models of the self: self-construals and gender // Psychol. Bull., 1997, v.122, № 1, p.5-37.
10. Cooly C.H. The Soots of Social Knowledge // American J. of Sociology. 1926, Vol.32. P.4.
11. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.: ил.
12. Орестова В.Р., Карабанова О.А. Методы исследования идентичности в концепции статусов эго-идентичности Дж. Марсиа // Психология и школа.– 2005. –№1. – С.39-90.

ЯРУТА Валентина Антонівна

Сім'я як фактор ґендерної соціалізації дітей та молоді в Україні

студентка 5 курсу Рівненського державного гуманітарного університету, спеціальність «Політологія»
наукова керівниця - Кириленко Олеся Миколаївна, канд. соц. наук, доц. кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету

Теоретичною базою сучасних гендерних досліджень є теорія соціального конструювання ґендеру, а також концепція ґендеру як стратифікаційної категорії і інтерпретація ґендеру як культурного символу [1]. Теорія соціального конструювання гендера заснована на двох постулатах: 1) ґендер конструюється (будується) за допомогою соціалізації і розподілу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації; 2) ґендер конструюється і самими індивідами - на рівні свідомості (тобто гендерній ідентифікації), завдяки прийняттю заданих суспільством норм і ролей і прагненню їм відповідати (у одязі, зовнішності, манері поведінки і т. д.). Ця теорія активно використовує такі поняття, як ґендерна ідентичність, ґендерна ідеологія, ґендерна диференціація і ґендерна роль.

Ґендерна ідентичність означає, що людина приймає визначення мужності і жіночності, що існують в рамках своєї культури. Ґендерна ідеологія - це система ідей, які раціонально пояснюють гендерні відмінності і гендерну стратифікацію, у тому числі з точки зору «природних» відмінностей або надприродних переконань. Ґендерна диференціація визначається як процес, в якому біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділяються соціальним значенням і вживаються як засоби соціальної класифікації. Ґендерна роль - це виконання певних соціальних програм, тобто відповідне до статі поведінка: мова, манери, одяг, жестикуляція та інше. Коли предметом дослідження стає соціальне відтворення ґендеру, зазвичай дослідники розглядають, як конструюється ґендер через інститути соціалізації, розподіли праці, сім'ї, мас-медіа.

Основні теми такого підходу - це ґендерні ролі і ґендерні стереотипи, гендерна ідентичність, проблеми ґендерної стратифікації і нерівності. Ґендер як стратифікаційна категорія розглядається у ряді інших стратифікаційних категорій (клас, раса, національність, вік). Ґендерна стратифікація - це процес, за допомогою якого ґендер стає основою соціальної стратифікації.

Розуміння ґендеру як культурного символу пов'язано з тим, що пів людину можна інтерпретувати не лише як соціальну категорію, але і як категорію культурно-символічну. Іншими словами, біологічна статева диференціація представлена і закріплена в культурі через символіку чоловічого або жіночого начала. Це виражається в тому, що багато не пов'язаних зі статтю понять і явищ (природа, культура, стихії, кольори, божественний або потойбічний світ, добро, зло і багато що інше) асоціюються з «чоловічим» або «жіночим» началом. Таким чином, «жіноче» і «чоловіче» несе в собі символічний сенс, причому «чоловіче» ототожнюється з богом, творчістю, світлом, силою, активністю, раціональністю і т.д. (відповідно, бог, творчість, сила і інше символізують маскулінність, чоловіче начало), тоді як «жіноче» асоціюється з протилежними поняттями і явищами: природою, пітьмою, порожнечею, підпорядкуванням, слабкістю, безпорадністю, хаосом, пасивністю і т. д., а ці явища, у свою чергу, символізують фемінність, жіноче начало. Класифікація світу за ознакою чоловічо-жіноче і статевий символізм культури відображають і підтримують існуючу ґендерну ієрархію суспільства в широкому сенсі слова.

Таким чином, поняття «ґендер» позначає, по суті, і складний соціокультурний процес формування (конструювання) відмінностей в чоловічих і жіночих ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках, і сам результат цього процесу - соціальний конструкт ґендеру. Важливими елементами конструювання ґендерних відмінностей є зіставлення «чоловічого» і «жіночого» і розподіл влади у відносинах між жінками та чоловіками.

Соціалізація – це шлях засвоєння людиною соціальних норм та цінностей культури суспільства. Ґендерна соціалізація виступає важливим елементом соціалізації в сучасних умовах, оскільки формує культуру жінок і чоловіків, визначає зміст та характер між статевих и внутрішньо статевих відносин [2]. Ґендерне виховання дітей та молоді як цілеспрямований процес формування ґендерного світогляду, гендерних ідеалів та цінностей, практичного досвіду між статевих стосунків виступає центром процесу ґендерної соціалізації [3, с. 30] .

До агентів соціалізації відносять сім'ю, групу ровесників, "значимих інших" (сусідів, друзів, батьків і т. ін.), освітні заклади, засоби масової інформації. Агенти соціалізації - це групи людей, що відповідають за засвоєння культурних норм і соціальних ролей. До агентів соціалізації відносять також інститути соціалізації - організації, що впливають на процес соціалізації та управління ним. Ґендерна соціалізація при цьому розглядається як процес наслідування, прийняття й відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх ґендерних ролей [4]. Особлива роль у процесі ґендерної соціалізації відводиться сім'ї, освіті та засобам масової інформації [5].

Первинна ґендерна соціалізація розпочинається в дитинстві, тому основним агентом в цей період виступають батьки, рідні, друзі [6]. В такому аспекті важливими є рівень загальної, педагогічної та гендерної культури батьків, характер виховання і відносин у сім'ї. Ціннісні орієнтації та поведінка батьків в сфері між статевих відносин та їх гендерні стереотипи безпосередньо формує уявлення дитини про розподіл репродуктивних та соціальних ролей між жінками та чоловіками. З точки зору фахівців існує декілька основних моделей між статевих відносин – традиційна (патріархальна), феміністична (сучасна матріархальна), демократична, егалітарна (партнерська, бархатна) [7, с. 5-7]. Не можна виключати і такі форми гендерних відносин як перехідна та змішана (мають ознаки та прояви традиційної, феміністичної та демократичної). Ґендерні трансформації в сучасному суспільстві передбачають зміну статусних позицій жінок та чоловіків у всіх сферах життя, зокрема в сфері сімейно-шлюбних відносин. Поступовий перехід до демократичних, партнерських стосунків у сім'ї означає зменшення і ліквідацію нерівності та дискримінації в сімейному середовищі [8, С.270-282]. Протиріччя, що як правило призводять до напруги і конфліктів, пов'язані з проявами гендерного дисбалансу між культурним і економічним статусом жінок – жінки мають освіту нарівні з чоловіками, але отримують меншу за чоловіків зарплатню, займають нижчі посади; між рівнем відповідальності, трудової завантаженості жінок і чоловіків – жінки навантажені подвійно професійною та домашньою працею, несуть основну відповідальність за догляд і виховання дітей та інш. [9, с. 357]. Результат розв'язання цих проблем може бути різним: від прийняття демократичної моделі в сімейних стосунках до конфліктів, що завершуються насильством та розлученням.

На жаль, частина дітей зростає та виховується в умовах неповних сімей (в більшості випадків з мамою без батька) або в сім'ях з нерідними батьками. В Україні спостерігається тенденція збільшення неповних сімей – в 2006 році такі сім'ї складали 20 % від загальної кількості домогосподарств з дітьми [10, с.142]. За таких умов досвід ґендерних ролей має обмежений чи недостатній характер, що призводить до прогалин в ґендерному розвитку особистості дитини. Такі діти часто не отримують повноцінного досвіду між гендерних стосунків, що може позначитись на формуванні їх ґендерної ідентичності, спричинити в майбутньому проблеми при створенні власної сім'ї та у вихованні ними своїх дітей.

З іншого боку, навіть у повних сім'ях є багато проблем, які негативно позначаються на ґендерній соціалізації дітей. Авторитарність виховання, насильство й жорстокість у сім'ї призводять до численних деформацій ґендерного розвитку, формують такі ґендерні ролі, в яких закріплюються традиційні ґендерні стереотипи, ґендерна нерівність та інші деформації в системі ґендерних

стосунків. Патріархально-традиційні уявлення про роль жінки в сім'ї та суспільстві найбільш поширені серед чоловіків, особливо старшого віку [11, с. 68-70]. Розподіл сімейних обов'язків у сучасних українських сім'ях, незважаючи на позитивні зрушення в суспільній свідомості останніх років, залишається здебільшого традиційним і передбачає, що жінки переважно повинні вести домогосподарство та виховувати дітей, а чоловіки – матеріально забезпечувати сім'ю [10, с.144].

За умов, коли в сім'ях відсутні або мінімальні психічна напруженість, конфлікти та прояви агресивності, панує атмосфера довіри та доброзичливості ґендерна соціалізація може відбуватись без особливих проблем та ускладнень. В конфліктних сім'ях навпаки – травмується психіка, формуються деформовані, неадекватні уявлення про гендерні ролі, а також зневажливе, вороже ставлення до протилежної статі [12, с. 320]. Психічна, фізична, сексуальна та економічна форми насильства можуть таким чином (через соціалізацію – передачу досвіду) відновлюватись і трансформуватись [13, с.6-7]. Тому боротьба з проявами насильства у сім'ях виступає актуальним напрямом ґендерної політики, ґендерного правового контролю, ґендерної освіти батьків [14, с.12-13].

Ґендерні ролі батьків - найперший зразок ґендерної поведінки для дітей, які часто будують власну гендерну ідентичність згідно з батьківськими моделями життя. В сучасних умовах на формування гендерної культури батьків та дітей збільшується вплив освітніх закладів та ЗМІ. Ґендерно чутливі підходи в освітніх програмах та інформаційних заходах мають поступово змінювати ідеологічні, символічно-ціннісні основи гендерних відносин як у суспільстві, так і в сімейно-шлюбних стосунках [10, с.177,186; 15,с.42-43]. .

Потрібно зазначити, що саме ґендерна просвіта є тим інструментом, за допомогою якого відбувається перелом патріархальних поглядів (гендерних стереотипів) на роль та призначення жінок і чоловіків у суспільстві. В такому аспекті залучення батьків в процес виховання дітей та молоді може розглядатись як форма, засіб впливу на ґендерну культуру батьків [16, с. 136-137]. Це може відбуватись у формі інформаційно-освітньої роботи під час батьківських зборів, проведення святкових заходів за участю вчителів, дітей та батьків та інших форм педагогічної роботи.

Модель патріархальної культури надає чоловікові широкий спектр можливостей для самореалізації. Однак в суспільстві відбуваються демократичні трансформації, що обумовлюють зміни поглядів щодо ґендерних ролей і відносин, розширення можливостей для жінок у суспільстві, для чоловіків – у сім'ї, вихованні дітей. З точки зору ґендерної культурної динаміки ми знаходимось в перехідному стані – формується новий сучасний тип гендерної культури. На даному етапі розвитку виникає необхідність демократичних гендерних змін засобами цілеспрямованої політики в сфері ґендерного виховання [10, с. 186-187].

Таким чином, можна стверджувати, що сім'я - це фундамент формування гендеру, ґендерної культури. Характер ґендерних стосунків, що склалися в сім'ї, ґендерні стереотипи панують у системі її уявлень про чоловічу та жіночу сутність, визначають зміст і результати процесу формування ґендерних ролей дітей, розвиток їх ґендерної ідентичності. Сім'я поряд з освітніми, виховними заклади та ЗМІ мають основний вплив та потенціал для формування сучасної ґендерної культури дітей та молоді, подолання традиційних ґендерних стереотипів в українському суспільстві.

Література:

1. Головащенко І.О. Становлення теорії ґендеру // Основи теорії ґендеру. – К., - 2004.- С.79-109.
2. Кобилянська Л.С. Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи. Проблеми освіти. – К., 2004. – Вип. 36. – С. 5-7.
3. Мельник Т.М., Кобелянська Л.С. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. – К, 2005.
4. Москаленко В. Особливості статево-рольової соціалізації в умовах трансформації суспільства// Соціальна психологія. – 2003 - №1. – С. 107-116.
5. Проблеми освіти. Науково-методичний збірник/ Кол.авт. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – Вип. 36. – 172 с.
6. Кікінежді О. Гендерне виховання змалку [// Дошкільне виховання. - 2006. - N2. - С. 3-6.
7. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект).-К., 1999.
8. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (науково-практичний коментар). – Харків, 2005.
9. Лавриненко Н.В. Гендерні відносини в родині// Основи теорії ґендеру. – К., - 2004.- С.354-384.
10. Гендерні перетворення в Україні.- К.,2007.
11. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К., 2003. - С.68-70.
12. Онишко Ю.В. Гендерне насильство в українській сім'ї. Реалії та шляхи подолання// Україна: розвиток ідеології гендерного паритету.- К.,2004.- С. 315-322.
13. Архипов В.І., Ковєшнікова Л.В., Недорєзова Н.В. Аналітичний огляд останніх досліджень з питань ґендерного насильства в Україні. – Донбас, 2008.
14. Кампанія Ради Європи боротьби з насильством проти жінок включно їз насильством у сім'ї . – К., 2006.
15. Гендерні ресурси українських мас-медіа:ціна та якість: практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ. – К.,2004.
16. Практическое руководство по внедрению гендерного похода. – Электронный ресурс Регионального центра ПРООН.- режим доступа: www.undp.org/europeandcis

ҐЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

БОЖУК
Олена Анатоліївна

КОТОЛУПОВА
Юлія Владиславівна

БОЖУК Олена Анатоліївна

Ґендерні аспекти перинатальної психології

Кафедра загальної та медичної психології і педагогіки,
студентка 6 курсу медико-психологічного факультету,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця
наукова кеівниця - доцент, кандидат психологічних наук
Тертична Н.А.

За останні десятиліття досягнення в області психологічної допомоги вагітним та породіллям стрімко зростають завдяки розробці, впровадженню в практику нових методів і методик роботи з жінками та сім'ями в цілому. Не зважаючи на це, не всі жінки звертаються за допомогою, а тим паче не всі подружні пари. Сучасне суспільство в певній мірі ще не готове прийняти той спектр психологічної допомоги, яку вже можна отримати в нашій країні (активно розвиваються перинатальні центри, психологічні консультації в акушерсько-гінекологічних закладах). Життя переповнене стресовими ситуаціями, а емоційний стрес при вагітності негативно впливає на перебіг вагітності та пологів. Все це обумовлює необхідність дослідження психологічного стану вагітних, бо до останнього часу вагітність розглядалась лише як власне фізіологічний процес, а якщо вже й з психологічними аспектами, то роль батька зведена нанівець. Для багатьох вагітних цей період наповнений переживаннями, що можуть ускладнити процес виношування дитини, перебіг пологів і наступні батьківсько-дитячі стосунки, перетворюючи їх на патологічні та деструктивні. Якість материнського життя відображається на дитині. Людське життя безперервне і кожна стадія розвитку є дуже важливою, всі стадії взаємопов'язані і невід'ємні від цілого, що представлене організмом з усіма функціями і рівнями: біологічним, психологічним, соціальним. Вагітна жінка та її дитина являються цілісною симбіотичною системою, яка існує не лише на момент виношування дитини, а й після пологів, тому вплив материнської установки починається набагато раніше до народження. Існує патологічний стереотип у суспільстві стосовно ролі батька в цій симбіотичній системі, йому зазвичай там просто немає місця. Багатьма дослідженнями доведено, що ще до народження дитина веде активне психічне життя. Відомо, що нервова система виникає дуже рано, лише головний мозок не завершує свого розвитку до народження. Активно функціонують рецептори, тому забезпечення чисто фізіологічних умов є замалим внеском від батьків, необхідно дещо більше. Позитивно впливають всілякі методи спілкування із малюком (тактильні, вербальні). Після народження та прикладання до грудей матері дитина заспокоюється, коли відчуває знайомий стукіт серця, тому що весь антенатальний період він супроводжував її існування. Таким чином, спілкування обома батьками з малюком в антенатальний період ініціює «завчасне» знайомство, тому після народження дитина впізнає голоси, схожі тактильні відчуття і входження у новий світ відбувається більш спокійніше. Діти, з якими під час вагітності спілкувалися мати та батько, є менш тривожні, у них краще сон та менше проявляються транзиторні стани.

Вагітність – це особливий стан, під час якого психіка жінки суттєво змінюється. Протягом дев'яти місяців майбутня мати переживає як фізіологічну, так і емоційну еволюцію. Всі думки зосередженні на дитині, що пояснюється впливом великої кількості гормонів, мета яких - забезпечити виношування і народження дитини , психологічного настрою жінки. З моменту, коли жінка дізнається про свою вагітність, змінюється її статус як в макро-, так і в мікро суспільстві. З моменту виходу до декретної відпустки вона вже не активний член соціуму, проте і не пацієнт, тому дуже

важко інтегрувати свій образ. Очікування дитини та її прихід у світ - подія, що стосується не лише медицини, вона несе в собі екзистенціальні, психологічні аспекти, що потребують розуміння, певного до них ставлення, а якщо цим нехтувати, то виникає загроза психічному здоров'ю особистості. В психологічному аспекті важливими є динаміка значущих ставлень вагітної і їх вплив на перебіг вагітності, пологів і ранніх взаємовідносин із дитиною. Поняття "ставлення", запропоноване Століним, передбачає найбільш інтегральний особистісний смисл, осмислення об'єкта ставлення в аспекті найбільш важливих родів діяльності. У якості значущих виступають ставлення до себе (особливо до свого тіла), до батька дитини, очікуваної дитини та власних батьків. Найбільш важливою діяльністю на даний момент є виношування дитини і підготовка до її народження. Визначення ставлень вагітної необхідне тому, що під час виношування дитини змінюються оцінки жінки щодо виділених об'єктів ставлень в плані їх успішності в даній діяльності. Необхідне визначення, чи впливає динаміка ставлень на перебіг вагітності, пологів і ранніх взаємовідносин із дитиною. Якість дітоцентрації в період вагітності зумовлюється впливом різних груп соціально-психологічних умов (вік, наявність шлюбу, дітей, умови роботи, задоволеність подружжям, ситуативна тривожність, тип емоційної реакції на дію стимулів навколишнього середовища). В цей період формується тип гестаційної домінанти. В попередніх опублікованих роботах за допомогою досліджень доведено, що тип гестаційної домінанти прямо пропорційно корелює із сприйняттям жінкою свого нового «Я»-образу (за вагітність жінка набирає мінімум 8 кг), задоволеністю шлюбом та стосунками із родиною. З цього випливає, що в суто біологічному аспекті жінка справляється із виношуванням дитини чудово і самостійно, проте включаючи психологічні аспекти є суттєвою роль сім'ї, особливо чоловіка. Таким чином, в перинатальній психології об'єктами є мати-дитина-батько-сім'я, а на сучасному етапі у підготовці до вагітності та пологів акцент стоїть лише на мати-дитя. Починають користуватися попитом курси для вагітних, де жінки здобувають підтримку від таких же жінок, їх зближують схожі страхи, питання та відповіді. Взаємопідтримка виливається у подальшому у формування цілих груп молодих мам, це формуються своєрідні психотерапевтичні групи. З'явилися також подружні курси по допомозі сім'ї перед пологами, де вчать аспектам гімнастики, масажу, правильного дихання, завдяки чому чоловіки більш глибоко розуміють всі процеси, що відбуваються у організмі вагітної та можуть надати необхідну допомогу як в допологовий період, так і під час пологів.

Більшість людей пов'язують пологи з муками, болем і стражданнями, проте з медичної точки зору це соціальний обман. Біль і муки – це наслідок непідготовленості до пологів, до яких необхідно готуватися ще до зачаття. А.І.Захаров вважає, що: "Більшість дітей, яких не чекали, в подальшому хворіють неврозом страху". Порушення перинатального розвитку можуть виникати як з причин фізіологічних, так і внаслідок негативних впливів материнських установок. Різноманітні соматичні ускладнення вагітності, такі як нудота, блювання, викидень чи передчасні пологи, можуть бути обумовлені психологічними факторами (внутрішньоособистісні конфлікти, підвищена тривожність). У нашій країні набули популярності «партнерські пологи», коли із роділлею знаходиться близька людина, найчастіше це чоловік. Завдяки такій практиці у жінки з'являється підтримка. Це дуже важливо, бо загальний час трьох періодів пологів складає у середньому 10-12 годин, а знаходитися одній серед медичного персоналу проти болю, страху та стражданням дуже важко. З іншої сторони відкриття для чоловіка таємниці народження є шляхом до розуміння дружини, створення неповторних відчуттів, бо він теж приймає участь у народженні малюка. Узагальнюючи можна сказати, що ретельна підготовка до зачаття, планування вагітності, взаємопідтримка під час виношування, відвідування школи молодих батьків, участь у пологах лише скріплює взаємини між подружжям, готує до появи нового члена сім'ї та прививає ніжні почуття, за допомогою яких створяться нормальні адекватні батьківсько-дитячі стосунки.

На основі вищевикладених фактів розроблені рекомендації для сімей, що очікують дитину:

o Відвідувати курси підготовки до пологів. Налагоджувати хороший психологічний контакт між подружжям.

o "Ми як батьки": батьки складають список того, що недозволено робити дитині і що необхідно від неї вимагати. Після необхідно помітити ті пункти, що існували у їхній батьківській сім'ї. Можна

розігрувати сцени з дитинства, керуючись отриманим списком. Продовжують роботу складанням власного списку життєвих цінностей та позицій, що хотілося б передати дитині. На цьому етапі дуже важливою є робота з сімейним простором, чи воно є спільним, чи існує два окремих, чи є в ньому місце для дитини. Завершують спільним малюванням батьків та дитини щодо уявного простору.

o Арттерапія. Вагітні жінки відкривають у себе таланти, про які раніше не здогадувались. Творча справа сприяє дородовому розвитку дитини, а матері – позбавитися від тривоги та страхів. Малювання, танці, вокал, в'язання та шиття не тільки покращать емоційний фон, але й допоможуть відчути нову соціальну роль, прийняти своє тіло. Залучення до творчих занять чоловіка збагатить емоційну сферу подружжя та скріпить їхні стосунки.

o Шопінгтерапія, яка допомагає скоригувати втрату контролю над власним тілом, позбутися страху перед дитиною (що я з нею буду робити?), ходячи по магазинам і готуючи "придане".

o Фототерапія, яка допоможе відчути більшу розкутість і пригадати ці прекрасні моменти у майбутньому.

o Намагатися наповнити стосунки з близькими ніжністю та гумором.

o Виконувати певні комплекси вправ, що сприяють підготовці до пологів. Якщо жінка знаходиться в депресивному стані, спершу намагатися скоригувати її стан немедикаментозними антидепресантами, а при необхідності медикаментозного лікування враховувати протипокази та побічні ефекти. Якщо жінка наполягає на знеболенні пологів, необхідно заздалегідь визначитися із вибором анестезії. При бажанні присутності близьких при пологах, потурбуватися про своєчасне прибуття їх до пологової зали.

o Навчитися розслаблятися за допомогою методів релаксації.

o Десенситизація: техніка, що спрямована на зниження чутливості до тривожних ситуацій. Навчання проводить психотерапевт шляхом визначення ситуацій, що викликають страх, і мислиннєвого переживання їх до повного відновлення емоційної стійкості.

o Моделювання: створення сценарію вдалого розвитку ситуації і закріплення цього досвіду в емоційній, сенсорній, кінестетичній пам'яті. Це на учіння дозволить тілу та психіці в складній ситуації пологів реагувати раніше засвоєним, сприятливим чином.

На теперішній час у зв'язку з переживанням демографічної кризи підвищення рівня народжуваності є задачею державного масштабу. Забезпечення майбутнього України здоровими поколіннями повноцінних дітей неможливе без врахування знань про унікальність процесу внутрішньоутробного розвитку і його впливу на все життя особистості, розробки на їх основі широкомасштабних державних програм щодо зміни в практиці ведення вагітності, пологів та соціального захисту материнства та дитинства. Необхідно активно впроваджувати інформування про особливості психологічної унікальності процесів перинатального розвитку та вагітності, заходи, що сприяють народженню здорових дітей, для підвищення рівня знань суспільства. Це можуть бути роботи як просвітницька психологічна, так і психотерапевтична з вагітними, розробка нових медичних технологій, соціально-просвітницькі програми для населення, що спрямовані на формування адекватних уявлень про перинатальний період та можливі наслідки внаслідок нехтування порадами фахівців. Акцентувати увагу необхідно на заходах, що допоможуть уникнути небажаної вагітності та попередити аборти, кількість яких зростає з року в рік. Материнство посяде чинне місце в системі цінностей сучасної жінки тільки тоді, коли жінка зрозуміє та відчує , що вагітність та материнство не є ригідною субстанцією, яка гальмує її власну активність, а навпаки, тільки сприяє її особистісному розвитку та відкриває невичерпане джерело радості та творчості. Необхідно створити такі умови, в яких жінка могла б почуватися повноправним вершителем змін, які з нею відбуваються.

Література:

1 Горбатов Д.С. Практикум по психологическому исследованию:Учеб.пособие.-Самара:Издательский дом “БАХРАХ-М”,2003.-272с.

2 Максименко С.Д. Загальна психологія:Навчальний посібник.-Київ-2004

3 Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Учебное пособие. – 5-е изд.- М.: МЕДпресс-информ, 2005.-432с.

4 Психологічний словник.За ред.член-кор.АПН СРСР В.І.Войтко.Київ:головне видавництво видавничого об’єднання ”Вища школа”.1982

5 Психосоматичний хворий на прийомі у лікаря. Б.Любан-Плоцца, В.Пельдингер, Ф.Крегер, К.Ледерах-Гофман.Київ-1997

6 Психотерапія під ред.Б.Д.Корвасарського.Питер-2002

7 Психологія життєвої кризи/ Відп. ред. Т.М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348с.

8 Рубинштейн СЛ. Основы общей психологии .-СПб.:Питер,2005-713с.:ил.-(Серия “Мастера психологии”).

9 Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов-СПб,:Речь, 2006, 352с

10 Ялом И. Дар психотерапии/Пер. с англ. Ф.Прокофьева.-М.:Изд-во Эскмо,2005.-352с.-(Практическая психотерапия)

11 Ялом И.Экзистенциальная психотерапия./Пер .с англ.Т.С.Грабкиной.-М.:Независимая фирма»КЛАСС»,2005.-576с-(библиотека психологии и психотерапии).

КОТОЛУПОВА Юлія Владиславівна

Психологічна специфіка уявлень про власний тілесний образ Я та тілесний образ Я ідеального партнера

Кафедра загальної психології, факультет психології
Таврійського Національного Університету ім. В.І. Вернадського
Студентка 5го курсу,
Таврійский Національний Університет ім. В.І.Вернадського
Віртуальна лабораторія технологій з гендерної та бізнес-освіти
наукова керівниця - доцент, кандидат психологічних наук,
Євдокімова Ю.А

Поняття «тіла» і переживаннь, пов'язаних із ним являється, мабуть, одним із найвживаніших слів у побутовому словарному запасі людини.

Проблеми, пов'язані зі сприйняттям власного тілесного образу Я виходять сьогодні на перший план. А самосприйняття перш за все залежить від сприйняття нашої тілесності іншими людьми та культурних стереотипів.

Статистика стверджує, що біля 1000 жителів Криму на рік змінюють свою зовнішність у кабінетах пластичної хірургії. Більшість із них – жінки, яких не вдовольняють їх любовні відносини. Це жінки, які сподіваються налагодити свое життя за допомогою прибирання справжніх або уявних недоліків.

Можна виділити два типу сприйняття відношення суб'єкта до свого тілесного образа Я:

1) образ тілесного Я завдяки відношенню з іншими, у порівнянні з нормами і стандартами соціального оточення;

2) образ тілесного Я завдяки відношенню до самосприйняття і розуміння сенсу свого існування незалежно від оцінок інших.

Приписування свому тілу деяких рис або ознак принципово не відрізняється від того, як людина наділяє ними оточуючих.

У такому разі, через змінення відношення особистості до образу свого тілесного Я можливо трансформування його відносин і до характеру самосприйняття в цілому, і до стратегій своєї поведінки в соціальному оточенні.

Психологічні теорії, які розглядають вибір шлюбного партнера, стверджують, що найважливішими в цьому відношенні можуть бути такі ознаки:

- вік,
- етнична приналежність,
- соціальний статус,
- рівень освіти,
- рівень інтелекту,
- зовнішність,
- сумісність біологічних ритмів.

На параметрах зовнішності мені б хотілося зупинитися докладніше.

Вагомість для усвідомленя особистого тілесного образу Я, безумовно, детермінована філогенетично закріпленими біологічними законами репродукції собі подібних, що склалися в процесі онтогенезу особистості соціально нормованими уявленнями про сексуальну орієнтацію. Кохання, яке походить з вірного вибору партнера, у певному контексті є адаптивним почуттям, що грає найважливішу роль у виживанні та репродукції людини. Відповідно, біосоціальні основи кохання до людей протилежної статі базується відповідно до феномену привабливості, здатності до виявлення репродуктивного потенціалу.

Етологія дає деякі пояснення впливовості сприйняття тілесності партнера. Так, наприклад,

чоловіче тіло з ознаками здоров'я для жінок може бути відчутним фактором сексуального сприйняття:

- візуального (візуалізація м'язів, розвиток яких характеризується рівнем тестостерона);
- тактильного (пружність і тонус м'язів);
- особливість рухів тіла (маскулінно-впевнених).

Це є показником не тільки абстрактного здоров'я, але й рівню андрогінності, вольові риси, енергії у боротьбі, фізичного і духовного потенціалу – параметрів ранговості, що займають належне місце у сексуальному сприйнятті чоловіків жінками.

Що ж стосується чоловічих уподобань, то етологічно доведено їх пильну увагу до співвідношення талія-стегна. За даними тестування 16 тис. чоловік, жінки з більшою різницею між розміром талії і стегон народжують дітей з вищими інтелектуальними здібностями, і самі демонструють кращі здібності, що очевидно, обумовлено не тільки спадковістю [11]. У жіночих стегнах містяться жирні кислоти певного зразка, які сприяють розвитку мозку матері, а в період вагітності і розвитку плоду. Таким чином, великі стегна містять важливі живильні речовини, які сприяють розвитку мозку і допомагають народжувати розумних дітей.

Виходячи з вищесказаного, вибір партнера, так чи інакше, направлений на знаходження «кращих генів», більш підходящих для даної людини у відтворенні потомства.

У проведеному мною дослідженні брали участь 76 чоловік віком від 18 до 31 року. З них 42 чоловіки (від 18 до 28 років) і 34 жінки (від 18 до 31 року). 56% опитаних - студенти очного відділення, 43% - працюють, і 1% - безробітні.

Представлені професії: архітектори, перекладачі, програмісти, психологи, працівники відділів продажу, студенти факультету інформатики, психології та правознавства.

Респондентам пропонувалося оцінити якості своєї зовнішності і якості зовнішності ідеального партнера. Для виявлення ставлення до власного тілесного образу Я використовувалася методика незакінчених пропозицій.

Діаграма розподілу відсоткового складу невдоволення певними якостями власної зовнішності у чоловіків і жінок.

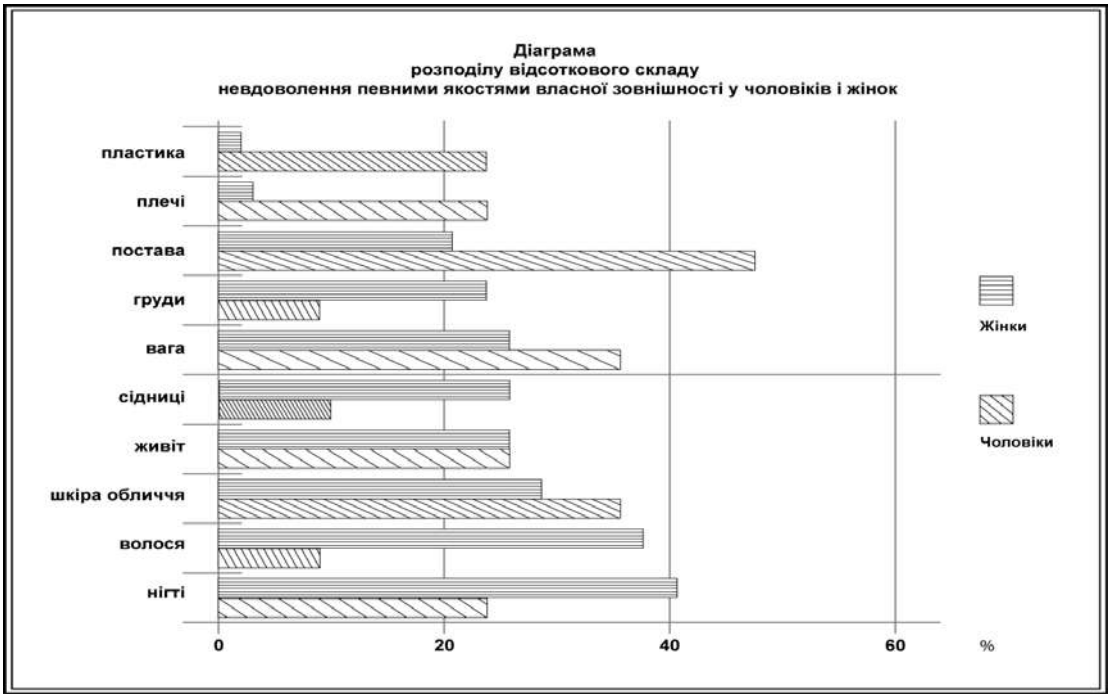

Якості, на які звертають увагу жінки під час вибору партнера:

1. Зріст - 76%
2. Погляд / накачаність рук / живіт / присутність, відсутність волосся на обличчі і тілі - 71%
3. Тембр голосу - 68%
4. Чистота волосся - 65%
5. Наявність усмішки / ширина плечей - 62%
6. Колір очей - 56%
7. Форма сідниць - 53%
8. Форма обличчя / форма носа / довжина волосся - 50%
9. Ширина грудної клітки / національність - 47%
10. Колір волосся - 44%

Якості, на які звертають увагу чоловіки під час вибору партнера:

1. Виразність очей - 86%
2. Розмір грудей / живіт - 83%
3. Наявність усмішки / присутність, відсутність волосся на обличчі і тілі - 81%
4. Округлість стегон - 78%
5. Довжина / колір волосся / гладкість шкіри / форма сідниць - 76%
6. Виразність талії - 71%
7. Форма носа / чистота волосся / ширина стегон / постава - 69%
8. Повнота губ - 67%
9. Колір очей - 64%
10. Національність - 62%

Так само була виявлена якась стереотипічність сприйняття образу жінки чоловіком і навпаки. Була відзначена велика толерантність жінок, як до своїх недоліків, так і до недоліків партнера. Однак, жінки частіше згадували в методиці незакінчених пропозицій спроби змінити себе і своє тіло. У той час, як чоловіки нижче оцінювали якості своєї зовнішності і рідше прагнули до самовдосконалення.

За результатами проведеного мною дослідження, соціум впливає на вибір партнера не менш ніж особистий досвід, про що свідчить сильна стереотіпічность сприйняття протилежної статі.

Зіставлення кількісних даних показало, що в сприйнятті тілесних образів Я як своїх, так і партнера у чоловіків і жінок існують відмінності. Для подальшого дослідження, щоб зняти свідомі надбудови культурних стереотипів я планую використовувати більшу кількість проективних методик, які дозволяють глибше зрозуміти причини вибору партнера людиною.

Література:

1. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004
2. Антонов А.И., Медков В.М. « Социология семьи» М. - 1996
3. Брайтигам В., Кристиан П., Рад. М. Психосоматическая медицина. М.: Гэотар Медицина, 1999
4. Витгенштейн Л. Заметки по философии психологии. — М.: 2001
5. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени — собр. соч., Т.1, М.: Логос, 1994
6. Кон И.С. Введение в сексологию. - М., 1988, с. 176-177.
7. Куттер П. Современный психоанализ. Введение в психологию бессознательных процессов С-Пб., 1997
8. Лаврова О.В. Глубинная топологическая психотерапия: идеи о трансформации. С-Пб.: изд-во ДНК, 2001

9. Ламберт К. Процесс индивидуации ¾ в сб. “К. Юнг и современный психоанализ”, хрестоматия по глубинной психологии, вып. 2, М., 1997
10. Лоуэн А. Любовь и оргазм. С-Пб, 1998
11. Любарский А.В. Женская полигамия: эволюционно-биологический подход Симферополь: Таврия 2008
12. Мэй Р. Любовь и воля. М: Ваклер, 1997
13. Никитин В.Н. Психология телесного сознания. М.: Алетейа, 1999
14. Николаева В.В., Арина Г.А.. От традиционной психосоматики к психологии телесности. // Вестник Московского университета. –1996.-№2
15. Петраков А.А. «Демографический мир семьи», Ижевск, 1988
16. Психиатрия, психосоматика, психотерапия. /К.П. Кискер, Г. Фрайбергер, Г.К. Розе, Э. Вульф -М.: Алетейа, 1999
17. Стюарт В. Хрестоматия по глубинной психологии. ¾ М., 1997
18. Социальная психология: диалог Санкт-Петербург – Якутск /Ред. В.Н.Куницына, А.Л.Свенцицкий. СПб., Изд-во СПбГУ, 2002. С. 114-119
19. Тайсон Ф., Тайсон Р. Психоаналитические теории развития. ¾ Екатеринбург, 1998
20. Фрейд А. Теория и практика детского психоанализа. М.: 000 Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999
21. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия // Психология бессознательного М, Просвещение, 1980 сс.382-424
22. Фрейд З. Я и Оно // Психология бессознательного М, Просвещение, 1980сс.425-439
23. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности М, АСТ, 2006
24. Хоманс Дж. Социальное поведение как обмен. – Современная зарубежная социальная психология. М., 1984. с. 83-91
25. Юнг К. Либидо и его метаморфозы. ¾ С-Пб., 1994
26. Юнг К. Тевистокские лекции. ¾ “Рефл — бук”, “Ваклер”, 1998
27. Alexander F., French F.M., Pollock G.N. Psychosomatic Specificity. -Chicago, 1968
28. Anderson P., Cross T. Body catheris and neurodermatitis // S. Сотр. Psychol. — 1963. — Vol.4. — № 1. — P.40-46. 10.Angelone A, Coolter N Heart response to neld longvolume // S Appl Physiol, 1965
29. Bossart J.H.S. Residential propinquity as a factor in marriage
selection// American Journal of Sociology 1982. 5.3
30. Brautigam W , Christian P Psychosomatische Medizine — 3 Aufl — Stuttgart Thieme, 1981
31. Irvin D. Yalom. Existential Psychotherapy. N.Y.: «Basic Books», 1980
М.: «Класс», 1999
32. Johnson T.W. Psychiatric aspects of dermatological diseases // S. Nat. Med. Ass., 1969
33. Luban-Plozza B , Poldmger W Psychosomatic disorders in general practice Basel Roche — 1974
34. Freud S. On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love, Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud, London, Hogarth Press, 1961, XI.
35. Garth E. The A Sexual Society, Center Diary, publ. by Center for the Study of Democratic Institutions 15, November-December 1966, p.43.
36. Schimel John L., «Ideology and Sexual Practices», Sexual Behavior and the Law, Springfield, Ill., Charles C. Thomas, 1965.
37. http://azps.ru/
38. http://lib.rus.ec//Genre/sci_psychology
39. http://psylib.org.ua/books/yalom01/txt06.htm
40. http://psy-wings.narod.ru/Library/May2.html
41. http://www.psdict.ru/34.php
42. http://vatlin.chat.ru/Rycroft_index.htm

ЖІНОЧІ СТУДІЇ

БЛЯШКО
Михайлина Михайлівна

ГНАТ
Юлія Валеріївна

НАГОРНА
Наталія Миколаївна

СМУК
Олена Іванівна

СТЕМПЕНЬ
Вікторія Леонідівна

БЛЯШКО Михайлина Михайлівна

Соціальний портрет «сучасної жінки» в Україні

студентка, факультет суспільних наук Ужгородського національного університету
наукова керівниця - ст.викладач Колодій М.М.

Жінка і політика, а вірніше – українська жінка та українська політика – тема, якою мало хто в Україні переймається на рівні аналітичних роздумів. На сьогодні важливість цієї проблеми говорить сама за себе, адже маємо величезну кількість суспільно-політичних проблем, розв'язання яких без використання жіночого потенціалу країни практично є неможливим. Адже жінки складають 54% населення України й без їх рівноправної участі в житті власної країни неможлива побудова демократичного суспільства. А демократизація та гуманізація суспільства не передбачає створення різних можливостей для реалізації особистості та самореалізації всіх людей незалежно від їх соціального походження, становища, національності, віку і статі! Справжня гуманізація передбачає переборення століттями пануючих традиційних поглядів на роль жінки у суспільстві, емансипацію всього суспільства та в решті-решт впровадження концепції «ґендеру» в усіх сферах суспільного життя [6, с. 19-22].

Застосування ґендерного підходу до аналізу соціокультурного життя суспільства дозволило виявити гендерну асиметрію нашого суспільства, виявити ціннісні установки, згідно з якими все, що визначається як чоловіче, поміщається в центр і розглядається як домінантне, а те, що визначається як жіноче, вважається другосортним і менш значним. Тому передбачається, що тільки «чоловік» репрезентує все «людство» й розмовляє від його імені; він же виконує і важливу для людства місію – підтримку орієнтації на пізнавальний та творчий тип ставлення до світу. Жінці ж відводиться лише світ емоцій та інтуїції.

Другою основою, на якій, власне, базується дискримінація жінок, виступає усталена система гендерних ролей, підґрунтям яких є передбачення поведінки, відповідної до статусу чоловіків та жінок у суспільстві. Механізмом, який забезпечує закріплення та трансляцію з покоління в покоління гендерних ролей, виступають гендерні стереотипи. Як глибоко вкорінені гендерні стереотипи в свідомості людей, показав дослід психологів. Батьки новонароджених дітей були опитані через добу після пологів (діти були підібрані так, що жодних видимих розбіжностей у фізичних показниках дітей – зріст, вага тощо – не було). Та батьки дівчаток змальовували їх як більш слабких, ніжних, тендітних, а батьки хлопчиків характеризували своїх дітей як сильних, великих та впевнених у рухах.

Тому, коли мова заходить про жінку у нас одразу спрацьовує культурологічний стереотип: берегиня домашнього вогнища, мати, продовжувачка роду. Це святі ролі жінки, вони були такими протягом тисячоліть і такими залишаються. Але у сьогоднішньому світі жінку вже давно не влаштовує суто домашня роль. Вона претендує - і небезпідставно - на роль значно активнішу. Жінки доводять, що їм цілком під силу займатися будь-яким видом бізнесової, економічної, державної, законотворчої діяльності.

Існує достатня законодавча база, що захищала би права жінок, але її треба змусити ефективно працювати. Те, що у нас порушаються чи ігноруються закони - проблема не лише жіноча.

Законодавчо не дискриміновані, жінки за рівних умов отримують меншу платню, їх у першу чергу звільняють. Маючи маленьку дитину, вони не можуть влаштуватися на роботу. Жінки втратили надію на те, що держава їх захищає. Більшість з них не довіряють уряду, парламенту, 81% впевнені, що не слід повністю довіряти політикам. У чому жінки знаходять опору ? В собі ! [1, с. 3-4].

Проте реальні шанси впевненої в собі жінки зробити вдалу кар'єру різко зменшуються залежно від висоти службового щаблю, на який вона претендує. Жінки - високі керівники - це, скоріше, дивина у нас, аніж правило. Досить низький відсоток жінок, які прагнуть робити кар'єру, можна пояснити двома причинами. Перша - в самих жінках, в їхній невпевненості у своїх силах. Друга причина - неготовність суспільства, перш за все чоловіків сприйняти позитивно жінку-лідера. Іншими словами, серед чоловіків існує стереотип щодо принизливості бути підлеглим жінки, хоча більшість із них визнає можливість останніх обіймати високі посади на підставі професійних здібностей. Отже постає завдання зміни цих шкідливих соціальних стереотипів, котрі, як і всі стереотипи, просто заважають жити.

Жінки не просто дають життя, вони можуть зробити його достойним, і не лише для себе. І питання ж сьогодні полягає не в тому, щоб «звільнити» жінку від дітонародження, а в тому, щоб надати їй право вибору і забезпечити можливість реалізації ще й інших її потенцій як повноцінної особистості та члена спільноти.

Де-юре все для неї створено: по-перше, Україна ратифікувала Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»[4, с.170], прийняла Конституцію, яка (ст. 24) гарантує рівність чоловіків та жінок незалежно від раси, віку, кольору шкіри, статі і т.д. А що це значить? А це значить, що Україна тим самим, взяла на себе зобовязання забезпечувати рівне для чоловіків та жінок право користуватися усіма економічними, соціальними, культурними, громадськими та політичними правами. Але ж де-факто жінка у нас надзвичайно завантажена – і своєю професійною діяльністю, і домашньою роботою, турботою про становище сім'ї. Жінка дбає про те, щоб виростити дітей гідними людьми і приділяє цьому дуже багато уваги. А натомість, що спостерігається? Неповага та дискримінація з боку чоловіків у всіх сферах життя - сім'ї, на роботі…(* 2/3 всієї праці у світі здійснюється жінками і тільки 1/3 – чоловіками; * 1/3 всіх грошей, які виплачуються у вигляді зарплат, припадає на жінок, а чоловіки отримують 2/3 всіх грошей; * 1% всього майна у світі належить жінкам, а 99% - чоловікам), в політичному житті.

«Жіноче питання» у політиці – одне з найбільш неоднозначних. З одного боку – незламний стереотип «політика – не жіноча справа», з іншого – жінки складають більше половини виборців [6, с.44].

Соціологічні дослідження стверджують, що жінкам-політикам не варто особливо розраховувати на жіночу частину електорату, яка звикла бачити захисниками своїх інтересів виключно чоловіків. Практика свідчить, що кандидату досить бути жінкою, щоб програти вибори.

Можна сказати, що сучасне українське суспільство керується формулою С. Моема: «Світ – це дім чоловіків, а дім – це світ - жінок». Ця нерівноправність спричинила цілий ланцюг негативних наслідків – чоловіки відсунули жінок на другорядні суспільні ролі, самі ж виявили свою неспроможність у першорядній ролі, вибрані для себе, це, в свою чергу, призвело до зневаги жінок у стосунку до чоловіків і до страхів, які чоловіки тепер відчувають. Вибудовується замкнуте коло, в якому немає «добрих і поганих», а всі однаково винні і однаково страждають.

Жіноче питання в політиці є питанням політичним, загальнонаціональним і вирішуватись має зусиллями всього суспільства. Тому говорити про жіноче питання в політиці як виключно жіночі проблеми буде, думаю, недоречним. Потрібно зробити все, щоб українська жінка не відчувала дискомфорт порівняно з чоловіками, щоб її проблеми були вирішені. А вона цього заслуговує [3, с.20].

У праці «Жінка третього тисячоліття» Антоніо Менеґетті стверджує, що настає епоха керівної ролі жінок у політиці. «Сучасний світ сприяє керівній ролі жінки», і лише від неї залежить, чи зуміє вона скористатися наданими можливостями. Перед самою жінкою стоїть завдання подолати свою амбівалентність, непослідовність, внутрішньо звільнитися від віковічних суспільних та культурних

табу, що тримають її в минулому. Чи встигне й українське жіноцтво «вскочити» у цей європейський експрес, значною мірою залежатиме від самих українських жінок-політиків, громадських діячок, просто від кожної із нас! Все ще лише розпочинається. Все ще попереду! Напрошується єдина настанова-формула, якою любить прощатись із співрозмовниками видатний український діяч, непересічна особистість Іван Дзюба: «Працюймо!» [2, с.144]. Краще сказати неможливо!

Література:

1. Барановський І. Жіночий рух міцнішає // Жіночий світ. – 2001. – ч.2(6). – С. 3-4.
2. Грабовська І., Кобелянська Л. Феномен жіночого політичного лідерства в Україні. – Київ, 2007. – 144 с.
3. Кобець О. Жінки сучасності // Жіночий світ. – 2002. – № 9. – С. 19-21.
4. Рівність жінок і чоловіків вУкраїні : Правові аспекти. – К.: «ПРООН», 2001. – 321 с.
5. Сніжко В. Роль жінки в українському суспільстві // Визвольний шлях. – 1998. - № 9. – С. 19-21.
6. Шевченко Н. Жіноче питання в політиці //УіЖ. – 2001. - № 6. – С. 43-45.

ГНАТ Юлія Валеріївна

Права жінок-правоохоронців та політика ґендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті

курсант 3-ого курсу слідчо-криміналістичного факультету Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

Процеси становлення гендерного паритету як складової державної політики викликали не тільки необхідність окремого вивчення стану дотримання прав жінок у правоохоронних органах, але й розробки відповідних заходів попередження порушення їх прав. Такі превентивні заходи, у свою чергу, потребують чіткого уявлення щодо проблем універсального характеру, притаманних для більшості поліцейських інституцій, в яких

працюють жінки.

У США та країнах Західної Європи дослідження наявних проблем жінок-правоохоронців були ініційовані на початку 1980-х років тенденціями гендерної рівності у сфері працевлаштування та кадрового менеджменту. Від самого початку вони були спрямовані на збільшення кількості жінок у підрозділах поліції, розробку моделей відбору жінок на різні посади, а також на подолання проблем, пов'язаних із адаптацією жінок до субкультури виключно чоловічого поліцейського колективу.

Серед досвіду американських поліцейських структур досить типовим з цієї точки зору є проект «Нове робоче місце для жінок» щодо залучення більшої кількості жінок на службу та профінансований у 1995 році Міністерством праці США для департаменту поліції м. Альбукерка (Нью-Мехіко). Зміст проекту є цікавим тому, що для його реалізації було розроблено нову стратегію залучення жінок до роботи в поліції і вже за два роки кількість жінок, що проходили службу в поліцейських підрозділах. [1, С. 41-43].

Для українських правоохоронних структур вказаний проект є цікавим з огляду на те, що зазначена стратегія базувалася на ретельному вивченні умов праці жінок-поліцейських та відповідним чином розробленому плані щодо нейтралізації виявлених недоліків. На підготовчому етапі були проведені опитування чоловіків та жінок, анонімні бесіди із поліцейськими керівниками та викладачами, проаналізовано увесь наявний статистичний матеріал. Як результат, основний акцент було зроблено на подоланні наступних блоків проблем.

Труднощі складання силових та швидкісних фізичних тестів, обумовлені специфікою жіночої анатомії. Хоча з 1972 року було встановлено єдині стандарти фізичної підготовки для жінок та чоловіків, практика довела, що встановлені стандарти не відповідають особливостям жіночої анатомії. Ситуацію було виправлено за рахунок змін у комплексі випробувань для жінок щодо фізичної витривалості; введення спеціальних тренувальних курсів, що дозволяють жінкам збільшити силу верхньої частини тіла та активний обсяг легенів..

Гнат Юлія Валеріївна, курсант 3-ого курсу слідчо-криміналістичного факультету Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім..Е.О.Дідоренка.

Женщины в полиции США. ГИЦ МВД России / Профессионал, 2000, №8, С. 41-43.

Додатково у навчальній програмі найбільш складні фізичні заліки були перенесені зі стадії вступного тестування на стадію випускних іспитів.

Проблеми використання прийомів самозахисту у реальній протидії злочинцям. Менший зріст та вага, схильність правопорушників зневажати жінок-поліцейських, існування певних складнощів при застосуванні зброї та фізичної сили роблять жінок-поліцейських потенційно уразливими, якщо вони опиняються у конфліктній ситуації під час несення служби. З огляду

на це Інститутом кримінальної юстиції США було запропоновано розробку спеціального навчального курсу для жінок-правоохоронців. Під час практичних занять цим курсом передбачається вироблення психологічної стійкості та впевненості, вміння тримати особисту дистанцію, а також таких специфічних для жінок навичок, як влучна стрільба та ефективне переслідування у туфлях на високих підборах, вміння проводити прийоми рукопашного бою у положенні лежачи, більш широке використання захватів та больових прийомів.

Непристосованість поліцейського обладнання для його використання жінками. До 33% жінок-поліцейських відмітили, що форма та спорядження, яка їм видається, хронічно не відповідають їх розмірам. Поліцейськими підрозділами були здійснені спеціальні заходи щодо придбання комплектів поліцейської форми значно меншого розміру, призначених для забезпечення жінок, комплектування патрульних машин та аптечок засобами жіночої гігієни, а також переобладнання частини приміщень, в яких раніше працювали виключно чоловіки, під жіночі роздягальні та душові кабіни. Окрему увагу було привернуто до можливості комплектування підрозділів вогнепальною зброєю та спеціальними засобами з меншими розмірами та вагою, що робить їх використання жінками більш ефективним.

Проблеми у кар'єрному просуванні через упередженість керівників-чоловіків. Враховуючи той факт, що на 2000 рік у США посади начальника поліцейського підрозділу посідали лише 123 жінки, було значно розширено представництво жінок у кадрових та відбіркових комісіях, розроблено чіткі методики проведення співбесід та оцінювання кандидатів на керівні посади, активно підтримується інститут офіційного наставництва для жінок.

Розповсюдження сексуальних домагань як негативного явища у робочому середовищі . Для нейтралізації проблем у цьому напрямку розроблені навчальні програми для керівників підрозділів, проводяться заняття з персоналом поліції та раптові перевірки на робочих місцях. До програми іспитів для підвищення по службі внесені питання протидії сексуальним домаганням та гендерної дискримінації.

Попри такий обсяг досліджень жіночих професіональних проблем в американській літературі досить слабким за розробленістю залишається питання ефективності поєднання служби в поліції з функціями жінок у сфері домогосподарства, соціально-побутових умов проходження служби.

Ці питання були більш характерними для публікацій, присвячених умовам праці німецьких жінок-поліцейських, які були вперше висвітлені у 1979 році за результатами дослідження, здійсненого фірмою «Форум-3». Під час вказаного дослідження були вивчені психологічні, соціальні, медико-біологічні та етичні проблеми, які зазвичай мають вирішувати жінки у поліції Німеччини. Водночас було висунуто аргументи на користь того, що саме жінки мають більш високий рівень компетентності у питаннях соціально-побутового плану, аніж їх колеги-чоловіки, оскільки значно швидше адаптуються до умов служби та проявляють більшу сумлінність.

Було встановлено, що при меншій фізичній силі жінки частіше за чоловіків вирішують конфліктні ситуації, в яких потребується втручання поліції, а також краще ведуть службову документацію. Дещо пізніше низкою досліджень було підтверджено, що найбільш ефективно жінки проявляють себе в роботі із підлітками, з потерпілими дітьми та жінками, при

вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають на побутовому ґрунті та у сфері групових спорів. Причиною цього є стиль роботи жінок-правоохоронців, якому більшою мірою

притаманні співчуття, терпеливість, уміння вислухати, значно нижчий рівень агресивності [2, С. 41].

На території Російської Федерації дослідження, присвячені проблемам служби жінок у силових структурах, не проводилися до 1998 року. Вперше ця тема стала окремим напрямком роботи після парламентських слухань «Жінки та Збройні Сили Російської Федерації» 13 квітня 1999 року. Не існувало також досліджень, які б узагальнювали зарубіжний досвід жінок-правоохоронців. З

1999 року починають з'являтися публікації за результатами досліджень процесу адаптації жінок в ОВС, рівня конфліктності стосунків між чоловіками та жінками, причин їх звільнення. Було також зафіксовано розповсюдженість сталих стереотипів стосовно найбільш доцільного використання жінок, згідно яких чоловіки вказували паспортну та кадрову служби, органи дізнання та слідства, експертно-криміналістичні відділи як найбільш «відповідні» для жінок місця працевлаштування.

У російських джерелах окремою темою проходить проблема змін у структурі професійної мотивації жінок в силових структурах. Відзначається, що на відміну від попередніх етапів масового приходу жінок до лав правоохоронців, сучасне збільшення жінок-рекрутів викликане не патріотичними почуттями, а низьким матеріальним рівнем російських сімей, відсутністю стабільних робочих місць. Соціальна активність жінок у сфері правоохоронної діяльності, таким чином, обумовлена не їх суспільно-позитивною мотивацією та самосвідомістю, а потребами більш нижчого рівню.

На відміну від сучасних західних поліцеїстів, російські дослідники приділяють більшу увагу правовому забезпеченню проходження служби жінками, оскільки вважають чинне законодавство таким, що не містить реальних гарантій соціального та правового захисту жінок-правоохоронців. Дослідки відзначають, що існуюча нормативна база не враховує таких необхідних аспектів, як поєднання жінками службових та сімейних обов'язків, особливостей їх залучення в екстремальних ситуаціях, складнощів у виробці бойових та фізичних навичок [4, С. 6].

Надання додаткових прав жінкам, на думку російських вчених, має свій сенс, оскільки є засобом зниження негативних наслідків фактичної нерівності. Стратегія надання цих прав при цьому переслідує не максимальне розширення їх обсягу в подальшому, а науково обґрунтоване виокремлення тих з них, що в силу суто біологічних причин можуть належати лише жінкам. Такий підхід базується на розумінні захисту прав жінок та вирівнювання їх правового статусу шляхом надання їм додаткових гарантій і підтримки, пов'язаних виключно з природними відмінностями між жіночою та чоловічою статтю.

В Україні ідея створення цілісної концепції правового регулювання діяльності жінок-працівників органів внутрішніх справ також підтримується рядом фахівців, які вказують на чисельні недоліки діючої нормативної бази,

6 Лапшина В.Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин-сотрудниц ОВД. // Вісник УВС, 1999, №8, С. 21-24.

Львова ІІ.М. Особливості правового регулювання служби жінок-працівників органів внутрішніх справ // Вісник УВС, 2000, №11, С. 283-287

яка є наслідком невдалих компромісів, непродуманих рішень, недоглядів і помилок законодавця.

Так, до 1999 року збереженню офіційної гендерної диспропорції сприяли правила вступу до навчальних закладів системи МВС, що обмежували кількість дівчат.

Порушуючи питання щодо негативних наслідків для здоров'я жінок, які поєднують функції материнства з безперервною виробничою працею, пропонується внести окремі розділи, присвячені питанням прийняття на службу до органів внутрішніх справ жінок та проходження ними служби в тих чи інших структурних підрозділах, а також розробити спеціальні норми, котрі б забезпечували охорону праці жінок-правоохоронців [5, С. 283-287].

Проте більшість вітчизняних напрацювань стосувалася вивченню проблем управлінського та соціально-психологічного плану, що дозволило визначити основні напрямки подальшої розбудови гендерних засад в діяльності ОВС.

Окремо було досліджено особистісні зміни жінок, які працюють під впливом таких специфічних факторів правоохоронної діяльності, як висока стресогенність, сувора регламентація індивідуальної поведінки та чітка субординація стосунків. У якості проблеми для подальшої розробки було визначено процес початкової професійної деформації. Результати здійсненого протягом трьох років психологічного вивчення курсантів зафіксували постійну позитивну динаміку різних видів агресивності у дівчат-курсантів внаслідок впливу міліцейської субкультури на особистість в процесі професійного становлення. Одночасно відзначено, що робота в підрозділах

ОВС підвищує рівень самооцінки жінок, стимулює їх подальшу професіоналізацію, надає досить широкі можливості для самореалізації.

Як недолік існуючої системи професіональної підготовки, вітчизняними джерелами відзначено відсутність спеціалізованих адаптаційних програм, спрямованих на допомогу жінкам з числа молодих фахівців в усвідомленні свого статусу та формальних обов'язків, засвоєння необхідних рольових позицій при вирішенні конфліктних питань.

Окремим завданням визначено запровадження спеціального навчання для персоналу ОВС неприпустимості дискримінації жінок та вивчення ситуації з сексуальними домаганнями до жінок на робочому місці.

Проведений аналіз наукових джерел дозволяє сформувати перелік питань, які наразі є найбільш проблемними в діяльності жінок-правоохоронців та об'єктом найбільш активної уваги фахівців у сфері поліцеїстики, прав людини та гендерних питань. У своєму скороченому варіанті він може виглядати наступним чином:

1. Проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками.
2. Протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок.
3. Дискусійність позитивного впливу наступних психофізіологічних особливостей жінок на якість виконання ними професійних обов'язків:
- більш високий рівень емоційності, самокритичності та комунікабельності;
- розвиненість інтуїції, емпатії;
- більш високий рівень виконавчої дисципліни;
- більша схильність до робочих стресів;
- менша залежність від шкідливих звичок (алкоголь, куріння);
- менша фізична сила;
- більш низький рівень агресивності.
4. Розрив, що існує між декларацією рівних можливостей та реальним рівнем дискримінації жінок.
5. Наявність проблеми сексуальних домагань на робочому місці.
6. Проблема адаптації до умов роботи у чоловічому середовищі.
7. Проблемні питання у сфері соціальної та правової захищеності жінок.

Я сподіваюсь, що врахування означених проблем стане в нагоді при реалізації державної політики в сфері забезпечення гендерної рівності, а також при формуванні відомчих програм попередження порушень прав жінок, до розробки яких запрошуємо усіх зацікавлених фахівців.

Література:

1. Женщины в полиции США. ГИЦ МВД России / Профессионал, 2000, №8, С. 41-43.
2. Щелкунова М.В. Организационно-правовые основы службы женщин в полициях зарубежных стран. Дис. канд.юрид.наук: 12.00.13. – М.: РГБ, 2003.
3. Романова В.В. Служба женщин в органах внутренних дел: правовые и организационные аспекты. Дис. канд.юрид.наук: 12.00.11. – М.: РГБ, 2007.
4. Львова І.М. Особливості правового регулювання служби жінок-працівників органів внутрішніх справ // Вісник УВС, 2000, №11, С. 283-287.
5. Лапшина В.Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин-сотрудниц ОВД. // Вісник УВС, 1999, №8, С. 21-24.

НАГОРНА Наталія Миколаївна

Жінки та жіноче питання в УСРР у 20-30-х рр. XX ст.: стан та перспективи ґендерних досліджень.

Асистент кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя

У контексті демократичних перетворень в Україні, формування громадянського суспільства та реалізації державою концепції гендерної політики на засадах рівноправності статей в усіх сферах суспільного життя досить актуальним є вивчення досвіду радянської влади у справі вирішення так званого «жіночого питання» і організації взаємодії на рівні жінка-держава у 20-30-ті роки XX ст. Адже, саме тоді закладаються ідеологічні підвалини радянського ескізу гендерної політики та здійснюються активні заходи щодо її реалізації.

Однак, нажаль, тематика феномену «радянського жіноцтва» ще не знайшла належного відображення у новітніх вітчизняних історичних, політологічних та соціологічних дослідженнях.

Принагідно зазначити, що сучасна українська історіографія питання гендерної системи епохи СРСР (УРСР) виглядає досить «бідно» у порівнянні з російською. Фактично недослідженими з позицій нових методологічних підходів, регіонального досвіду і національних особливостей на сьогодні залишаються: гендерна політика радянської влади в ідеологічній моделі та практичній реалізації; еволюція правового та соціального становища жіноцтва радянської доби; жінка в тоталітарному суспільстві, жіноцтво і репресії; фактори формування та сутність нової радянської ідентичності жінки; трансформація шлюбно-сімейних, сексуальних, побутових взаємовідносин статей, зміни гендерних ролей; повсякденність радянської жінки; селянка і радянська влада; жіноча проституція; процес соціалізації жінки, розвиток жіночої освіти, динаміка громадсько-політичної, виробничої активності жіноцтва; сутність конструкту жінка-держава-партія; оцінка уроків діяльності комуністів у руслі жіночої емансипації, гендерних перетворень, розвитку пролетарського жіночого руху; сутність «радянської емансипації» тощо.

Метою даної статті є загальний огляд вітчизняної історіографії питання гендерної політики радянської влади та соціального становища жіноцтва в УСРР у 20-30-х рр. XX століття.

Зазначимо, що українська радянська історіографія, починаючи з середини XX ст., представлена обмеженим колом монографій (переважно описового характеру), присвячених дотично вказаній проблематиці. Доцільно назвати в цьому контексті праці Більшай В., Тимченко Ж., Вітрук Л., Матвєєва Г., Данченко Н., Монастирського Є. та ін. В цей час робляться спроби наукового осмислення та узагальнення історичного досвіду країни рад у справі «повного розкріпачення» жіноцтва. Були підготовлені ряд кандидатських досліджень (близько 20) та наукових статей, спрямованих на висвітлення різних аспектів діяльності радянської влади по вирішенню «жіночого питання» в довоєнний період на матеріалах української республіки. До кола дослідницьких пошуків радянських істориків (переважно жінок) входили наступні проблеми: боротьба більшовиків за пролетарські жіночі маси, участь жіноцтва в революційних подіях та громадянській війні; сутність проекту та заходи радянської влади по досягненню рівноправності статей, еволюція правого та соціального становища жінки, роль Комуністичної партії у справі жіночої емансипації; основні форми, методи та напрямки спеціальної роботи більшовиків серед «відсталого загону робітничого

класу», діяльність відділів робітниць і селянок при партійних комітетах; залучення трудівниць до громадсько-політичного життя, виробничої активності; жіноча праця у промисловості та сільському господарстві, участь жінок у соціалістичному будівництві та їх вклад у побудову комунізму, розвиток жіночої освіти, жінка і культурна революція і таке ін.

Однак, всі ці дослідження виконані в рамках традиційної марксистської методології та надміру ідеологічно заангажовані. Автори вдаються лише до позитивних оцінок гендерної політики радянської влади та організації спеціальної роботи серед жінок. Даним працям характерне уславлення та возвеличення діяльності Комуністичної партії стосовно «визволення жінки» від тенет буржуазного ладу. Класовий підхід зумовив явне переваження у дослідженнях становища жінки-робітниці та її участі у суспільному виробництві. Можна сказати, що «класове» поглинуло «гендерне».

На жаль, на сьогодні в Україні не існує жодної фундаментальної монографії чи історичної розвідки, яка б системно й комплексно розкривала проблему досвіду вирішення «жіночого питання» та реалізації гендерної політики в УСРР у контексті загальносоюзної політики комуністичної влади, хоча б на кшталт робіт, що належать перу російських дослідниць Аракелової М., Айвазової С., Градскової Ю. [1]

Протягом 1990-х років розробка даної теми відбувалася в межах теоретичного аналізу питання «жінка і радянська влада», як наприклад, у роботах Богачевської-Хом'як М. [2], поодиноких відповідного змісту статей (радше тез виступів на конференціях) чи розділів колективних праць, де автори репрезентували узагальнююче бачення становища жінки у радянському суспільстві міжвоєнного часу та діяльності жіночого пролетарського руху [3].

Вивчення даної теми активізувалося в Україні лише останнім часом і ведеться переважно в рамках дисертаційних досліджень. Тому сучасний стан вивчення історії жінок доби УРСР можемо аналізувати поки що, переважно, тільки на основі апробацій результатів пошуку аспірантів чи докторантів у формі наукових статей, тез доповідей на конференціях.

Комплексно і досить ґрунтовно дослідженням проблем історіографії гендерних відносин та гендерної політики в радянській Україні 1920-30-х рр. займається історик Лабур О. [4]. До кола наукових інтересів дослідниці Орлової Т. також входить аналіз історіографічних аспектів сутності більшовицького проекту емансипації жіноцтва, проблематики «жінка і тоталітарний режим» тощо [5].

Проблему еволюції правового становища жіноцтва в УРСР у контексті міжнародного законодавства розробляє Бондаренко Н. [6]. Сутність гендерної політики радянської влади досліджує у свої працях Вороніна М. [7]. Висвітленням питання організації спеціальної роботи державно-партійних органів серед жіночого населення у 20-х рр., аналізом структури і основних напрямків діяльності українських жінвідділів, оцінкою їхньої ролі і місця у тогочасному громадському житті з позицій регіонального виміру займається Кушнір Л. та частково Арзуманова Т. [8]. Свої наукові пошуки у сфері історичного досвіду реалізації радянської політики щодо шлюбно-сімейних відносин та інституту сім'ї в соціалістичному суспільстві плідно веде Лахач Т. [9].

Грунтовні дослідження соціально-економічного становища робітниць і селянок української РСР наприкінці 20-х та у 30-х рр. XX ст. з використанням широкої джерельної бази здійснили Кривуля О. та Сапицька О. Ними з'ясовано: - неоднозначний процес залучення жінок до суспільної праці на підприємства важкої промисловості України під час проведення індустріалізації та незадовільне матеріально-побутове становище працівниць, як наслідок прискореного формування індустріальної держави; культурно-освітній рівень робітниць та позитиви процесу одержання жінками професійної кваліфікації; особливості праці робітниць на підприємствах та недосконалість соціальної політики щодо охорони їх праці, наявність дискримінації жіноцтва на підприємствах і статеву нерівність в одержанні зарплати; участь робітниць у соціалістичному змаганні та їх роль у суспільно-політичному житті; - аспекти життєдіяльності жінок-селянок, еволюція їх місця і ролі у суспільстві; механізми входження селянок у громадсько-політичну та соціально-економічну сфери життя в умовах докорінної трансформації сільськогосподарського виробництва; напрямки та обсяги використання праці сільських жінок; роль професійно-освітнього рівня селянок у формуванні

їх соціального статусу; мотиви праці сільських жінок, а також загальні та специфічні заходи з охорони їх праці у сільськогосподарському виробництві; рівень соціальної захищеності та якість медичного обслуговування; динаміку зростання і форми суспільно-політичної активності селянок, причини й рівень їхньої участі у селянському опорі радянській політиці примусової всеохоплюючої колективізації. Частково проблемами економічного становища селянок протягом 1930-х рр. займалися Булгакова А. та Мандрик Я. [10]

Особливості становлення та розвитку, форми вияву та репрезентації пролетарського жіночого руху радянської України в порівнянні із жіночим рухом західноукраїнського регіону у міжвоєнний період знайшли відображення у наукових працях Терещенко Ю. Серед напрямків її досліджень наявна проблематика формування нової радянської свідомості української жінки, конструювання владою гендерного ідеалу, моделювання жіночого образу у пресі та літературі Вже згадувана дослідниця Кривуля О. також характеризує процес виховання Комуністичною партією нового покоління «радянських жінок» та зміни субкультури жіноцтва у контексті більшовицьких соціалістичних перетворень, а філолог Міщенко О. здійснювала аналіз зображення жінки в українській прозі 20-30-х рр. ХХ ст. [11]

На основі нових методологічних підходів дослідження радянської доби, глибокого теоретико-концептуального аналізу джерельного матеріалу сучасні науковці роблять висновки про те, що протягом 1920-30-х років, насправді, радянській владі так і не вдалося вирішити «жіноче питання». Навпаки, жінки опинилися у важкому становищі через потрійне навантаження: суспільно-виробнича, громадська активність, праця вдома і виховання дітей. На юридичному рівні радянською владою було закріплено рівність статей, але в практичній реальності існувала дискримінація, яку здійснювала, перш за все, сама тоталітарна держава. Багато чого із ідеологічних постулатів більшовицького проекту «розкріпачення жінки» так і залишилося на папері, не будучи реалізованим. Таким чином, сучасними дослідниками здійснюється розвінчування міфу «емансипованої радянської жінки», яка досягла «повного та всебічного» рівноправ'я.

Явища модернізації суспільства у галузі статевого рівноправ'я мають суттєво актуалізувати проблему дослідження історичного досвіду розвитку концепції жіночого рівноправ'я та ролі жінок у поступі українського суспільства, особливо протягом ХХ століття. Розгляд питання суспільного впливу жіноцтва через призму історії дасть змогу уникнути багатьох помилок на сучасному етапі розбудови нашої держави. Об'єктивне дослідження історичного шляху формування суспільно-політичного статусу жінки є на разі актуальним для сучасних та майбутніх поколінь жінок та має бути практичним внеском до формування державної концепції забезпечення та реалізації прав і свобод людини в Україні. До того ж, активні дослідницькі пошуки в руслі «жіночої історії» з використанням нових методологічних підходів дозволять українській історіографії перейти на новий рівень осмислення взаємодії статей в історії – до ґендерної історії.

Література:

1. Аракелова М. П., Басистая Н. П. Женщины России: опыт истории. - М, Звездопад, 2000. – 154 с.; Аракелова М.П. Государственная политика в отношении женщин Российской Федерации в 20-е гг.: опыт организации и уроки. - М.: РОССПЭН, 1997. – 369 с.; Градскова Ю. “Обычная” советская женщина - обзор описаний идентичности.- М.,1999; Айвазова С.Г. Русские женщины в лабиринте равноправия (очерки политической теории и истории). - М.: Русинов, 1998. – 405 с.

2. Богачевська-Хом’як М. Білим по білому. Жінки в громадянському житті України 1884-1939. Київ. «Либідь». 1995. – 424 с.; Її ж. Жінки в радянській Україні // Україна. Наука. Культура. К., 1991. – Вип. 25.; Її ж. Жіночі організації та комунізм // Нескорена Берегиня. Жертви московсько-комуністичного терору ХХ століття / Упоряд. Б. Гордасевич, Г. Гордасевич. – Торонто-Львів, 2002. – с. 7-19.

3. Стефаненко Л. Жіноцтво України у довоєнний період // Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні.Монографія / Під загальн. ред. Л.О.Смоляр. - Одеса, 1999.- С.130-137; Мовчан О.М. Жіночі організації / Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І.Ф. Курас та ін. – Т. 3. – К.: Генеза, 2002-2003. – с. 317 – 328; Чадаєва К. Ю. Роль і місце жінки в українському суспільстві 20-30-х років ХХ ст. // Жіночий рух в Україні: історія і сучасність. Міжнар. наук.-метод. конф. Одеса, 27 – 29 жовтня 1994: Тези доповідей. – с. 88 – 90; Омельчук М. Жінки в Радянській Україні // Там само – с. 153 -154; Моравська Л.В. Жінки-політв’язні // Там само – с. 96 - 97.; Гулько Я. Жіночі долі – пісня Українська (про долю української жінки, що перебувала в сталінських таборах) // Людина і світ. – 1991. - № 8.

4. Лабур О.В. Історіографічний абрис гендерних відносин в Україні: Монографія. – К.: КНУБА, 2007. – 107 с.; Лабур О.В. Трансформація гендерних відносин в Україні (1917 – 1939 рр.): вітчизняна історіографія проблеми // Університет: історико-філософський журнал. – 2007. - № 2. – с. 61 – 69; Лабур О.В. Гендерна складова трудової політики в Радянській Україні (20-30-х рр. ХХ ст.): історіографія проблеми // Університет: історико-філософський журнал. – 2008. - № 4. – с. 69 – 77; Лабур О.В. Радянська історіографія про «звільнення жінки» в Україні 20-30-х рр.: перетворення ідеї в догму // Сторінки історії: збірник наукових праць. – Вип. 28 / Відп. ред. Н.Ф. Гнатюк. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009; Лабур О. Історіографічні аспекти взаємовідносин гендеру і націотворення в Україні // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Вип. 6. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – с. 59 – 65.

5. Орлова Т.В. Більшовизм про звільнення жіноцтва: сучасні історіографічні оцінки // ”Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. Випуск 22. - К., 2009; Орлова Т. В. Радянський тоталітаризм і жіноцтво в контексті історіографії // Український історичний журнал. - Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. - №3. - с.184-198; Орлова Т.В. Жінка і сім’я за радянських часів: історіографія проблеми // Соціальна історія. – 2008. - № 1. – с. 139 – 145.

6. Бондареко Н.О. Розвиток прав жінок УРСР: національний та міжнародний аспекти (1917-1991): Автореф. дис…. канд. юрид. наук. – Х., 2004. – 21 с.

7. Вороніна М.С. Гендерна політика більшовиків на Київщині в першій третині ХХ ст. // Сторінки історії: збірник наукових праць. – Вип. 28 / Відп. ред. Н.Ф. Гнатюк. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009; Вороніна М. С. Еволюція жіночої політичної активності на тлі революційних змін у Харкові // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. - Вип. 31 .- Історія та географія. – Х., 2008.

8. Кушнір Л. В. Діяльність жіночих рад Донбасу (1920-1933 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: - Донецьк, 2009. – 20 с.; Арзуманова Т.В. Громадсько-політичне життя в УСРР та РСФСР в першій половині 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалах Харківської і Воронезької губернії): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Х., 2005. – 19 с.

9. Лахач Т.О. Сутність змін та перетворень щодо інституту сім’ї в Україні протягом 1917-1922 років // Наукові праці: Науково-методичний журнал. - Т. 104. Вип. 91. Історія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім.. Петра Могили, 2009. – 192 с. – с. 61 – 67; Лахач Т. О. Ведення книг реєстрації актів громадянського стану в перші роки радянської влади // Наукові праці історичного факультету

Запорізького державного університету. Вип. XIX. - Запоріжжя: Просвіта, 2005. - 428 с.

10. Кривуля О. О. Жінки та індустріалізація в Україні (1929-1938 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Луганськ, 2004.- 20с.; Сапицька О. М. Сільські жінки України в умовах підготовки та проведення колективізації (1928 - середина 1933 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук. - Луганськ, 2007. — 20с.; Булгакова А.В. Спогади очевидців про економічне становище селянок України в умовах колективізації сільського господарства і голодомору 1932-1933 рр. // Сторінки історії: збірник наукових праць. – Вип. 28 / Відп. ред. Н.Ф. Гнатюк. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009; Мандрик Я. Становище сільських жінок України у 30-ті роки // Жіночий рух в Україні: історія і сучасність. Міжнар. Наук.-метод. конф. Одеса, 27 – 29 жовтня 1994: Тези доповідей. – с. 98-99.

11. Кривуля О.О. Вплив жіночих делегатських зборів 1919 – 1932 рр. на формування субкультури радянських жінок-городянок в Україні // Історичні записки. Збірник наукових праць. - Вип. 20. част. 1. – Л.: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2008; Кривуля О.О. Революціонізування світогляду жінок Радянської України у вихорі більшовицьких утопічних моделей конструювання людського життя у 20–і роки XX ст.: теоретичне осмислення проблеми. ”Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. Випуск 19. - К., 2009; Терещенко Ю.В. «Нова радянська жінка» в Україні в 1920-х рр.: ідеальний образ // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Випуск 32. Історія та географія. – Х., 2008; Терещенко Ю.В. Інститут делегаток як організаційна основа радянського жіночого руху в Україні в 1920-х – на початку 1930-х рр. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. - № 822. Випуск 10. – Х., 2008. - с. 119 – 129; Міщенко О. І. Проблема зображення жінки в українській прозі 20-30-х років XX століття: Дис...канд.філол.наук: 10.01.02 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1993. — 185 л.

СМУК Олена Іванівна

Роль жінок у національно-визвольному русі на Західноукраїнських землях у першій половині XX ст.: гендерний аспект

магістрантка ТНПУ ім. В. Гнатюка
наукова керівниця - канд. псих, наук,
доцент Сіткар В. І.

Національно-визвольна боротьба кожного народу становить стрижневу основу його національної історії. Визвольні змагання відображають глибоко повчальний зміст і є своєрідною історичною пам'яттю, в якій закарбовуються суспільно-політичні ідеали, світоглядні орієнтири, духовно-практичний досвід поколінь на шляху до незалежності.

В 2009 році ми відзначили 125-річчя українського жіночого руху, 95-річчя заснування і початку бойового шляху Українських Січових Стрільців, 80-річчя з дня створення Організації Українських Націоналістів (ОУН), які відіграли важливу роль в українському національно-визвольному русі, в боротьбі за соборну українську державу.

Нове бачення участі і ролі українського жіноцтва у національно-визвольному русі нашого народу крізь призму гендеру, нове прочитання та розкриття маловідомих і забутих сторінок національного історичного буття жінок і чоловіків, є особливо актуальними проблемами у євроінтеграційному вимірі, що потребує ґрунтовного наукового дослідження. Саме це і зумовило вибір теми нашої наукової розвідки „ Роль жінок у національно-визвольному русі на Західноукраїнських землях у першій половині XX ст.: гендерний аспект».

Роль жінок у національно-визвольній боротьбі на західноукраїнських землях у першій половині XX століття і зокрема, гендерний аспект жіночого руху частково розглядається у працях перших теоретиків і практиків українського жіночого руху - Н. Кобринської, С. Русової, Х. Алчевської, І. Блажкевич, М. Рудницької, М. Возняка, а також сучасних дослідників цієї проблеми, зокрема М. Богачевської-Хомяк, М.Дядюк, О.Маланчук-Рибак, В. Агєєвої, М. Мудрої, Б.Савчука, у спогадах самих учасниць національно-визвольних змагань тощо [2; 5; 6; 8; 9; 10; 11; 12]. Проте узагальнюючих праць, які б висвітлювали роль українського жіноцтва у національно-визвольній боротьбі на західноукраїнських землях у першій половині XX ст. (участь в УСС, УГА, УВО, ОУН та УПА), а тим більше розкривали гендерний аспект цієї проблеми, немає. Тому нами поставлені завдання :

- проаналізувати зростання ролі жінок у національно-визвольній боротьбі, особливості розвитку українського жіночого руху, руйнування гендерних стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у національно-визвольних змаганнях;
- розкрити гендерні аспекти участі жінок у діяльності УСС, УГА, УВО, ОУН та УПА;
- висвітлити основні функції та види діяльності, які найчастіше виконували жінки на різних етапах національно-визвольних змагань на українських землях у першій половині XX ст.

З цією метою опрацьовано доступну літературу про участь західноукраїнського жіноцтва у національно-визвольній боротьбі, виявлено і проаналізовано близько 2000 коротких біографічних даних про жінок - активних учасниць боротьби за волю України, які віднайшли у цій літературі, матеріалах періодичних видань, а також в документах, що зберігаються у фондах Державного архіву Тернопільської області. У фондах ДАТО № 3205 - Щоденник І.О. Блажкевич.т.1. Жінки на бойовій лінії; № 231 - Інформації, доповіді польських органів поліції про діяльність ОУН в

Тернопільському воєводстві за 1934 р.; №№ 3432 та 3472 - Колекція документів та матеріалів про визвольні змагання ОУН - УПА , в тому числі

нещодавно знайдений т.зв. «Озернянський архів», в якому міститься багатий джерельний матеріал щодо ролі жінок у національно-визвольному русі, який ще й досі не опрацьований дослідниками.

Гендерний аналіз участі жінок у національно-визвольному русі першої половини ХХ ст. показав, що, починаючи з Першої світової війни, постійно мінялися стереотипи про гендерну роль жінок досягалася рівність чоловіків і жінок на право участі у ньому. Якщо цісарський уряд забороняв жінкам брати участь в австрійській армії і зобов'язав розпустити жіночу чоту (33 чол.), створену активістами українського жіночого руху Ольгою Бессараб та Оленою Степанів у складі Українських Січових Стрільців, то в Українській Галицькій армії жінкам уже не забороняли брати участь, але й їх не закликали в ряди безпосередніх учасників бойових дій, вважаючи, що це не жіноча справа. Молоді жінки вливалися в бойові лави УГА лише завдяки своїй ініціативі, наполегливості і почуття обов'язку перед Батьківщиною.

У міжвоєнний період до участі в діяльності УВО на теренах Західної України, а згодом в ОУН та УПА уже закликали брати участь жінок нарівні з чоловіками у боротьбі проти окупантів рідної землі. В «Інструкції по пропаганді» ОУН знаходимо звернення до українського жіноцтва: «Українська жінко! Борися за те, щоби завоювати для себе державу. Будь всюди і завжди сміливою, гордою дочкою свого народу» [3]. Окрім ідеологічного підґрунтя це звернення базувалося на тій практичній підставі, що ще до початку Другої світової війни в діяльності ОУН жінки брали активну участь. Так аналіз фонду 231 ДАТО «Інформації, доповіді польських органів поліції про діяльність ОУН в Тернопільському воєводстві за 1934р.» показує, що майже 40% серед підозрюваних окупаційною владою в діяльності українського підпілля становили жінки [1]. Серед учасників Варшавського і Львівського процесів (1935-1936) - політичного суду над членами ОУН, які отримали різні строки ув'язнення, були Дарія Гнатківська, Катерина Зарицька, Марія Кос, Віра Свенціцька, Галина Недзвецька та ін. [4, с.510].

В Статуті ОУН зазначалося, що «членом ОУН може стати кожний українець та українка». Отже, Статут ОУН передбачав уже їх гендерну рівність.

На противагу західному жіночому руху, який акцентував увагу на рівноправності жінок в політиці та освіті, українські жіночі організації відстоювали рівність у праці та громадському житті. Велику роль у цьому, на думку лідера західноукраїнського жіночого руху Мілени Рудницької відігравала українська мати («мати Батьківщини, мати свого Народу») [9, с.204], яка була не тільки берегинею сім'ї, але й творцем національної культури: «В основу українського жіночого руху лягло переконання, що українська жінка рівною мірою відповідальна за сучасність і майбутність України, що і чоловік. Лягла віра, що жінка має не тільки в родині, але і в суспільності, в житті свого народу і цілого людства дуже важні, специфічні завдання» [9, с.114]. Таким чином, «модерний» фемінізм М.Рудницької, виходячи з особливої природи жіночої духовності, акцентував (на відміну від загальноєвропейського етапу феміністичного руху) не права жінок, а їх обов'язки, добровільно взяту на себе "велику відповідальність за долю нації» [6, с. 27].

Марта Богачевська-Хом'як, вказуючи на відсутність феміністичних підвалин у найпоширеніших жіночих об'єднаннях, зазначала, що «жодне з визначень фемінізму - від найліберальнішого до найрадикальнішого - не можна прикласти до українського жіночого руху тому, що воно одне з перших застосувало в повсякденному житті прагматичний фемінізм» [6, с.19]. До речі, подібні думки висловлювала і Олена Теліга. В статті «Якими нас прагнете?» авторка, прагнучи «відшукати тип жінки, найбільш відповідний добі», приходить до висновку, що українська жінка «хоче бути Жінкою. Лише такою жінкою, що є відмінним, але рівновартісним і вірним союзником мужчин в боротьбі за життя, а головне - за націю» [13, с.38]. Таким чином, український жіночий рух черпав свої сили з національної ідеї та був практичним за своєю суттю.

Отже, з одного боку, можемо говорити про певну емансипацію українських жінок, які свідомо вступали в лави збройних формувань Українського Січового Стрілецтва, Української Галицької армії, Української Військової Організації, Організації Українських Націоналістів та Української

Повстанської Армії, нарівні з чоловіками вели боротьбу за національне визволення, тобто вони не вбачали статеву відмінність чи біосоціальні (стереотипізовані) ролі жінки та чоловіка перешкодою для участі жінок у національно-визвольному русі.

З другого боку, беручи участь у визвольних змаганнях українців, демонструючи справжній патріотизм і самопожертву, жінка завжди залишалася жінкою, вірною подругою чоловіку, берегинею сім'ї.

Слід зауважити, що прийнято розрізняти феміністичний та жіночий рухи. Феміністичний рух означає громадську активність в сфері суспільних відносин на певному ідеологічному ґрунті або феміністичній ідеології. Жіночий рух тяжіє до реалізації плану дій, важливих для жінок в конкретній сфері життєдіяльності, запровадження практичних змін заради втілення певних ідей в життя: «Рух може орієнтуватися на зміну структури гендерних відносин, а може діяти, виходячи з існуючих гендерних ролей. В першому випадку він буде названий феміністичним, в другому -- просто жіночим» [10, с.12].

Звичайно ж, в Україні жіночий рух розвивався здебільшого під впливом західноєвропейського, але мав свої особливості. Українські жінки, заперечуючи важливість фемінізму, підтримували жіночий рух в питаннях освіти жіноцтва, залучення його до розвитку національної культури, рідної мови [7, с. 284-285].

Перша світова війна і післявоєнний соціально-економічний розвиток глибинно розхитали стереотипи поділу виробничої та військової діяльності на сфери чоловічу і жіночу, а також поділу професій за статевою ознакою. Мабуть, вперше в історії масштабною частиною війни стала глобальна мобілізація тилу та окупованих територій, що зробило і чоловіків, і жінок майже рівною мірою водночас жертвами і учасниками воєнних дій. Масове залучення жінок до виробництва, тилового забезпечення фронту, перекладання на їхні плечі майже цілковитої відповідальності за родину і дітей змінили не лише усталені суспільні уявлення, а й психологію та самооцінку жінок. Щоправда, ці зміни відбувалися еволюційно, у напруженому протистоянні з силою інерції консервативних стереотипів. Потрібні були десятиріччя для утвердження простої істини: жінка, як і чоловік, має право на суспільну та громадянську рівність, а у воєнний час і рівну участь у бойових діях.

Проте це не означає, що жінки, вступаючи в ряди борців за національне визволення, чітко уявляли собі, якою повинна бути їх роль у цій боротьбі. Хорунжа УСС, чотар УГА Олена Степанів - перша українська жінка в Австро-угорській імперії, яка зголосилася до військової служби, висловила в одному інтерв'ю такий погляд на справу: «Загал жіноцтва не уявляв собі ясно свого завдання ні перед листопадом 1918р., ні в листопадових днях. Ми не були вповні свідомі того, яку властиво роботу повинні робити жінки під час війни, ми над тим не застановлялися, цього не обговорювали, ані не ставили собі ясного пляну»[11, с. 145]. Погляд на справу завдань жіноцтва під час війни викристалізувався серед жінок тільки згодом. Не фронтова служба зі зброєю в руках, а служба у військових тилових установах, щоб звільнити боєздатних чоловіків і таким чином збільшити кількість фронтовиків - ось так визначало тоді українське жіноцтво своє місце в боротьбі за незалежність[11, с. 370].

Проведений нами аналіз участі жінок у національно-визвольній боротьбі показує: що із сотні жінок, які служили в УГА, майже 65 % перебували у санітарних частинах, близько 15 % - у розвідці, понад 18 % - у канцеляріях, на пошті, на кухнях і лише одиниці брали безпосередню участь у бойових діях.

Уже в ОУН та УПА 10-15 % жінок безпосередньо із зброєю в руках боролися із окупантами рідної землі, близько 5- 10 % - були станичними окремих населених пунктів, керівниками різних підрозділів ОУН - УПА, понад 30% служили розвідницями, зв'язковими, кур'єрами, решта виконували функції лікарів, медичних сестер , санітарок, служили в організаціях Українського Червоного Хреста, які активно діяли на західноукраїнських землях (підрахунки проведені нами - О. С.).

Отже українське жіноцтво брало на свої плечі поряд з чоловіками усі тяготи війни. І хоч їх було ще небагато у процентному відношенні до усіх вояків-мужчин, проте важко сьогодні переоцінити роль і заслуги жіноцтва в ході національно-визвольної боротьби українського народу в першій

чверті XX століття.

Звичайно, «у війни не жіноче обличчя», але коли доля народу вирішувалася у ході бойових дій, коли національно-визвольна боротьба набувала всенародного характеру, жінки бралися за зброю разом з чоловіками і уславили себе героїчними подвигами в бойових діях, проявили на ділі гендерну рівність.

Література:

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф.231, опис 1, спр.895.
2. ДАТО, ф. 3205, оп. 1, спр. 4.
3. ДАТО, ф. 3472, Оп. 1. спр. 49
4. ДАТО, ф. 3432, оп. 1. спр. 28,
5. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. – К., 2003. – 320 с.
6. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. – К., 1995. – 424 с.
7. Говорун Т.В. , Кікінежді О.М. Гендерна психологія: Навчальний посібник. – К.: «Академія», 2004. – 308 с.
8. Дядюк М. Політизація українського жіночого руху в Галичині: 1921–1939 рр. – Львів, 2002.
9. Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької. Упорядник Мирослава Дядюк. – Львів, 1998. – 844 с.
10. Маланчук-Рибак О. Іделогія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний аспект: Монографія. – Чернівці, 2006. – 500 с.
11. Українська жінка у визвольній боротьбі (1940-1950). Біографічний довідник / Упорядник Мудра М.П. Випуск 1. Львів: Світ, 2004. -192 с.
12. Українки в історії / за ред. В. Борисенко. – К..: Либідь, 2004. – 328 с.
13. Червак Б. Олена Теліга. Життя і творчість.-К., 1997.-64 с.

СТЕМПЕНЬ Вікторія Леонідівна

Громадсько-політичне жіноче лідерство в Україні: теоретичний аспект

Студентка 4 курсу спеціальності «Соціологія», Волинський національний університет імені Лесі Українки
наукова керівниця - доцент кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки
наукова керівниця - Ярош Оксана Богданівна, кандидат політичних наук

Погляд на розвиток політичної активності жінок видозмінює звичний образ «суспільного» чоловіка та «приватної» жінки. Найбільш ранні роботи, присвячені жінкам у політичних елітах, досліджували боротьбу проти майже повного ігнорування жінок. Як стверджувала Кілпатрік, основним результатом цих досліджень став висновок: «Найбільш важливим результатом даного дослідження є те, що жінка-політик існує». Спеціалісти з теми «жінки і політика» намагалися зробити жінок-політиків помітними не лише як індивідуумів, але й як організовану колективну силу.

У силу того, що громадсько-політичне лідерство в Україні ще й досі не є поширеним явищем, ми поставили собі за мету вивчити теоретичні аспекти цього суспільного явища, з'ясувати вікові особливості лідерства жінок, задіяних у сфері громадсько-політичних організацій. У нашій науковій розвідці ми опираємося на дослідження, за опитувальником С. Бем для вивчення маскулінності-фемінінності, методика „Цінностних орієнтацій» М. Рокіча; методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, що проводилося на виборці загальною кількістю 32 особи.У подальшому її було поділено на групу 1 - дівчата-лідери громадських організацій (середній вік - 20,8 років) та групу 2 - жінки-лідери (середній вік – 40,9 років) у рівному співвідношенні. Статистичне оброблення отриманих результатів проводилася непараметричним методом порівняння за допомогою U-крітеря Манна-Уітні.

Пріоритет різної гендерної соціалізації як пояснюючого принципу різної політичної участі жінок та чоловіків дозволив пояснити, чому мало жінок займають державні виборні посади. Стримуючий ефект гендерної ролі, як показали дослідження М. Лі, проявлявся в наступному: 1) страх дискримінації за ознакою статі; 2) обов'язки догляду за маленькими дітьми (фактор, що стримує дуже небагатьох чоловіків); 3) уявлення про підходящі та непідходящі для жінок ролі, згідно з якими перебування жінок на офіційних посадах розглядалося як непідходяще для жінок. Як це відзначила Кілпатрік, традиційні погляди на роль статей були головним обмеженням, що заважало жінкам претендувати на посади.

Коли у політичній сфері суспільства наявні нечисленні жінки, це лише підкреслює їх появу там як винятку, зумовленого збігом сприятливих обставин їх особистісного розвитку. У вітчизняних розмислах про жінку та політику ця тема звучить дуже часто, формулюючись як питання, часто від жінок-політиків: Якщо я змогла це зробити, то що заважає досягти цього ж і іншим (жінкам)? Як характеризувала цю ситуацію Б. Керрол, «Все ще спостерігається значна увага до соціалізації сексуальної ролі з її неявною тенденцією «звинуватити жертву» ... і перенести на жінок тяжкість зміни гендерних ролей, не змінюючи системи, яка потребує саме цих моделей секс-ролей, винагороджуючи тих, хто з нею змирився, та караючи тих, хто кидає їй виклик» (Керрол, 1979).

В 1980-х відбулася зміна акцентів у працях, присвячених гендерним аспектам еліт, зокрема в поясненні питання про переважну відсутність жінок серед державних посадових осіб. Від переважного вивчення гендерних обмежень відмінної соціалізації вчені перейшли до вивчення

функціонування самої політичної системи як фактора, що пояснює нечисленність жінок серед політичних посадових осіб (Керрол, 1985, Дерсі, 1987, інші).

В цілому, емпіричні дослідження поведінки жінок як на рівні мас, так і на рівні еліт висунули ряд вимог до того, що вивчається політологами та як це ними робиться. Використовуючи перспективи жінок як висхідну точку аналізу політики, дослідники засумнівалися в домінуючих політологічних концепціях. Подальші дослідження, здійснені з жіночої перспективи, зокрема спрямовані на розкриття уявлень жінок про те, що таке політика, виявили й інші цікаві факти.

Так, одна з перших таких робіт, здійснена Д. Фолкс, що опитувала білих жінок-активісток із різним політичним досвідом, показала розбіжності між політичними світами та відповідними уявленнями, належними жінкам, з одного боку, та домінуючими концепціями політики – з іншого. Жінки-політики визначали політику, як сполучну ланку між особистою та суспільною сферами людського життя.

Бачення політики жінками-активістками, так чи інакше торкаючись теми влади, включає в себе також теми утворення та пробудження (політичної) свідомості, що доволі рідко включаються до концептуальних побудов сучасної політології, розглядаючись зазвичай в рамках такої субдисципліни, як політична психологія.

Зацікавленість ґендерним аспектом лідерства у сфері державного управління є закономірною у зв'язку з тим, що зайняття керівних посад у цій, як і в будь-якій іншій сфері сучасної людської діяльності, вже досить тривалий час є доступним як чоловікам, так і жінкам. Формально так воно і є, але фактично, крім законодавчого аспекту, необхідно вирішити проблему сприйняття людини на керівній посаді в державному управлінні, перш за все, як спеціаліста, а вже потім - як представника певної статі, особливо, якщо історично подібна діяльність була цій статі непритаманною. Т. Бендас відмічає, що процес фемінізації управлінської діяльності відбувається по-різному в Європі, США та пострадянських республіках, а отже, не можна застосовувати вже здобутий досвід розвинених країн без адаптації його до історичної та культурної специфіки окремо взятої країни. До цього можна додати, що, на відміну від країн Заходу, в радянському минулому України та Росії жінкам була надана юридична можливість займати керівні посади, хоча й існував соціальний тиск, який примушував їх обирати традиційні шляхи самореалізації.

В Україні традиційно склалося так, що і поняття лідерства, і така сфера діяльності, як державне управління, сприймаються людьми як суто «чоловічі». З цього випливають твердження, що «політика - не жіноча справа», «жінці, для того, щоб стати успішним керівником чи політиком, необхідно прийняти на себе маскулінну модель поведінки, а від цього вона перестає бути «справжньою» жінкою».

На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях в основному перебувають чоловіки, які й формують політику держави. О. Скнар припускає, що жінка-політик зможе більш компетентно оцінити проблеми жінок, а також у сфері соціальних питань та внутрішньої економіки, з практичними проявами яких жінки стикаються у зв'язку з покладанням на себе традиційних ґендерних ролей. Так само політику чоловічої статі простіше репрезентувати інтереси чоловіків як природно близької йому соціальної групи. «...Жіноче лідерство вибудовується не по одному, а принаймні одночасно по двох векторах: загальнолюдському і власне жіночому. Щоб стати лідером, жінка повинна довести чоловікам і жінкам, що вона краща за них у виконанні соціальних ролей і функцій загального значення і довести, що вона ближча за інших жінок до ідеалу «жіночого». Ідентичний механізм лежить в основі формування і розвитку «чоловічого» лідерства» . Оскільки кожен конкретний політичний лідер не може однаковою мірою враховувати проблеми всього населення через відсутність відповідного ґендерного досвіду, набуває актуальності проблема пропорційної представленості в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі .

Багато авторів порушували питання про те, чому жінки представлені в управлінській сфері в настільки незначній кількості, особливо серед вищих керівних посад. Наприклад, у Німеччині вони займають тільки 25% управлінських позицій, у Швейцарії – 28%, у Великобританії – 33% та в Австралії – 43% (статистика Міжнародної організації праці й ООН) . Навіть за таких, здавалося б,

значних цифр, спостерігається тенденція до того, що чим вищими стають посади, тим меншими – шанси побачити там жінок. За даними Головного управління державної служби України, станом на 2004 р. жінок-керівників першої, другої та третьої категорії було 7,8%, 19,1% та 33,8%. У 2005 р. – 13,8%, 23,8% та 36,1%. У 2006 р. – 14,6%, 22,99% та 38,09% відповідно .

У законодавчому органі України частка жінок-депутатів дорівнює 8% . Сьогодні представники чоловічої статі знову переважають чисельно, становлячи понад 80% учасників виборчих змагань і залишаючи жінкам 19,4% місць. Окремо слід сказати про ті місця, які дістаються українським жінкам у виборчих списках. Наприклад, у списку КПУ дві жінки входили у першу десятку, серед перших 100 осіб списку виборчого блоку «Наша Україна» можна нарахувати лише сім жінок. Семеро жінок налічується в першій сотні виборчого списку БЮТ. Схоже, що навіть сучасний є ще більш віддаленим від «ґендерної рівності», ніж минулі. Історія українського парламентаризму в ґендерній площині має свої виразні особливості. Зокрема, за радянських часів (в 1980-1985 рр.) частка парламентарів жіночої статі загалом становила 36% .

Ми можемо спостерігати певні позитивні тенденції зростання частки жінок-управлінців на вищих керівних посадах, але при цьому варто поставити запитання: «Який стиль лідерства є характерним для цих жінок?». Можна припустити, що задля досягнення успіху, вони зосереджуються на маскулінній поведінці, щоб мінімально протиставляти себе більшості.

Сьогодні в Україні існують жінки-лідери, особистість яких сформувалася під час ще Радянського Союзу, в умовах відповідних соціальних лідерських структур, та дівчата, формування лідерських якостей яких припадає вже на період незалежності України, на час побудови демократичного, громадянського суспільства на засадах політики гендерної рівності. Зрозуміло, що ця різниця буде впливати як на лідерській стиль, так і зумовлювати можливі міжгенераційні конфлікти у сфері жіночого лідерства .

Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що дівчата мають більш виражену фемінінність, а жінки – маскулінність. У ціннісних орієнтаціях для групи 2 (жінок-лідерів) характерні життєва мудрість (зрілість думок і здоровий глузд, досягненні життєвим досвідом), здоров'я (фізичне і психічне), цікава робота, краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві), матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів), старанність (дисциплінованість), непримиренність до недоліків у себе та в інших, ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі), чуйність (дбайливість).

Для групи 1 (дівчата-лідери) властиві наявність хороших і вірних друзів, суспільне визнання (пошана оточуючих, колективу, товаришів по роботі), сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів, тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами), вихованість (хороші манери), освіченість (широта знань, висока загальна культура), широта поглядів (уміння зрозуміти чужий погляд, поважати інші смаки, звичаї, звички).

Різниця в показниках локусу контролю була знайдена тільки за шкалою інтернальності у сфері невдач. Згідно з цією шкалою, жінки виявилися екстернальними, а дівчата -інтернальними. За шкалою інтернальності відносно здоров'я і хвороби обидві групи піддослідних мають екстернальній тип контролю. За шкалами загальної інтернальності, інтернальності у сфері досягнень, виробничих відносин, міжособових відносин інтернальності в сімейних відносинах піддослідні мають показники інтернального типу контролю.

Отже, у результаті проведенного дослідження ми приходимо до наступних висновків:

1. За соціальним рівнем маскулінності-фемінінності дівчата мають більш виражену фемінінність, а жінки – маскулінність. Це пов'язано з наявними в українському суспільстві соціальними конструктами мужності-жіночості, які сформувалися в умовах переходу від радянської гендерної моделі до національного варіанта прозахідної гендерної моделі. Жінки, виховані в радянські часи, щоб стати лідерами в державі, де усі є рівними, мали відмовлятися від жіночих якостей. Проголошувалися формальна гендерна рівність і соціальне партнерство чоловіків і жінок у радянському суспільстві.

2. Показники в ціннісній сфері свідчать про сформовані центральні принципи, навколо яких інтегруються індивідуальні й соціальні цінності жінок і дівчат-лідерів. Ці принципи виявляються в життєвих цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших проявах особистості. Це підґрунтя для

розвитку лідерських якостей, будування свого особливого стилю поведінки. Виходячи з результатів дослідження, можна говорити про те, що жінки оцінюють себе адекватніше, ніж дівчата.

3. Рівень суб'єктивного контролю для лідерів жіночої статі є інтернальним, окрім шкали інтернальності відносно здоров'я і хвороб. Це свідчить про те, що жінки-лідери й дівчата-лідери не несуть в певній мірі відповідальності за своє здоров'я, а під час хвороби сподіваються на одужання в результаті дій інших людей, переважно лікарів, перекладаючи тим самим на них відповідальність. За шкалою інтернальності в сфері невдач жінки є екстернальними, а дівчата – інтернальними.

4. Згідно соціального рівня маскулінності/фемінінності дівчата фемінні, а цінності, які вони собі приписують, можна зарахувати до маскулінних. Тому можна сказати, що дівчата-лідери обирають для себе ненатуральний, невластивий для них стиль поведінки. Вони можуть, наприклад, приписувати собі всю відповідальність за невдачі, показуючи оточуючим, що вони нібито вчаться на своїх помилках, вони є правильними лідерами. Цю обставину можна назвати феноменом інфляції лідерства.

5. Розбіжності у маскулінному та фемінному стилях лідерства не завжди можна поляризувати. Кожен з них включає в себе сильні та слабкі сторони. Лідер, який займає керівну посаду, має чітко усвідомлювати, яким саме стилем він користується загалом та в певних робочих ситуаціях зокрема. Каммінгз пропонує лідерам застосовувати індивідуальні тестові методики з метою визначення власних рис характеру та стилю поведінки.

6. Найбільш поширеним є питальник С. Бем, який пропонує перелік з 60 прикметників, що визначають особистість як носія маскулінних чи фемінних якостей.

7. Досі недостатньо дослідженими залишаються такі моменти, як поширеність маскулінного стилю лідерської поведінки серед жінок, які займають керівні посади у сфері державного управління, особливо в Україні. Необхідно зібрати дані, які допоможуть виявити закономірності між стилем лідерської поведінки (маскулінної, фемінної чи андрогінної) та успішністю керівника в галузі, яка традиційно вважається «чоловічою». Ймовірно, чим ближчою до типово маскулінного стилю буде поведінка як чоловіка, так і жінки-лідера (політика або керівника в структурі державної служби), тим ефективнішою буде його/її робота за оцінками колег та керівництва.

Література:

1. Бендас Т.В. Психология лидерства: гендерный и этнический аспекты: Автореф. дис... д. психол. н. – СПб., 2002.
2. Кісь О. Андроцентричний дискурс в соціальних науках // Філософсько-антропологічні студії (Спецвипуск). – К.: Стилос. – 2001. – С. 43-59.
3. Гайденко В. Поворот к феминистской эпистемологии: постнеклассика – феминизм – наука. – Сумы: Университетская книга, 2003. – 174 с.
4. Женщины в истории: возможность быть увиденными: Сб. науч. ст. / Под ред. Чикаловой И.Р. – Минск: БГПУ им. Максима Танка, 2001. – 320 с.
5. Дюби, Жорж, Перро, Мишель. К вопросу о методологиях: рассказывая историю женщин // Гендерные исследования. – 2004. - № 12. – С. 101-112.
6. Здравомыслова, Елена, Темкина, Анна. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. – 2000. - № 11.
7. Ильин В. Социальное неравенство. – М.: Институт социологии РАН, 2000.
8. Келли, Джоан. Социальные отношения полов и методологическое значение истории женщин // Женщины. История. Общество. Сб. науч. тр. – Вып. 2. – Тверь: Тверской государственный университет, 2000.
9. Серегина И.И. Профессиональная карьера // СОЦИС. – 1999. - № 4. – С. 78-81.
10. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в XX столітті // Культурологічний часопис «ї». – 2000. - № 17. – С. 22-30.
11. Чухим, Наталія. Проблематика статі: виникнення та генеза // Основи теорії Гендеру. На-

вчальний посібник. – К.: К.І.С. – 2004. – С. 30-79.

12. Шведова Н.А. Гендерный подход как фактор политической культуры // Гендерный калейдоскоп. – М., 2001. – С. 271-291.

13. Скнар О.М. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження // http://politicon.iatp.org.ua/tpgs/sknar2.htm.

14. Татенко В.О. Гендерне виховання лідерських якостей у молоді.

15. Тищенко Ю. Виборча статистика 2006 року // Українська правда. - 2006. -31 січня (http://www.pravda.com.ua/news/ 2006/1/31/38224.htm).

16. Політика у трьох актах: Жінок не вистачає. Партії приватизують владу. Для чого використовуються списки виборців? // http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=11 70924273.

17. Оцінка співвідношення чоловіки/жінки в контексті ґендерної політики: Статистичні дані щодо державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з урахуванням співвідношення чоловіки/жінки (станом на 31.12.2004 р., 31.12.2005 р., 31.12.2006 р.) // http:// www.guds.gov.ua/control/uk/publish/categ ory?cat_id=35714.

18. Мюллер, Урсула. Пол и организация: долгие дебаты и актуальные тенденции // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1999. – Т. 2. - № 2. – С. 111-131.

19. Мельник Т.М. Гендер як компонент громадської думки // Рівність жінок і чоловіків: світові тенденції та українські реалії. – К.: Просвіта, 2001. – С. 23-39.

20. Мельник Т.М. Гендерна політика в Україні. – К., 1999. – 92 с.

21. Константинова В.Н. Женщины и проблемы политического лидерства // Женщины и социальная политика: Гендерный аспект / Институт социально-экономических проблем РАН. – М., 1992. – С. 107-117.

22. Кэррол С. Дж., Зерилли Л.М. Гражданское общество и правовое государство // Общественные науки и современность. – 2001. - № 6.

23. Гаташ В. Жінка і політика II http://www. zn.kiev.ua/nn/show/367/32769.

ВПРОВАДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТУ

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

РАКОВА
Лариса Нігматівна
ШУЛЬГА
Марк Анатолійович

СЕРВАЧАК
Анастасія

СИТАР
Оксана Володимирівна
СВЕТОВА
Наталя Борисівна

ТАДАЄВА
Анастасія Вадимівна
РАССКАЗОВА
Ольга Ігорівна

ЛЯШЕНКО Олександра Миколаївна

Актуалізація ґендерної освіти в регіонах Україні

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

На сучасному етапі розбудови демократичної держави в Україні одним із вагомих за-вдань освіти є сприяння формуванню демократичних цінностей, принципів рівності і людя-ності у суспільстві. Заклади освіти покликані навчити учнів розпізнавати передсуди і дис-кримінацію за ознакою раси, етнічного походження, статі, релігії, віку, непрацездатності і класової належності, які існують в суспільстві, і протистояти їм.

Актуальність проведення гендерних досліджень на сучасному етапі визначається держа-вною метою – напрямок подолання гендерної асиметрії в українському соціумі та інтеграція на міжнародну площину. В умовах демографічної кризи та зростаючої дестабілізації сім'ї, у світі ак-центовано. Піднімається питання гендерних ролей та стереотипів, які вважаються пріоритетними та, в значній мірі, визначають державну політику, зокрема наказом від 10.09.2009 N 839 «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту» на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. N 1834 (1834-2006-п) «Про за-твердження Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільст-ві на період до 2010 року» з метою впро-вадження ґендерних підходів в освіту .

До цих пір в загальноосвітніх навчальних закладах України робилися лише несміливі кро-ки щодо руйнування ґендерних стереотипів у вигляді Уроків гендерної грамотності. За-значений урок, покликаний зробити внесок в утвердження в середовищі учнівської молоді та серед до-рослих світогляду, позбавленого гендерних упереджень і забобонів, спрямований на подальшу демократизацію навчально-виховного процесу, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в демократичному українському суспільстві При цьому в регіонах України будь-які ініціативи щодо подібних заходів відсутні.

XX століття було часом значних змін у становищі жінки в загальносоціальному контекс-ті і суттєвого прогресу у царині людських прав жінок. Уже в першій чверті сторіччя після довгих років боротьби за свої політичні права жінки багатьох країн, у тому числі наші співві-тчизниці, вибороли право обирати та бути обраними у вищі владні структури. І це був тільки початок завоювань. На черзі була боротьба за зміни у ставленні суспільства до статусу жінки взагалі, перегляд ролі жіноцтва в основних сферах життя, в тому числі в освіті й науці.

Стан наукової розробленості теми дослідження свідчить, що залучення жінок як до осві-тнього процесу, так і до діяльності в системі освіти зумовило зростання кількості досліджень щодо роз-ширення їхніх прав у набутті високого освітнього рівня (Н.Де Вітт, С.Розен, М.Н'юкомер, М.Лайон, К.Девіс, Х.Роуз). Проте й досі відсутні всебічні порівняльні дослі-дження з цього питання. Для західних вчених ця тема представлена переважно в двох напря-мках: правовому, як складова прав людини (І.Дебле, Дж.Мертус та ін.), та психологічному - з точки зору взаємин між статями (О.Вейнінгер, Є.Барш та ін.). В радянські часи переважно вивчались аспекти порушення прав жінок в сфері праці. Нині в СНД гендерні дослідження проводяться у різних напрямках. Але погодимося

з думкою пані Давидюк О.О. про те, що, позитивно оцінюючи результати досліджень, викладені у вітчизняній та зарубіжній літерату-рі, все ж зазначимо, що в цілому системне наукове осмислення складної та багатоаспектної проблеми щодо ролі освіти як інструменту відтворення гендерних характеристик, формуван-ня сучасних соціально-професійних орієнтацій жінок – перебуває лише на початковому ета-пі. (Навіть незважаючи на те, що на авторському сайті професора Едуарда Афоніна http://afonined.livejournal.com/146060.html наведено перелік публікацій, що налічує 130 біб-ліографічних джерел з питань гендрної рівності, причому переважно українською мовою).

При цьому, як зазначається в огляді «Становище українських жінок в освіті та науці» відповідно до ст. 53 Конституції України жінки мають однакові з чоловіками права на доступ до освіти та одержання документів про освіту в навчальних установах усіх категорій. У вищих навчальних закладах з різними формами навчання незалежно від форм власності жінки мають рівний з чоловіками доступ до навчальних програм, іспитів, однакової кваліфі-кації, викладацьких кадрів, навчальних приміщень, обладнання та устаткування рівної якості, отримання стипендій, інших видів матеріальної допомоги на одержання освіти.

Тільки за останні роки було прийнято низку документів, спрямованих на активізацію участі українського жіноцтва в дослідницькому та академічному процесах. На виконання Указу Президента України “Про підвищення соціального статусу жінок в Україні“ і згідно з “Національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та впровадження гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки” Міністерством освіти і науки України розроблені заходи (розпорядження МОН від 07.06.01 р. № 63-р), якими передбачено більш широке залу-чення жінок до активної участі в усіх сферах освіти, сприяння розкриттю їхніх інтелектуаль-них і творчих можливостей, проведення просвітницьких заходів, розроблення інформаційно-методичних матеріалів з питань збереження та зміцнення здоров’я жінок. Також передбачено розробити програму підтримки молодих учених з метою забезпечення реалізації рівних мож-ливостей жінок і чоловіків у науковій діяльності, започаткування проведення щорічного кон-курсу на кращу наукову працю жінки-науковця тощо.

І треба зазначити, що жінки України активно використовують можливості для реалізації свого інтелектуального потенціалу, які надає їм держава. Взагалі, освіта як професійна дія-льність належить до таких соціальних сфер, в яких жінки становлять переважну більшість – 74% загальної кількості працюючих. Чисельність жінок-педагогів переважає як у закладах дошкільної освіти (повністю жіноча сфера), загальноосвітніх школах, так і у вищих навчаль-них закладах. Проте у школах та вузах серед керівного складу переважна більшість – чолові-ки, так само як і в органах управління освітою. Так, майже усі ректори державних вищих на-вчальних закладів III-IУ рівнів акредитації – чоловіки.

На жаль, свіжі статистичні дані слугують не на користь гендерної рівності в регіонах України. Поглянемо лише на Схід України. До речі, далеко не всі статистичні звіти відбива-ють гендерний аспект щодо безробіття. Так, за даними державної служби зайнятості кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку цієї установи в Луганській області, на 1 жовтня 2009 р. становила 21,6 тис. осіб, що на 3,3% менше, ніж на 1 вересня 2009р. Із за-значеної кількості громадян майже дві третини (62,0%) становили жінки, понад третину – молодь у віці до 35 років. В сусідній Донецькій області в загальній чисельності безробітних, як і раніше, переважають жінки – 29,2 тисяч, або 60%. Разом з тим безробітних жінок більше, ніж рік тому, на 20,7%, а чоловіків – в 2,1 разу. Чисельність безробітної молоді у віці до 35 років зросла в порівнянні з 1 жовтня 2008 року в 1,6 разу і на 1 жовтня 2009 року склала 21 тисяча, або 43% всіх зареєстрованих безробітних. Великою проблемою в Харківській області також залишається безробіття серед жінок, які складають більше половини усіх безробітних. Кожен третій безробітний – це молода людина у віці до 35 років, 26,9% – мешканці сільської місцевості .

Отже, попри все, що робиться державою для забезпечення конституційних прав україн-ських жінок у галузі освіти і науки, залишається ще безліч проблем, які потребують спеціа-льної уваги з боку як владних структур, так і громадськості. Зокрема, більш активному залу-ченню жінок до вищої освіти і наукової діяльності багато в чому заважають існуючі консер-вативні стереотипи щодо ролі жіноцтва у суспільних процесах, і, насамперед, уявлення, що місце жінки – у сім’ї, що

наука – не жіноча справа. Для запобігання цьому явищу нагальним завданням сьогодні в Україні є якнайширше впровадження гендерної освіти на всіх рівнях академічного простору – від дитячого садка до вищих учбових закладів – з метою виховання гендерної культури населення, культивування гендерної чутливості і толерантності в суспі-льстві. Зазначена вище проблема обумовлює іншу, не менш важливу, а саме те, що жінки України значно менше, ніж чоловіки, використовують можливість підвищення кваліфікації, і тому невисока активність у процесі професійного зростання суттєво знижує конкурентосп-роможність на ринку праці.

З метою досягнення реальних результатів у вирішенні зазначених проблем доцільно звернутися до досвіду світової спільноти і, зокрема, тих країн, які вже мають певні здобутки у забезпеченні умов для найповнішої реалізації наукового і академічного потенціалу свого жі-ноцтва. У багатьох державах уже розроблені конкретні механізми забезпечення гендерної рівності в науково-дослідницькій сфері: сприяння освіті та професійній орієнтації молодих жінок; фінансова підтримка наукової діяльності і професійного вдосконалення жіноцтва; введення статистичного гендерного моніторингу в усі складові наукової політики; впрова-дження програм гендерної рівності в навчальні заклади всіх рівнів.

Література:

1. Давидюк Олена Олександрівна. Роль освіти у формуванні соціального статусу жінок: дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2004.

2. Талько Тетяна. Ґендерне партнерство як виховний ідеал української вищої школи сьогодні/ Т. Талько // Сучасність. - 2007. - № 11-12. - С. 139-147.

3. Приходькіна Н.О. Стратегії впровадження ідей гендерного підходу в освітню практи-ку ВНЗ України/ Н. О. Приходькіна // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. - 2007. - Т. 71: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. - С. 29-34.

РАКОВА Лариса Нігматівна
ШУЛЬГА Марк Анатолійович

Сучасні технології бізнес-освіти: ґендерний вимір

Ст. викладач кафедри управління персоналом та економічної теорії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Стратегічно важливим напрямком та технологією у просуванні політики ґендерної рівності в суспільстві є сфера освіти та бізнес-освіти, зокрема. Бізнес-освіту трактують як підготовку тих, хто уособлює собою сучасний бізнес: менеджери всіх рівнів у акціонерних та інших компаніях і фірмах, самостійні підприємці малих та середніх фірм.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, проблема ґендерної самосвідомості не досить добре вивчена. Багато дослідників вивчають із позиції ґендерного підходу початкову професійну освіту, представницькі органи влади й ін., у той час як сама система вищої освіти та бізнес-освіти, що забезпечує входження людини в професійне середовище або її перепідготовку, що здійснює тим самим процес професійної соціалізації людини та його вдосконалення, не ставить і не вирішує питань, пов'язаних із впровадженням ґендерної парадигми в програму підготовки та перепідготовки фахівця. Маловивченими залишаються проблеми, спрямовані на виявлення значення феномена ґендерної соціалізації для формування професійної самосвідомості фахівця, гендерної асиметрії в бізнесі та ін. Наявні гендерні стереотипи в суспільстві не тільки провокують такі антидемократичні явища, як дискримінацію за статтю, звужують можливості в самореалізації обох гендерних груп, але і тягнуть за собою нераціональне використання людських ресурсів, економічні втрати, зниження конкурентноздатності в ринкових відносинах. Тому вдосконалення професійної підготовки та перепідготовки фахівця з урахуванням ґендерного аспекту має принципове значення.

На сучасному етапі трансформації суспільства в Україні ефективне розв'язання пріоритетних завдань у сфері провідних галузей економіки потребує подальшого розвитку системи бізнес-освіти.Формування нової генерації майбутніх фахівців та підприємців, які були б конкурентноздатними не тільки на національному, але і міжнародному ринку праці, неможливо без належного інтегрування того чи іншого досвіду й досягнень кожної окремої країни із досвідом передових країн.

Саме інтеграція національної системи бізнес-освіти із сучасними зарубіжними системами в рамках європейського та світового освітнього простору розглядається як пріоритетний напрям її подальшого розвитку і надання якісної освіти управлінцям, підприємцям, бізнесменам, працівникам фінансових структур, інвесторам, слухачам бізнес-шкіл та ін. Вона здатна забезпечити вищим навчальним закладам лідерство у створенні й упровадженні сучасних ефективних технологій бізнес-освіти на основі вітчизняних та зарубіжних освітніх стандартів.

За останнє десятиріччя українська бізнес-освіта продемонструвала активність, динамічність і здібності, пов'язані з асиміляцією зарубіжного досвіду. В хорошому сенсі всеїдність дозволила акумулювати досвід навчання менеджерів та підприємців американських і європейських бізнес-шкіл. Відсутність свого власного досвіду такої освіти, як масового й багатопланового інституціонального явища, приводить до того, що, цілком природно, спостерігаються копіювання

міжнародного досвіду бізнес-освіти, як в аспекті її змісту, організації, навчального планування, так і технологій навчання. З'явилися тенденції інтернаціоналізації бізнес-освіти, організації міжнародних та національних партнерських об'єднань, уніфікації програм, дифузії новітніх технологій навчання, які необхідно вивчати і оцінювати.

Дійсно, ситуація на ринку бізнес-освіти підштовхує нас до співпраці із західними партнерами. Та більшість таких альянсів бачать своє завдання в звичайному наданні навчальних матеріалів. Але реальна же користь буде тоді, коли буде передана вся технологія навчання.

Як відзначалося у «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи й практичні міри», прийнятої в Парижі на конференції ЮНЕСКО 9 жовтня 1998 року, метою вищої освіти в остаточному підсумку повинне бути створення нового суспільства, що не знає насильства й експлуатації. Для досягнення цих цілей потрібна переробка навчальних програм з використанням нових відповідних методів. Такі перероблені навчальні програми повинні враховувати аспект, пов'язаний з рівністю чоловіків і жінок, більше того, необхідне врахування ґендерних аспектів у всіх дисциплінах.

Можливість та успішність реалізації цих завдань потребує прийняття єдиної стратегії наскрізного комплексного впровадження гендерної компоненти у всі рівні освіти, забезпечення інформаційно-аналітичної бази просвітницької діяльності, підвищення якості ґендерної освіти в університетах та ґендерної компетентності викладачів вузів, підприємців, впровадження новітніх гендеро-чутливих освітніх технологій в освітню діяльність, вивчення міжнародного досвіду комплексного підходу до ґендерної рівності (gender equality) і сприяння його впровадженню в соціальну політику України.

Значний внесок в інтеграцію гендерної політики в бізнес-освіту внесли українські вузи, що увійшли в Український консорціум університетів (Одеський державний економічний університет, Дніпропетровський національний університет імені О.Гончара, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київський національний торговельно-економічний університет, Тернопільский національний економічний університет) в рамках проекту «Потенціал України в сфері регіонального тренінгу та консалтингу» спільно з університетом МакГілл (Монреаль, Канада).

Проект розрахований на те, щоб питанням, пов'язаним з рівноправністю статей, було приділено особливу увагу. На всіх етапах свого розвитку проект передбачає надання чоловікам і жінкам рівних можливостей з метою вплинути на рівноправність статей через залучення: більшої кількості жінок до викладання менеджменту в українських університетах, жінок-підприємців та жінок-представниць урядових організацій до всіх заходів, які проводяться в рамках проекту.

Перед викладачами, що мають досвід інтеграції гендерної компоненти в навчання, виникає проблема інституціоналізації програм гендерної освіти в рамках факультету та університету, де вони працюють. Тут можна виділити дві стратегічні лінії: інтеграції та автономізації.

Стратегія автономізації виявляється в локальній діяльності викладача тільки зі слухачами. Забезпечується така стратегія, перш за все, авторитетом викладача та його творчою захопленістю гендерними проблемами. Коли гендерна проблематика "зазвучить" у змісті курсових та дипломних робіт слухачів, в тематиці їх доповідей на наукових конференціях, вероґідно, що це послужить викликом для адміністрації факультету та університету до необхідності інституціоналізації гендерних курсів. Надалі стратегія автономізації може змінитися стратегією інтеграції.

Інтеграційна стратегія орієнтована на інтенсивну взаємодію з різними соціальними структурами, як усередині унівеситету, так і за його межами. Ця стратегія може знайти своє вираження в організації і проведенні теоретичних семінарів та конференцій з гендерної тематики, в створенні творчих груп з числа слухачів та викладачів, що займаються дослідженням гендерних проблем, в публікації матеріалів гендерного змісту в різних наукових і популярних виданнях. Інтеграційний напрям діяльності передбачає реалізацію междісциплінарного підходу у викладанні гендерних дисциплін. Також вагомим є й зв'язок викладача з різними жіночими, громадськими організаціями, що підтримують гендерну тематику.

У ґендерній освіті велике значення надається методиці. У зв'язку з тим, що ґендерна освіта

з'явилась нещодавно й усе ще залишається тісно пов'язаною з різними лівими рухами, вона стала своєрідним полігоном нових методів навчання. Використання нових методик необхідно, оскільки ґендерна освіта ставить своєю метою не просто надати слухачам, слухачам певний обсяг знань, але й змінити стереотипи їхньої поведінки й мислення. Основною формою роботи має бути не лекція, а діалогічні чи полілогічні прийоми. Це можуть бути соціально - комунікативні тренінги, сценарні та рольові ігри, психодрама, психосинтез, евристичні діалоги, вправи для розширення свідомості та інше. Наприклад, дискусії в групах, які здійснюються на заняттях, ставлять своїм завданням формування компетентності, наполегливості, упевненості у собі. Це аж ніяк не відміняє традиційної лекції, але суттєво модифікує її, поширює можливості впливу навчального матеріалу на свідомість слухачів, обумовлює його сприйняття на більш глибоких рівнях психіки, що відповідають за формування ідентичності.

Викладання ґендерних досліджень більшою мірою, ніж викладання інших, «традиційних» гуманітарних дисциплін, вимагає враховувати той факт, що освіта є інститутом соціальної ідентифікації. Отже, освітній процес не може розглядатися просто як передача знань від викладача до студентів, але обов'язково виявляється явищем ресоціалізації, що відбувається в результаті обміну досвідом не тільки між викладачем і студентами або слухачами, але й усередині групи. Саме тому, викладання ґендерних досліджень вимагає розширеного застосування інтерактивних освітніх технологій, що розширюють участь і обмін досвідом.

Гендерні технології у бізнес-освіті дозволяють сформувати механізми особистісної, соціальної та гендерної ідентичності, тобто навчити вибирати цілі, цінності та переконання. Володіння стратегіями і тактиками чоловічої та жіночої мовної поведінки дозволяє регулювати характер подальшого спілкування, знайти вихід з гендерних конфліктів. Модель гендерної поведінки здатна навчити життєвій стратегії та можливості її регулювання; стратегії виживання; стратегії розвитку з опорою на власні сили в досягненні цілей, орієнтацією на професійний успіх, творче використання свого особистісного потенціалу, самозабезпечення, самозахист і саморозвиток. Гендерна освіта методично будується на принципі «поясни мені - і я забуду, покажи мені - і я запам'ятаю, дозволь мені взяти участь - і я зрозумію».

Діяльність сучасного підприємця та менеджера є принципово ситуаційною, тобто характеризується тим, що визначається ситуаціями, які формуються й розвиваються на ринку капіталу, праці, товарів і послуг. Особливість цих ситуацій не тільки в тім, що вони здатні швидко змінюватися під впливом ринкової кон'юнктури, але й у тім, що вони характеризуються поліструктурністю й поліфункціональністю, залежать від активності діючих суб'єктів. Не менш важливо й те, що для підприємця принципово важливі не тільки знання, але й цінності, тому кінцевою метою бізнес-освіти є трансформація знань у систему цінностей, вироблення необхідного відношення до світу і природного способу поведінки в мінливому середовищі, що розвивається в напрямку глобалізації. Іншою особливістю діяльності підприємця й менеджера є висока активність способу життя. Найбільш успішні підприємці - це суперактивні люди, які відрізняються не тільки високою швидкістю ділового життя, але й здійсненням її на декількох поверхах, у декількох системах, по декількох векторах, що збільшує роль таких методів навчання, які приводять до ментальних змін, активізують життєдіяльність тих, яких навчають, підвищують її ефективність. Звичайно ж, це неможливо досягти традиційними методами навчання, які поки домінують в українській освіті.

Перепідготовка сучасних менеджерів, підприємців крім теоретичного навчання повинна містити елементи творчого пошуку можливих шляхів рішення різних проблем. В усьому світі це завдання багато в чому вирішується застосуванням кейс-методу. Інновації стають необхідним елементом бізнес-освіти. Тому рамках проекту значна увага приділялась розробці та впровадженню освітніх інноваційних технологій, а саме кейс-технологій, в навчання підприємців та менеджерів. За результатами цієї наполегливої праці всіх учасників проекту, враховуючи досвід проведених гендерно-чутливих заходів та за результатами конкурсу кейсів були підготовлені збірник ситуаційних вправ «Аналіз ділових ситуацій» та навчально-методичний посібник з гендерних питань «Гендерні аспекти малого та середнього бізнесу». Останній надає аналітичні та

методичні матеріали, кейси, які допоможуть підвищити обізнаність щодо політики рівних прав та можливостей в Україні та світі, щодо соціально-психологічних аспектів гендерно-збалансованих взаємовідносин у сфері малого та середнього підприємництва, дає можливість усвідомити та сприйняти значну роль жінок у підприємництві, ідентифікувати негативні та позитивні практики, а також знайти власні шляхи подолання гендерної дискримінації та стереотипів задля покращення організаційного та підприємницького середовища, підвищення ефективності бізнесу.

Найбільш ефективними інструментами впровадження гендерної компоненти в перепідготовку являються бізнес-форуми, тренінги, консалтинг, інформаційно-освітній портал. Їхня гендерна чутливість забезпечена шляхом ретельного вивчення освітніх потреб слухачів та розробкою тематики заходів з урахуванням питань щодо різних аспектів ґендеру. Указані формати навчання не можуть зводитись тільки до однієї форми, їх структура і зміст повинні перш за все адаптуватись до завдань, які вирішуються.

На будь-якому підприємстві є чоловіки і жінки. І треба зрозуміти:

- чого ми чекаємо від співробітників-чоловіків і співробітників-жінок?
- чого очікують співробітники від керівників-чоловіків і керівників - жінок? Що здається плюсами і мінусами в цих випадках? Як можна використати ці плюси і мінуси?
- успішні в бізнесі люди - як вони користувалися своїми «гендерними перевагами» - і чи користувалися?
- як зробити відносини між різностатевим керівниками більш ефективними для бізнесу?
- як поводитися з мужніми жінками, які не реагують на чоловічі маніпуляції та як вести собі мужній жінці-керівнику з чоловіками-підлеглими?
- чи можна на роботі бачити в чоловікі-чоловіка, а в жінці - жінку? Потрібно і чи можна формалізувати ці відносини?

Корисними в роботі з підприємцями та менеджерами виявились наступні тренінги: «Тренінг ґендерної компетентності», «Гендер, що завжди з тобою: ґендерні стереотипи», «Моя робота й моя стать: подолання бар'єрів і розширення можливостей». Найбільший інтерес був проявлений до проблеми визначення гендерної асиметрії в бізнесі.

Мета цього тренінгу - зміна ґендерних стереотипів і пом'якшення ґендерної асиметрії в бізнесі.

Завдання, що були поставлені перед слухачами:

- визначення основних ґендерних стереотипів;
- отримання знань про ґендерні відносини в бізнесі;
- вимір ґендерної асиметрії;
- аналіз основних чинників, що впливають на ґендерні відносини в бізнесі;
- надбання досвіду в розробці заходів щодо пом'якшення ґендерної асиметрії в бізнесі.

В ході тренінгу було визначено поняття «гендерна асиметрія», яке раніше використовувалося, головним чином, як нейтральний аналог політизованого поняття «нерівність», або «дискримінація». Крім того, було визнано, що нерівність жінок і чоловіків - це проблема взаємин, і нерівність неможливо усунути, зосередивши увагу тільки на жінках. Необхідно приділяти більше уваги відносинам між жінками і чоловіками, особливо в тому напрямку, що стосується розподілу праці, доступу до ресурсів та контролю над ними, а також можливостей для прийняття рішень. Зросло розуміння того, наскільки важливо знайти союзників серед чоловіків і співпрацювати з чоловіками для перегляду гендерних ролей і відносин. Таким чином, необхідно було перейти від ідеї «жінки як цільова група» до ідеї гендерної рівності як цілі розвитку.

Гендерний підхід дозволив розкрити причини нерівності можливостей чоловіків і жінок як представників різних соціально-демографіческіх спільнот при реалізації здібностей, знань, умінь у бізнесі. Хоча досягнення мети гендерної рівності важливе саме по собі - як питання прав людини і соціальної справедливості, - кроки щодо забезпечення більшої гендерної рівності можуть також сприяти досягненню інших соціальних та економічних цілей. Важливим також є значення гендерної рівності для економічного росту й ефективності економіки.

Прикладом прогресивного впливу гендерної політики на соціальний добробут є країни

Північної Європи - Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, а також Канада, Нова Зеландія, які мають досягнення у вирішенні питання рівності статей не внаслідок підвищення загального добробуту, а навпаки, вони досягли найвищого благополуччя серед країн світу в силу того, що питання рівних прав і можливостей стало напрямком державної та партійної політики ще з 1970-х років.Розвиток глобального процесу інформатизації суспільства призводить до формування нового інформаційного середовища перебування людей і нового інформаційного укладу життя й професійної діяльності. Сьогодні вже немає ніяких сумнівів у тім, що наступне XXI століття стане століттям інформації й наукових знань.

Гендерний підхід відповідає і основним напрямкам міжнародної інформаційної політики - політики, орієнтованої на людину, на розвиток її потенціалу, ресурсів, навичок і знань. Однією з найбільш значущих сил, що визначають інформаційну політику початку XXI ст., є інформаційні комунікаційні технології. В документах Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (The World Summit on the Information Society, WSIS), перший етап якого відбувся в Женеві 10-12 грудня 2003 р., зазначено: «Ми визнаємо за необхідне забезпечити, щоб в інформаційному суспільстві жінкам надавалися всі права і можливості і щоб вони повною мірою брали участь на рівних підставах у всіх сферах життя суспільства і у всіх процесах прийняття рішень. Для цього ми повинні включити в основні напрямки нашої діяльності принцип рівноправності жінок і чоловіків і застосовувати інформаційні комунікаційні технології як інструмент для досягнення цієї мети».

У світі відзначається збільшення кількості інтернет-користувачів серед жінок - до 44% і осіб старшого віку - 10%. У країнах, що розвиваються, відзначено такі особливості - 51% користувачів мають вихід в Інтернет через громадські пункти доступу, на роботі, у школах, бібліотеках, переважно у великих містах. Очевидно, що дані тенденції будуть характерні і для України, тобто більше половини приросту інтернет-користувачів припаде саме на корпоративний і освітній сектор у великих містах, співвідношення чоловіків і жінок буде поступово збільшуватися до 3:1 (тобто до 33% жінок-користувачів) з більш активним залученням різних вікових груп населення. Зростання використання засобів електронної комунікації жінками, створення і розвиток нового інформаційного та дискусійного простору для жінок в значній мірі каталізує процеси, пов’язані з переосмисленням їхнього становища та ролі в суспільстві. [1]

З урахуванням вищезазначеного, саме інформаційні комунікаційні технології мають стати основною платформою впровадження ґендерної компоненти в бізнес- освіту та її розвитку. Тому основний акцент в перепідготовці має бути зроблений на е-освіті, е-технологіях. Інформація, на відміну від інших продуктів діяльності, характеризується тим, що споживання інформації не приводить до її руйнування. Комп’ютерне відтворення копії інформаційного продукту істотно дешевше масового виробництва копії будь-якого іншого товару. Сучасні можливості подання інформації забезпечують якісний і адекватний вплив на всі органи сприйняття, а засоби віддаленої доставки інформації забезпечують всепроникливість і зручний доступ до інформації.

Акцентування уваги на окремих привабливих сторонах організації процесу навчання призвело до проектування декількох моделей нових е-технологій навчання. Кожна з них, як правило, експлуатує невелике число ідей: низьку собівартість надання освітніх послуг, розвиток пізнавальної активності слухачів, зручність доступу до величезних гетерогенних джерел інформаційної підтримки навчальної діяльності, безперервний характер навчання, групову синергію (системне поєднання) і спеціалізацію, відхід від неефективної процедурної моделі організації навчання, перехід від моделі навчання, орієнтованої на викладача до студенто-орієнтованої моделі. На практиці спостерігається тенденція об’єднання фрагментів нових е-технологій, що добре себе зарекомендували, з метою використання всього кращого в контексті суб’єктивного досвіду і місцевих умов.

Найбільш популярний технологічний підхід - це навчання через співпрацю. Тут знайшов своє вираження відгук на зростання складності і системної динаміки зовнішнього світу, які вимагають не тільки і не стільки мистецтва прийняття рішень і професіоналізму окремих суб’єктів, а значною мірою спільного примноження колективних знань, мудрості і креативності. Навчання через співпрацю, включаючи в арсенал своїх прийомів обговорення, діалог, ефективний розподіл ролей

учасників дискусій і розв'язання проблем, зв'язує інтереси колективу і індивідуума, додає до процесу навчання групову синергію, зіткнення точок зору, емоції, інтуїцію, живе, в тому числі конфліктне, обговорення. Діалогічність навчання передбачає створення середовища циркуляції потоків значущих сутностей між учасниками обговорень, кожний з яких відкритий для реконструкції власної моделі знань і переконань. Тут кожний учасник говорить, або готується щось сказати, і кожний захищає свою точку зору, засновану на спостереженні, інтерпретації, припущенні або узагальненні. Ефективне обговорення передбачає підтримку динамічного балансу між відстоюванням своєї точки зору і дослідженням області пов'язаних з нею висновків. Групова синергія разом з усім пов'язаним з предметом обговорення контекстом - істотна складова навчання через співпрацю. Інформаційні технології можуть тут дати в доступ величезні бази даних та інформаційні ресурси для ідентифікації можливих взаємозв'язків і взаємозалежності між різними елементами знань.

З метою забезпечення впровадження гендерної компоненти в навчання підприємців та менеджерів, в рамках проекту був створений інформаційно-освітній портал як інституція, яка поступово перетворилась в віртуальну лабораторію технологій з гендерної та бізнес-освіти.Гендеро-чутливий контент порталу WWW.NEWLINE.LG.UA відрізняє його від інших інформаційно-освітніх порталів, що діють в освітньому просторі України: глосарій, законодавча база з ґендерних питань, стаття тижня, інформаційно-новинний блок, електронні освітні ресурси, форум, конкурс бізнес-історій, механізм опитування та голосування, дистанційні курси, каталог сайтів ґендерних інституцій, база кейсів з урахуванням ґендерної проблематики, - все це допомагає створити масив якісних, комплексних інформаційних ресурсів, що супроводжують навчальний процес та наукову роботу з гендерних досліджень.

Впроваджений механізм Moodle –середовище для розробки онлайн-курсів и Web –сайтів - дозволяє дистанційно вивчати гендерні курси. Проведений конкурс «Ґендерно-чутливий керівник» покликаний звернути увагу керівників організацій і підприємств на жіночу половину колективу, на їхні права й можливості, умови роботи й потенціал. Конкурс допоможе усвідомити можливість застосування ґендерних індикаторів у роботі й підштовхне керівника до вивчення ґендерних питань.

Механізм опитування дозволяє провести моніторінг обізнаності користувачів порталом у гендерних питаннях (наприклад, законодавча база політики рівних можливостей та ін.) та у відповідності до результатів планувати тематику е-курсів,тренінгів, бізнес-форумів.Робота по розвитку порталу продовжується. На черзі - розробка відеокурсів, відеотренінгів, відеокейсів.

Особливої уваги, як новітня е-технологія в навчанні, заслуговує вебінар (веб-семінар). Він став тим відсутнім елементом, який з'єднав очне та дистанційне навчання. Веб-семінар - це захід, що проходить в режимі онлайн. Він схожий на звичайний семінар: послідовні доповіді, показ демонстрацій, питання та відповіді, однак все це відбувається в режимі реального часу через Інтернет. Таким чином, незважаючи на те, що всі учасники фізично знаходяться далеко один від одного, утворюється віртуальна «аудиторія», що об'єднує всіх. Сучасні платформи для проведення вебинар дозволяють викладачу використовувати великий спектр можливостей: проведення аудіо чи відео конференцій, демонстрацію презентацій (Power Point) і документів (Word, Excel та ін), зображення малюнків на електронній дошці, показ екрану викладача, проведення онлайн-опитувань, спілкування в чаті і т.п. Веб-семінари пропонують більш економічний варіант навчання, що є вагомим аргументом при складних економічних умовах. І це також є аргументом на користь його активного використання в впровадженні гендерної освіти в перепідготовку підприємців та менеджерів, оскільки гендерна освітня та просвітницька діяльність до сих пір фінансувалась, в основному, за рахунок грантової підтримки міжнародних організацій, що значно гальмує процеси їх активізації та розповсюдження.

Інтернет-освіта має гуманітарну спрямованість, оскільки реалізує на практиці принцип рівності можливостей, відповідно до якого ніхто не повинен бути позбавлений можливостей навчатись з фінансових причин, з причин географічної або часової ізольованості, соціальної незахищеності та неможливості відвідувати освітні заклади. Стійкість інформаційного суспільства, заснованого на ефективному партнерстві та співробітництві, визначається рівнем політичної культури населення і, зокрема, визнанням таких демократичних цінностей як гендерний паритет і висока

толерантність, повага до особливостей інших людей і вільний від гендерної дискримінації обмін знаннями.

Ще досить стійким продовжує залишатися в суспільстві стереотипне упередження проти ґендерної проблематики як надуманої, привнесеної, малозначимої й потенційно незатребуваної. Але за допомогою міжнародної спільноти Україна поступово долає ці стереотипи. Слід зазначити, що наукова новизна проблематики, її актуальність і безумовна перспективність викликають зацікавленість у представників як академічної, так й підприємницької сфери. Використання гендерних технологій в бізнес-освіті дозволяє пом'якшити гендерні стереотипи, створити умови для розвитку індивідуальних особливостей суб'єкта незалежно від статі за рахунок оволодіння типами життєвих стратегій: виживання, розвитку, успіху, досягнення, благополуччя, - настільки необхідними для успішної кар'єри в житті чоловіка і жінки та подолання гендерної асиметрії в бізнесі.

Використані джерела:

1. http://e2000.kyiv.org/imarketing/ocenka_uanet.html
2. http://www.ict.edu.ru/ft/003625/1

СЕРВАЧАК Анастасія

Ґендерна освіта – концепція демократичного суспільства

Терміном «ґендер», слідуючи традиції англомовної дослідницької літератури, визначають як «соціальну стать» (qender) на відміну від «біологічної статі» (sex). Ґендерний підхід в цілому передбачає, що відмінності в поведінці, мисленні і сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не лише їх психологічними особливостями, але і соціальними чинниками, такими, як виховання у дусі поширених в кожній культурі про чоловіче і жіноче призначення.

Ґендерні дослідження - нова дисципліна в корпусі гуманітарних наук країн перехідного періоду. Виражаючись звичною мовою, предметом ґендерних досліджень є взаємини чоловіків і жінок як соціальних суб'єктів. Освітня мета цієї дисципліни - вивчення практики нерівності полів в історії культур минулого і сьогодення з акцентом на пояснення причин цього явища.

В широкому змісті політичний проект ґендерних досліджень – це затвердження політики і практики рівних, незалежних від полової належності до можливостей самореалізації особистості (це в рівній степені відноситься і до чоловіка і до жінки) в професіональному, соціальному, культурному и психологічному плані.

Ґендерна політика в Україні формується в умовах існування жіноцтва як «політичної меншості». Суспільству значною мірою властива роздільність двох сфер життєдіяльності, а саме «суспільної» і «приватної». Суспільна сфера в основному монополізована чоловіками і розглядається як вищезначуща, а приватна – як вторинна, й така, що має невисокий статус. Саме у вторинній сфері найбільше відводилося й продовжує відводитися місце жінці. Прагнучи до утвердження рівності статей, світовий жіночий рух у 1960-70 роках справедливо поставив питання про становище жінок, що відобразилося у концепції «поліпшення становища жінок». У 1970-90-ті роки XX століття в Україні і в багатьох інших країнах така концепція абсолютизувалась. В сучасних умовах ця теорія виявляє свою архаїчність. За цією «охоронною» концепцією суспільство розглядається і оцінюється лише одномірно, тобто з позицій однієї жіночої статі. Досягнення рівності між чоловіками та жінками значною мірою ще розцінюється в системі управління й масовій свідомості та в системі освіти також, як «жіноче питання», а не як питання загальносуспільного значення для двох статей. Звернення в країні до «жіночого» питання логічно потребує концептуального бачення наявності «питання чоловічого». Підставою для уваги до саме такої постановки питання є такі факти:

тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша за тривалість життя жінок, що несприятливо впливає на суспільство;

суїцид в Україні понад 90% - чоловічий;

стресові ситуації складніше переносити чоловікам, про що свідчить смертність чоловічого населення у віці 28-46 років, яка перевищує жіночу в 4 рази;

за розрахунками світових структур 80-90% робочих місць, шо з'являться у XXI столітті, займуть жінки, що ще більше вплине на психологічний та психічний стан чоловіків, змінить їх економічний,

а з ним і політичний статус;

57% чоловіків із розірванням шлюбу позбавляються й батьківських обов'язків, що справляє значний негативний вплив на суспільство в цілому;

понад 30% бездітних сімей не мають дітей через безплідність чоловіків.

Тому хибно вважати ґендерний підхід лише боротьбою проти дискримінації жінок. Головні задачі ґендерної освіти полягають в тому, щоб пояснити природу стереотипів, показати їх історичне змінення і соціальну обумовленість, оскільки дуже часто стереотипні уявлення, засвоєні від інших, приходять протиріч з власними бажаннями і схильностями людини.

Ґендерний підхід походить з того, що в освітні заклади приходять не «ученики», а хлопчики та дівчата, яку потребують диференційованого підході з боку вчителя (наприклад, варто враховувати, що дівчата віддають перевагу обміну думками, а не захист певних позицій, вони менш схильні відкрито показувати свої знання). Але головне, яз в середині, так и поза освітніх закладів, і школярі, і дорослі зустрічаються з важким світом мінливих уявлень і стереотипів, що стосуються того, яка поведінка, зовнішній вид, мислення типові для представників даної статі. Поважно зосередити свою увагу на тому, аби поведінка дитяти більше залежала від його особистих схильностей, а не від необхідності поводитися «як потрибно».

Навіщо вивчати ґендер?

- Щоб досліджувати і ставити під питання ствердження про жінок і чоловіків, про жіноче і чоловіче, що лежить в серцевині суспільства і культури.
- Аналізувати невідповідність між цінністю рівності від народження і стійкими видами зверхності, пов'язаних з тендером, класом, расою, релігією, сексуальною орієнтацією, а також енергетичним, національним і регіональним походженням.
- Розвивати засоби вивчення, викладання і життя, що дають адекватну репрезентацію інтересів і прагнень всіх людей

Для студентів ґендерні спецкурси - це, в першу чергу, можливість поглянути по-новому на старі, давно відомі проблеми, такі, як взаємини в сім'ї, труднощі дорослішання, подвійна зайнятість жінок, різні стандарти поведінки для чоловіків і жінок, труднощі гендерного характеру при не прийомі на роботу, неслужбові стосунки на роботі і так далі.

Нарешті, освіта дорослих носить, головним чином, адаптаційний характер, допомагаючи пристосуватися до змін, що відбуваються на навколишньому світі, або боротися з виникаючими труднощами.

При розгляді питання ґендерної освіти в Україні не можна не зважати на специфіку «пострадянською» школи, яка випробовує на собі сильний інерційний вплив школи радянською. Остання, як відомо, давала потужний інтелектуальний багаж знань, проте часто робила це за рахунок утиску індивідуальності, виховання соціально «зручних» і «слухняних» власті громадян, а також заміщення особистої відповідальності – колективною. У традиційній школі принципи ґендерної еквіваленції, розвитку жіночої суб'єктивності і ідентичності відтіснені на периферію, позбавлені ціннісного наповнення. Тому мета ґендерних курсів не вписується виключно в професіоналізуючу функцію. Їх сенс бачиться значно ширшим: використовувати критику феміністa і деконструкцию стереотипів для формування нової особи, комфортно і адекватно тієї, що вписується в концепцію демократичного суспільства.

Своєю формальною стороною традиційне навчання в сучасній школі є опозицією «Вчитель - Учень». У цій парі Вчитель володіє правом засуджувати і оцінювати, він «знає» все «правильні» відповіді і, головне, володіє монополією на Мову. Формальним вираженням цій монополії є лекція, її зворотною стороною – семінар, сфокусований переважно на опиті студентів на предмет виученності матеріалу.

На відміну від «тоталітарного» викладання, субститутом ґендерного курсу повинна виступати не лекція, тобто монолог, а перформанс, діалог або полілог. Подібні нестандартні вправи

і методи викликають живу і зацікавлену реакцію студентів не лише інформативною новизною, але і можливостями зміни лідерських ролей, що утворюються, деконструкцією стереотипів не лише на інтелектуально-логічному, але і на тілесно-екзістенціальном рівні. Взагалі Тілесність тут зрівнюється в культурних правах з категоріями Душевного і Духовного, чим затверджується необхідність гармонійного союзу між різними сферами вираження людської суб'єктивності.

Друга мета – социалізуюча – досягається за допомогою вправ по само презентації, що включаються в структуру заняття. У пострадянській ментальності, що успадкувала багато рис слов'янського православного і радянського «соціалістичного» світобачення, говір «від себе» – «про себе» в більшості випадків маркірується як «непристойність», здатна «збентежити» аудиторію будь-якого віку. «Колишніх радянських» навчають навіть в сім'ї, навіть з близькими друзями або коханими говорити про кого завгодно і про що завгодно, але не про себе. Поширена думка, що пояснювати свої відчуття або розповідати про них - ознака слабкості, особливо в чоловічому середовищі; з іншого боку, в суспільстві не розроблений етикет прийнятної, неагресивної вербалізації «я».

Прикладом прогресивного впливу ґендерної політики на соціальний добробут є країни Північної Європи – Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, а також Канада, Нова Зеландія, які мають досягнення у розв'язанні питання рівності статей не внаслідок підвищення загального добробуту, а навпаки. Вони досягли найвищого благополуччя серед країн світу внаслідок того, що питання рівних прав і можливостей стало напрямом державної та партійної політики ще з 1970-х років.

На початку 90-х років ґендерна культура українського суспільства була мало готова до порушення багатолітніх табу. Тим не менше, відбувається поступове утвердження ґендерних поглядів, поширюються нові інтерпретаційні підходи до соціостатевих відносин. Активізується інтерес до ґендерних аспектів мови й мовлення. Перетворення в культурі України відбуваються на базі досить сильних національних традицій активності українського жіноцтва. Відбувається ґендерна переорієнтація системи освіти, зумовлена орієнтацією на цілі людського розвитку та його зв'язок з ґендерним освітнім забезпеченням; включення ґендерних проблем до числа пріоритетів суспільства в цілому й освіти зокрема; розширення інтересу громадськості до ґендерних знань і підвищення ролі ґендерної освіти.

Ґендерна освіта не лише прискорює розвиток культури відносин між чоловіками та жінками на засадах взаємоповаги, толерантності, надаючи можливості до самореалізації як чоловіка, так і жінки. Вони є невід'ємним складником нормального суспільного життя, оскільки спроможні надавати доступ різним групам молоді до сучасних знань про ґендерні питання у різних сферах суспільної життєдіяльності.

В умовах глобалізації всіх сфер життя необхідно спрямувати шляхи вдосконалення освітньої системи України з рівних прав і можливостей у напрямі євроінтеграції, успішного входження до Європейського освітнього простору, а головне – ефективного використання людського ресурсу чоловіка і жінки як визначального чинника національного, європейського і світового розвитку. Саме тому важливим аспектом цивілізації та демократизації навчального процесу в університетах має стати забезпечення повної інформованості студентів про їхні ґендерні права та можливості.

Проблемами розвитку ґендерних підходів в освіті є:

- їх інституалізація в системі освітніх та науково-дослідних установ України, а саме створення відповідних кафедр у ВНЗ, відділів у науково-дослідницьких установах НАН України, АПН України, галузевих науково-дослідних установах;
- включення актуальних ґендерних проблем до навчальних курсів програм інститутів та центрів підвищення кваліфікації працівників;
- здійснення заходів з ґендерної освіти/просвіти в системному режимі.
- викоренення методологічного плюралізму (строкатості і нерозбірливості). Ґендером називають все - і роль жінок в історії, і дискримінацію, і гендерну рівність. Відмовляючись від багатозначної і суперечливої конотації фемінізму, в гендері бачать заповідник академічної

пристойності і політичної злободенності.

- недостатність викладачів і дослідників, які зможуть надати гендерним дослідженням характер визнаної учбової і дослідницької дисципліни.

Найголовнішим методологічним принципом в сучасній ґендерній освіті має стати відмова від «ґендерно нейтральної» методології, відстоювання ґендерно чутливої термінології в наукових дослідженнях, обгрунтування актуальності та популяризація ґендерної проблематики та її вихід за стіни наукових лабораторій. Потреба в узагальненні ґендерних знань викликана двома чинниками. Перший – це той факт, що в українській освіті одночасно існують різні теоретичні пропозиції, так чи інакше заангажовані до висвітлення жінок і чоловіків та їхніх суспільних ролей. Другий – це міждисциплінарний характер ґендерних досліджень, що зумовлює їх залежність від теоретичних засад та методологічних стандартів, прийнятих у тій чи іншій сфері.

Послідовне проведення впровадження ґендерного складника в систему освіти в Україні забезпечить ґендерну інтеграцію нашої країни у європейську та світову спільноти. Важлива роль у побудові національної ґендерної демократії належить вивченню міжнародного досвіду ґендерних перетворень. Результатом ґендерної освіти має стати творення механізмів входження жінки в державні та громадські структури, що представляють Україну на міжнародному рівні. Використання сучасних інформаційних технологій для вдосконалення глобального обміну інформацією, досягненнями в галузі рівності статей.

Робота в цьому напрямі в черговий раз підтвердила, що розвиток ґендерної освіти є невід'ємним компонентом побудови демократичного, толерантного суспільства, і, не дивлячись на певні досягнення в цій області, тут дуже багато що належить зробити. Робота, по суті, лише починається.

Зараз ми, мабуть, переживаємо слушний момент для впровадження ґендерної проблематики в систему освіти на національному, регіональному рівні, оскільки йде її перебудова і переосмислюється концепція середньої освіти, і само суспільство поступово стає ґендерний чутливим і приходить до розуміння гендерних проблем і необхідності їх дозволу.

Тож роблячи висначки можна сказати, що для інтеграції українського суспільства до світової спільноти через формування нового культурно-освітянського простору необхідно:

Включення ґендерних проблем до державних програм як пріоритету розвитку різних сфер суспільства.

Впровадження ґендерних підходів в систему вищої, середньої та початкової освіти.

Здійснення ґендерної просвіти населення країни.

Інституалізація ґендерних досліджень в системі освіти України.

Література:

1. І.О.Головашенко. Ґендерний підхід в системі освіти: узгодження національного досвіду з міжнародними стандартами. –УДК 325.561.005.
2. Ред. З.Х. Саралиева Социология гендерных отношений: учебное пособие для студентов высших учебных заведения, - М.: РОССПЭН, 2004.
3. Гендерное равенство: Проблеммы равных прав и равных возможностей мужчин и женщин, - М.: Аспект Пресс, 2005
4. Бендас Т. В. Гендерная психология: учебное пособие / Т. В. Бен-дас. — СПб.: Питер, 2005.
5. Абубикова Н.И. Что такое гендер? // ОНС, 1996. - № 6.
6. Силласте Г. Г. Социогендерные отношения в период социальной трансформации России.// Социс. 1994. № 3.

СИТАР Оксана Володимирівна
СВЕТЛОВА Наталя Борисівна

Порівняльний аналіз особливостей ґендерної політики в галузі освіти України та країн Європи

кандидат біологічних наук, науковий співробітник та ассистент біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, членкиня громадської організації «Жінки в науці»
науковий співробітник біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, членкиня громадської організації «Жінки в науці»

Не дивлячись на те, що в Скандинавських країнах жінки отримали право бути повноцінним студентом більше чим 100 років тому (жінки формально стали мати право на навчання в Швеції в 1873, Данії в 1875, Норвегії в 1875 та в Фінляндії в 1901) вони є новичками в академічному світі. З дев'ятсотрічної історії університетів жінки були виключені з навчального процессу майже 800 років – виключно на основі їх статі [1].

Раніше активність жінок в розвитку вищої освіти та науки була значно меншою порівняно з чоловіками. На сьогодні жінки складають більшу частину студенства і більш ніж половину кількості випускників. Жінки здійснили значне вторгнення в традиційні чоловічі сфери науки, чим чоловіки в традиційно домінуючих жіночих спеціальностях. Ми є свідками драматичних змін в багатьох сферах досліджень з довгим шляхом змін та перетворень, кінцевою метою яких буде гендерна рівність.

Зокрема в Швеції кількість жінок, що отримали ступінь магістра за 2006/2007 навчальний рік в сфері природничих наук – 59%, а в сфері соціальних наук – 64% [2]. Більше ніж 60% від загальної кількості магістрів в природничих науках складають жінки в наступних галузях: хімія, біологія, наука про землю, фармацевтика (більше 82%). Більше 60% чоловіків від загальної кількості випускників, що отримали ступінь магістра серед природничих наук були представлені у фізичній та математичній галузях (по 63% в обох галузях).

Таким чином, відмічено перевагу чоловіків в традиційних чоловічих дисциплінах, таких як фізика та математика. Але порівняно з Україною в Швеції кількість жінок більша в таких дисциплінах, як хімія так і науках про землю. Це може бути обумовлено гендерною політикою даної країни, що передбачає як соціальну так і фінансову підтримку жінок в науці. І як наслідок кількість жінок, що навчаються в аспірантурі по спеціальностях медицина та фармакологія (60,7%), сільськогосподарські науки та ветеринарна медицина (43,1%), природничі науки та математика (40%), технічні науки (20%). Подальша кар'єра жінки-науковця, що пов'язана з отриманням звання професора в Швеції та Україні відрізняється в першу чергу особливостями системи освіти. Вражають результати по кількості жінок-професорів в галузі науки про здоров'я – 71%, в медицині та фармацевтиці – це 17%. В Україні дана галузь науки представлена в основному чоловіками (більше 50%). В галузі природничих наук та математиці відсоток жінок-професорів складає 12%. Схожа тенденція спостерігається і в Україні. Відсоток жінок зі ступенем доктора філософії в галузі природничих наук складає за 2006/2007 рік складає 40%, що значно більше порівняно з минулими роками. Та керівні посади в наукових закладах та університетах займають чоловіки. В університетах Швеції із 60 посад деканів тільки 13 з них займають жінки. 42% від загальної кількості посад віце-канцлера займають жінки.

Поряд зі Швецією активну позицію в гендерній політиці в галузі освіти та науки займає Німеччина. Загалом серед Європейських країн Німеччина є основним реципієнтом висококваліфікованих наукових кадрів та пропонує сучасному науковцю безліч стипендій з високими соціальними гарантіями для роботи в наукових інститутах та університетах. На прикладі Берлінського технічного університету можна сказати, що в даному університеті за період з 1997 по 2005 роки значно збільшилась кількість жінок студентів, аспірантів та професорів, що зумовлено соціальною та кадровою політикою даного університету [3]. В 1997 році відсоток жінок студентів був 35% від загальної кількості студентів, а в 2005 – 45%. При цьому відсоток жінок, що навчались в аспірантурі за період 2000-2004 (на прикладі факультету Інженерії) збільшився від 10 до 48%. Політика в підтриманні кар'єри жінок-науковців спрямована на збільшення квоти жінок, що можуть проходити співбесіду для отримання позиції профессора. Наприклад, кількість завників-чоловіків на позицію пофессора в 4-5 разів перевищує кількість заявок від жінок. Від кандидатів чоловіків 24-25 заявок, від жінок – 5 чи 6. В середньому тільки 20% чоловіків (2-5 осіб), що подають завку можуть бути запрошені на співбесіду, тоді як квота для жінок складає 33-40% (2 особи). Після висновків експертів можуть бути відібрані 2 чоловіки та 1 жінка на конкурсну посаду.

На сьогодні в Україні близько 83% жінок працюють в системі освіти та тільки 2,8% з них ректори. З 2001 р. ми фіксуємо стабільне досягнення ґендерної рівності серед здобувачів першого наукового ступеня – кандидата наук. Протягом останніх семи років ця цифра не опускається нижче 50%. 54-58% жінок і серед тих, хто здобуває науковий ступінь у більш молодому віці, 30-50 років, і лише після 50 років частка жінок-кандидатів наук зменшується. Однак спостерігається значна асиметрія за галузями науки, зокрема, частка жінок серед здобувачів ступеня кандидата наук з фізико-математичних чи технічних наук перебуває в межах 30%, у той час як у галузі гуманітарних наук - в межах 80%. Загалом відсоток жінок-кандидатів наук в галузях технічних, фізико-математичних, хімічних та біологічних наук в Україні близький до відсотку жінок, які здобувають ступінь доктора філософії з цих галузей науки у США [4].

Актуальними ж на загальноєвропейському рівні, враховуючи незначний відсоток жінок серед членів академій та на керуючих посадах, залишаються загалом дві проблеми: залучення дівчат до природничих та технічних наук з метою сприяння гендерній рівності у цих важливих галузях сучасної науки, які інтенсивно розвиваються у наш час і мають вирішальне значення для суспільного поступу, і реалізація наукового потенціалу жінок у досягненні вищих наукових позицій, що дає можливість перейти від переважно виконавської до більш креативної лідерської діяльності, пов'язаної із впливом на вироблення наукової політики. Головна складність на цьому шляху полягає у поєднання наукової кар'єри з материнськими обов'язками. Тому практично в усіх країнах розробляються різноманітні програми і заходи, спрямовані на підтримку наукових досліджень жінок та допомогу у поєднанні наукової діяльності та материнства.

Література:

1. National Agency for Higher Education, Report series 2005:41R
2. Sweden's Official Statistics, National Agency of Education, Report series 2008:48R
3. Smetanska I. The role of the gender policy in establishing of woman career//Збірник конференції Жінка в освіті та науці:Минуле, сучасне та майбутнє, 2008, С.36-40
4. Women for Science. An advisory report // InterAcademy Council. – Amsterdam.-2006.- P.13.

ТАДАЄВА Анастасія Вадимівна
РАССКАЗОВА Ольга Ігорівна

Формування ґендерної самосвідомості підлітків як соціально-педагогічна проблема

студентка 4-го курсу
Харківського гуманітарно-педагогічного інституту,
кафедра соціальної педагогіки
факультету педагогічної освіти;
завідувач кафедри соціальної педагогіки Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, доц., к пед.н.

Ґендер розглядається у науці як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, що разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (етнос, культурний рівень, вік та ін.) організує соціальну систему, підтримуючи соціально-рольовий статус кожної особистості та визначаючи соціальні можливості людини в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві [1].

Зважаючи на значення ґендеру для індивідуального становлення та розвитку особистості, гендерні дослідження посіли чільне місце у педагогічній науці. Так, питань формування гендерної свідомості та самосвідомості особистості на різних вікових етапах торкаються у своїх працях вчені Т. Бессонова, М. Боришевський, О. Кононко, Г. Костюк, О. Сухолєнова та ін. Питання розвитку психологічної статі відображені у працях В. Авраменкової, Т. Говорун, О. Кікінежді, А. Палія, Т. Юферової. Міжстатеві стосунки висвітлено у роботах В. Каган, Я. Коломінського, Л. Мороз та ін. У дослідженнях Ю. Альошиної, В. Васютинського, А. Воловича, Т. Гурлєвої, І. Романова, В. Романової розкрито проблеми гендернорольової самосвідомості підлітків. На думку дослідників, особливий інтерес викликає становлення ґендерної самосвідомості особистості, що знаходиться у процесі навчання, виховання та розвитку у закладах освіти. За твердженням вчених, освіта не є ґендерно нейтральною, оскільки різні її елементи по-різному впливають на представників різної статі, і часто ґендерні стереотипи у повсякденній педагогічній практиці укорінюються внаслідок прихованих чи відкритих елементів статевої дискримінації [1].

Важливого значення набувають наразі дослідження, пов’язані з ґендерною самосвідомістю особистості у старшому шкільному віці, адже старший підлітковий вік (14-17 років) - це найбільш складний період життєдіяльності особистості в онтогенезі. Особливої гостроти у колі освітніх проблем набуває питання формування ґендерної самосвідомості людей, що мають психофізичні вади, зокрема дітей з вадами мовного апарату, що навчаються в інтернатному закладі.

А. Нізова підкреслює, що відхилення від норми здоров’я можуть зумовлювати серйозні адаптаційні проблеми в житті дитини, адже дітей з наявними фізичними вадами (наприклад, інваліди з різним анамнезом, заїки, картаві, інші неповносправні) особливо легко психологічно травмувати. Некоректне ставлення до таких дітей у закладі освіти призводить до глибокої життєвої трагедії. Постійна тривожність через власні вади мовлення переходить у пригнічений стан, ця тривожність проявляється як на фізичному так і на психологічному стані дитини, що сприяє зниженню рівня адаптації, самооцінки, гальмуванню процесу формування самосвідомості, в тому чині й ґендерної.

Побудова демократичного суспільства вимагає створення у його межах умов для повноцінної самореалізації людей різних статей, незалежно від їх психофізичного стану. Уряд України здійснив низьку кроків щодо встановлення ґендерної рівності у державі. Так, 27 грудня 2006 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову №1834 «Про затвердження Державної програми з ут-

вердження ґендерної рівності в українському суспільстві», у межах виконання якої, затверджено наказ № 839 від 10 вересня 2009 року «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту». Накреслені у державних документах положення покликані сприяти встановленню ґендерної справедливості, усуненню негативних статево-рольових стереотипів, що особливо актуально у закладах освіти.

Законом України «Про освіту» визначено, що основною метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, розвинення її талантів, розумових здібностей, збагачення інтелектуального, культурного потенціалу народу. Важливу роль на шляху досягнення цієї мети відведено ланці освіти. У зв'язку з цим, період навчання дітей у школі є фундаментом для засвоєння в подальшому житті широкого спектру наукових і практичних знань, вироблення умінь та застосування їх на практиці. Саме на цьому етапі навчання, як свідчать дослідження М. Вашуленка, Ю. Гільбуха, Д. Єльконіна, О. Савченко, В. Тарасун, М. Шеремет в учнів формуються основи як наукового так і життєвого світорозуміння, визначаються способи подальшої життєдіяльності. Одним із основних завдань корекційного навчання і розвитку дітей з вадами мовного апарату, є підготовка їх до практичної соціальної, зокрема статеворолевої, активності. Вирішення цього питання у спеціальній школі-інтернаті пов`язано з визначенням оптимальних умов для подолання, корекції та компенсації будь-яких відхилень у розвитку, зокрема й ґендерного, дитини. Специфіка таких закладів, визначена вченими (Ю. Чернецька) полягає у тому, що в них шляхи отримання дитиною соціального досвіду є досить обмеженими і тому для повноцінного соціального та особистого розвитку учнів, зокрема й формування в них ґендерної самосвідомості, необхідно створювати у інтернатному закладі особливе сприятливе для формування ґендерної самосвідомості старших школярів середовище.

Виходячи із сказаного вище, особливої актуальності набуває проблема формування в умовах інтернатного закладу освіти ґендерної самосвідомості дітей старшого шкільного віку, які мають вади мови.

Аналіз досліджень вчених (П. Блонський, Л. Виготський) показує, що мовна функція є однією з найважливіших психічних функцій людини. У процесі мовного розвитку формуються вищі форми пізнавальної діяльності, здатності до понятійного мислення [2]. Сьогодні у світі відзначається тенденція до збільшення кількості дітей з відхиленнями в розвитку мовлення, обумовлена негативними змінами середовища життєдіяльності людини. Серед них виділяється група дітей, у яких при збереженому інтелекті, слуху та зорі спостерігаються порушення комунікативної функції мови. Більшість цих дітей у загальноосвітній школі стикається з певними труднощами навчального та особистісного характеру, тому існують школи-інтернати для дітей, які мають вади мови. Проте, в умовах інтернатного закладу діти стикаються ще з однією проблемою – обмеженням соціального простору, певною соціальною депрівацією. Саме тому, гендерний досвід, що отримує підліток у межах такого закладу неможна назвати повноцінним, його необхідно збагачувати, вдосконалювати, корегувати за допомогою спеціально розроблених технологій, лише тоді гендерна самосвідомість дитини буде формуватися гармонійно.

Розроблена нами технологія формування гендерної самосвідомості підлітків, що мають вади мовлення, вміщує: систематичне гендерне навчання, просвіту (тобто пропаганду та розповсюдження ґендерних знань, становлення ґендерної культури), стимулювання ґендерної самоосвіти у процесі освіти та виховання підлітка в інтернатному закладі освіти.

Технологія формування гендерної самосвідомості вирішує наступні завдання:

– широке ознайомлення підлітків-вихованців інтернатів з інституційними цінностями, нормами і правилами міжстатевого спілкування (норми релігії, етноса, культури, законодавства, літературні образи-еталони тощо);

– формування адекватного розуміння дорослості: її змісту, дійсних ознак і проявів;

– формування тілесної ідентичності, з якою тісно пов'язаний психосоматичний потенціал особистості;

– розкриття особливостей людської, як жіночої, так і чоловічої психології, спільного а також відмінного у поведінці представників різної статі;

– формування у підлітків і молоді вірного уявлення про взаємини статей, що базуються засвоєнні системи загальнолюдських і національних моральних цінностей.

Результат процесу формування ґендерної самосвідомості полягає не лише у правильному розумінні підлітком сутності моральних норм та настанов у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі становлення ґендерної самосвідомості необхідно досягнути розвитку в підлітка:

– соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;

– прагнення мати сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, свідоме і відповідальне ставлення до виховання дітей;

– здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них, у першу чергу, як до людей взагалі, у другу - як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;

– здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин;

– усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;

– формування необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння у сфері міжстатевих стосунків;

– формування досвіду нестатевої любові, дружніх стосунків між представниками різних статей.

Реалізація технології формування гендерної самосвідомості підлітків, що мають вади мовлення, має відбуватися за таким напрямами:

– розширення можливостей для самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування);

– організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності;

– зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;

– створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів);

– створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями);

– залучення обох батьків (а не лише матерів) до виховання дітей.

У цілому, ґендерний підхід в освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучким і вміти використовувати різні можливості поведінки.

Література:

1. Цокур О., Іванова І. Розвиток гендерного підходу в освіті. – К., 2009 // Освіта.ua. - osvita.ua/school/upbring/1693.

2. Блонский П. П. Очерки детской сексуальности // Избр. пед. и псих. Произведения. – Т. 1. – М.: Педагогіка, 1979. – С. 202–277.

ҐЕНДЕРНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ, ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

КОТОВА-ОЛІЙНИК
Софія Вікторівна

МАГДЮК
Лариса Борисівна

ОСТАПЧУК
Олена Леонідівна

РАССКАЗОВА
Ольга Ігорівна
РУДЕНКО
Наталія Всеволодівна

РЯБІНІНА
Анастасія Володимирівна

ЮР'ЄВА
Оксана Юріївна

ЯКОВЕНКО
Марина Леонідівна

КОТОВА-ОЛІЙНИК Софія Вікторівна

Інтеграція ґендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти: регіональні аспекти

Кафедра культурології і менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук Волинського національного університету ім. Лесі Українки
науковий керівник - канд.філос.н., доц. Бондарук Сергій Олексійович

В умовах переходу до постіндустріального суспільства та з розвитком демократичних процесів в Україні дедалі актуальнішою є потреба інтеграції ґендерного компоненту у різні сфери життєдіяльності українського соціуму. Неабияку роль у формуванні ґендерного паритету в нашій державі відіграє сфера освіти. Включення ґендерного компоненту у зміст та організацію навчального процесу у сфері освіти сприяє формуванню егалітарної свідомості, вихованню особистості, вільної від ґендерних стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатної комфортно вписатись у концепцію демократичного суспільства.

Ряд українських та російських науковців, таких як О.Вороніна, І.Горошко, І.Жеребкіна, С.Жеребкін, О.Здравомислова, О.Кікінежді, В.Кравець, І.Мунтян, Л.Попова, І.Тартаковська, Г.Тьомкіна, О.Цокур та ін. зазначають у своїх працях про важливість ґендерного компоненту професійної компетентності випускників вищих педагогічних закладів освіти. Сьогодні у багатьох вузах Києва, Харкова, Львова, Одеси, Луганська, Тернополя, Житомира, Луцька та в інших містах України впроваджені у навчальний процес курси ґендерного спрямування, що забезпечують ознайомлення із ґендерною теорією та практикою; діють ґендерні лабораторії, науково-дослідницькі центри по вивченню ґендерних студій, досліджень фемінності та маскулінності. Закономірно постає питання, наскільки ознайомлення із ґендерною проблематикою у студентському віці здатне вплинути на формування егалітарної свідомості, ширше – на ґендерний світогляд особистості? Адже особи студентського віку – вже сформовані особистості зі своїми цінностями, ідеалами, уподобаннями, переконаннями, що мають зазвичай досить стереотипний характер, тому важко піддаються переосмисленню, не дивлячись на ті переваги, які пропонує ґендерний вимір буття.

Значна кількість сучасних дослідниць, серед яких – Л.Штильова, О.Луценко, О.Булатова, О.Плахотнік та ін., переконана, що упровадження ґендерного компоненту у сферу освіти слід починати не з вищих навчальних закладів, а з дошкільних та загальноосвітніх навчальних установ. Проте така постановка питання породжує потребу у фахових педагогічних кадрах, які будуть готові реалізовувати сьогодні ідею ґендерної рівності у навчально-виховному процесі дошкільних (ДНЗ) та загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ). Яскравим аргументом цієї тези є добровільно-примусова ініціатива Міністерства освіти та науки України і Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту в рамках Року ґендерної рівності у 2007 р. провести Урок ґендерної грамотності у загальноосвітніх навчальних закладах. Така спроба вийшла не зовсім вдалою, оскільки більшість педагогічних працівників виявились неготовими до проведення Уроку. Не врятували навіть рекомендації для проведення Уроку ґендерної грамотності у загальноосвітніх навчальних закладах, розроблені МОН, оскільки загальної інформації про ґендер та ґендерні перетворення, для багатьох почутої вперше, було недостатньо. Тому необхідністю стала ґендерна освіта самих педагогів.

Інтеграція ґендерного компоненту у безперервну педагогічну освіту, на думку багатьох су-

часних зарубіжних та вітчизняних теоретиків, є одним із визначальних факторів упровадження ґендерного підходу в роботу дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів. На думку Л.Штильової, засвоєння і прийняття ґендерної парадигми для вчителів «сприятиме звільненню професійного бачення від статево-рольових стереотипів як специфічних та серйозних бар'єрів сприйняття особистості дитини, допоможе сконцентрувати увагу на реальних задатках і здібностях учнів різної статі» [9]. Окрім того, у Законі України про вищу освіту та в Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні йдеться не тільки про професійне зростання громадян, а й про оновлення напрямів, змісту і форм навчання відповідно до потреб економічного та соціального розвитку України, становлення демократичного суспільства. У Законі України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у 5 розділі, ст. 21 йдеться про те, що «до навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад ґендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства». Аналогічні рекомендації представлені у Державній та обласній програмі з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, окрім того у них йдеться про «здійснення підготовки та перепідготовки кадрів для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом проведення спеціальних курсів і занять», а також «розроблення для різних верств населення спеціальних просвітницьких програм з подолання ґендерних стереотипів і формування ґендерної культури». А також у прийнятому нещодавно наказі МОН про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту (від 10.09.2009. № 839) зазначено: «Продовжити впровадження курсів ґендерної рівності у вищих навчальних закладах І-ІУ рівнів акредитації», виконання якого покладене зокрема на Інститут інноваційних технологій та змісту освіти, котрому підзвітні інститути післядипломної педагогічної освіти. Процитовані положення у зазначених нормативно-правових документах та програмах дозволяють зробити висновок, що інтеграція ґендерного компоненту у безперервну педагогічну освіту є не просто черговою модною тенденцією, а справді актуальним і перспективним кроком, здатним змінити політику освіти, трансформувати її в напрямі гуманізму через укріплення позицій толерантності і демократичності.

Різними аспектами ґендерної освіти дорослих займались Л.Штильова, І.Кльоцина, С.Рожкова, В.Олійник, Т.Говорун, В.Приходько, Т.Дороніна та ін. Проте, у цих працях недостатньо розроблений механізм упровадження ґендерної парадигми у систему післядипломної педагогічної освіти, що обумовило постановку мети і завдань роботи: розглянути і проаналізувати особливості включення ґендерного компоненту у зміст курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЖОІППО ; визначити основні проблеми, що перешкоджають інтеграції ґендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти; окреслити головні напрями і форми роботи щодо реалізації політики ґендерної рівності у сфері безперервної педагогічної освіти.

Інтеграцію ґендерних підходів у зміст та організацію навчального процесу у Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти розпочали з 2006 року. Саме тоді стали викладатись курси ґендерного спрямування для різних категорій слухачів курсів підвищення кваліфікації. Зрозуміло, що робота над будь-якою новою справою супроводжується певними труднощами, усвідомлення яких важливе для їх успішного подолання. З одного боку, відсутність досвіду викладання курсів ґендерного спрямування, неможливість застосування ряду методів та принципів ґендерної освіти внаслідок ряду причин (зокрема, недостатня кількість навчальних авдиторій, які були переповненими слухачами курсів та ін.) дали про себе знати з самого початку. З іншого боку, нова тематика, яка для багатьох педагогічних працівників здавалась у певній мірі радикальною, не завжди адекватно сприймалась з огляду на психологічний супротив, що часто виникає, коли ми зіштовхуємось з чимось новим і незвичним. Не завжди розумілась потреба її впровадження у навчально-виховний процес освітніх закладів, не кажучи вже про велику місію у формуванні ґендерної культури особистості, як необхідної передумови існування демократичного суспільства. Це можна пояснити тим, що більшість сучасних освітніх працівників відчули на собі вплив традиційної освіти, що пов'язана з традиціями есенціалізму та біологічного детермінізму, в

основі яких лежить статево-рольовий підхід у вихованні особистості. Він залишається домінуючим у сучасній педагогіці. Тому самі вчителі досить часто є носіями патріархатних ґендерних стереотипів і сексистських установок по відношенню до хлопчиків і дівчаток. Окрім того, характерний для вчительської професії відомий «професійний консерватизм», утилітаризм у сприйнятті інформації та інші причини [9], що перешкоджають просуванню ґендерної парадигми у світогляд і роботу освітян, потребували пошуку нових підходів у її впровадженні.

У 2007 році Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти став працювати над науковою темою «Компетентнісний підхід в сучасній освіті». Компетентнісний підхід у викладанні предметів гуманітарного спрямування спонукав переглянути зміст, методи і принципи викладання курсу з ґендерної освіти. Насамперед, це торкнулося специфіки аудиторії, тобто різних категорій слухачів ЖОІППО, котрі умовно були об'єднані у 5 груп, для яких ми розробили відповідні курси – «Ґендерні підходи в сучасній системі освіти і виховання» (для вчителів-предметників ЗНЗ), «Ґендерні підходи в управлінні ЗНЗ» (для адміністрації ДНЗ і ЗНЗ), «Ґендерний розвиток особистості» (для вчителів початкової школи), «Ґендерна соціалізація дитини» (для працівників ДНЗ), «Основи ґендерної політики в Україні» (для вихователів закладів інтернатного типу та інших категорій слухачів) тощо. Для слухачів дистанційної форми навчання були розроблені плани-конспекти лекційних та тренінгових занять, контрольні питання і практичні завдання для проведення вихідного діагностування, підготовлені матеріали для сайту ЖОІППО. До кожного курсу розроблені мультимедійні презентації.

Значний акцент у викладанні ґендерно-орієнтованих курсів став робитися на набутті ґендерної компетентності педагогічними працівниками, що включає в себе оволодіння знаннями, уміннями, навичками, а також мотиваційна сфера та відповідна діяльність. Зупинимось детальніше на кожній складовій ґендерної компетентності:

- Знання сучасних тенденцій та проблем ґендерного розвитку суспільства, законодавчих актів, які регулюють питання ґендерної рівності, положень та сутності ґендерного підходу, основ ґендерної теорії (поняття про ґендер, ґендерні стереотипи та механізми їх дії, ґендерні ролі, ґендерну ідентичність тощо та їхнє місце у навчально-виховному процесі), особливостей ґендерної соціалізації, принципів ґендерної освіти, форм і методів ґендерного виховання, питань ґендерної компетентності та ґендерної культури вчителів; усвідомлення ролі школи як центру формування ґендерної культури дітей та молоді. Неабияку роль в оволодінні ґендерними знаннями відіграє також ґендерна самоосвіта «як набуття власного досвіду з ґендерної збалансованості» [8, 194].
- Уміння відслідковувати ґендерні стереотипи і дискримінаційні установки до статі у своїй поведінці, у навчальній, художній та розважальній літературі, в ЗМІ; розпізнавати ґендерні проблеми, поширювати ґендерні знання шляхом використання адекватних методів, засобів тощо.
- Навички діагностики рівня сформованості ґендерної культури, здійснення ґендерного аналізу, організації заходів на ґендерну тематику тощо.
- Спрямованість (мотиваційна сфера) особистості, представлена у структурі ґендерної компетентності, виявляється у відповідних потребах, мотивах, цілях, як-от потреба захисту рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, активна життєва позиція, мотивація досягнення, самореалізація, толерантність тощо).
- Діяльність, спрямована на утвердження ідеї ґендерної рівності. За умови, коли людина буде суб'єктом активної дії, вона матиме змогу самореалізуватися, бути вільною від стереотипних поглядів, реагувати на дискримінацію за ознакою статі, здатною до самостійного прийняття рішень [5, 5].

С.Рожкова [7] зазначає, що ґендерна компетентність педагогічних працівників передбачає, у першу чергу, вміння керувати процесом ґендерної соціалізації учнів та організовувати навчально-виховний процес на основі ідеї ґендерної рівності. Необхідним є застосування нових, ґендерно-орієнтованих підходів у викладанні різних предметів та спецкурсів (наприклад, аналіз і коментування підручників, навчальних посібників, у яких містяться стереотипні уявлення про роль жінки і чоловіка в суспільстві; пропагування егалітарних моделей взаємовідносин між статями; включення в освітній процес діяльності, що сприятиме руйнуванню патріархатної ґендерної систе-

ми (орієнтація на «педагогіку співробітництва» (І.Кон); застосування інтерактивних технологій, котрі сприятимуть участі всіх і кожного/кожної у навчально-виховному процесі; рівне ставлення педагогів до учнів та учениць під час оцінки знань, заохочення і покарання та ін.), а також ґендерна чутливість, якою мають володіти вчителі. Л.Штильова [10] визначає «ґендерну чутливість» як здатність педагога сприймати, усвідомлювати і моделювати вплив вербальних, невербальних і предметних впливів соціального середовища, методів і форм роботи з учнями у плані формування їх ґендерної ідентичності, вловлювати й реагувати на будь-які прояви дискримінації за ознакою статі.

Під час викладання ґендерно-орієнтованих курсів важливо використовувати спеціальні принципи ґендерної освіти. На курсах підвищення кваліфікації в ЖОІППО нами застосовуються принципи, розроблені російськими викладачками І.Кльоциною, Л.Штильовою, Н.Радіною, такі, як:

- Орієнтація на співробітництво, що передбачає активне використання діалогу в навчальному процесі.
- Розвиток особистісного потенціалу, завдяки якому основний акцент має бути зроблений не тільки на розвитку загальних здібностей слухачів (сфера інтелекту), а й на розвитку таких особистісних складових, як Я-концепція, мотиваційна та емоційна сфери особистості.
- Єдність теорії та практики виявляється у залученні життєвого досвіду суб'єктів навчання. Ґендерна освіта – це не тільки «процес, що навчає», а й «навчаючий досвід».
- Принцип активності передбачає спонукання особистості до активного соціального життя на основі розширення її знань і можливостей. Освіта постає творчим процесом багатопланового особистісного розвитку, який проявляється в активному, діяльному житі людини [9]. Варто зауважити, що зазначені принципи можна і варто застосовувати не лише у вищих, а й у загальноосвітніх навчальних закладах.

Включення ґендерного компоненту у безперервну педагогічну освіту передбачає окрім викладання ґендерних курсів також інші форми і напрями роботи. У контексті однієї з наукових тем кафедри методики навчання гуманітарних предметів ЖОІППО – «Ґендерна компетентність вчителів у освітньо-виховному процесі» – підготовлений ряд виступів на засідання кафедри, статті та тези, у яких авторка роботи розкриває роль, мету, завдання та особливості ґендерної компетентності вчителів у навчально-виховному процесі, шляхи інтеграції ґендерних підходів у навчально-виховну діяльність загальноосвітніх навчальних закладів [1; 2; 3]. Професійний рівень викладання ґендерних курсів підвищується шляхом участі у міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, семінарах, конкурсах, навчальних тренінгах та майстер-класах, які постійно проводяться в Україні.

На допомогу педагогічним працівникам області спільно зі Смагіною Т.М. (канд.пед.н., доц., завідувачкою кафедри методики навчання гуманітарних предметів ЖОІППО) розроблені методичні рекомендації до проведення Уроку ґендерної грамотності та матеріали щодо впровадження ґендерних підходів у освітньо-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів (Житомир, 2008), у 2009-2010 рр. планується їх перевидання. Під час курсової перепідготовки надаються рекомендації педагогічним працівникам області щодо здійснення ґендерного виховання, проведення виховних та позакласних заходів на ґендерну тематику, батьківських зборів з ґендерної просвіти тощо. На кафедрі методики навчання гуманітарних предметів ЖОІППО сформована потужна бібліотека (як на електронних, так і на паперових носіях) і відеотека з ґендерної освіти, яка нараховує понад 30 навчальних фільмів та постійно поповнюється новими джерелами.

Ґендерний компонент реалізовується також у роботі творчої групи, яка працює з 2008 р. при Центрі практичної психології та соціальної роботи в ЖОІППО над темою «Ґендерні аспекти психологічного супроводу дітей в умовах ДНЗ» (наукові керівники: Котова-Олійник С.В. – ст. викладач кафедри методики навчання гуманітарних предметів ЖОІППО, Остапчук О.Л. – директор Центру ґендерної освіти ЖДУ ім. І.Франка, асистент кафедри педагогічної майстерності та соціальної роботи). Спільно з обласним Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту, Центром ґендерної освіти ЖДУ ім. І.Франка, обласним Ґендерним ресурсним центром проводяться ґендерно-тематичні акції та заходи, спрямовані на ґендерну просвіту та формування ґендерної

культури населення області (Житомирський міський конкурс колажу «Толерантний світ» (2008 р.), Масова наочна акція «Стоп сексизм» (2008 р.), Житомирський обласний конкурс студентських наукових робіт із ґендерної тематики (2008 р.), проект «Школа ґендерної рівності», у якій готуються волонтери до реалізації ідеї ґендерної рівності (з 2008 р.), проект «Підвищення здатності до працевлаштування жіночої студентської молоді, в тому числі, молодих матерів» (2009 р.), майстер-класи для волонтерів (2009 р.), Ярмарок ґендерних інновацій Житомирської області (2009 р.) тощо.

З одного боку, можна пишатися такими досягненнями, проте приходиться долати ряд труднощів:

- по-перше, відсутність професійного об'єднання експертів із ґендерної проблематики з викладачів та методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти;
- по-друге, недостатній рівень навчально-методичного забезпечення для здійснення ґендерної освіти і просвіти працівників ДНЗ та ЗНЗ, учнів, батьків учнів: програми, доступні навчальні посібники, підручники і методичні рекомендації, хрестоматії, брошури, буклети, науково-популярні, просвітницькі публікації тощо, у яких би коректно і компетентно висвітлювалась ґендерні тематика (а не псевдоґендерні теорії і практики). Створені програма та навчальний посібник для учнів 9-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Ми різні – ми рівні» з основи культури ґендерної рівності [4], схвалений МОН, поки що не доступний для широкого загалу;
- по-третє, недостатня кількість годин для викладання ґендерних курсів (на основну масу слухачів в ЖОІППО, наприклад, припадає по 2 год. на сесію. За такий короткий період ознайомитись з ґендерною проблематикою вдається досить загально);
- по-четверте, недостатнє матеріально-технічне обладнання, кількість і забезпечення навчальних аудиторій для використання мультимедійних технологій та ін. проблеми.

На прес-конференції «Ґендерна освіта в Україні: досягнення, прогалини і виклики», що відбулася в УКРІНФОРМ 22 грудня 2008 року, причинами неефективності ґендерної освіти в Україні було зазначено наступне: недостатність фінансування Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року; внаслідок дефіциту фінансових та кадрових ресурсів, малоефективна робота Міністерства освіти і науки щодо реалізації Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, в якій заплановані заходи щодо інтегрування ґендеру в освітній процес; відсутність єдиної і цілісної концепції ґендерної освіти, внаслідок чого у текстах окремих програм не розрізнюються, даються як синоніми терміни статево-рольове виховання, статеве виховання і ґендерне виховання; відсутність єдиної базової державної програми з ґендерної освіти; велике різноманіття освітніх програм та методичної літератури призводить до того, що кожен викладає курси ґендерного спрямування на свій розсуд; школи та вищі учбові заклади зазнають дефіциту як учбових матеріалів, так і кваліфікованих кадрів для запровадження ґендерної освіти.

Зрозуміло, що зазначені проблеми носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Їх подолання у системі освіти, зокрема й післядипломної педагогічної освіти дозволить повною мірою реалізувати ґендерний підхід у педагогіці, який науковці вже дано розглядають як одну з важливих складових особистісного підходу у вихованні та навчанні, умову створення сприятливого середовища для різнобічного розвитку особистості і реалізації її потенціалу.

Саме тому нагальною потребою сьогодні в рамках неперервної педагогічної освіти є визначення та розроблення ряду важливих форм і напрямів роботи, таких як регулярні навчальні курси та тренінгові програми з ґендерної освіти для педагогічних працівників, ґендерні проекти, конкурси, конференції, майстер-класи, семінари та круглі столи, на яких освітяни зможуть обговорювати свій досвід та проблеми, пов'язані з упровадженням ґендерних підходів у роботу дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, робота творчих груп, розроблення простих для сприйняття та доступних для широкого загалу навчальних програм і методичних рекомендацій щодо впровадження ґендерного компоненту у систему роботи дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів за трьома напрямами: робота з педагогами, з дітьми (учнями) та батьками дітей (учнів) тощо. А найважливішим є те, що діяльність «у сфері ґендерної освіти, як і в іншій діяльності, має

бути безперервною» [6]. Тоді справді можна буде сподіватись на бажаний результат.

Таким чином, ґендерний компонент у системі післядипломної педагогічної освіти постає як один із важливих принципів, покликаний змінити традиційний напрям виховних та освітніх дій у роботі педагогів. Він має стати складовою цілі, спрямованої на створення більш рівноправного та демократичного суспільства, у якому задекларовані принципи у ряді нормативно-правових документів щодо ґендерної освіти будуть не просто на папері, а справді у дії.

Література:

1. Котова-Олійник С. Значення ґендерної компетентності в педагогічному процесі для виховання ґендерної культури молоді: матеріали II Міжнар. науково-практичної конф. для студентів та аспірантів [«Сучасна молодь: крок у майбутнє»] (Суми, 14-15 травня 2008 р.) / Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка – Суми, 2008. – 520 с.
2. Котова-Олійник С., Остапчук О. Підготовка волонтерів до реалізації ідеї ґендерної рівності: матеріали I Всеукр. науково-практичної конф. для студентів та аспірантів [«Головні проблеми державно-правового захисту жінок в Україні. Ґендерні студії»] (Суми, 15 травня 2009 р.) / Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка. – Суми, 2009. – 244 с.
3. Олійник С. Ґендерна компетентність вчителів – основа формування ґендерної культури особистості: матеріали 1 Міжнар. науково-практичної конф. [«Ґендер. Екологія. Здоров'я»] (Харків, 23-24 жовтня 2007 р.) / Харківський державний медичний університет. – Х., 2007. – 195 с.
4. Основи культури ґендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Ми різні – ми рівні» / за ред. О. Семиколєнової – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.
5. Підготовка волонтерів до реалізації ідеї ґендерної рівності: Методичні рекомендації. / Автупоряд. О.Л. Остапчук, Н.П. Павлик, С.В. Котова-Олійник. – Житомир, 2009. – 160 с.
6. Прохорова О. Гендерное образование в средней школе [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.eduhmao.ru/info/1/3760/23580/
7. Рожкова С., Мошненко В. Гендерная компетенция педагога [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.t21.rgups.ru/doc2007/1/16.doc
8. Хрестоматія навчальних програм з проблем ґендерного розвитку. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – 346 с.
9. Штылева Л. Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку и повышение квалификации педагогов [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.murman.ru
10. Штылева Л. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jornal3/shtil. htm

МАГДЮК Лариса Борисівна

Управління процесами соціальної диверсифікації та упровадження ґендерної рівності в системі професійно-технічної освіти

Професійно-технічна освіта, як система, це цілісна сукупність взаємодіючих підсистем: цілей професійно-технічної освіти; змісту професійно-технічної освіти; програм і стандартів різного рівня і спрямованості, які реалізують зміст і визначають вимоги до його засвоєння; функцій професійно-технічної освіти; суб'єктів професійно-технічної освіти; навчальних закладів та установ різних типів, рівнів і форм власності, які реалізують програми, стандарти і функції, спрямовані на забезпечення засвоєння змісту суб'єктами на визначеному рівні; процесів і ресурсів, необхідних для виконання функцій навчальними закладами та установами професійно-технічної освіти; органів управління різного рівня і підвідомчих організацій; результатів діяльності системи.

Системний підхід до управління навчальним закладом, планування, організаційне забезпечення, навчально – методичний супровід навчально – виховного, навчально виробничого процесів навчального закладу або установи професійно – технічної освіти, при якому будь-який захід розглядається як сукупність взаємопов'язаних компонентів.

Перегляд поняття управління системою ПТО, та зміна управління як дії владної вертикалі, спрямованої на управління процесом діяльності професійно-технічних навчальних закладів і установ, на управління якістю професійно-технічної освіти, спрямованого на стратегічне управління розвитком системи, на сучасне поточне управління якісними змінами системи профтехосвіти, відповідає ініціативі Департаменту професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України „щодо проведення еволюційних поступових реформ в системі професійно-технічної освіти із забезпеченням моніторингу з метою радикальної зміни якості підготовки висококваліфікованих робітників".

Реформування системи професійно – технічної освіти передбачає розробку концептуально нових підходів у формуванні системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, розробку державних стандартів, заснованих на компетенціях, які дозволять поступово перейти на навчання за програмами різних рівнів кваліфікації і термінів, забезпечать відповідність отриманого документа про освіту рівню отриманої кваліфікації випускника.

Пріоритети дають можливість зосередитися на формуванні егалітарної свідомості молодого покоління забезпечити якісно новий рівень системи підготовки робітників, співпраці з громадськістю, роботодавцями, розширюють діапазон запровадження нових форм, нових методик, інновацій у навчально-виробничому процесі, змістовно змінюють поняття професійно-технічної освіти .

Отже, відбувається пошук оптимальної моделі управління, яка б відповідала сучасним потребам розвитку професійної освіти третього тисячоліття і радикального підвищення її престижу.

Важливим підходом до впровадженні такої моделі є врахування важливості ролі освіти як одного з найважливіших соціальних інститутів у формуванні соціально - ґендерних відносин, у становленні суспільної ґендерної культури, що є підставою для демократизації суспільства.

Зростання суспільної диверсифікації на ринку праці або в організаційному оточенні

є ознакою сучасного суспільного розвитку. Суспільна диверсифікація визнає, що кожна людина має право на різні національно - етнічні, мовні, фізичні, статеві, поведінкові відмінності, які роблять особистість людини унікальною, і які необхідно визнавати, поважати, цінувати. Освіта, зокрема, професійна освіта, відіграє значну роль у подоланні суспільних стереотипів, ксенофобії серед молоді, та формуванні суспільної толерантності.

Суспільна диверсифікація також визнає те, яким чином люди сприймають себе та інших, наскільки ці сприйняття впливають на взаємини між ними. Для ефективного функціонування диверсифікаційного колективу організації, необхідно розробити і упровадити спеціалізовану систему комунікацій, адаптування та запровадження змін з урахуванням особливостей суспільної диверсифікації.

Освітня або виробнича диверсифікація означає різноманітні відмінності між людьми, які працюють або навчаються в установі чи організації, що об'єднує цих людей у певний період. Різноманітне, або диверсифіковане навчальне середовище представляє колектив учнів, викладачів, працівників, кожний з яких має відмінні риси, а саме: належність до певної раси, національно - етнічної групи, відповідне володіння мовами, колір шкіри, стать, сексуальну орієнтацію, різні фізичними можливості, сімейний та соціальний стан, вік, різну культуру, різні пізнавальні навички, різни стилі та здібності до навчання, різні організаційні ролі, відмінні ставлення до віросповідання, відмінну від інших систему духовних переконань тощо. Інноваційні підходи стосуються сфери управління освітою.

Поняття „управління суспільною різноманітністю/диверсифікацією" часто замінюють поняттями „програма упровадження" та „визнання відмінностей". Програми упровадження, визнання відмінностей і управління суспільною диверсифікацією є окремими складовими системи заходів, спрямованих на роботу з різними людьми в організації.

Програми упровадження – це забезпечення певного числа місць для представників різних груп людей з метою збільшити кількість недостатньо представлених осіб у навчальному закладі чи на підприємстві. Програми упровадження сприяють створенню рівних можливостей, вони, як правило, розроблені у відповідь на зовнішню ініціативу, або у відповідь на чинне законодавство. Такі програми спрямовані на збільшення кількісних показників щодо вирішення проблем, пов'язаних з національно – етнічною, статевою належністю або інвалідністю.

Основні завдання процесу визнання відмінностей – це поширення інформації, навчання та позитивне сприйняття розбіжностей між людьми. Заходи, що підтримують визнання відмінностей, спрямовані на підвищення якості навчання або іншої діяльності через зміну відповідної культури поведінки в межах організації.

Управління суспільною диверсифікацією – це стратегічний підхід, який визначає заходи, необхідні для успішної діяльності, упровадження цих заходів, та систему контролю, виміру та оцінювання результатів заходів у процесі реалізації. У кожному навчальному закладі необхідно створити можливості для ефективної участі та збагачування навчального чи трудового досвіду учнів, батьків, вчителів та співробітників навчального закладу.

Управління суспільною диверсифікацією відрізняється від програм упровадження тому, що управління соціальною диверсифікацією є внутрішньою ініціативою, воно орієнтується на потреби закладу, зосереджено на якісних показниках щодо покращення навчального/трудового середовища, орієнтується на створення можливостей, передбачає варіативність пропозицій та рішень через визнання більш ніж одного принципу сприйняття та підтримку незалежних традицій, інших відмінностей.

Програми упровадження представляють найкращий спосіб збільшення кількості представників різних груп населення в навчальних закладах та на ринку праці. Важливим компонентом програм упровадження є дотримання встановлених стандартів без зменшення якості завдяки намаганню збільшити кількість представників з суспільних диверсифікаційних груп.

Перелічені вище три типи упровадження суспільної диверсифікації є важливими для створення організації, що визнає відмінності, проте управління суспільною диверсифікацією можна здійснювати і без наявних програм упровадження. Для збереження власної конкурентноздатності

навчальним закладам необхідно бути готовими до еволюційних змін, до визнання суспільної трансформації та диверсифікації.

Невід'ємною складовою процесу управління соціальною диверсифікацією та програмами упровадження є інтегрування концепції рівних можливостей для жінок і чоловіків та ґендерних підходів у систему професійно-технічної освіти. Дана складова сприятиме більшої ефективності передачі, поширення знань, вмінь, цінностей, норм, ставлень громадян, що, в свою чергу, посилить престижність професійно-технічної освіти серед всіх груп населення, включаючи роботодавців. Програма упровадження має включати:

а) вивчення, аналітичного оцінювання та узагальнення потреб соціально – вразливих груп, зокрема, осіб, позбавлених родинного піклування, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних груп, жінок в отриманні професійної освіти;

б) розробки та упровадження ґендерно-чутливих державних стандартів професійно – технічної освіти;

в) розробки заходів та створення ефективної взаємодії усіх підрозділів навчального закладу та установ професійно – технічної освіти;

г) створення умов рівного доступу учнів - представників соціально – вразливих груп до навчання з урахуванням власного вибору, отримання професійної кваліфікації, забезпечення працевлаштування відповідно до отриманої кваліфікації;

д) створення ґендерно-чутливої системи управління, організаційного забезпечення, навчально-методичного супроводу професійно-технічного навчання та виховання;

е) відслідковування відповідності професійного навчання попиту ринку праці та задовільного працевлаштування випускників-представників соціально-вразливих груп;

ж) здійснення моніторингу, ефективної системи оцінювання та контролю за впровадженням концепції рівних можливостей та соціальної справедливості.

Отже, врахування нових концептуальних підходів до формуванні системи забезпечення якості професійно-технічної освіти через управління процесами соціальної диверсифікації та упровадження ґендерної рівності в системі професійно-технічної освіти в оновлення нормативно-правового забезпечення системи, розробку сучасних соціально та ґендерно-чутливих державних стандартів професійно-технічної освіти, в розробку програм навчально-виховного процесу сприятиме підвищенню рівня суспільної зацікавленості, рівня поваги та визнання професійної освіти, та досягненню соціо-економічного балансу на ринку праці та в суспільстві, в цілому.

ОСТАПЧУК Олена Леонідівна

Стан готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання підлітків: експертна оцінка

Кафедра соціальної педагогіки і педагогічної майстерності, соціально-психологічний факультет, Житомирський державний університет імені Івана Франка наукова керівниця - кандидат педагогічних наук, доцент Коляденко Світлана Миколаївна

Сучасне українське суспільство можна охарактеризувати як маргінальне щодо ґендерної проблематики, оскільки відхід від патріархатних тенденцій уже намітився, але водночас тривають дискусії про доцільність культивування ідеї ґендерної рівності. Суперечностями сьогодення є також прийняття егалітарних ідей як орієнтирів власного життя і на противагу нерозуміння ґендерної проблематики. Ґендерна політика, на жаль, ще не є достатньо послідовною і системною. Ця ситуація невизначеності призводить до дезорієнтації підростаючого покоління. Вимогою часу є підготовка нової генерації педагогічних працівників, які усвідомлюють закономірності ґендерного розвитку, своєрідність ґендерного поділу суспільства, знають прийоми, засоби, методи ґендерного виховання, уникають проявів сексизму, мають належний рівень особистої ґендерної культури. Зростає роль соціального педагога як фахівця, обізнаного із особливостями суспільного життя, як спеціаліста, який покликаний допомогти адаптуватись до мінливих соціальних умов, а з огляду на професійну роль посередництва, може консолідувати зусилля різних інституцій з метою формування ґендерної культури.

Проблеми підготовки фахівців до реалізації ґендерного підходу у професійній діяльності, формування ґендерної культури студентів ВНЗ, умови впровадження ґендерного підходу у ВНЗ знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях С.М. Гришак [1]; І.В. Іванової [2]; І.С.Мунтяна [3]; Н.О. Приходькіної [4]; П.П. Терзі [5] та інших.

З метою виявлення стану готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання підлітків було проведено дослідження (експертна оцінка), що включало такі компоненти:

– ставлення викладачів до ідеї впровадження ґендерного підходу у навчально-виховний процес;

– умови формування готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання підлітків;

– оцінка міри необхідності ґендерних знань, умінь та навичок для соціального педагога і міри сформованості їх у студентів – майбутніх соціальних педагогів;

– проблеми, які можуть виникнути під час підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання.

У ролі експертів виступили викладачі кафедри соціальної педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка. Загальна кількість опитаних – 40 осіб, із них 30 жінок, 10 чоловіків.

На питання «Як Ви ставитеся до ідеї впровадження ґендерного підходу у навчально-виховний процес?» відповідь «позитивно» зазначили усі респонденти. Аналіз відповідей респондентів дозволив виділити такі групи аргументів (причин) доцільності підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання: І – суспільно обумовлені, ІІ – професійно обумовлені, серед яких можна виділити групу педагогічно обумовлених аргументів.

До суспільно обумовлених ми віднесли наступні: значна кількість актуальних соціальних проблем, що мають ґендерний характер, у багатьох суспільних сферах простежується ґендерна нерівність, дискримінація, побутують ґендерні стереотипи. Підкреслюється факт глобальних соціально-економічних трансформацій. Ще одна підгрупа пов'язана із формуванням ґендерної політики, утвердженням основ ґендерної рівності, ґендерної демократії в українському суспільстві, проводиться паралель із європейськими стандартами. У цілому простежується усвідомлення респондентами актуальності ґендерних проблем, зв'язок сучасної соціокультурної ситуації із потребою підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання

До професійно обумовленої групи причин доцільності підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання, вказаних респондентами, належать: підвищення рівня професіоналізму, громадянської активності, розвиток професійно важливих якостей, як-от толерантність, ґендерна чутливість, що виступають запорукою конструктивної співпраці з різними категоріями клієнтів. Особливий наголос робиться на тому, що ґендерні знання, уміння, навички є такими ж професійно рівноправними й потрібними, як і інші. Також респонденти наголошують на функціональних обов'язках соціального педагога, що передбачають наявність ґрунтовних знань із ґендерної проблематики, реалізації функції посередника між суспільством і особистістю, з огляду на це соціальний педагог має володіти методикою ґендерного підходу.

У межах цієї групи можна виділити підгрупу власне педагогічної доцільності підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання. Логіка міркувань респондентів: соціальний педагог насамперед покликаний створювати умови успішної соціалізації, а це неможливо без реалізації принципів ґендерного паритету; соціальний педагог повинен здійснювати ґендерну освіту молоді, розв'язувати соціально-педагогічні проблеми, зумовлені ґендерною дискримінацією. Підготовка соціальних педагогів до ґендерного виховання, на думку опитуваних, оптимізує виховний процес, що позитивно вплине на соціалізацію підростаючого покоління, зменшить рівень соціальних і психологічних проблем вихованців.

Експертам було запропоновано оцінити (за 10-бальною шкалою, де 10 – максимальна потреба/сформовані значною мірою, 1 – мінімальна потреба/не сформовані), якою мірою соціальний педагог повинен володіти компонентами ґендерних знань і якою мірою ці компоненти сформовані у студентів – майбутніх соціальних педагогів. Результати представлені у Мал. 1.

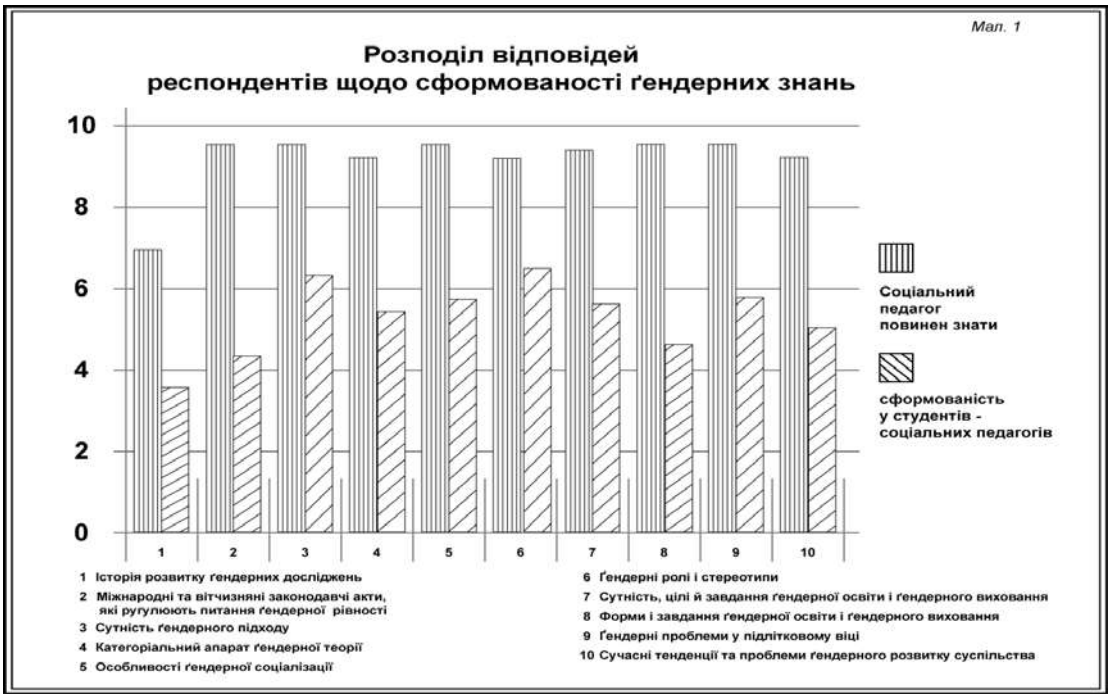

Зміст наступного питання полягав у тому, щоб оцінити (за 10-бальною шкалою, де 10 – максимальна потреба/сформоване значною мірою, 1 – мінімальна потреба/не сформоване, якою

мірою соціальному педагогу мають бути ґендерні уміння і навички і якою мірою ці компоненти сформовані у студентів – майбутніх соціальних педагогів. Результати представлені у Мал. 2.

На думку експертів, ґендерні знання, уміння і навички потрібні майбутнім соціальним педагогам значною мірою, а наявний рівень їх сформованості не є достатнім і потребує спеціально організованих педагогічних умов.

Експертам було запропоновано оцінити дотримання яких із нижченаведених умов максимально сприятиме формуванню готовності майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання підлітків (де 5 – сприятиме значною мірою; 1 – сприятиме мінімально). Узагальнені результати представлено у Таблиці 1.

Таблиця 1

№ з/п	Умова	Значення	Ранг
1.	Оволодіння ґендерними знаннями під час вивчення соціогуманітарних, фахових та психолого-педагогічних дисциплін	4,1	III
2.	Вивчення спецкурсів із ґендерної проблематики	4,3	I
3.	Реалізація ґендерного підходу під час проходження практики	3,6	VI
4.	Участь у студентській науково-дослідній роботі ґендерно-тематичного спрямування	3,8	IV
5.	Участь у волонтерській діяльності, спрямованій на утвердження ідеї ґендерної рівності	3,7	V
6.	Участь у виховних заходах на ґендерну тематику	3,5	VII
7.	Самоосвіта	4,2	II

Перші три позиції як найбільш ефективні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання, виділені експертами, – це «вивчення спецкурсів із ґендерної пробле-

матики», «оволодіння ґендерними знаннями під час вивчення соціогуманітарних, фахових та психолого-педагогічних дисциплін», «самоосвіта». Наступні рангові місця розподілені таким чином: «участь у студентській науково-дослідній роботі ґендерно-тематичного спрямування» (IV), «участь у волонтерській діяльності, спрямованій на утвердження ідеї ґендерної рівності» (V), «реалізація ґендерного підходу під час проходження практики» (VI), «участь у виховних заходах на ґендерну тематику» (VII).

Аналіз відповідей викладачів на питання «Які спецкурси на ґендерну тематику доцільно ввести у процес підготовки соціальних педагогів у ВНЗ?» дозволив виділити три тематичні блоки.

Педагогічний блок: «Ґендерна педагогіка», «Соціально-педагогічна діяльність щодо формування ґендерної рівності», «Проблема ґендерної рівності у діяльності навчальних закладів», «Активні технології ґендерного виховання», «Закордонний досвід ґендерного виховання», «Методика ґендерного виховання в умовах ЗОШ», «Ґендерні характеристики соціально-педагогічної діяльності».

Психологічний блок: «Ґендерна психологія», «Основи ґендерної соціалізації особистості», «Особливості ґендерного консультування», «Методика розв'язання ґендерних конфліктів».

Суспільний блок: «Ґендер і суспільство», «Вступ до ґендерних досліджень», «Ґендерні студії», «Ґендерні стереотипи: сутність та шляхи подолання», «Ґендерний паритет у розбудові демократичного суспільства», «Механізм реалізації ґендерної політики в Україні».

Виділені респондентами проблеми, що можуть виникнути під час підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання, можна згрупувати наступним чином: науково-методологічні, навчально-методичні, світоглядні, організаційні.

Науково-методологічні: методологічні протиріччя в сучасній українській науковій думці щодо сутності ґендерного виховання, невизначеність у понятійно-категоріальному апараті, переорієнтація тематики професійно зорієнтованих дисциплін з урахуванням ґендерної тематики.

Навчально-методичні: неврахування ґендерного компоненту при складанні навчальних планів та програм, недостатнє навчально-методичне забезпечення, низький науково-методичний рівень подачі матеріалу, нефахове викладання, затеоретизованість навчання, слабка підготовка до практичної діяльності.

Світоглядні: невідповідність власних переконань ґендерним, неґендерні професійні пріоритети, ґендерні стереотипи студентів та викладачів.

Організаційні: відсутність чіткої державної програми розвитку ґендерного компонента в освіті, нестача аудиторного часу для проведення тренінгових занять, дискусій та диспутів, необхідних для оволодіння ґендерними знаннями, переповненість академгруп.

Зазначимо, що респонденти дали глибоке обґрунтування доцільності підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання, виділили широкий спектр проблем, які можуть виникнути під час цього процесу, продемонстрували належний рівень володіння ґендерною термінологією, комплексне бачення щодо пропонованих спецкурсів, що можна пояснити, по-перше, безпосередньою участю у професійній підготовці соціальних педагогів, по-друге, тісними міжпредметними зв'язками соціально-педагогічних дисциплін із суспільнознавчими. По-третє – реальною практикою впровадження ґендерного підходу у навчально-виховний процес. На підтвердження цієї тези може свідчити наступне. У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича кафедра соціальної педагогіки забезпечує викладання таких дисциплін, як «Основи ґендерної соціалізації», «Ґендерні тренінги». Дисципліни «Соціальна педагогіка» та «Соціально-педагогічне консультування сім'ї» містять ґендерний компонент. У Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка з 2002 року для майбутніх соціальних педагогів викладається дисципліна «Ґендерна педагогіка», що має статус нормативного курсу. Окрім того, при університеті з 1998 року діє Лабораторія ґендерних досліджень, яку очолює викладачка кафедри соціальної педагогіки, кандидат філософських наук, доцент О.А. Луценко. Лабораторія є потужним науковим центром, що систематично проводить науково-методичні семінари, науково-практичні конференції, круглі столи на ґендерну тематику. У Житомирському державному університеті імені Івана Франка із 2006 року для майбутніх соціальних педагогів

викладається курс «Ґендерна педагогіка», окрім того ґендерний компонент включений майже у всі дисципліни соціально-педагогічного спрямування. Також у 2007 році при університеті створено Центр ґендерної освіти, до діяльності якого активно долучається кафедра соціальної педагогіки.

Отже, на думку експертів, ґендерні знання, уміння і навички потрібні майбутнім соціальним педагогам значною мірою, а наявний рівень сформованості не є достатнім і потребує спеціально організованих педагогічних умов.

Позитивне ставлення викладачів кафедр соціальної педагогіки до питання впровадження ґендерного підходу у навчально-виховний процес, комплексне бачення його реалізації, підкріплене фаховим володінням ґендерною термінологією та матеріалом – запорука оптимізації процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до ґендерного виховання.

Література:

1. Гришак С.М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.05. – Луганськ, 2007. – 22 с.
2. Іванова І.В. Підготовка майбутніх учителів до основ гендерної освіти старшокласників у процесі навчально-професійної діяльності: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2007. – 22 с.
3. Мунтян І.С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2004. – 20 с.
4. Приходькіна Н.О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ, 2009. – 20 с.
5. Терзі П.П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. – Кіровоград, 2007. – 20 с.

Рассказова Ольга Ігорівна

Створення ґендерних центрів на базі вищих закладів педагогічної освіти як шлях забезпечення правової рівності громадян України

завідувач кафедри соціальної педагогіки Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, доц., к пед.н.

Побудова демократичного суспільства вимагає створення у його межах умов для повноцінної самореалізації людей різних статей. В умовах розвитку гуманістичного ставлення до людини як соціальної самоцінності, як центру освітнього та різноманітних соціальних (адаптації, індивідуалізації, інтеграції тощо) процесів, неможливо досліджувати особистість, сприяти її становленню та розвитку без урахування психологічних і соціокультурних особливостей статі (гендеру). Гендер розглядається у науці як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, що разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (етнос, культурний рівень, вік та ін.) організує соціальну систему, підтримуючи соціально-рольовий статус кожної особистості та визначаючи соціальні можливості людини в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві [1].

Уряд України здійснив низьку кроків щодо встановлення гендерної рівності у державі. Так, 27 грудня 2006 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову №1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві», у межах виконання якої, затверджено наказ № 839 від 10 вересня 2009 року «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». Накреслені у державних документах положення покликані сприяти встановленню гендерної справедливості, усуненню негативних статево-рольових стереотипів у суспільстві.

Зважаючи на значення гендеру для індивідуального становлення та розвитку особистості, для формування в індивіда можливостей щодо повноцінної участі в освітніх і соціальних процесах, до розробки гендерних проблем звернулися вчені різних галузей: психологи, культурологи, соціологи, а також юристи, медики, соціальні працівники та інші фахівці.

Останнім часом гендерні дослідження посіли чільне місце у педагогічній науці (Т. Вороніна, І. Іванова, І. Кльоцина, В. Кравець, Т. Надвинична, Л. Смоляр, О. Цокур, А. Фурман, О. Шнирова, Л. Штильова та інші вчені). На думку представників педагогічної науки, існуюча система освіти відтворює гендерні стереотипи та гендерні ролі, тому гендерна ідентичність індивіда активно конструюється саме в межах освітньої системи. Освіта ж не є гендерно нейтральною, оскільки різні її елементи по-різному впливають на представників різної статі, і часто гендерні стереотипи у повсякденній педагогічній практиці укорінюються внаслідок прихованих чи відкритих елементів статевої дискримінації [1]. Виходячи з цього, діяльність закладів освіти необхідно спрямовувати на пом'якшення негативної дії на розвиток індивіда гендерних стереотипів шляхом створення толерантних умов для формування особистості дитини.

Розуміючи гендерну педагогіку як сукупність освітніх підходів, спрямованих на створення комфортних умов у начально-виховних закладах для соціалізації дітей, важливою складовою якої є статева самоідентифікація індивіда, підкреслимо значення впровадження такої педагогіки у заклади освіти різних ланок. Найбільш важливим, на наш погляд, є збагачення гендерною проблематикою вищих закладів педагогічної освіти. Оскільки саме вища освіта як один з найважливіших соціальних інститутів, що виконує функції підготовки фахівців з передачі та поширення людських

цінностей, норм, здобутків культури та науки від одного покоління до іншого, спроможна закласти основи для досягнення гендерної рівності у суспільстві.

Необхідність врахування гендерного підходу при підготовці майбутніх учителів, наголошено у роботах Н. Гендерник, С. Матюшкової, М. Поливянної, О. Шнирової, Л. Шолохової та інших вчених. Аналіз їхніх досліджень переконує, що сучасній вищій освіті потрібна система науково-практичної допомоги вчителям, викладачам і студентам щодо впровадження ідей гендерної рівності у навчально-виховний процес.

Дієвим шляхом вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із збагаченням вищої педагогічної освіти гендерними питаннями, формування у майбутніх педагогів гендерної культури, є створення на базі вищих навчальних закладів гендерних центрів. Діяльність таких центрів має спрямовуватися на посилення гендерного аспекту у змісті соціально-гуманітарних дисциплін, активізацію виховних заходів, організацію науково-дослідної роботи задля свідомого забезпечення засобами освіти рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству у всіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми тощо.

Орієнтовними завданнями гендерного центру мають бути: а) накопичення інформаційних ресурсів з гендерної проблематики для учасників освітнього процесу; б) створення можливості на місцевому рівні для поширення гендерних знань шляхом розробки та впровадження новітніх соціально-педагогічних, інформаційно-просвітницьких та навчально-виховних технологій; в) збільшення обізнаності студентської та учнівської молоді з гендерних питань та посилення у підготовці майбутніх фахівців гендерних підходів; г) акумуляція, вдосконалення та розповсюдження відповідних гендерних підходів та методик з метою впливу на стратегію і тактику освітнього процесу навчальних закладів; д) зосередження громадської уваги та уваги засобів масової інформації на гендерних питаннях за допомогою проведення інформаційної кампанії, розробки та розповсюдження соціальної реклами за підтримки соціальних служб.

Напрями діяльності гендерного центру полягають у створенні освітньо-виховними засобами умов для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, попередження насильства, протидії торгівлі людьми шляхом:

- підготовки та проведення досліджень з питань гендерного становлення особистості як елементу її соціалізації, гендерної нерівності та дискримінації у суспільстві, а також аналізу та узагальнення набутого дослідниками теоретичного та емпіричного матеріалу з цих питань
- організації студентського волонтерського руху задля надання соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги особам, які постраждали від дискримінації, насильства, торгівлі людьми,
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з гендерних питань серед студентської молоді, педагогів вищих закладів освіти, учнів та вчителів, соціальних педагогів, соціальних працівників;
- виготовлення інформаційних матеріалів з актуальних гендерних проблем сьогодення, підготовки соціальної реклами, проведення відповідних конкурсів серед студентської молоді;
- підтримки громадських та державних просвітницьких гендерних ініціатив, співпраці з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, соціальними службами, закладами освіти, підприємствами, об'єднаннями громадян, іншими установами та організаціями, експертами з питань рівних прав та можливостей, попередження насильства, протидії торгівлі людьми;
- активізації науково-дослідницької роботи студентів та викладачів з гендерних питань, участі в організації та проведенні студентських, інститутських, міських, всеукраїнських та міжнародних конференцій, конгресів, форумів, круглих столів, семінарів, конкурсів, зустрічей з питань гендеру, друкування монографій, статей за результатами спільних комплексних досліджень, підготовка навчального посібника для студентів вищих навчальних закладів;
- збагачення навчального процесу вищих закладів освіти відомостями щодо гендерних питань та посилення у підготовці майбутніх фахівців гендерних підходів.

Література:

1. Цокур О., Іванова І. Розвиток гендерного підходу в освіті. – К., 2009 // Освіта.ua. - osvita.ua/school/upbring/1693.

РУДЕНКО Наталія Всеволодівна

Реалізація ідей ґендерної рівності у практичній діяльності ВТНЗ

Кафедра іноземних мов №2,
механічний факультет,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
наукова керівниця - проф., докт. Рибалко Л. С

Пріоритети розвитку людини як особистості, її прав, що проголошені українською державою, вимагають глибинних трансформацій суспільної свідомості, сталих світоглядних стереотипів, відповідних перемін у змісті суспільних і гуманітарних дисциплін у ВТНЗ, які мають вплив на їх формування, створення відповідної системи отримання знань.

Сучасне українське суспільство знаходиться на такому етапі свого розвитку, де знання та інформація становляться основним ресурсом і рушієм його ефективного функціонування, визначають нові форми економічного розвитку, можливості дієвого управління і соціальних змін. Головною проблемою в контексті гендерної демократії виступає забезпечення вільного поширення знань, інформаційних ресурсів і кращого досвіду, зміцнення інтелектуального потенціалу країни. Освіта набуває особливої цінності у вихованні не тільки творчо мислячої особистості, здатної до безперервного підвищення свого культурного і професійного рівня, ефективної адаптації до умов життя, що швидко змінюються, але й у формуванні гендерної свідомості громадян щодо реалізації рівних прав і можливостей, найважливішим з яких є право на отримання освіти.

В освітню програму студентів технічного й природничо-наукового профілю проблематика гендерних відносин у країнах західної Європи й у США ввійшла наприкінці 1960-х років. У Росії та України гендерна освіта розвивається з початку 1990-х рр. Спочатку гендерні навчальні курси навіть не розглядалися як складова частина освітніх програм університетів. Проте, поряд з поширенням і інтеграцією деяких гендерних ідей у суспільну свідомість гендерна освіта придбала “респектабельний” статус.

Сьогодні в Україні жінка реально користується рівними з чоловіком правами щодо доступу до освіти, одержання документів про освіту в навчальних закладах усіх типів (винятком є окремі спеціальності, які можуть становити загрозу або справляти негативний вплив на здоров’я жінок), мають право на рівний з чоловіками доступ до навчальних програм, літератури, іспитів, одержання кваліфікації, отримання стипендій тощо, але у свідомості багатьох людей ще багато стереотипів щодо ролі жінки та чоловіка в суспільстві.

За значенням стандартних для міжнародного порівняння показників гендерної рівності в сфері освіти, доля хлопчиків і дівчаток серед учнів шкіл, юнаків і дівчат серед студентів середніх спеціальних і вищих навчальних закладів указує на відсутність значущих проблем отримання жінками освіти в нашій країні. Більш того, за останні десять років в Україні, як і в багатьох країнах Східної Європи і СНГ, посилюється тенденція фемінізації вищої школи, оскільки чисельність студенток зростає значно більшими темпами, ніж чисельність студентів. Це пов’язано з тим, що українські жінки сьогодні впевненіші в можливості отримання високооплачуваної престижної роботи.

Особливо важливою виглядає серед багатьох важливих проблем створення стійкої системи отримання знань з питань гендеру, системи, яка б включала в себе як освіту, так і просвітництво,

даючи можливість доступу до таких знань людині протягом всієї кар'єри і життя. Поки що тільки зароджуються основи такої системи і, вочевидь, найбільш швидко може бути відчутним результат у структурі вищої і середньої освіти.

Необхідність інтеграції гендерного підходу у вітчизняну систему освіти в цілому і, особливо, в систему вищої освіти, згідно з єдиною думкою українських учених (Т.Говорун, І.Звєрєва, О.Кікінежді, Я.Кічук, В.Кравець, Л.Міщик, О.Сухомлинська та інші), обумовлюють такі об'єктивні явища, як нові реалії соціальної дійсності, що необхідно враховувати.

Серед них:

- руйнування традиційної системи гендерної стратифікації і різке послаблення поляризація жіночої і чоловічої соціальних ролей;
- нівелювання принципових розбіжностей у нормах поведінки і психології жінок і чоловіків у силу спільності їхньої трудової діяльності і сумісності навчання;
- принципова трансформація шлюбно-сімейних відносин;
- суттєві зміни культурних стереотипів маскуліності і фемінності, які стають менш жорстокими і полярними, більше внутрішньо суперечливими, зважаючи на переплетення в них традиційних рис з новими і більш чіткого врахування різноманітності індивідуальних ситуацій і т.ін. [1].

Однак дотепер зберігається загальна тенденція: більшість гендерних курсів читається для фахівців у даній області або ж на гуманітарних факультетах вузів. Як показує досвід, все-таки варто прагнути не тільки до виділення гендерних курсів, як окремої освітньої програми для фахівців, але й до інтеграції гендерної тематики до складу блоку гуманітарних загальноосвітніх дисциплін, у роботу, так званих, традиційних технічних факультетів, тому що гендерні дослідження носять міждисциплінарний характер і допомагають студентам адаптуватися до умов гендерних взаємодій, що трансформуються.

Результати опитування студентів свідчать про те, що інтерес до гендерних спецкурсів викликаний, насамперед, можливістю побачити по-новому відомі всім проблеми, наприклад, взаємини в родині, труднощах дорослішання, подвійна зайнятість жінок, подвійні стандарти поведінки чоловіків і жінок у суспільстві. Вочевидь, сучасним молодим людям із середньою і навіть вищою освітою не вистачає знань про те, як побудувати сімейні відносини й уникнути серйозних конфліктів, що робити, якщо тебе не приймають на роботу, і при цьому діє схований механізм дискримінації жінок або чоловіків, як поводитися в колективі, де явна гендерна диспропорція й т. інше.

За думкою І. Мунтян вивчення досвіду інтеграції гендерного підходу в національну систему вищої освіти дозволило встановити, що це може здійснюватися згідно двох головних стратегій: „адміністративної", що передбачає системне введення нового – гендерного компонента професійної підготовки зверху вниз (від адміністрації вищого навчального закладу чи факультету до викладацького складу) і „самодіяльної", що передбачає найчастіше популяризацію і розповсюдження гендерного знання знизу вверх, тобто на шляху, який виходить з пропозиції та ініціативи окремого викладача до адміністрації. Так, під час реалізації адміністративної стратегії, що дозволяє досягти оптимальних результатів, здійснюється підвищення кваліфікації спеціалістів вищої школи в руслі теорії гендерних досліджень; розробка й апробація авторських програм з гендерної тематики; обмін передовим педагогічним досвідом викладачів-ентузіастів [1].

Унаслідок теоретичного аналізу й узагальнення досвіду інтеграції гендерного підходу в українські вищі заклади ми дійшли таких висновків:

- незважаючи на інноваційну практику окремих вищих закладів освіти, гендерний підхід до сьогодні не знайшов належного науково-теоретичного обґрунтування своєї сутності та доцільності щодо інтеграції у професійну підготовку майбутніх інженерів, а також відповідного методичного забезпечення у вигляді певної технології, або системи. Це, на нашу думку, пояснюється недостатньою обґрунтованістю самих концептуальних засад гендерного підходу як нової методології наукових досліджень, а також інерційністю ідей застарілої парадигми професійного навчання й виховання психолого-педагогічних кадрів, у межах якої було розроблено чинні навчальні плани і програми. Як результат, в умовах традиційно організованого навчально-виховного процесу

реалізація ідей гендерного підходу в професійну підготовку майбутніх інженерів найчастіше проходить стихійно і дотепер не має характеру цілеспрямованого керування;

- переважна більшість випускників вищих технічних закладів, не володіючи такими новими професійно значущими якостями, як гендерна компетентність, гендерна культура, гендерна чуйливість і т.ін., в умовах професійної діяльності відтворюють гендерну нерівність чоловічої і жіночої особистості і, відповідно, сприяють, хоча й несвідомо, відтворенню сексизму і гендерної нерівності в суспільстві;

Література:

1. Головнева И. Личностные предпосылки успешности в будущей профессиональной деятельности: гендерный аспект // Вісн. Харк. ун-ту. (Сер. Психологія), 2003. – № 559. – С. 80-83.

2.Мунтян І. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. Мунтян . – Одеса, 2001. – 23 с.

3. Копотун М. Гендерні та професійні чинники життєвого цілепокладання студентської молоді // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр./Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих ; [голов. ред. : В. Олійник], 2008 – Вип. 7. – С. 157-162.

РЯБІНІНА Анастасія Володимирівна

Ґендерна ситуація в українській освіті та науці

кафедра новогрецької мови та перекладу, факультет грецької філології, Маріупольський державний гуманітарний університет, ОКР «Спеціаліст»

Ґендерна політика в Україні формується в умовах існування жіноцтва як «політичної меншості». Прагнучи до утвердження рівності статей, світовий жіночий рух у 1960-70 роках справедливо поставив питання про становище жінок, що відобразилося у концепції «поліпшення становища жінок». У 1970-90-ті роки XX століття в Україні і в багатьох інших країнах така концепція абсолютизувалась. В сучасних умовах ця теорія виявляє свою архаїчність. За цією «охоронною» концепцією суспільство розглядається і оцінюється лише одномірно, тобто з позицій однієї жіночої статі. Досягнення рівності між чоловіками та жінками значною мірою ще розцінюється в системі управління й масовій свідомості та в системі освіти також, як «жіноче питання», а не як питання загальносуспільного значення для двох статей. Звернення в країні до «жіночого» питання логічно потребує концептуального бачення наявності «питання чоловічого».

Прикладом прогресивного впливу ґендерної політики на соціальний добробут є країни Північної Європи – Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, а також Канада, Нова Зеландія, які мають досягнення у розв’язанні питання рівності статей не внаслідок підвищення загального добробуту, а навпаки. Вони досягли найвищого благополуччя серед країн світу внаслідок того, що питання рівних прав і можливостей стало напрямом державної та партійної політики ще з 1970-х років. Крім того, слід зазначити, що саме в цих країнах існує партійне квотування, тобто в кожній політичній партії, що пройшли до парламенту, 30-40% членів мають бути жінки

На початку 90-х років ґендерна культура українського суспільства була мало готова до порушення багатолітніх табу. Тим не менше, відбувається поступове утвердження ґендерних поглядів, поширюються нові інтерпретаційні підходи до соціостатевих відносин. Активізується інтерес до ґендерних аспектів мови й мовлення. Перетворення в культурі України відбуваються на базі досить сильних національних традицій активності українського жіноцтва. Відбувається ґендерна переорієнтація системи освіти, зумовлена орієнтацією на цілі людського розвитку та його зв’язок з ґендерним освітнім забезпеченням; включення ґендерних проблем до числа пріоритетів суспільства в цілому й освіти зокрема; розширення інтересу громадськості до ґендерних знань і підвищення ролі ґендерної освіти.

Ґендерна освіта не лише прискорює розвиток культури відносин між чоловіками та жінками на засадах взаємоповаги, толерантності, надаючи можливості до самореалізації як чоловіка, так і жінки. Вони є невід’ємним складником нормального суспільного життя, оскільки спроможні надавати доступ різним групам молоді до сучасних знань про ґендерні питання у різних сферах суспільної життєдіяльності.

В умовах глобалізації всіх сфер життя необхідно спрямувати шляхи вдосконалення освітньої системи України з рівних прав і можливостей у напрямі євроінтеграції, успішного входження до Європейського освітнього простору, а головне – ефективного використання людського ресурсу чоловіка і жінки як визначального чинника національного, європейського і світового розвитку.

Саме тому важливим аспектом цивілізації та демократизації навчального процесу в університетах має стати забезпечення повної інформованості студентів про їхні ґендерні права та можливості.

Ґендерна освіта в Україні має значні напрацювання. Розроблені та читаються понад 130 спеціальних курсів з ґендерної проблематики, розроблено навчальну програму базового курсу та підготовлено навчальний посібник Основи теорії ґендеру; перекладено та видано базові праці з ґендеру; підготовлено та видано монографії українських дослідників, присвячених ґендерним питанням у межах окремих дисциплін. По всій Україні відкриваються Центри з гендерних питань та освіта, а також кафедри з гендерної проблематики при університетах.

XX століття було часом значних змін у становищі жінки в загальносоціальному контексті і суттєвого прогресу у царині людських прав жінок. Уже в першій чверті сторіччя після довгих років боротьби за свої політичні права жінки багатьох країн, у тому числі наші співвітчизниці, виборoли право обирати та бути обраними у вищі владні структури. Хоча, слід зазначити, що в деяких європейських країнах право обирати жінки отримали лише в 70-х роках. І це був тільки початок завоювань. На черзі була боротьба за зміни у ставленні суспільства до статусу жінки взагалі, перегляд ролі жіноцтва в основних сферах життя, в тому числі в освіті й науці.

У жінок України історична можливість залучитись до наукової спільноти з'явилася ще наприкінці XIX ст. А вже у 20-х рр. XX ст. були прийняті законодавчі акти, які надавали їм право на вищу освіту і вільний вибір професії. З того часу відбулися суттєві зміни у ставленні суспільства до жіночої освіти та участі жінок у науковій діяльності. Звичайно, сьогодні в умовах економічної кризи забезпечення рівних можливостей для інтелектуальної діяльності жінок і чоловіків є дуже нелегким завданням. Проте держава докладає зусиль для того, щоб хоча б на законодавчому рівні створити необхідні умови для встановлення гендерного паритету в освіті й науці.

Тільки за останні роки було прийнято низку документів, спрямованих на активізацію участі українського жіноцтва в дослідницькому та академічному процесах. На виконання Указу Президента України "Про підвищення соціального статусу жінок в Україні" і згідно з "Національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та впровадження гендерної рівності у суспільстві" Міністерством освіти і науки України розроблені заходи (розпорядження МОН від 07.06.01 р. № 63-р), якими передбачено більш широке залучення жінок до активної участі в усіх сферах освіти, сприяння розкриттю їхніх інтелектуальних і творчих можливостей, проведення просвітницьких заходів, розроблення інформаційно-методичних матеріалів з питань збереження та зміцнення здоров'я жінок. Також передбачено розробити програму підтримки молодих учених з метою забезпечення реалізації рівних можливостей жінок і чоловіків у науковій діяльності, започаткування проведення щорічного конкурсу на кращу наукову працю жінки-науковця тощо. Крім вищезазначенного документу, є ще низка програм, які націленні на вирішення питання гендерної рівноті, а саме:

- Державна Програма з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року;
- Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.);
- Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.);
- Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення ґендерно-правової експертизи" (2006).

Але тут виникає інша проблема – все ж залишається проблема стосовно гендерної рівності серед студентів техничних та гуманітарних ВУЗів – в гуманітарних закладах переважають жінки, а техничних чоловіки. Крім того, є проблема з викладачами, тобто серед викладачів найбільше жінок, ніж чоловіків. Тобто, треба також вирішувати й цю проблему.

Крім того, незважаючи на те, що в гуманітарних ВУЗах більше жінок, на ринку праці більше є попит на чоловіків. Так, проаналізувавши об'яви про роботу, приходимо до висновку, що в м.Маріуполі є попит на юристів, але із однією умовою – юристом повинен бути чоловік. А що робити тим дівчатам, які кожного року закінчують юридичний факультет? На ринку праці вони, нажаль, непотрібні. Тобто, робимо висновок, що мати право на освіту ще не є запорукою отримання

роботи після закінчення ВУЗу.

Взагалі, освіта як професійна діяльність належить до таких соціальних сфер, в яких жінки становлять переважну більшість – 74% загальної кількості працюючих. Чисельність жінок-педагогів переважає як у закладах дошкільної освіти (повністю жіноча сфера), загальноосвітніх школах, так і у вищих навчальних закладах. Проте у школах та вузах серед керівного складу переважна більшість – чоловіки, так само як і в органах управління освітою. Так, усі ректори державних вищих навчальних закладів III-IУ рівнів акредитації – чоловіки. Серед начальників управлінь освіти (включаючи Міністерство освіти Автономної Республіки Крим) жінки становлять 7,4%, серед керівного складу Міністерства освіти і науки України (включаючи заступника Міністра, начальників і заступників начальників управлінь) – 23,5%.

Досить вагомий вклад жінок України і в науку. Дослідники не знаходять суттєвих відмінностей між жінками і чоловіками-здобувачами наукових ступенів ані за віком, ані за тривалістю періоду підготовки дисертації. Це дає підстави стверджувати, що навіть за нинішніх несприятливих економічних умов ефективність наукової праці жінок не поступається досягненням у цій сфері чоловіків, які опановують цю сферу значно давніше. Проте знову ж таки, як і в галузі освіти, гендерне співвідношення науковців найвищих рівнів складається не на користь жіноцтва. Так, хоча жінки становлять більше половини випускників вузів, на середину 90-х рр. минулого століття серед кандидатів наук їх було тільки 32%, серед докторів наук – 14%, а серед академіків і членів-кореспондентів НАНУ – лише 4%. У технічних галузях ситуація ще менш оптимістична: у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка серед науковців з науковими ступенями з фізики і кібернетики жінок тільки 9%. На кінець 90-х рр. частка жінок-докторів наук в Україні підвищилась до 26%. Проте ці показники є результатом не стільки створення сприятливих умов для більш активного залучення жінок до наукової діяльності найвищого рівня, скільки внаслідок виїзду чоловіків, як більш мобільної складової дослідницької сфери діяльності, за кордон, де умови праці більш комфортні, а її оплата – вища.

Отже, попри все, що робиться державою для забезпечення конституційних прав українських жінок у галузі освіти і науки, залишається ще безліч проблем, які потребують спеціальної уваги з боку як владних структур, так і громадськості. Зокрема, більш активному залученню жінок до вищої освіти і наукової діяльності багато в чому заважають існуючі консервативні стереотипи щодо ролі жіноцтва у суспільних процесах, і, насамперед, уявлення, що місце жінки – у сім'ї, що наука – не жіноча справа. Для запобігання цьому явищу нагальним завданням сьогодні в Україні є якнайширше впровадження гендерної освіти на всіх рівнях академічного простору – від дитячого садка до вищих учбових закладів – з метою виховання гендерної культури населення, культивування гендерної чутливості і толерантності в суспільстві.

Іншою суттєвою проблемою є складність поєднання жінкою наукової кар'єри з сімейними та материнськими обов'язками, оскільки в дослідницькій діяльності немає фіксованого робочого часу і, як правило, вона потребує повсякчасної інтелектуальної зосередженості на досліджуваній проблемі та постійного професійного вдосконалення. Зрозуміло, що жінка буде мати змогу успішно поєднувати наукову діяльність з піклуванням про дітей та сім'ю тільки за умови допомоги з боку держави, підтримки і розуміння всього суспільства.

Зазначена вище проблема обумовлює іншу, не менш важливу, а саме те, що жінки України значно менше, ніж чоловіки, використовують можливість підвищення кваліфікації. А невисока активність у процесі професійного зростання суттєво знижує конкурентоспроможність на ринку праці. Сьогодні керівництво вузів і наукових організацій, особливо провінційних, не може дозволити собі направляти своїх співробітників на курси підвищення кваліфікації. Навіть фінансова підтримка участі науковців у конференціях, симпозіумах, семінарах є великою проблемою. Ті незначні кошти, що призначені в бюджеті вузу на подібні цілі, як правило, дістаються адміністрації, а значить переважно чоловікам.

З метою досягнення реальних результатів у вирішенні зазначених проблем доцільно звернутися до досвіду світової спільноти і, зокрема, тих країн, які вже мають певні здобутки у забезпеченні умов для найповнішої реалізації наукового і академічного потенціалу свого жіноцтва. У бага-

тьох державах уже розроблені конкретні механізми забезпечення гендерної рівності в науково-дослідницькій сфері. Серед них можна виділити в першу чергу такі:

- сприяння освіті та професійній орієнтації молодих жінок;
- фінансова підтримка наукової діяльності і професійного вдосконалення жіноцтва;
- введення статистичного гендерного моніторингу в усі складові наукової політики;
- впровадження програм гендерної рівності в навчальні заклади всіх рівнів.

Частково ці підходи до вирішення проблем жінок в науці і освіті застосовуються і в Україні. Проте сьогодні в українському суспільстві актуальною є розробка своєї власної концепції розвитку науки, яка б передбачала ефективне вирішення гендерних проблем і була спрямована на підвищення в ній ролі жінок.

Але, все ж таки, для того, щоб це питання вирішувалося в освіті та науці, слад також привертати увагу не лише науковців та освітян, а й представників різних прошарків суспільства. Для цього слід зробити наступне, принаймні на місцевому рівні:

- НГО, ВНЗ повинні прийняти активну участь в розробці Концепції Державної програми гендерної рівності в українському суспільстві на 2010-2015 роки;
- Розробити та реалізовувати програми з гендерної проблематики на місцевому рівні;
- Проводити засідання круглих столів із залученням широких вервств населення;
- Створити інформаційні стенди з гендерної проблематики в освітніх закладах та бібліотеках;
- Проводити інформаційну кампанію в ЗМІ;
- Проводити тренінги з гендерної проблематики в освітніх закладах.

Література:

1. Головашенко І.О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження національного досвіду з міжнародними стандартами.
2. Державна Програма з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року // www.kmu.gov.ua
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.) // www.rada.gov.ua
4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про проведення ґендерно-правової експертизи” (2006) // www.kmu.gov.ua
5. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) // www.president.gov.ua

ЮР'ЄВА Оксана Юріївна

Проблеми та стратегії впровадження ґендерного підходу в систему вищої освіти України

Кафедра міжнародної мовної комунікації, факультет міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія»
науковий керівник - д-р педагог. наук, проф. Жуковський Василь Миколайович

На сучасному етапі Україна зазнає глибоких демократичних перетворень, спрямованих на розвиток держави, в якій людина має пріоритетну цінність, а ідея ґендерної рівності є їх невід'ємною частиною. Після проголошення незалежності, Україна серед 189 країн – членів ООН, які брали участь в Саміті Тисячоліття, підписала Конвенцію «Про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок» та взяла на себе обов'язки до 2015 р. досягнути ґендерної рівності. Підписання даного документу свідчить про визнання факту існування ґендерної асиметрії в українському суспільстві, та накладає відповідні зобов'язання з її ліквідації.

Статистичні дані відображені у супровідній записці до проекту Постанови Верховної Ради України «Про проведення парламентських слухань на тему: «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» свідчать про наявність надто відчутного ґендерного дисбалансу, що виявляється у значному відсотку представників чоловічої статі на керівних посадах. Там же зазначається, що жінки, зайняті у приватному секторі, отримують нижчу від чоловіків зарплату та частіше стають жертвами насильства. З метою включення жінок до усіх процесів сучасного суспільства та підвищення ролі жінки у культурному та духовному розвитку а також процесі державотворення в Україні приймається низка законів, спрямованих на ліквідацію ґендерної нерівності. Заборону ґендерної дискримінації гарантовано законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», підписаному Президентом 8 вересня 2005 року.

За такої ситуації складається враження, що ґендерна дискримінація розглядається лише з позиції жіночої статі і виникає у свідомості суспільства та системі освіти лише як так зване «жіноче питання». Проте існують всі підстави для концептуального бачення наявності «чоловічого питання», про що йшлось на засіданні «круглого столу» на тему: «Становище чоловіків в Україні», організованому Комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин спільно із Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні . Зокрема, на засіданні було оголошено наступні факти: якщо в розвинутих країнах світу середня тривалість життя чоловіків на 2-5 років менша за тривалість життя жінок, то в Україні сьогодні середня тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша за тривалість життя жінок. У 80-90% випадків завершених суїцидів на себе накладають руки чоловіки, 57% чоловіків із розлученням позбуваються можливості спілкування з дітьми, 50% бездітних сімей не мають нащадків через безплідність чоловіків, 40% чоловіків не доживають до пенсійного віку, в умовах кризи безробіття чоловіків зростає швидше, ніж «жіноче» безробіття.

Таким чином, від ґендерної розбалансованості у суспільстві потерпають як жінки, які зустрічаються з дискримінацією на ринку праці, подвійними стандартами у суспільстві, поділом сфер життєдіяльності на жіночу – приватну і чоловічу – публічну та стають заручниками неоплачуваної домашньої праці або подвійної зайнятості, так і чоловіки, які через стереотип «годувальника родини» у зв'язку з втратою роботи частіше впадають в депресії, мають значні про-

блеми зі здоров'ям, все частіше самоусуваються від батьківських обов'язків, що також негативно впливає на розвиток суспільства. Визначальне значення для забезпечення ґендерного паритету в суспільстві має можливість збалансованого поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків як жінок, так і чоловіків, шляхом трансформації сталих стереотипів щодо традиційних ґендерних ролей.

Ґендерні стереотипи почали формуватися на ранніх етапах культурного розвитку, коли господарська діяльність людини визначалася кількістю витрачених фізичних сил, і не тільки соціальна успішність, але й саме життя дуже часто залежали від фізичної витривалості. Примітивна економіка й натуральне господарство визначили провідну роль чоловіка як фізично більш пристосованої істоти. Сьогодні подібна диференціація суспільно корисних якостей втратила свою значимість, але стереотипи, що розділяють сфери життєдіяльності людини на чоловічі й жіночі, продовжують жити. Очевидно, що життєва реальність часто суперечить ґендерно-стереотипним уявленням про соціальний внесок чоловіків і жінок у розвиток суспільства, однак стереотипи продовжують функціонувати, і це створює реальну базу для соціальних конфліктів і психологічної напруги, не сприяє повноцінному розвитку та реалізації особистості.

Значну роль у формуванні ґендерних стереотипів та норм на думку американської дослідниці Шон Берн відіграє нормативний та інформаційний тиск, який змушує відповідати ґендерним ролям, щоб отримати схвалення суспільства та створює уявлення, що чоловіки та жінки займаються різними справами. В ході процесу диференційної соціалізації людина навчається тому, що їй залежно від ґендеру будуть властиві різні інтереси, моделі поведінки і психологічні якості. Подолання усталених стереотипних уявлень про ґендерні ролі вимагає глибинної трансформації суспільної свідомості. Основними інститутами соціалізації, що визначають нашу ідентичність, а також можливості особистого, громадянського та професійного вибору, на думку психологів є сім'я та заклади освіти. Саме тому здійснення корекції та приведення ґендерних стереотипів у відповідність із сучасним рівнем розвитку суспільства великою мірою покладено на навчальні заклади, а це залежить від розроблення спеціальних навчальних програм, методичних посібників, а також відповідних змін у професійній підготовці викладачів, у системі підвищення кваліфікації педагогів.

Дослідники вважають, що традиційне навчання і виховання молодого покоління великою мірою ґрунтується на статево-рольовому підході, який суттєво обмежує розвиток особистості рамками усталених ґендерних ролей в основних сферах життєдіяльності людини: родині, вихованні дітей, освіті, роботі і відпочинку . Впровадження ґендерного підходу в освіту слід розглядати як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Це також просвітницька діяльність у напрямі спростування ґендерних стереотипів, формування нового способу мислення і чутливості до відмінностей (статевих, расових, класових, вікових).

Ґендерна стереотипізація форми та змісту навчання різних предметів та курсів дає змогу вченим говорити про «прихований навчальний план» або «латентну програму» (hidden curriculum). Цей термін уперше був запропонований американським соціологом П.Джексоном у книзі «Життя в аудиторіях» і означив не пряме навіювання учням або студентам тих чи інших принципів, а особливу структуру й стиль спілкування, підбір завдань і прикладів тощо. Прихований навчальний план вчить молодих людей, що їхня роль у житті – «знати своє місце і тихо сидіти на ньому». , впливає на них опосередковано, примушуючи їх приймати нав'язану суспільством роль, закріплює ґендерні стереотипи разом із сексистськими визначеннями чоловіків і жінок. Організація самого освітнього закладу, ґендерні відносини на роботі, ґендерна стратифікація вчительської та викладацької професій та зміст предметів, а також стиль викладання відбивають ґендерні стереотипи та підтримують ґендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому та недооцінюючи жіноче і нетипове. Прихований навчальний план було визначено як метакомунікації – мову, через яку відбувається соціальний контроль.

Стає очевидним, що у сучасній педагогічній науці і практиці виникла необхідність вивчення проблеми статі. На думку українського дослідника В. Кравця, автора підручника з ґендерної

педагогіки, відсутність повноцінного ґендерного виховання і сексуальної просвіти не лише призводить до відхилень у формуванні особистості, невротичних і поведінкових порушень, нещасливих шлюбних стосунків, але й виявляється часом серед факторів, що призводять до виникнення серйозніших психічних розладів. Не випадково в останні роки ґендерна тематика у психолого-педагогічній науці набуває все більшої популярності.

Ґендерні дослідження в Україні розпочались на початку 90х років XX ст. переважно літературознавцями, літературними критиками та соціологами, хоча на заході питання рівних прав і можливостей було підняте феміністичним рухом у кінці 60х – на початку 70х років та відтоді стало напрямом державної та партійної політики. Точкою відліку так званої першої стадії розвитку жіночих досліджень в Україні можна вважати семінар з феміністичної критики, започаткований у 1991 р. при Інституті літератури НАН України Соломією Павличко. Ця стадія тривала до 1995 року і мала на меті нагромадження знання про жінок. У період з 1993 по 1995 відбулася низка конференцій таких організацій як Жіноча Громада, Спілка жінок України, Союз Українок. Матеріали цих конференцій стали фундаментом подальших досліджень з ґендерної проблематики.

Другим етапом стала стадія інституалізації жіночих і ґендерних досліджень (1995 – 2002 рр.). Цей період був пов'язаний з розвитком процесу глобалізації та підвищеною увагою міжнародних структур до жіночої проблеми. Він відзначився впровадженням ґендерних досліджень у систему вищої освіти, створенням навчальних програм з ґендерних проблем. Головним механізмом становлення ґендерних досліджень цього часу стали центри жіночих і ґендерних досліджень, більшою мірою зорієнтовані на університетське середовище. Вони надавали курси з фемінізму та ґендерної рівності, можливості ґендерних досліджень, проектів і програм, пов'язаних з діяльністю суспільних організацій, що відстоюють права жінок. Одним з їх пріоритетних завдань була підготовка широкого кола фахівців, які здатні вплинути на ґендерні уявлення в суспільстві.

Такі цент¬ри ґендерних досліджень виникають у різних регіонах України. Зокрема, в Києві (1995 р. ¬Всеукраїнський жіночий центр інформації і со¬ціально-економічної адаптації, інформаційно¬-консультативний жіночий центр, Дослідницький центр української преси, 1996 р. - Київський Ін¬ститут ґендерних досліджень, Київський науко¬во-освітній ґендерний центр, Центр ґендерних студій при Інституті літератури НАН України); Харкові (1994 р. - Харківський центр ґендерних досліджень, Харківський центр жіночих дослі¬джень), Одесі (1994 р. - Одеський науковий центр жіночих досліджень), Львові (1999 р. - Науково-дослідний центр «Жінка і суспільство»), Сумах (1998 р. - Сумський Ґендерний Центр), Терно¬полі (2002 р. - Центр ґендерних студій при Тер¬нопільському державному педагогічному уні¬верситеті ім. В. Гнатюка), Миколаєві (2001 р. ¬Науковий центр ґендерних досліджень при Миколаївському педагогічному університеті), Херсоні (2000 р. - Херсонський обласний ресур¬сний ґендерний центр) та ін.

Результатом спільної діяльності майже всіх ґендерних дослідницьких центрів стала розробка базового курсу «Основи теорії ґендеру», програму якого було схвалено і рекомендовано Міністерством освіти і науки України у липні 2003 року. Даний навчальний посібник було спрямовано на те, щоб у цілісній і систематизованій формі подати основні поняття, структуру й тематику ґендерних досліджень як предмета міждисциплінарного вивчення. У ньому систематизовано викладено як основи ґендеру, так і способи його побутування в різних суспільних сферах та соціальних інститутах. Протягом цього ж часу велася значна робота над навчальними програмами з ґендерної проблематики, яка завершилась виданням цілої низки програм спецкурсів. Першими з них були програми лекційних курсів з ґендерних досліджень в соціології (Н. Лавриненко) та філософії (Н. Чухим), видані на базі Інституту соціології НАН України та КНУ ім. Т. Шевченка в 1998 р. Низка програм спеціальних курсів, що висвітлюють різноманітні аспекти ґендерних відносин, розроблена потому, дозволяє зробити висновки про суттєвий крок у розвитку ґендерної освіти.

На даному етапі курси з тематики, повязані з ґендерними студіями, викладаються в Київському націо¬нальному університеті ім. Т. Шевченка (зокрема, «Ґендерна система XX ст.» (соціологія) - автор Л. В. Малес, «Жіноча преса: ґендерні аспекти» (журналістика) - автор Н. М. Сидоренко, «Жінка в науці та освіті України XIX-XX ст.» (історія) ¬автор М. Г. Палієнко та ін., у Національному

уні¬версигеті «Києво-Могилянська академія» «Тео¬рія і практика ґендерних досліджень у суспільс¬тві» (політологія) - автор Л. В. Гонюкова, «Ґен-дерні дослідження в соціології» (соціологія) - ¬автор С. М. Оксамитна), у Сумському державно¬му педагогічному університеті («Гендер. Обра¬зование. Культура», «Ґендерна педагогіка» (пе¬дагогіка) - автор Л. О. Булатова, історія жіночого руху України» (історія), «Ґендерна соціалізація» (психологія) - автор О. А Луценко), Харківсько¬му національному університеті «Феміністсь¬ка теорія» (філософія) - автор І. А Жеребкіна, «Жінка в культурі» (культурологія) - В. А Су¬ковата), Сімферопоаьському державному універ¬ситеті («Ґендер і права людини» (правознавство)¬ автор т. А Сенюшкіна) та в інших навчальних закладах України. Здебільшого ці курси є ви¬бірковими для студентів, та відвідуються головним чином дівчатами. Для порівняння: в шведських університетах, напри¬клад, кожен студент забов'язаний прослухати один з ґендерних курсів.

Відповідні дисципліни все ще не є інтегральної складовою гуманітарної освіти в Україні, вони не мають державних освітніх стандартів, а також не створено відповідного автономного напряму у науці. Впровадження ґендерної освіти стикається також із рядом інших проблем, таких як брак матеріальних і моральних стимулів для розроблення та впровадження нових тем і курсів з ґендерної проблематики, гостра нестача та відсутність публікацій конкретних наукових досліджень, брак узагальнюючих праць з теорії й методології ґендерних досліджень (підручників, посібників, збірників), недостатня кількість фахівців у цій галузі.

Для розвитку ґендерної освіти необхідними кроками є збільшення видань та публікацій українською мовою з ґендерної проблематики, що сприятиме засвоєнню та впровадженню нових термінів до повсякденного вжитку, поповнення вже існуючих фондів бібліотек. Якість ґендерних досліджень підвищиться за допомогою системи грантів, стажування за кордоном, створення бази даних дослідників, які працюють над цим питанням та інформаційної бази про здійснені дослідження. У вищих навчальних закладах доцільно ввести обов'язкову дисципліну з основ ґендерних досліджень, щоб надати змогу студентській молоді ознайомитись з поняттям ґендеру, ґендерних ролей та ґендерної рівності, усвідомити її користь для суспільства.

Сьогодні ґендерна стратегія передбачає, що чоловіки й жінки не тільки повинні адаптуватися до змін, але й стати головними дієвими особами в сучасному суспільстві. Для підтримки й розвитку ґендерної демократії Міністерство освіти і науки України 10 вересня 2009 року видало наказ «Про впровадження ґендерної рівності в освіту» , у якому було визначено пріоритетні напрями розвитку галузі, зокрема: продовжити впровадження курсів ґендерної рівності у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації; розширювати мережу та активізувати діяльність освітніх та дослідницьких ґендерних центрів, лабораторій, які діють при вищих навчальних закладах; здійснити анкетування вищих навчальних закладів України на предмет впровадження ґендерного компоненту у зміст вищої освіти та узагальнити його результати; створити банк даних методичного забезпечення ґендерних курсів вищих навчальних закладів; організувати проведення ґендерного аналізу кадрового забезпечення вищих навчальних закладів за галузями знань; дослідити теоретико-методологічні аспекти механізмів формування ґендерної політики у вищій школі шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів вищих навчальних закладів; сприяти створенню у вищих навчальних закладах кафедр ґендерної рівності; запровадити тренінгові програми для педагогічних працівників системи освіти з питань ґендерної рівності; створити мережу національних тренерів з питань впровадження ґендерних підходів в освіту.

Таким чином зростання кількості і якості досліджень з ґендерної проблематики породжує потребу ґендерних знань у системі вищої освіти України, особливо для представників соціальних і гуманітарних спеціальностей. Інтеграція ґендерного підходу в національну систему вищої освіти є надзвичайно необхідною, оскільки ґендерна збалансованість допоможе вирішити ряд соціальних та демографічних проблем, сприяє визнанню українського суспільства як розвиненої демократичної держави, що стоїть перед європейським вибором. Задля забезпечення ґендерної рівності в нашому суспільстві виникає необхідність у новому світогляді, відповідно до якого стереотипні уявлення про жінок і чоловіків мають бути замінені ідеєю розвитку їх особистісного потенціалу. Ґендерна чутливість та ґендерна компетентність нададуть майбутнім фахівцям сфе-

ри освітніх послуг реальну можливість з повагою ставитись до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу і до рівної можливості його реалізації незалежно від статі.

Література:

1. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 320 с. 40
2. Власова Т.І. Формування гендерних стереотипів у західноєвропейській філософії (історико-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філософ. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії»/ Т.І.Власова. – Дніпропетровськ, 2007.
3. Гіденс, Ентоні. Соціологія / Пер. з англ. В.Шовкун, А.Олійник. – К.: Основи, 1999.
4. Клецина І. Ґендерна ідентичність і права людини: психологічний аспект. //Ґендерна педагогіка: Хрестоматія. / За ред. В. Гайденко. Суми, 2006.
5. Кравець В. Ґендерна педагогіка. – Т.: Джура, 2003. – 415 с.
6. Луценко О.А. Ґендерна освіта й педагогіка / Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
7. Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
8. Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту [Текст]: наказ МОН України № 839 від 10 вересня 2009 року [Електронний ресурс]. - режим доступу -: http://osvita.ua/legislation/other/4849
9. Про забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків [Текст]: закон України № 2866-IV від 08.09.2005 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15
10. Про становище чоловіків в Україні… (станом на 20 лютого 2009 р.) [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України – офіц. сайт. – режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=144616&cat_id=37486
11. Проект Постанови ВРУ про проведення парламентських слухань на тему: «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» (13 квітня 2004 року) № 5019 від 21.01.2004 [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=16981
12. Смоляр Л. О. Становлення ґендерної освіти в Україні / Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
13. Фрумин И.Д. Вызов критической педагогики // Вопросы философии. – 1998. – № 12, С.60.
14. Jackson P.W. Life in classrooms. – N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1968.

ЯКОВЕНКО Марина Леонідівна

Ґендерні прояви в системі вищої освіти

доцент кафедри світової філософії та естетики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Луганськ), к.соц.н.

Вища освіта впродовж багатьох десятиліть є одним з найбільш досліджуваних феноменів культури. При цьому особливості здобування вищої освіти й освітні переваги студентства з погляду гендерної специфіки тільки входять в область проблем, що вивчаються. Масовізація культури, безумовно, зробила значний вплив на «розмитість» гендерних меж в здобуванні вищої освіти. Проте, в рамках системи вищої освіти України залишається незмінною специфіка вибору спеціальності за принципом гуманітарні - для дівчат, технічні - для хлопців. Це яскраво виражено в таких різноспрямованих з огляду надання освітніх послуг університетах, як Східноукраїнський національний університет імені Владимира Даля, де в поточному році, охоплюючи гуманітарні спеціальності, було проведено соціологічне дослідження, яке стосувалося специфіки відношення до навчання дівчат-студенток в умовах перебування системи вищої освіти в болонському процесі.

З'ясувалося, що домінуючий вплив на рішення про отримання вищої освіти дівчатами спричиняє можливість отримати в майбутньому престижну роботу, що в процентному відношенні значно перевершило позицію десятирічної давності «необхідність мати диплом про вищу освіту», і є яскравим віддзеркаленням формування «нової жіночої ментальності».

Щодо відвідин занять сучасними студентами, з'ясувалося, що переважна більшість вважають за норму відвідини як семінарських, так і лекційних занять. Але результати Болонської системи дають про себе знати: значний відсоток студенток з наростаючою до четвертого курсу динамікою до третини, відвідують переважно семінарські заняття, оскільки там заробляються бали до сесії.

З різних причин, але не всі заняття бувають студентам однаково цікаві і корисні. На лекційних заняттях, які бувають студентам нецікаві, вони продовжують обирати для себе типи поведінки, що історично склалися, але з елементами, що відображують цивілізаційні надбання. Так, найбільш відповідальні студентки, а їх виявилася більшість, прагнуть конспектувати, не вникаючи в суть, або примушують себе слухати (що відповідає певному гендерному типу відношення до обов'язків); ряд студенток спілкується з одногрупницями, або вдає, що слухають; читають літературу, яка не відноситься до заняття, або сплять. «Технічно оснащені» студентки зазвичай слухають музику або грають в ігри з використанням мобільного телефону.

Підготовка сучасних студентів до семінарських занять залишає бажати кращого, оскільки, як виявилося, завжди готуються до семінарських занять лише половина наших студентів, інша половина готується від випадку до випадку. Цей факт є яскравим показником того, що масовізація вищої освіти, з одного боку, і анемія соціально-економічних стосунків, з іншою, призводять до значного зниження освіти студентів, зменшення потягу до знань. За наслідками дослідження, проведеного серед дівчат на «гуманітарних спеціальностях» стало відомо, що в середньому сучасні студентки готуються до занять 2-3 години на добу (подібні відповіді відзначали навіть ті студентки, які рахують себе досить відповідальними щодо навчання і на сесіях демонструють достатньо високий рівень підготовленості). З'ясувалося також, що при підготовці до семінарських (практич-

них) занять, як і багато років тому, студентки користуються перш за все власними конспектами лекцій, підручниками, методичними матеріалами; незмінно використовуваними матеріалами в нашій системі колективної освіти залишаються конспекти лекцій подруг і інформація, переказана однокурсницями. В той же час, такий «новоявлений», але активно затребуваний елемент освіти як інтернет-ресурси виступає лише конкуруючим, але не переважаючим елементом підготовки. Матеріали, отримані за допомогою Інтернет, значно зменшують кількість часу на підготовку до занять і розширюють базу освітнього пошуку, але тут присутній і ряд негативних чинників, а саме: втрачається системність освіти, оскільки знання виявляються фрагментарними, якість отриманого матеріалу не завжди задовольняє рівню університету, і великою проблемою залишається «заповнення» часу студентів, що звільнився. Цілком очевидно, що інтернет-ресурси, як джерело отримання знань ще має бути підданий аналізу і знайдені шляхи його максимально корисній включеності в систему освіти. Наші студентки також повідомили, що мережею Інтернет і підказками правильної відповіді за допомогою SMS, MMS, Bluetooth вони користувалися і під час екзамену /модульного контролю/ контрольною роботи (до четвертого курсу до третини серед опитаних), що ще раз свідчить про ступінь інноваційності й характеру пристосовуваності нашої молоді. Припускаємо, і в подальших порівняльних дослідженнях серед студентів технічних спеціальностей плануємо уточнити, що аналогові показники у студентів-юнаків можуть бути вище.

Але звернення до комп'ютерних технологій не єдиний показник освітніх нововведень наших студентів. В процесі підготовки до учбової діяльності в університеті ними використовуються різноманітні технічні засоби, серед яких найбільш популярними виявилися: ксерокс, сканер, мобільний телефон, і, навіть, фотоапарат. За умови можливостей доступу, до більш просунутих технічних засобів, що розширюється, процес звернення до них, безумовно, зросте.

Якщо склалося так, що студенти не підготувалися до семінарських занять, то вони зазвичай вибирають наступні лінії поведінки: говорять викладачеві прямо, що не підготувалися (причому, чим молодше курс, тим менше вивертів); користуються матеріалом, підготовленим одногрупниками; складають що-небудь «на ходу»; списують у одногрупників; до початку занять ідуть до бібліотеки, беруть там «що-небудь, що стосується теми»; не приходять на семінар. Відповіді наших студенток на дане питання свідчать, що сутність студентства в системі вітчизняної освіти залишається незмінною десятиліттями.

На перший погляд здається неймовірним, але з огляду використання технічних засобів стає зрозумілим, той факт, що ряд студенток (приблизно шоста частина) ніколи не відвідує бібліотек. Як відомо, електронні носії вміщують більше інформації, чим може надати університетська бібліотека.

При цьому, приблизно п'ята частина наших респондентів, розширюючи спектр свого знання самостійно цікавляться науками, які не вивчають за фахом. Іноземні мови самостійно вивчають приблизно третина студенток, які мріють в майбутньому або подорожувати, або виїхати жити за кордон, або вчитися за кордоном, або ж, за їх визначенням, «без особливої мети, просто тому, що подобається мова». Припускаємо, що подібна спрямованість самореалізації у студентів-хлопців буде значно нижча.

Сучасні студенти змушені підробляти. Це цілком природно в умовах кризової економіки, не дуже високого матеріального добробуту їх батьків і зростаючих потреб студентів. На жаль, кількість робочих місць, на які можуть претендувати дівчата значно вужча, ніж, якщо подібні пошуки здійснюватимуть хлопці. Постійне місце роботи мають до четвертого курсу менше чверті студенток; відвернення на роботу, при цьому позначається на їх навчанні. Ще близько чверті студенток працюють «при нагоді», причому така ситуація характерна для студентів всіх курсів; шукають роботу, вже починаючи з першого курсу, приблизно третина студенток на кожному курсі, і вона, як правило, лише в незначному ступені відповідає професійній підготовці.

Значущою стороною студентського життя виявилися взаємини з викладачами. Сучасні студентки пред'являють достатньо високі і різносторонні, вимоги до викладачів, і в їх переліку явно простежуються переваги з огляду гендерного фактору. Нашими респондентами відмічені наступні якості, що мають бути з необхідністю властиві сучасним педагогам: професійні: уміння

подати інформацію, хороше знання свого предмету; комунікативні: пошана думки студентів, зацікавленість в спілкуванні із студентами, культура спілкування з аудиторією; особові: уміння управляти своїми емоціями, широка ерудиція, приємний голос, тон, тактовність, володіння літературною мовою, активна життєва позиція, естетичність зовнішнього вигляду. Гадаємо, в огляді юнацької аудиторії перелік якостей педагогів не був би таким прискіпливим. З отриманих відповідей також з'ясувалося, що викладачі відносяться до студентів загалом доброзичливо, але при цьому переважно тримають дистанцію.

Особлива сторінка студентського життя в сучасній системі освіти, це стосунки група - куратор. В процесі даного дослідження з'ясувалося, що в основному ці стосунки визначаються як офіційно-шанобливі або дружні. Студентки відзначили, що куратор допомагає їм в основному підтягти «хвости» в навчанні, і вирішити комунікативні проблеми з однокурсницями.

На жаль, в тезовому варіанті може бути відбитий лише невеликий об'єм інформації щодо специфіки здобування вищої освіти сучасними студентками; він вимагає подальших досліджень в даній області і співвідношення з показниками відношення до освіти студентів-хлопців. Подібні дослідження будуть цікаві і для історичної ретроспективи гендерної специфіки здобування вищої освіти.

Слід зазначити, що з часом, в умовах значної зміни економічних, технічних, соціальних, культурних і ряду інших показників, підхід до освіти і отримання знань студентами істотно видозмінюється. Проте, при незмінності вибору типу освіти (переважно «гуманітарне» дівчатами і переважно «технічне» хлопцями), в процесі отримання знання зрівнюються можливості використання технічних засобів і комунікативних технологій представниками обох статей. У той же час, розгляд дівчатами вищої освіти як стартового майданчика для отримання престижної професії - це достатньо нове явище у вітчизняній культурі гендерних прерогатив.

ҐЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

ВИХОР
Світлана Теодозіївна

ДОРОНІНА
Тетяна Олексіївна

ДЯКІВ
Василь Григорович

ЖЕЛІБА
Олександр Володимирович

ЖИРСЬКА
Галина Ярославівна

ПАВЛУШЕНКО
Наталія Миколаївна

ВИХОР Світлана Теодозіївна

Ґендерний аналіз підручників з математики для 5-6 класів загальноосвітньої школи

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка

Сучасна освіта переживає період трансформації, пов'язаний з переходом до 12-річного терміну навчання. Реформа школи покликана удосконалити якість освіти та стати джерелом демократичних перетворень в країні, що вимагає нових концептуальних підходів до навчання і виховання молоді. Нині загальноосвітня школа може пишатися набором альтернативних підручників для 5-9 класів, які складені згідно нових програм і стандартів та відображають реалії сьогодення. З методичної точки зору вони узагальнюють багатий досвід підручникотворення і містять цінний історичний, теоретичний та практичний матеріал з кожного предмету. Реалії сучасного життя вимагають врахування в підручниках змін в соціальних ролях чоловіків і жінок, які відбуваються непомітно, проте впливають на свідомість та підсвідомість учнів. Реформа освіти в Україні повинна включати ґендерний компонент, враховувати те, що дівчата ї хлопці по-різному зазнають впливу нових соціальних, економічних та екологічних ризиків. Тому спроба ґендерного аналізу підручників для середньої школи є складовою впровадження ґендерного підходу в практику навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

Здійснюючи ґендерний аналіз підручників, слід враховувати особливості дисципліни. Гуманітарні науки давно стали предметом ґендерного аналізу, оскільки складовою їх вивчення є відносини макрорівня: «групи чоловіків і жінок – суспільство», відносини «особистість — суспільство». Точні науки продукують ґендерні стереотипи імпліцитно, неявно в процесі вивчення предметів, залежно від логіки подачі матеріалу, змісту підручника, від статі вчителя та його ґендерних установок.

Одним із завдань нашого дослідження є підтвердження того, що сучасні підручники для середньої ланки є статевотипізовані, тобто, подають "чоловічі" цінності як єдині й універсальні, а жіночими цінностями є материнство і сім'я; мова підручників містить/не містить сексистські установки; жінки неадекватно представлені у навчальних матеріалах. Ознайомлення педагогічної громадськості з результатами таких досліджень дасть змогу по-новому розглянути проблему виховання статей і здійснити теоретичні пошуки її розв'язання. Наше дослідження ставить за мету здійснити ґендерний аналіз підручників з математики для 5-6 класів методом контент-аналізу, виявити особливості викладу матеріалу, подання ілюстрацій в підручниках, з'ясувати, чи існує взаємозв'язок між статтю авторів підручників та змістом текстових задач.

Вперше ґендерну експертизу навчальної літератури було здійснено у 1986 році А.Мішель, методично розглянув цю проблему на Україні П.Фролов [3]. Ґендерний аналіз підручників в Росії було здійснено Т.Барчуновою, Р.Сабіровим; аналіз підручників початкової школи виконали О.Аніщенко, Т.Говорун, О.Кікінежді; середньої ланки – Н.Городнова, Л.Яценко займалася ґендерним аналізом підручників з англійської мови.

Ґендерний аналіз підручників з математики включає:

1) оцінку того, як кількісно і якісно представлені у підручниках обидві статі;

2) аналіз текстів на предмет андроцентризму мови;
3) аналіз змісту текстових задач на наявність елементів сексизму та ґендерних стереотипів.

Методами дослідження стали: 1) контент-аналіз; 2) якісний аналіз тексту.

Ґендерний аналіз шкільних програм, підручників, посібників та методичної літератури залишаються поза увагою дослідників у зв'язку з невеликою кількістю спеціалістів з ґендерної тематики, а також нестачею фахівців, які однаково добре володіють «ґендерним кутом зору» і методикою викладання того чи іншого предмета.

Вивчення математики в 5-х класах здійснюється згідно результатів конкурсу за чотирма альтернативними підручниками, в 6-х – за трьома. На рис. 1 зображено співвідношення між авторами підручників за статтю, що свідчить про приблизно паритетну участь чоловіків і жінок у підручникотворенні.

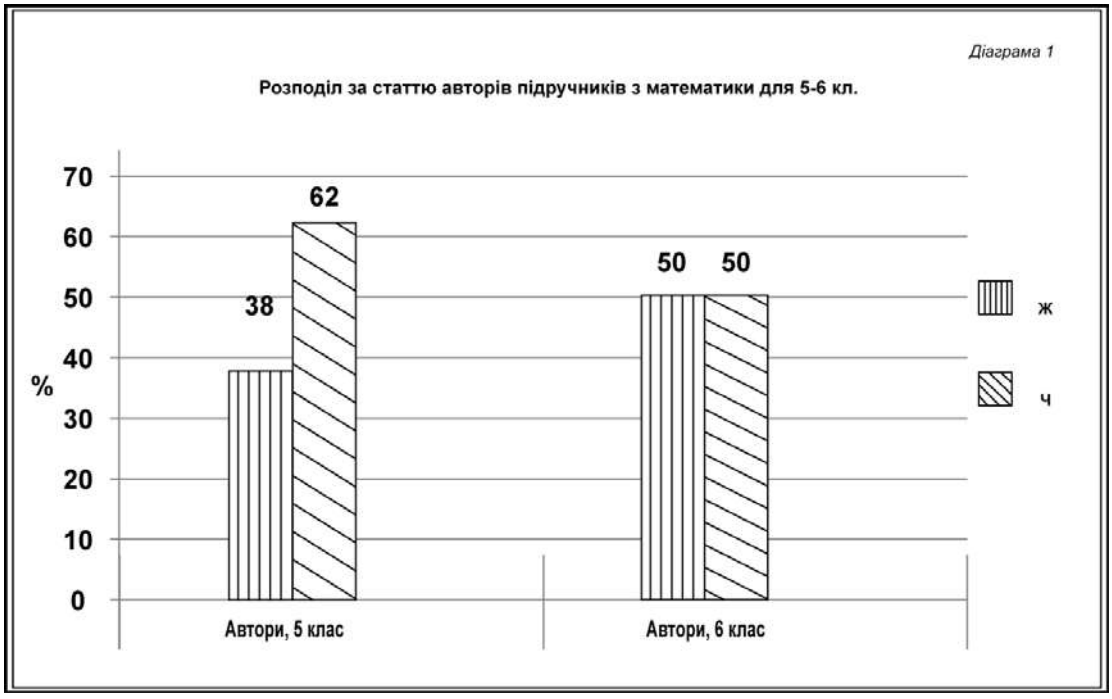

Для ґендерного аналізу підручники для 5-6 кл. обрані не випадково, оскільки вони містять велику кількість текстових задач та достатньо ілюстрацій. Як і більшість підручників, підручники з математики для 5-6 класів, починаються фразою "Любий (Юний) друже!", що є прикладом маркування статі. Обкладинки, форзаци цих підручників зображають замислених хлопчиків, які роздумують над змістом математичних формул.

Одним з найбільш поширених є підручник для 5-го класу, написаний чоловіками (автори Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С.) [1]. Він обраний для ґендерного аналізу з декількох причин: по-перше, у зв'язку з великим тиражем; по-друге, підручник містить багато текстових задач та малюнків. У задачах «головними героями» виступають як казкові, так і реальні різностатеві персонажі: Карлсон, Вінні-Пух, корова Зірка, Курочка Ряба, Барвінок, Михайло, дід Остап, баба Палажка, Марічка, Оленка. Більшість текстових задач починається з активної діяльності чоловічих персонажів: «хлопчик прочитав…», «Дмитрик розв'язав…», «Іван Іванович купив сину…», «Тарас, Богдан і Олесь зловили…», «Валентин подарував Валентині…» тощо. Зазначимо, що серед перерахованих прізвищ чоловіків, «головних героїв» задач, чотири рази вживається Працелюб (Петро, Іван-2 рази, Василь), один раз Петро Ледащенко, проте жодного жіночого, незалежно від підтексту прізвища, ми не зустріли. Жіноча стать, хоч і в набагато меншій кількості, теж представлена у змісті текстових задач, проте поле діяльності дівчаток і жінок обмежене домашнім господарством: «Марічка спекла…», «Галинка зліпила…», «Василинка спекла пиріжки…», «Оленка

купила…». У задачі № 517 «Червона шапочка, Мальвіна, Попелюшка та Дюймовочка зліпили 500(!) вареників…», хоча знаючи зміст казок, важко повірити в те, що всі персонажі «знайомі», а Мальвіна та Дюймовочка, чи навіть Червона шапочка вміли ліпити вареники.

Користуючись діаграмою 2, можна зробити висновок про те, що домінуючими персонажами у підручнику є чоловіки, вони займаються різними видами діяльності, тоді як жіночі персонажі є головними героями лише у 14% задач і вони переважно зайняті обслуговуючою діяльністю.

Окремо слід звернути увагу на задачі у яких представлені особи різної статі. Серед 17 задач, де описано сімейні та дружні відносини різностатевих осіб, 41% складають казкові персонажі, як от Івасик-Телесик і Баба-Яга, Чебурашка і мадам Шапокляк, Алладін і мавпочка, Лисиця Аліса і Кіт Базіліо тощо. Наскільки виправданими є використання цих «пар» для формування учнівських уявлень про місце і роль кожної статі в суспільстві?

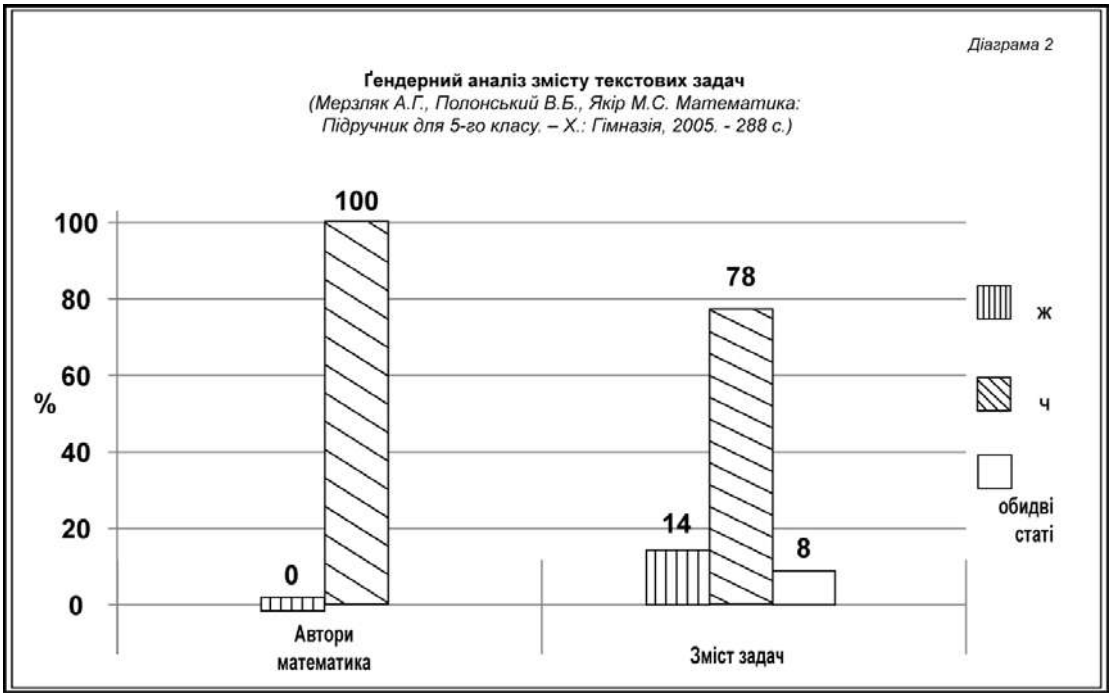

Іншим матеріалом для вивчення за допомогою контент-аналізу стали зображення осіб різної статі. Слід відзначити, що в підручнику початок кожного з двох розділів супроводжується зображенням хлопчиків, які думають, вимірюють, рахують. На ілюстраціях хлопці вивчають карту, ділять скарби, торти і цукерки, в той час як одна дівчина поливає квіти, а інша подає хлопчику вареники. Більше дівчаток на рисунках немає. Кількісне представлення зображень різних статей у підручнику з математики для 5 кл. представлено на рис.3.

Аналіз ілюстрацій свідчить про кількісну перевагу чоловічої статі, хлопчики зображені в різних сферах життєдіяльності, вони активно впливають на оточуючий світ, перетворюють його, тоді як призначення жінки обмежується хатньою роботою.

Ще однією складовою нашого дослідження є аналіз текстів на предмет андроцентризму мови, тобто коли світ культури, природи людської діяльності подається крізь призму чоловічого погляду, який відображає нормативні уявлення чоловіків як єдині та універсальні. Слід зазначити, що ця проблема давно піднімається теоретично, проте у шкільних підручниках з математики ми далі зустрічаємо мотоцикліста, туриста, вершника, пішохода, тракториста, фермера, рибалку, Знайка, козака. Оскільки в математиці такі задачі давно стали свого роду «культурною традицією», то, на нашу думку, є потреба розширити зміст текстових задач за рахунок нетрадиційних занять хлопчиків і дівчаток, коли, наприклад, дівчатка ловлять рибу чи працюють біля комп'ютера, а хлопчики вивчають англійську мову, прибирають, чи допомагають батькам по господарству. Аналіз змісту задач

на наявність елементів сексизму засвідчує, що у проаналізованому підручнику немає текстів, які б принижували одну із статей.

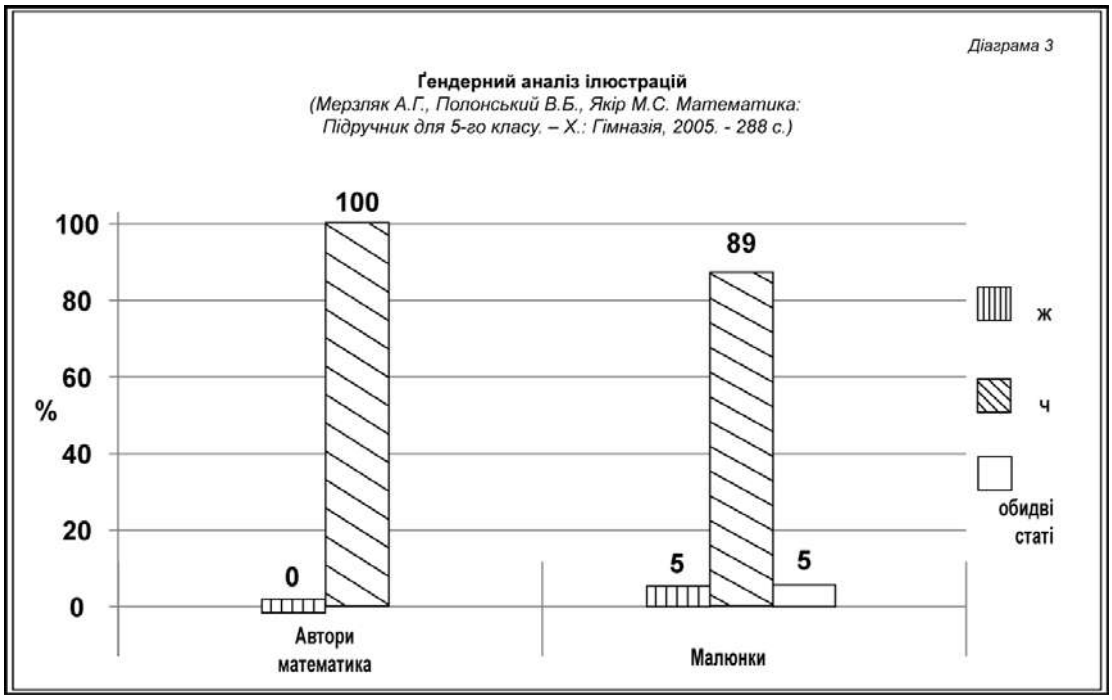

Аналіз ілюстрацій свідчить про кількісну перевагу чоловічої статі, хлопчики зображені в різних сферах життєдіяльності, вони активно впливають на оточуючий світ, перетворюють його, тоді як призначення жінки обмежується хатньою роботою.

Ще однією складовою нашого дослідження є аналіз текстів на предмет андроцентризму мови, тобто коли світ культури, природи людської діяльності подається крізь призму чоловічого погляду, який відображає нормативні уявлення чоловіків як єдині та універсальні. Слід зазначити, що ця проблема давно піднімається теоретично, проте у шкільних підручниках з математики ми далі зустрічаємо мотоцикліста, туриста, вершника, пішохода, тракториста, фермера, рибалку, Знайка, козака. Оскільки в математиці такі задачі давно стали свого роду «культурною традицією», то, на нашу думку, є потреба розширити зміст текстових задач за рахунок нетрадиційних занять хлопчиків і дівчаток, коли, наприклад, дівчатка ловлять рибу чи працюють біля комп'ютера, а хлопчики вивчають англійську мову, прибирають, чи допомагають батькам по господарству. Аналіз змісту задач на наявність елементів сексизму засвідчує, що у проаналізованому підручнику немає текстів, які б принижували одну із статей.

Аналогічно проаналізуємо підручник для 6-го класу [2]. Цей підручник ми обрали для ґендерного аналізу з метою підтвердження або заперечення раніше викладених висновків. Опрацювавши зміст задач, ми дійшли висновку, що основними діючими персонажами надалі залишаються чоловіки, як от: охоронець, садівник, маляр, Золотов, Платинов, Сріблов, які знайшли скарб, кухар, фермер, цар Горох. Проте, діапазон справ, якими займаються чоловіки у підручнику для 6 класу набагато ширший. Тут є альпіністи, Петрик і Дмитрик, які прополюють город, хлопці, які змагаються у стрільбі, моряк Папай. Як позитив, слід зазначити, що чоловіча стать займається поряд із традиційними і нетрадиційними видами діяльності: дід Панас засолив капусту, касир прийняв і видав гроші, кухар робить крем. Проте, дещо дивним виглядає акцент авторів на тому, що лише хлопці розв'язують задачі та отримують високі бали, готуються до олімпіади з математики, навіть Незнайко зробив домашнє завдання, тоді як з жіночих персонажів одна Оленка готується до олімпіади з англійської мови (№ 543). Такі задачі неявно формують думку учнів про те, що математика – не жіноча наука, а навчання – прерогатива хлопців.

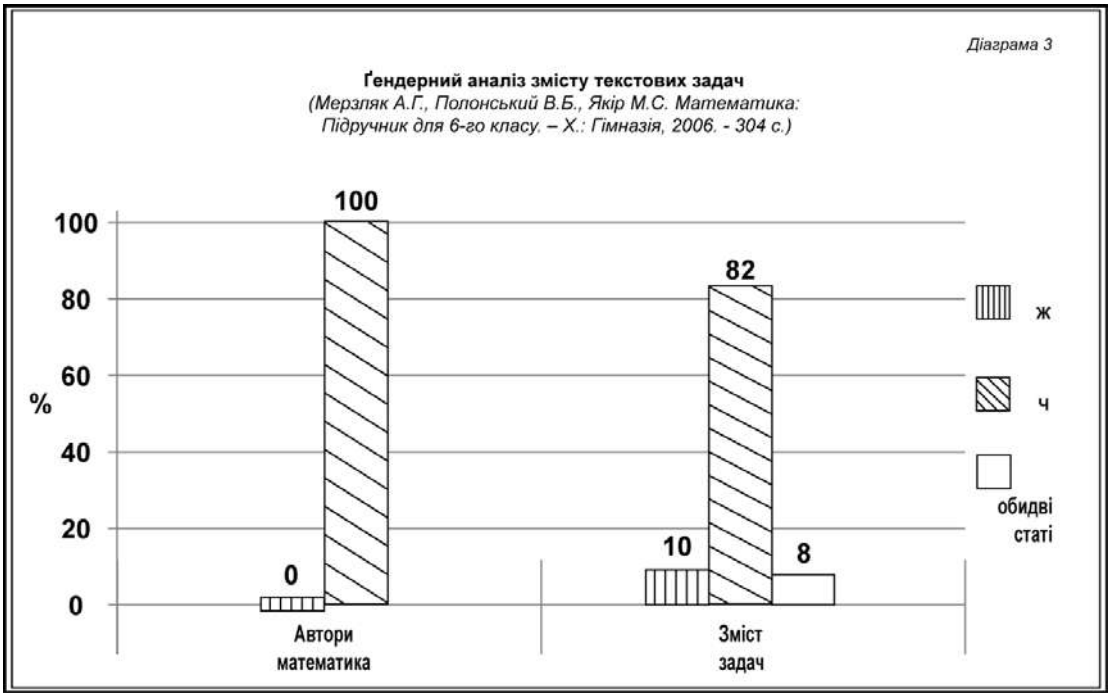

Контент-аналіз змісту текстових задач показує, що «головними героями» задач є особи чоловічої статі, тоді як жінки читають, шиють, ліплять вареники з м'ясом, картоплею, сиром, печуть пиріжки у 10% задач. Підручник містить задачі, які орієнтують дівчаток і хлопчиків на ґендерні стереотипи, наприклад : «У Петрика було в 5 разів більше грошей, ніж у Оленки. Коли Петрик купив книжку за 27 грн., а Оленка – ляльку за 8 грн., то в Оленки залишилося на 33 грн. менше, ніж у Петрика. Скільки грошей було у кожного з них спочатку?» (№ 1216).

Слід звернути увагу на формулювання задач в яких дівчата виступають як особлива група: «У спортивних змаганнях взяли участь 72 школярі, серед яких було 18 дівчат…» (№ 601). Можливо, ця тенденція зберігається ще з часів Піфагора, який, відповідаючи на запитання скільки учнів у його школі, відповідав: «Половина вивчає математику, чверть – музику, сьома частина проводить час у мовчазних роздумах, крім того, є ще 3 жінки» (№ 545). Отже, згідно нашого дослідження жіноча стать залишається недостатньо задіяною у змісті задач, тоді як мова викладу в окремих задачах ставить її в «особливе становище».

Окремо слід звернути увагу на рисунки, представлені у підручнику. Вивчення кожного параграфа супроводжує зображення хлопчиків, які думають, розв'язують, вимірюють, аналізують. Співвідношення зображень хлопчиків і дівчат у пропонованому підручнику відносяться як 14:1. Тенденція зробити жіночу стать невидимою має місце в обидвох підручниках і не сприяє повноцінному розвитку особистості як жіночої, так і чоловічої статі.

Отже, в підручниках, написаних чоловіками, у текстах і зображеннях домінує «сильна» стать. Подальші дослідження повинні визначити, чи є така тенденція закономірністю, чи випадковістю. Підручники як у текстах, так і в зображеннях подають діяльність статей стереотипно, традиційно; чоловіки є активними, цілеспрямованими перетворювачами дійсності, а жіночими цінностями залишаються материнство та сім'я. Таким чином, сучасні підручники відтворюють існуючу гендерну асиметрію, як на рівні гендерних стереотипів, так і на рівні мови, що свідчить про необхідність комплексного вивчення проблеми. Ґендерні стереотипи, закладені в підручниках, перешкоджають впровадженню ґендерного підходу в практику навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи та утвердженню ідеї ґендерної рівності в суспільстві.

Література:

1. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Математика: Підручник для 5-го класу. – Х.: Гімназія, 2005. - 288 с.
2. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Математика: Підручник для 6-го класу. – Х.: Гімназія, 2006. - 304с.).
3. Фролов П. Ґендерна експертиза шкільних підручників.– К.: Київський науково-освітній ґендерний центр, 2001. – 36 с.

ДОРОНІНА Тетяна Олексіївна

Ґендерна експертиза навчальної програми «Зарубіжна література» для загальноосвітніх шкіл України з українською мовою навчання

(для 12-річної школи)

к.пед.н., доцент, докторант Інституту вищої освіти АПН України (м.Київ)

Питання доцільності введення ґендерного компоненту до вітчизняної освіти сьогодні практично не викликає спростовувань а ні з боку офіційних установ, а ні з боку педагогів-практиків. Крім того переконливим аргументом на користь актуальності розглядуваного питання є нещодавно оприлюднений наказ МОН «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту» (№ 839, від 10.09.2009), у першому пункті якого вимагається «провести експертизу державних стандартів, навчальних програм для дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів щодо їх відповідності принципам забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1]. Відповідно до цитованого фрагменту наказу можемо стверджувати, що остаточною метою такої експертизи є подальше вдосконалення навчальних програм задля їхнього ґендерного збалансування (яке розуміється як рівність прав та можливостей жінок та чоловіків). Така робота повинна ґрунтуватися на існуючому досвіді ґендерної експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників. Ґендерний аналіз навчальної літератури на сьогодні проведено С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Городновою, М. Дьоміною, Н. Козловою, С. Ліпатовою, О. Марущенко, Л. Поповою, П. Романовим, Т. Рябовою, Г. Смірновою, П. Фроловим, Н. Шевченко, О. Ярською-Смірновою та ін. Але цих робіт вкрай недостатньо через те, що, по-перше, значна частина робіт, вказаних авторів стосуються російської навчальної літератури, отже ці роботи можуть бути цікавими лише з методологічної точки зору; по-друге, роботи вітчизняних дослідників обмежені чи віком учнів (дошкільна та початкова освіта), чи окремою дисципліною (історія, соціологія).

У своїй роботі дослідники послуговуються відповідним алгоритмом:

- перегляд змісту й глосарію навчальної літератури; репрезентація жіночого досвіду, як досвіду приватного життя; наявність тем (розділів, питань), в яких висвітлюється жіноча діяльність; звернення до ґендерно-чутливої інформації у державних стандартах освіти;
- виявлення ґендерної проблематики та характеру ілюстративних прикладів: характер ілюстрацій;
- з'ясування сфери згадування жіночих / чоловічих образів: поділ сфер діяльності чоловіків та жінок, якій відтворюється у навчальних текстах;
- встановлення соціального статусу чоловіків / жінок: відтворення професійної сегрегації у професійній представленості жінок та чоловіків;
- співвідношення представленості жінок та чоловіків на сторінках навчальних програм, у підручниках, у змісті текстів та заголовків;
- характер опису-оцінки представлених жінок, тощо.

Цей алгоритм частково було використано у аналізі програми «Зарубіжна література. 5 - 12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Автори - Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко.

За загальною редакцією Д.С.Наливайка). Цю програму було затверджено наказом Міністерства освіти та науки України від 23.02.2004 року № 132, та вже з 2005 – 2006 р. її стали поступово запроваджувати до навчального процесу.

Повне використання описаної вище методики ґендерної експертизи виявилося неможливим через предмет аналізу – навчальна програма. Тут зокрема відсутні варіанти репрезентації чоловіків / жінок, ілюстративний матеріал, приклади професійної сегрегації тощо. Тому основним методом аналізу був метод трьох R (3 R).

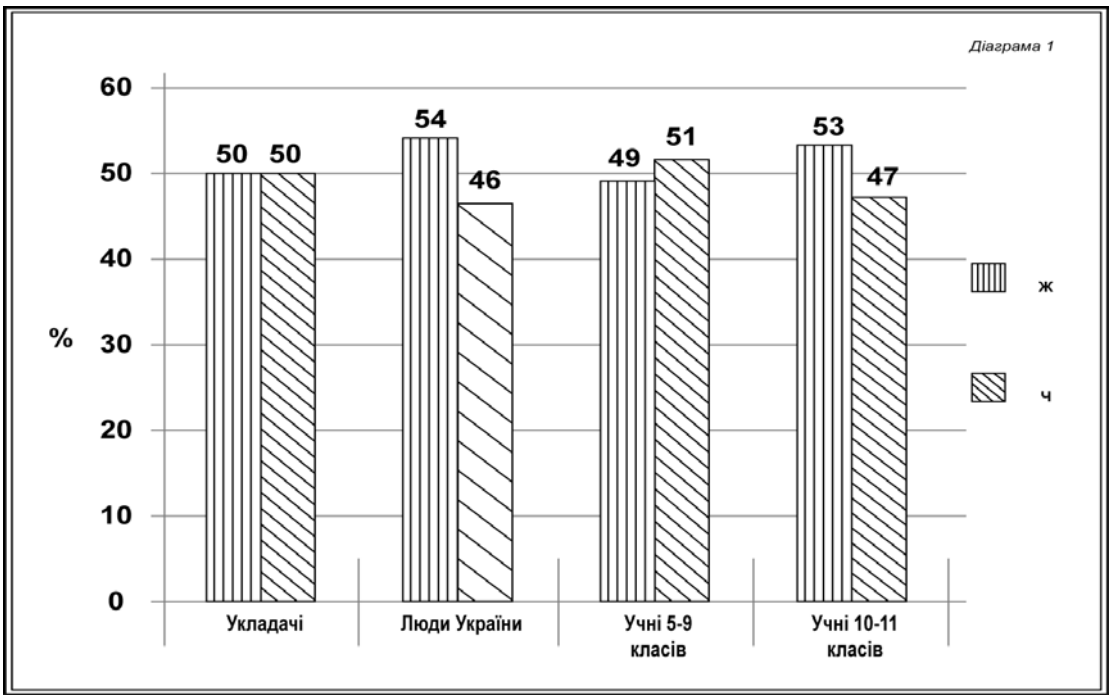

Це метод, був розроблений шведськими дослідниками, з метою практичної інтеграції питань ґендерної рівності. Три букви R означають стратегії дослідження та практичного застосування методу: репрезентація (R1 - Representation); ресурси (R2 - Ressources) та реальність (R3 - Realia). Перші два показники (репрезентація та ресурси) – кількісні, незмінні; третій (реальність) – показник якісний.

R1 – показник представленості чоловіків та жінок в якості замовників та споживачів об’єкту ґендерного аналізу. У нашому випадку – автори навчальної програми, люди України, як остаточні замовники навчання, та їхні діти (хлопці та дівчата).

Серед укладачів програми повністю додержується ґендерний паритет (50% на 50%). Постійне населення України (на 2008 рік) становить 46,2 млн. осіб, з яких чоловіки становлять 21,3 млн. (46,1%), а жінки – 24,9 млн. відповідно (53,9%). Ці дані як і статистика статевого складу учнів на 2008/2009 р. також практично паритетні. Отже три незмінні показники – автори, люди України та учні стали показниками, співвідношення яких можемо унаочнити у Діаграмі 1.

R2 – ресурси, до числа яких входять час, гроші, простір та ін., використані на користь чоловіків та жінок, як остаточних замовників предмету аналізу. Тобто, конкретний матеріал, який було використано для створення продукту ґендерного аналізу. В нашому випадку такими ресурсами стало відсоткове співвідношення чоловіків та жінок, як авторів літературних творів, пропонованих для вивчення; співвідношення згадування чоловіків та жінок у назві літературних творів, на співвідношення згадувань про чоловічі та жіночі персонажі в тексті програми. Тобто три показника – автори, літературні тексті та образи-персонажі стали показниками ґендерної збалансованості навчальної програми.

Цифрові показники наведені у наступних діаграмах

Діаграма 2 («Автори літературних творів») не потребує коментарів. Лише у 8-му класі згадується ім’я поетеси Сапфо, а у 11-му – Анни Ахматової. І це у той час, коли літературознавча традиція стверджує, що “жіноче входження” у літературу розпочинається з написання книжок для дітей.

Отже було б правомірним очікувати, що творчість авторів-жінок у шкільній програмі буде представлена більш широко. Проте, саме так формується суспільна уява про творчу неспроможність жінок, оскільки вже із шкільних років учні привчаються до думки про відсутність жіночих імен серед письменників, чия творчість потребує пильної ваги та вивчення.

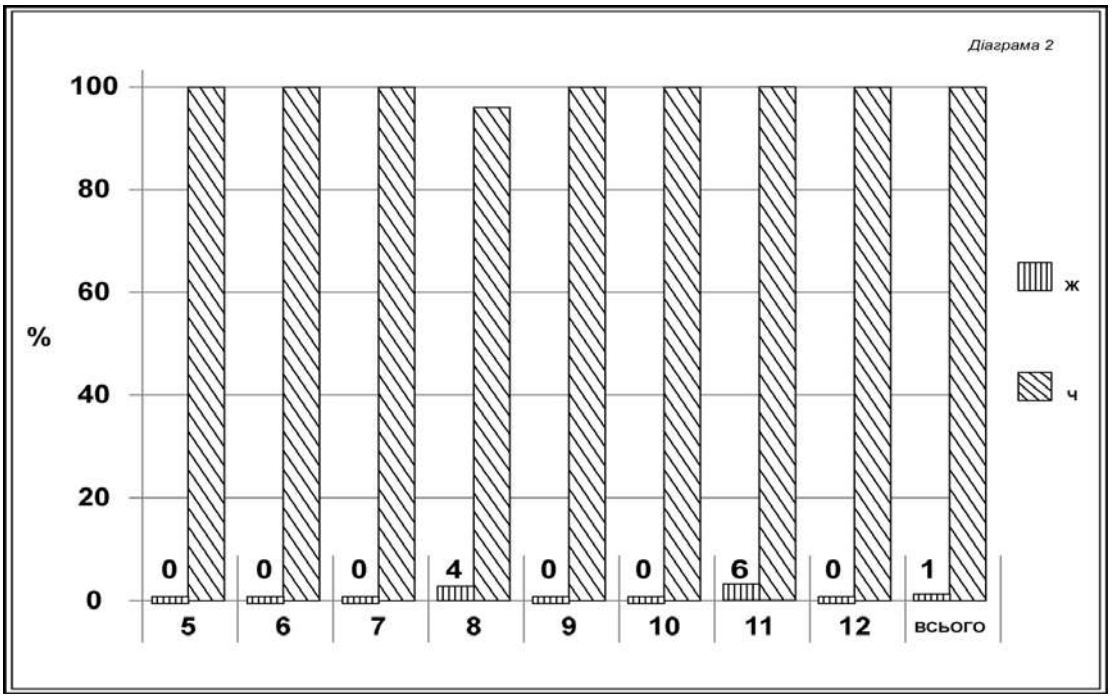

Наступна Діаграма 3 узагальнює другий параметр «Літературні тексти».

Діаграма переконує у відсутності гендерного балансу щодо представленості жінок а чоловіків у назвах літературних творів, вже починаючи з шостого класу. Особливо наочно це проявляється у програмах 6,7,8 класів, де тексти практично виключно “чоловічі” і за назвою (6 клас: «Робінзон Крузо» Д.Дефо, «П’ятнадцятирічний Капітан» Ж.Верн, «Жага до життя» Д.Лондон, «Острів скарбів» Р. Стивенсон та «Маленький принц» А.С.-Екзюпері). Герої цих творів демонструють якості розуму, сили духу, здатності виживати, здатність до самопожертви, сміливість, винахідливість.

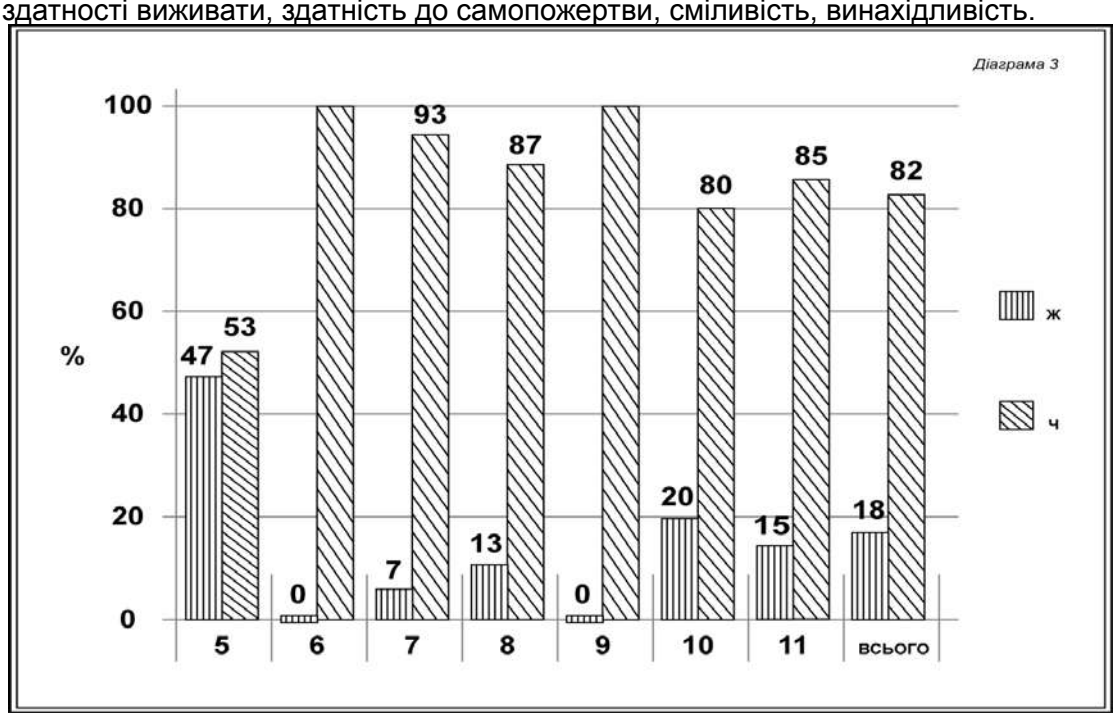

У Діаграмі 4 узагальнений критерій представленості чоловічих та жіночих персонажів у аналізованій програмі.

Цифрові дані наведені Діаграмах 2, 3, 4 наочно підтверджують той факт, що програми із «Зарубіжної літератури» для загальноосвітніх шкіл України з українською мовою навчання (для 12 річної школи), що запроваджуються в системі вітчизняної освіти з 2005 – 2006 н.р. не є

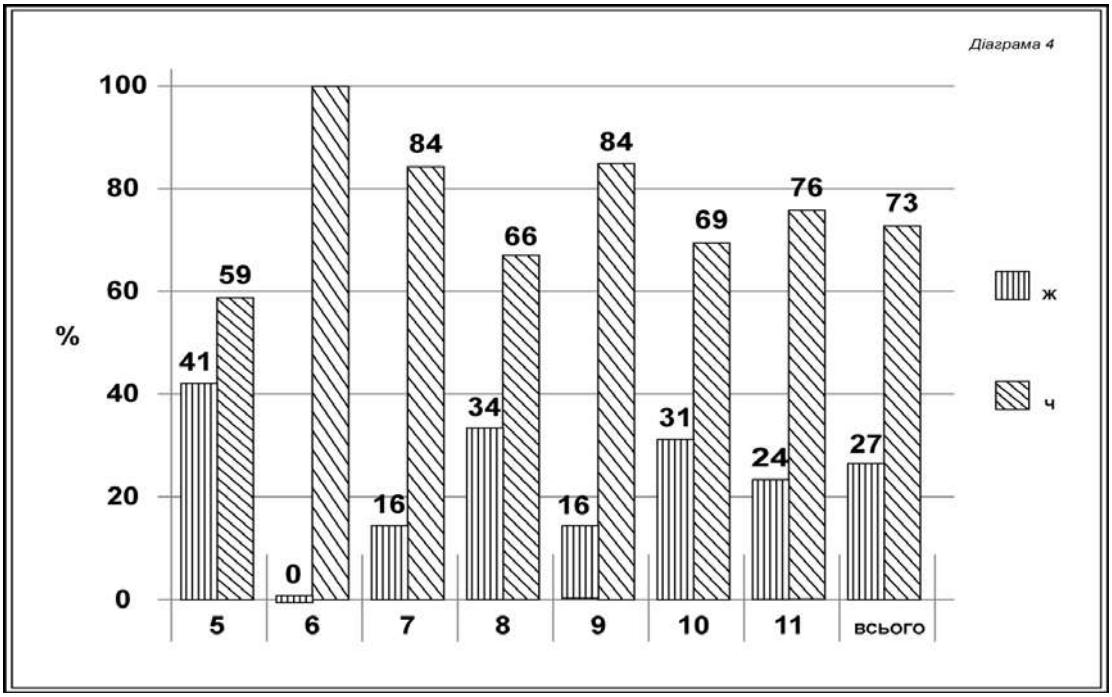

ґендернозбалансованими, оскільки загалом у них представлено літературні твори 130 авторів, з яких 128 авторів – чоловіки та лише 2авторки – жінки (що становить 98,5% та 1,5% відповідно); у літературних творах (85), в назвах яких згадуються жінки / чоловіки представлено 70 чоловіків та 15 жінок (82% та 18% відповідно); з персонажів (210), які згадуються програмою, 153 – чоловіки та 57 – жінки (73% та 27% відповідно). (До речі не менш цікавий показник Автори у списку літератури для позакласного читання, яку пропонує програма: 162 автора та 7 авторок; відповідно – 96% та 4 %).

Ілюстрована вище методика трьох R передбачає встановлення останнього показника.

R 3 – показник якісний, який демонструє, що може бути змінено, якщо результат ґендерного аналізу незадовільний. Тобто, цей показник є рекомендаційним, він вказує, як саме можна змінити ситуацію ґендерного дисбалансу.

Встановлення цього показнику проводиться у трьох напрямках: виявлення сутності проблеми (та встановлення несприятливих факторів), з'ясування цілей встановлення ґендерної рівності та визначення заходів задля подолання ґендерного дисбалансу. Дослідниками встановлено, що з'ясування вказаних параметрів може проводитися у різний спосіб, шляхом використання диференційованого чи гендерного підходів.

Диференційований підхід найбільш очевидний. Так, щодо сутності проблеми, цей підхід виправдовує ґендерний дисбаланс навчальної програми, оскільки об'єктивно (точніше традиційно вважається) жіноча творчість менш досконала, і літературні твори жінок не мають художньої цінності. Доказом чому слугує світове визначення класичної літератури, в якій дуже мало жіночих імен. І сьогодні, і в історичному минулому жінки працювали переважно в белетристичних жанрах, а сьогодні вони є авторками літератури масової.

Щодо цілей ґендерної рівності, то з точки зору диференційованого підходу, досягнення ґендерної рівності у літературній творчості практично неможливе, оскільки існує літературна традиція та

певний культурний доробок. Жінки взагалі менш схильні до обговорення загальноцікавого у житті, тому їхня представленість у літературі обмежується лише “жіночими” романами та особистими темами.

Проте встановлення принципу ґендерної рівності в освіті (у тому числі в навчальних програмах) необхідно, тому необхідно вжити такі заходи:

- додати “жіночий” компонент, шляхом уведення до тексту програми творів, авторами яких є жінки;
- зосередитися на більш детальному вивченні жіночих образів літературних творів;
- ввести додаткові спецкурси (семінари) для вивчення “жіночої літератури” тощо.

Заходи диференційованого підходу мають хоча і позитивний, але частковий характер, оскільки цей підхід виходить з твердження вторинності жіночої творчості, а отже жіночого досвіду та світогляду.

Ґендерний підхід не такий очевидний. Сутність проблеми ґендерного дисбалансу навчальної програми з позицій ґендерного підходу полягає у тому, що цей дисбаланс відображає панівне місце в культурі (відповідно у мистецтві слова) цінностей, що традиційно визначаються як маскулінні (культ сили та розуму). Серед цих цінностей немає місця “жіночим” цінностям (сфера емоцій та почуттів).

Ґендерна рівність може бути досягнута, якщо буде досягнута мета всебічного відтворення літературного процесу. Його необхідно представити у повному обсязі – як розвиток не лише “чоловічої” літератури, а як розвиток мистецтва слова, в якому відображаються духовні потреби, інтереси та досвід всіх членів суспільства.

Серед засобів досягнення цієї мети з позицій ґендерного підходу можемо назвати:

- визначення нових критеріїв художності, до яких повинен бути внесений і життєвий досвід жінок;
- виділення з програми уявлення про ієрархію літературних жанрів (що відбувається у літературознавстві сьогодні) та визнання цінності тих жанрів, у яких знайшло відображення приватне життя людини (щоденники, інтимна лірика, мемуари тощо).

Проте вказані засоби мають літературознавчий характер, але вже сьогодні вкрай необхідно створити нову навчальну програму з літератури, в якій не буде місце а ні ґендерним стереотипам, а ні статевій заангажованості. Оскільки існуючий ґендерний дисбаланс навчальної програми продовжує традиції сприйняття та трактування художньої літератури лише як виключно літератури чоловіків, які порушували у своїй творчості загальнолюдські (глобально - цивілізаційні) проблеми, у той час як творчість жінок завжди була вторинною, а отже вторинними стають ті життєві цінності які також традиційно вважаються жіночими.

Література:

1. Наказ МОН України від 10.09.2009 №839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kristti.com.ua/UserFiles/File/nakaz_mon_839.doc

2. Зарубіжна література. 5 - 12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Автори - Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С.Наливайка. - К., Ірпінь: Перун, 2005. - 112 с.

ДЯКІВ Василь Григорович

Ґендерні проблеми у підручниках всесвітньої історії на прикладі «Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.)» І М. Ліхтей

Заступник директора з навчально-виховної роботи Заліщицької державної гімназії Тернопільської області, вчитель історії та права, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, «Вчитель-методист»

Виходячи з аксіоми про існування двох підходів до формування та розвитку цивілізаційних процесів людства: періоду партнерства і періоду панування , перед дослідниками постає питання стосовно вибору того чи іншого варіанту під час формування свідомості суспільства. Якщо цивілізація, що розпочала свій розвиток з патріархіту – періоду панування чоловіків і зменшення ролі жінки у суспільних процесах, є прогресивною, то в основі розгляду таких концепцій буде включено прогресивне значення всіх суспільних процесів, що відбуваються протягом історії і визнання позитивної ролі чоловіків. Якщо ж вчені, розуміючи та підтримуючи ідею існування періоду партнерства як найбільш продуктивного та сприятливого для розвитку чоловіків та жінок і визначення їх ролі у суспільстві, усвідомлюють всю згубність наступного періоду цивілізаційного процесу людства.

Процес трансформації є безумовно складним та тривалим. Перехід від одного типу розвитку до іншого є суперечливим і визначає основні засади побудови людства: насильство чи партнерське існування. Протягом 5-6 тисяч років цивілізацією панування насаджувалися стреотипні уявлення щодо ролі жінок та чоловіків. Вони міцно закріпились у свідомості та нормах поведінки як однієї, так і іншої статі. Саме тому автори підручників зі всесвітньої історії теж на них опираються і продовжують формувати агендерні уявлення про суть і місце призначення статей в історії людства.

Проблема розв’язання гендерного питання в підручниках неминуче постає після опрацювання Програм навчальної дисципліни. Для того, щоб звузити і конкретизувати, аргументацію щодо вивчення всесвітньої історії у загальноосвітнй школі, зупинимося на програмі та підручнику «Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.)» І М .Ліхтей.

У Концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи (проект) термін «гендер» взагалі не використовується при визначенні мети та завдань історичної освіти . Так педагоги, які мають власні світоглядні пріоритети і новітнє бачення розвитку людства на основі сучасних теорій, можуть у визначеннях «ознайомлювати учнів із загальнолюдськими і національними цінностями, досягненнями культури, ідеалами гуманізму, демократії, громадянського суспільства; виховувати відкритість до сприйняття різноманітних культур;...усвідомлювати роль людини в історії; ознайомлювати з позитивним досвідом у взаєминах українців з представниками меншин як на побутовому, так і на культурному рівні; виховувати неупереджене, толерантне сприйняття іншихнародів, груп людей та особистостей, доброзичливе ставлення до них,... виховувати шанобливе ставлення до родини» розуміти і жіночу половину людства. У Концепції відображене суперечливе бачення розвитку історії. Це проявляється у тому, що визначене завдання «розвивате історичне мислення, що передбачає загальне розуміння історичного процесу, його різноманітності і суперечливості» , спонукає до різноманітності не лише фактологічного мартеріалу у підручниках, але й відображення засад «партнерства» та «панування» та їх ролі в історії розвитку людства.

Наступний документ, який відображає засадничі можливості автора щодо реалізації комплексу завдань підручника, є Програма вивчення історії України та всесвітньої історії. На сьогодні затверджена її нова редакція, яка, на думку авторів, допомагає реалізувати виклики суспільства і чіткіше виділити орієнтири навчально-виховного процесу.

У Програми зі всесвітньої історії, 8-й клас (35 год., 1 година на тиждень). прописані основні знання, уміння та навички учнів. Серед них теж не викоритовується поняття «гендер», «соціальна роль жінки», «проблема рівності протилежних статей», «соціальне партнерство». Педагогу як і автору підручника потрібно постійно визначати орієнтири щодо доцільності внесення гендерної проблеми при вивченні історії та шукати способи її вирішення на кожному історичному етапі. Це відбуватиметься тоді, коли педагог як прогресивна особистість володіє інформацією про дану проблему суспільства. Тоді він знайде можливості її вирішувати. Якщо ж педагог лише трансформатор-передавач інформації, яка подана у навчально-методичному комплексі, то це спричинить до ще більшого усвідомлення учнями не проблеми гендерної рівності, а до проблеми гендерної нерівності з усіма відповідними висновками. Спробуємо проаналізувати, подані вимоги щодо знань, умінь та навичок учнів. Педагог може догадуватись, що у формулюваннях «описувати життя та побут людини раннього Нового часу», «наводити приклади руйнування середньовічного укладу», «порівнювати життя людей», «Висловлювати судження щодо відбраження у творчості митців Відродження(Просвітництва)» тощо, слід подати інформацію та піддати аналізу саме гендерний аспект. Водночас позитивним підходом у програмі є наявність серед умінь «характеризувати діяльність видатних постатей XVI – XVIII століть» . Серед них виділяється Єлизавета І, Марія-Терезія, Катерина ІІ. Також корисним є позиція «аналізувати наведені історичні джерела» . Якщо у підручнику подані уривки, які дають можливість простежити зміну свідомості суспільства у ставленні до жінки, її соціальної ролі, то ця навичка допоможе вчителю формувати в учня інше значення ролі жінки у всесвітній історії.

Розглянемо підручник для 8 класу загальносвітніх навчальних закладів І. М. Ліхтей, «Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.)». Декілька концептуальних завваг.

По-перше, автор розуміє, що стереотип «чоловічого» мислення у той період надзвичайно сильний, а тому займатися спеціально пошуком дріб'язкових фактів, які б говорили про наявність іншої сильної «жіночої» позиції, наївно.

По-друге, жінка того періоду має свої сфери впливу та діяльності: матір, муза для чоловіків у політичних та побутових, мистецьких справах, зрештою великі політики жінки того часу теж, не зважаючи на свою «чоловічу» суть, мали право на ставлення до себе як до жінки. І це автор намагається відображати у підручнику.

По-третє, автор, напевне, не бачить причин, за якою жінка має такий статус, а тому і не подає їх у тексті. Крім цього, завдання до параграфів побудовані на основі «чоловічого» чи соціально-економічного, військово-політичного, культурно-релігійного підходів, хоч існує можливість подати міркування жінок тієї епохи чи наших сучасників стосовно ролі жінки у суспільстві XVI – XVIII століть.

У розділі І «Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій» автор подає два факти про жінок:

1. «Фердинанд та Ізабелла уклали з Колумбом договір, згідно з яким мореплавець призначався віце-королем усіх вікритих земель...»

2. «Наслідки європейської колонізації стала поява змішаного населення: метисів (нащадків від шлюбів європейців з індіанськими жінками)...»

Отже, суспільство мало жінок за матерів та продовжувачів роду і при цьому без прав, і жінка допомагала керувати Іспанією. На жаль, автор не диференціює суспільство майя, ацтеків, чічба, інків по гендерному типу і нам невідомо, чим займалися чоловіки і жінки у тих племенах. І.М. Ліхтей робить племінний та соціально-національний зрізи тодішнього суспільства. Можна підсилити рівень сприйняття гендерної проблеми або фрагментами з історичних джерел, або ілюстраціями, які б засвідчували хоча б існування жінок на нововідкритих євроейцями територіях.

Перша заставка розділу «Людина ранної Нової Доби» містить 5 чоловічих фігур і лише дві жіночих. Виходячи з гендерної логіки, перше ж питання, на яке має дати відповідь автор: «Чому

саме так відбувається у цьому суспільстві?».

Загальний опис формування капіталістичних відносин безвідносний стосовно ролі чоловіка та жінки. Але позитивом є факт, що в історичному джерелі подається «просителі, які працюють у себе вдома і мають дружин і дітей, постійно залишаються без заробітку...» (Зі скарги ткачів Сеффока та Ессекса). Отже, жінки на утриманні чоловіків-ткачів, а може й допомагають їм. Хоч у завданнях, поданих до джерела, на цей аспект не звертається уваги.

Серйозно підійшов автор до опису шлюбу, сім'ї та становища жінки. З іншого історичного джерела і завдань до нього можна зробити висновки щодо змін, які відбулися відносно Середньовіччя стосовно жінок різних соціальних груп. Визначаються соціальний статус жінок, їх роль у сім'ї, особливості оформлення шлюбу, правовий захист. В історичному документі вказується на те, що селянка втретє стала вдовою і вела господарство без чоловіка. Але якщо про життя селянки учень може мати конкретне уявлення через історичне джерело, то щодо позиції «Жінки-аристократки мали досить високий вплив у суспільстві... Жінки в домі все-таки мали певну владу» без конкретизації так і залишаються для учнів пустими деклараціями. У повсякденому житті автор виділяє декілька сфер, та саме одяг, прикраси, косметика, мода, дозвілля дозволяють зрозуміти ставлення суспільства до жінок. Історичне джерело «Зі звіту про в'їзд французької королеви Елеонори в Бордо» яскраво описує одяг жінки того часу. Та аргумент «Статус жінки при дворі означав дуже багато...» не з'ясований та не ілюстрований.

Цей розділ найбільш повно відображає загальні декларативні тенденції раннього Нового часу щодо ролі жінки. Але аналіз наступних тем, на жаль, засвідчує відсутність такого ж підходу при подальшому описі матеріалу, що викладається у 8 класі. Зрозуміло, що «Реформація та Контрреформація» відсуває на задній план гендерне питання. Суспільство вирішує релігійні проблему і намагається відійти від догматів католицької церкви. Жінка і її роль фрагментна і є ілюстрацією щодо посилення чи послаблення позиції «чоловіка» влади.

Найбільш вдалим прикладом є бажання Катерини Медичі зберегти будь-якими засобами трон для сина Карла IX, боротьба за самостійність церкви англійського короля Генріха VIII, який розлучився з Катериною Арагонською і одружився з Анною Болейн. Як наслідок, починається запекла боротьба за трон Марії Тюдор та Єлизавети I, де остання отримує підтримку суспільства. Автор дає характеристику правління Єлизавети I Тюдор, опираючись на її особисті якості: знання мов, вміння правити державою, запобігання соціальним катаклізмам тощо. Історичні джерела свідчать про особливості зовнішності, у підручнику подаються декілька її портретів. Факти «Королева заохочувала запровадження технічних винаходів, організацію мануфактур. У країні велися розробки з видобутку корисних копалин, набули розвитку випавлення металів... Королівська влада надавала підтрику купецьким компаніям». дають можливість інтерпретувати владу Єлизавети I не тільки за «чоловічими» ознаками панування, хоч посада володаря давно вже стала суто чоловічою, але й за ознакою «партнерства», яка проявляється на підсвідомому рівні. Кількість чоловічих портретів – 33 проти 9 жіночих, при цьому 5 з них ілюструє англійську історію.

Розділи «Культура XVI – XVII ст.» та «Доба Просвітництва» подають багатющий матеріал, який може інтерпретуватись через гендерний аналіз. Особливо це стосується образотворчого мистецтва, де художних возвеличували Матір Божу («Мона Ліза» Л.да Вінчі, Рафаель «Сікстинська мадонна», Мікеланджело скульптурна композиція «П'єта», зображали життя простого народу (П.Брейгель Старший «Селянське весілля», «Селянський танок», Караваджо «Ворожка», Х.Рібера «Кривоніжка»), портрети дворян (Л.Кранах Старший «Принцеса Сибілла Клевська»), міфологічні теми (П.Рубенс «Викрадення дочки Левкіппа») тощо. Цей перелік можна продовжувати і авторами Просвітництва – Д. Веласкес «Меніни», «Стара кухарка», Р. Рембранд «Даная», Н. Пуссен «Царство Флори», Д.Рейнольдс «Портрет Сари Сіддонс», Т. Гейнсборо «Портрет акторки Сари Сіддонс».

Окремою стрінкою є зображення упередженого ставлення до жінок, так зване «відьомство», та діяльність інквізиції щодо них. Показано покарання через спалення та утоплення, хоч автор не подає причин такого ставлення.

Наступні теми «Польська держава та Московське царство», «Криза старого порядку. Початок

модернізації», «Східний світ» мають такі гендерні тенденції, які розкривалися в розділах, описаних вище:

1. Жінка – представник суспільної групи. Відповідно до того, в якій групі вона знаходиться, так вона буде діяти. «На прядильній фабриці працювали жінки, діти, чоловіки. Діти і жінки мали меншу плітню...» (Велика Британія).

2. Жінка – імператор, яка править державою і створює умови для посилення її впливу у світі. Однією з форм перетворень були реформи Марії-Терезії, яка обмежила виконання смертної кари, створила державні суди, розпочала створення системи світської освіти, Катерини II, яка відчувала проблему кріпацтва, але залишалася заручницею «чоловічого» підходу у вирішенні державних проблем, Єлизавети Петрівни, яка поновила діяльність Сенату, призупинила смертні вироки, відновила українське гетьманство. Всі вони були меценатами і сприяли розвитку напрямків мистецтва: бароко, рококо, класицизму.Водночас поряд з позитивною діяльністю постійне спілкування з «чоловічою» цивілізацією сформувало і протидію їй у вигляді підвищенною підозрілості, ревності щодо зазіхань на імператорську владу тощо.

3. Жіноцтво – виразник естетичної парадигми. Це яскраво відображається у творах мистецтва та темах, пов'язаних з повсякденним життям суспільства(мода, одяг, прикраси тощо). Хоч автор і говорить про це стосовно московитянок «Жінки носили і національне, і західноєвропейське вбрання» , деталізуючи. Але жінок інших держав і їх щоденнне життя описує дуже обмежено. Дуже добре автор відобразив у статті про Схід те, як кохання володаря Шах-Джахана до дружини Мумтаз-і–Махал стало причиною будівництва Тадж-Махала. Щодо особливостей життя мешканців Індії, то «ліричні пісні на вірші поетеси Міри Баї донині популярні серед індійців. Вона відмовилась від самоспалення на поховальному вогнищі свого чоловіка-князя, як того вимагав звичай, утекла з палацу й почала мандрувати» .

4. Жінка берегиня свого сина. (Катерина Медичі, Роксолана, Ілона Зріні – жінки, які прагнули, щоб їх сини стали на престол керувати державами).

5. Жінка – символ кохання і насолоди. Фаворитки французьких та англійських королів, вдова трансільванського князя Ференці І Ракоці Ілона Зріні.

Як можна розширити дані особливості жінок того періоду?

Подати більше уривків історичних джерел, де роз'єднати суспільство за гендерною ознакою.

Створювати рівноцінні описи тем, де жінки активно залучалися до діяльності або подати параграф щодо гендерної проблематики, притаманної європейській та азіатській цивілізацій того періоду з обов'язковим наведенням відповідних фактів під час вивчення історії конкретних держав. До параграфів бажано підготувати завдання та запитання, які б спонукали учнів розглядати можливості тодішнього суспільства для розвитку соціального статусу чоловіків та жінок. Наприклад, акцентувати увагу на те, що положення з «Декларації незалежності» не розповсюджувалося на корінне населення Америки і на жінок.

Тому, не зважаючи на те, що автор намагався внести гендерні пріоритети у підручник, вони все ж таки не досконалі і фрагментні та потребують концептуального вирішення у подальших виданнях.

Література:

1. Айслер Р. Чаша и клинок. – 89 с.
2. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи. Календарно-тематичне планування/Автор-укладач Букавин І.Я. – Тернопіль: «Астон», 2009. – С. 33-35.
3. Книга вчителя історії, етики, основ правознавства:Довідково-методичне видання/Упоряд Р.І. Євтушенко, О.В.Галєгова. Харків, 2006. – 467с.
4. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи//Книга вчителя історії, етики, основ правознавства:Довідково-методичне видання/Упоряд Р.І. Євтушенко, О.В.Галєгова. Харків, 2006. – С. 110.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії// Книга вчителя історії, етики, основ правознавства:Довідково-методичне видання/Упоряд Р.І. Євтушенко, О.В.Галєгова. Харків, 2006. – С. 359.
6. Ліхтей І. М. Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). – К.: Грамота, 2008. – 264с.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи// Книга вчителя історії, етики, основ правознавства:Довідково-методичне видання/Упоряд Р.І. Євтушенко, О.В.Галєгова. Харків, 2006. – С. 362.
8. Програма «Історія України. Всесвітня історія» (рівень стандарту) для 5-12-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (Нова редакція)/Упоряд. Т.А. Балобушевич, К.О. Баханов, П.М. Котляров, О.П. Крижанівський та ін.

ЖЕЛІБА Олександр Володимирович

Ґендерний аналіз державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у навчальних програмах з історії

Кафедра права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін, історико-юридичний факультет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Людина завжди прагнула бути щасливою. Методів досягнення щастя за всю історію людства назбиралося чимало. Були правдиві шляхи, були оманливі, які заставляли людину страждати від отриманих розчарувань. Проте, на сьогодні суспільство дійшло висновку, що важливим засадами досягнення щастя є рівність можливостей і вибору. В даному контексті важливим компонентом рівності є рівність людей незалежно від статі.

Метою даної роботи є аналіз існуючих шкільних програм з історії для загальноосвітніх навчальних закладів України з точки зору визначення місця історичного портрету жінки і чоловіка в шкільному курсі історії.

Чому історичний портрет? Історичний портрет – характеристика особи в контексті біографічних даних, світогляду, основних етапів життя. Вивчення учнями біографії історичних діячів дозволяє визначатися із позитивними та негативними рисами особистості, із негативними та позитивними вчинками із метою формування власної особистості.

Чому шкільна програма? Шкільна програма є засадничим документом навчального курсу, де чітко визначається зміст і вимоги до навчальних компетентностей, які має набути учень/учениця під час вивчення даного курсу. Так, на основі програми будуються шкільні підручники, посібники, сам навчальний процес.

У 2005 році до навчального процесу було залучено нову редакцію шкільної програми з історії, яка була піддана певній редакції 2009 року. Як у ній висвітлено різні статі? Результати статистичної обробки даних вказано у таблиці, де цифри відображають згадку у програмі історичної особи тієї чи іншої статі, знак питання в стовпчику “жінки” означає намагання авторів програми ґендерно врівноважити програму шляхом виділення питання “становище жінки” або “зміни в становищі жінки”, три крапки відображають вимогу називати історичні постаті без згадування імен (дані вимоги стосуються тільки чоловічих галузей діяльності).

№	Навчальний курс	Тема	Історичний портрет	
			жінки	чоловіки
		ІСТОРІЯ УКРАЇНИ		
1	*5 клас. Вступ до історії*	Тема 1. ЗНАЙОМСТВО З ІСТОРІЄЮ	-	-
2		Тема 2. КНЯЖА РУСЬ-УКРАЇНА	-	5
3		Тема 3. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА	-	6
4		Тема 4. УКРАЇНА В XIX—XX ст.	1	7
5		Тема 5. УКРАЇНА СУЧАСНА	-	-

6	*7 клас. Історія України*	Тема 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ РУСІ	1	4
7		Тема 2. КИЇВСЬКА РУСЬ НАПРИКІНЦІ X — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.	-	2
8		Тема 3. КИЇВСЬКА РУСЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.	-	8
9		Тема 4. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА	-	4
10		Тема 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIV ст. —XV ст.)	-	6
11	*8 клас. Історія України*	Тема 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В XVI ст.	-	2
12		Тема 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.	-	4
13		Тема 3. ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII ст. ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	-	2
14		Тема 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В 60—80-ті рр. XVII ст.	-	4
15		Тема 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.	-	6
16		Тема 6. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.	-	5
17	*9 клас. Історія України*	Тема 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ НАПРИКІНЦІ XVIII — У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XIX ст.	-	5
18		Тема 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ НАРОДУ ТА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	-	5
19		Тема 3. ДУХОВНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПРИКІНЦІ XVIII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	?	6
20		Тема 4. НАШ КРАЙ НАПРИКІНЦІ XVIII — В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	-	-
21		Тема 5. МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СЕРЕДИНІ — У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	?	-
22		Тема 6. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	-	3
23		Тема 7. ДУХОВНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	?	1
24		Тема 8. НАШ КРАЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	-	-

25	*10 клас. Новітня історія України*	Тема 1. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	?	1
26		Тема 2. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	?	-
27		Тема 3. УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС (1917—1920 рр.)	-	6
28		Тема 4. КУЛЬТУРА І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ 1917—1920 рр.	-	-
29		Тема 5. ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ У 1900—1920-ті рр.	-	-
30	*11 клас. Новітня історія України*	Тема 1. УКРАЇНСЬКА РСР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921—1928 рр.)	?	-
31		Тема 2. РАДЯНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ (1929—1938 рр.)	-	-
32		Тема 3. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В 1921—1938 рр.	-	-
33		Тема 4. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939—1945 рр.). ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА (1941—1945 рр.)	?	-
34		Тема 5. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945 — ПОЧАТОК 50-х рр.)	-	-
35		Тема 6. НАШ КРАЙ У 1921 — НА ПОЧАТКУ 50-х рр.	-	-
36	*12 клас. Новітня історія України*	Тема 1. УКРАЇНА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (1953—1964 рр.)	-	1
37		Тема 2. УКРАЇНА У ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 60-х — ПОЧАТОК 80-х рр.)	-	-
38		Тема 3. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ Й ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1985—1991 рр.)	-	-
39		Тема 4. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	-	4
40		Тема 5. ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.	-	-
41		Тема 6. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ	-	-
42		Тема 7. НАШ КРАЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.	-	-

		ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ		
43	*6 клас. Історія стародавнього світу*	*Тема 1. ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ЗА ПЕРВІСНИХ ЧАСІВ*	-	-
44		Тема 2. ДАВНІЙ ЄГИПЕТ	-	4
45		Тема 3. ПЕРЕДНЯ АЗІЯ	-	4
46		Тема 4. КІММЕРІЙСЬКО-СКІФСЬКИЙ СВІТ	-	-
47		Тема 5. ДАВНІ ІНДІЯ І КИТАЙ	-	4
48		Тема 6. ГРЕЦІЯ В II — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ І тис. до н.е.	-	3
49		Тема 7. ГРЕЦІЯ В V—IV ст. до н.е.	-	2
50		Тема 8. ЕЛЛІНІЗМ	-	2
51		Тема 9. ДАВНІЙ РИМ у VIII — І ст. до н.е.	-	2
52		Тема 10. ПАДІННЯ РЕСПУБЛІКИ ТА РАННЯ ІМПЕРІЯ	-	3
53		Тема 11. ПІЗНЯ РИМСЬКА ІМПЕРІЯ	-	2
54		Тема 12. ДАВНІ СЛОВ’ЯНИ ТА ЇХНІ СУСІДИ	-	-
55	*7 клас. Історія середніх віків*	Тема 1. НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ	?	4
56		Тема 2. РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ	-	-
57		Тема 3. ВІЗАНТІЯ. АРАБСЬКИЙ СВІТ Візантійська імперія.	1	6
58		Тема 4. ЄВРОПЕЙСЬКІ ДЕРЖАВИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	2	7
59		Тема 5. КУЛЬТУРА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В V—XV ст.	-	-
60		Тема 6. СЛОВ’ЯНИ ТА ЇХНІ СУСІДИ	-	10
61		Тема 7. ІНДІЯ. КИТАЙ	-	-
62	*8 клас. Нова історія*	Тема 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ: ЗУСТРІЧ ЦИВІЛІЗАЦІЙ	?	1…
63		Тема 2. ЛЮДИНА РАННЬОЇ НОВОЇ ДОБИ		
64		Тема 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ	-	…
65		Тема 4. РЕФОРМАЦІЯ І КОНТРРЕФОРМАЦІЯ	1	9
66		Тема 5. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ ДЕРЖАВИ В XVI — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.		
67		Тема 6. ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРА КІНЦЯ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.	-	2…
68		Тема 7. ПОЛЬСЬКА ДЕРЖАВА І МОСКОВСЬКЕ ЦАРСТВО	-	1
69		Тема 8. КРИЗА СТАРОГО ПОРЯДКУ. ПОЧАТОК МОДЕРНІЗАЦІЇ	2	8
70		Тема 9. КРАЇНИ СХОДУ	-	3

71	*9 клас. Нова історія*	Тема 1. ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII ст. ЄВРОПА В ПЕРІОД НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВІЙН	-	10
72		Тема 2. ЄВРОПА Й АМЕРИКА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	1	3
73		Тема 3. ЄВРОПА Й АМЕРИКА У ДОБУ ОБ'ЄДНАННЯ І МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	-	6
74		Тема 4. УТВЕРДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ	-	5
75		Тема 5. ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ СВІТОВИХ КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX ст.	-	…
76		Тема 6. КУЛЬТУРА НАРОДІВ СВІТУ НАПРИКІНЦІ XVIII — У XIX ст.	?	-
77	*10 клас. Новітня історія*	Тема 1. СВІТ НА ПОЧАТКУ XX ст.	-	-
78		Тема 2. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА 1914—1918 рр.	?	-
79		Тема 3. ПОВОЄННЕ ОБЛАШТУВАННЯ СВІТУ	-	5
80		Тема 4. ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ КРИЗИ ТА РЕВОЛЮЦІЙ (1917—1923)	1	7
81		Тема 5. ПЕРІОД СТАБІЛІЗАЦІЇ В ЄВРОПІ ТА В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ (1924—1929)	-	-
82	*11 клас. Новітня історія*	Тема 1. СВІТ У ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 1929—1933 рр. ТА ПОДОЛАННЯ ЇЇ НАСЛІДКІВ	-	12
83		Тема 2. НАЗРІВАННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	-	8
84		Тема 3. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА (1939—1945)	-	-
85	*12 клас. Новітня історія*	Тема 1. АМЕРИКАНСЬКИЙ КОНТИНЕНТ: США, КАНАДА ТА ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА (1945 р. — ПОЧАТОК XXI ст.)	-	3
86		Тема 2. КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (1945 р. — ПОЧАТОК XXI ст.)	1	6
87		Тема 3. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1945 р. — ПОЧАТОК XXI ст.)	-	2
88		Тема 4. КРАЇНИ АЗІЇ ТА АФРИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX — НА ПОЧАТКУ XXI ст.	-	4
89		Тема 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (1945 р. — ПОЧАТОК XXI ст.)	-	1
90		Тема 6. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ (1945 р. — ПОЧАТОК XXI ст.). ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА	-	-

З точки зору вивчення історії як дисципліни цінної для обох статей, вважаю за потрібне зробити кілька ряд висновків:

1. Шкільний курс історії України вимагає знання про 2 жінок (княгиня Ольга та Леся Українка) і про 97 чоловіків (відповідно, жінки складають 2% історичних осіб). Відзначимо, що в контексті змісту курсу, для логічного зв'язку перед дітьми постануть нові додаткові постаті чоловіків. Зокрема, це очевидно і того, що в одинадцятому класі, коли вивчається період історії з 1929 по 1953 рр.

не згадано жодного імені, а без цього даний матеріал якісно засвоїти не можливо.

2. Шкільний курс історії України вимагає знати становище жінок та зміни в становищі жінок від кінця 18-го століття, до 1928 рр., а також під час Другої світової війни. Виникає питання про причини такого вибору: данина моді, логічність, безсистемність?

3. Огляд змісту шкільного курсу всесвітньої історії дозволяє стверджувати, що учні мусять знати про 9 жінок і про 149 чоловіків (відповідно, жінки складають 6% історичних осіб). В кількох місцях в контексті конкретних подій вимагається знання інших історичних постатей. Знаючи ці події, стає очевидним, що це теж чоловіки.

4. Шкільний курс всесвітньої історії вимагає знати становище жінок та зміни в становищі жінок від часів середньовіччя і до кінця Першої світової війни. Знову бачимо певну безсистемність.

Отже, в курсі історії історичному портрету жінки не приділено належної уваги. В змісті курсу переважає чоловіча домінанта: за рідкісним винятком вказуються окремі історичні постаті які мають риси характеру, притаманні переважно чоловічій статі. Чоловік в історії постає як конкретна історична постать із притаманними їй особистісними рисами, а жінка як безликий узагальнений образ другорядної істоти. Так, шкільний курс історії програмує місце жіноцтва в суспільстві.

Як змінити ґендерну дисгармонію шкільної програми з історії? На разі існує три підходи до даного питання:

1. Залишити ситуацію так, як вона є, вважаючи, що наразі історія висвітлюється найбільш об’єктивно і будь-які штучні втручання будуть дану об’єктивність руйнувати.

2. Урівняти кількість представників обох статей у діючій програмі з історії. Проте, за змістом даної програми урівняння видаватиметься штучним і за визначеними параметрами жінки-діячі програватимуть чоловікам-діячам.

3. Змінити зміст програми – змістивши акцент із політичної історії на історію людини, що дозволить зрозуміти якими турботами переймалися люди в давнину і використати їх досвід в сьогоденні.

Вважаю, що третій підхід до ґендерної гармонізації шкільної історичної програми є найбільш оптимальним, адже зважене висвітлення історії дозволить наблизити суспільство до загальної гармонії.

Література:

1. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи: програма для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. – К.-Ірпінь: Перун, 2005. – 144 с.

2. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи: програма для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. // http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average/new_pr

ЖИРСЬКА Галина Ярославівна

Ґендерна експертиза шкільних підручників з предметів природничого циклу

канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та методики навчання природничих дисциплін, хіміко-біологічного факультету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Для вдосконалення навчальних програм і шкільних підручників задля їх ґендерного збалансування, яке розуміється як рівність прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя, необхідний детальний аналіз існуючих посібників з усіх навчальних предметів. Така робота повинна ґрунтуватися на методологічних дослідженнях з ґендерної експертизи. Ґендерний аналіз навчальної літератури для школярів проводили С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Городнова, М. Дьоміна, Н. Козлова С. Ліпатова О. Марущенко, Л. Попова, П. Романов, Т. Рябовою, Г. Смірновою, П. Фроловим, Н. Шевченко, О. Ярською-Смірновою та ін. У їхніх дослідженнях вказується, що основою ґендерного аналізу підручників є «формула ґендерної рівності», яка має запобігти формуванню стереотипної ґендерної ролі у дітей та підлітків. Маючи виховні механізми, можна забезпечити реальне відтворення ґендерної рівності у нормативно-моральній, інформаційній та освітній системах, уникнувши розподілу дітей за статевою ознакою.

Дослідженнями Т.Говорун та О.Кікінежді стверджується факт поляризації чоловічих і жіночих професійних ролей. Вони зазначали, що і у змісті, і на ілюстраціях підручників хлопчики й чоловіки переважно зображені активними діячами, які створюють подію, в той час як дівчата лише пожинають плоди їх діяльності. Тому зміст текстів та ілюстрацій таких підручників не орієнтує дівчат і хлопців на розвиток андрогінних якостей. Цими дослідниками підмічена ще й така тенденція: у випадку, коли авторами підручників є жінки, вони схильні уникати статевого протиставлення поведінки персонажів підручника [2, 4].

Для ґендерного аналізу тексту підручників та посібників середньої школи використовують контент-аналіз як метод оцінки комунікативних повідомлень. Його сутність полягає в систематичному та послідовному фіксуванні заданих елементів змісту програмового матеріалу. Він заснований на принципі повторюваності, частотності певних змістових чи формальних одиниць, які містяться в посібниках (фактів, понять, суджень, тем, образів). Аналіз навчальних підручників з позицій ґендерної рівності, проведений С.Вихор, Н.Городновою та іншими вченими, свідчать про факт ґендерної дискримінації жіночої статі протягом усіх етапів її соціалізації. Всі ці матеріали можна віднести до андроцентричних в силу їх зосередженості лише на досвіді чоловіків та повного ігнорування життєвого досвіду, цінностей та особливостей жінок, їх ролі у житті суспільства [1, 3].

Дослідження експертами ПРООН в Україні питання врахування принципу ґендерної рівності у навчальних програмах освітньої галузі «Природознавство» показало, що їх зміст та методичний апарат можна кваліфікувати як тенденційні у ґендерному відношенні, що призводить до закріплення функцій чоловіків та жінок і обмеження можливостей останніх у саморозвитку як повноправних і рівних партнерів у суспільстві. Ґендерна асиметрія мови, брак наукових матеріалів, які рівнозначно відображали б досвід обох статей, є характерною рисою більшості проаналізованих програм з природознавства, фізики, біології, хімії, географії.

Ми розглядаємо підручники як один із чинників, який впливає на становлення статево-рольової ідентифікації школярів. Нами був здійснений ґендерний аналіз шкільних підручників загальноосвітніх закладів освітньої галузі «Природознавство» з 5 по 9 класи, якими учні користуються зараз. Проведене дослідження дало змогу проаналізувати зміст текстів та ілюстрації шкільних підручників з предметів природничого циклу на предмет виявлення ґендерних стереотипів, які мають вплив на становлення статево-рольової ідентифікації підлітків. Тому, приступаючи до дослідження, в критеріях оцінювання тексту та ілюстративного матеріалу підручників, зокрема з біології людини, ми заклали принцип ґендерних типів особистості як цілісних образів, що передбачає взаємопов'язаність, «зчепленість» ознак, притаманних для обох статей. У таких випадках мова є ґендерно нейтральною або категорія статі в тексті підручника використовується у формально-функціональному плані.

При ґендерному аналізі підручників ми намагались використати як кількісний рівень порівняння окремих елементів тексту (частоту появи відповідних, пов'язаних зі статтю, одиниць змісту) та візуальних образів (їх порівняння, надання комусь переваги), результатом чого стала картина загального співвідношення статей у відсотковому виразі, так і якісний аналіз характеристики чоловічих і жіночих образів як ґендерних типів. Зокрема, ми вивчали: як кількісно і якісно представлені у підручниках обидві статі; чи рівні статуси різних статей; чи враховуються сучасні тенденції розвитку суспільства і чи зникають ґендерні стереотипи з появою нових підручників; з яких позицій розкриваються у підручниках стосунки між статями.

Серед усіх предметів освітньої галузі «Природознавство» на особливу увагу та аналіз з точки зору реалізації ґендерного підходу заслуговує підручник з біології. Біологія – єдиний предмет, який безпосередньо подає учням інформацію про анатомо-фізіологічні та психологічні особливості людського організму, природні відмінності чоловіків і жінок та особливості їхнього розвитку, участь чоловіків і жінок у розмноженні людини та їх роль у вихованні дітей. Тому біології належить важливе місце у реалізації завдань статевої просвіти та ґендерного виховання. Від того, з якої позиції розглядаються ці питання, значною мірою залежить формування поглядів молоді на біологічну і соціальну стать.

Як відомо, із запровадженням 12-річної освіти, учні загальноосвітніх шкіл усі предмети вивчають за альтернативними підручниками, які відбираються незалежними експертами та комісіями під час конкурсу. У 2009-2010 навчальному році за новими підручниками навчаються учні 9 класу. З біології для апробації запропоновано чотири підручники.

Вчені Н.Ю. Матяш та М.Н. Шабатура мають найбільший досвід у створенні підручників для середньої школи, оскільки у попередні роки учні вивчали біологію людини за підручником цих авторів. У їхньому підручнику (Біологія: 9 кл.: Підручник для загальноосвіт навч. закл. / Н.Ю.Матяш, М.Н.Шабатура. - К.: Генеза, 2009. – 272 с.) виклад навчального матеріалу доступний для учнів і майже повністю відповідає програмі шкільного курсу біології. Підручник має цікавий методичний апарат та оформлення, як і програма, є ґендерно нейтральним за основним змістом, але включає деякі ознаки ґендерної чутливості та ґендерних стереотипів. Співвідношення чоловічих та жіночих зображень у змісті даного підручника з біології для учнів 9 класу висвітлює існуючу ґендерну асиметрію. Так, серед усіх ілюстрацій: чоловічих образів – 84%, жіночих –16%; у текстах та завданнях чоловічих образів – 60%, жіночих – 40%. На ілюстраціях підручника переважають зображення чоловіків – як у схематичних і стилізованих рисунках, так і у фотографіях. Більшість ілюстрацій – це схематичні зображення, використані для унаочнення змісту параграфів. У випадках, коли йдеться про систему органів та фізіологічні особливості, спільні для обох статей, для ілюстрування використовуються виключно чоловічі образи. Так, скелет і м'язи людини, кровоносна, лімфатична, імунна, дихальна, травна, нервова системи подані на силуетах чоловіків (с.23, 24, 34, 38, 45, 62, 66, 75, 82, 89, 97, 100, 136, 160, 162). Вони використовуються тоді, коли зображують лише окремий орган: наприклад, рельєф шкіри на руці (с.122), мотонейронна одиниця (нога) (с.173) тощо. Навіть взаємозв'язок основних дисциплін, що вивчають людину, подано у вигляді схеми на силуеті чоловіка (с.5). Формування і причини порушення постави протягом життя людини також показано на прикладах хлопчиків та чоловіків (с.43). Силует жіночого тіла подано

лише в темі «Кров і лімфа» на схемі виникнення резус-конфлікту під час вагітності (с.55). На титулі цього видання і у заголовках до тем використано зображення статуй давньогрецьких богів та міфічних персонажів. Лише на першій сторінці обкладинки подано статуї чоловіка і жінки, а на другій сторінці обкладинки та у заголовках до 10 із 15 тем – чоловіків, 2 статуї (с.81, 181) – жіночі. Основні фізіологічні системи організму людини винесені на форзаци цього підручника і також зображають тіло чоловіків (всього 9 силуетів).

Серед фотографій значна частина представлена вченими-біологами: з них – 16 чоловіків і лише 1 фото жінки Кристіани Нюсляйн-Фольхард – німецького біолога, лауреата Нобелівської премії з фізіології та медицини (на с.14 поряд з 2 фото вчених-чоловіків – представників різних рас). До речі, лише в цьому підручнику згадується серед вчених-біологів жінка, але мовна асиметрія (виділено авт.) визначає її професійні якості як особи чоловічого роду. На інших фотографіях, де показано активні дії людини, перевага надається чоловічим зображенням. Вони демонструють фізичні вправи, що сприяють фізичному, розумовому і психічному розвитку (с.41, 47), реакцію людей з різними темпераментами та поведінку (с.243). Дійовими особами на малюнках, що пояснюють порядок надання першої допомоги, є чоловіки: вони зображені як в ролі рятівників, так і в ролі постраждалих (с.45, 77). Дійовими особами на малюнках, які пояснюють порядок проведення діагностичної процедури (вимірювання артеріального тиску), є також чоловіки (с.73). Формується думка, що частина людства, яка здійснює активні перетворюючі дії, це – чоловіки.

На с.242-243 подано по дві фотографії представників різних типів темпераментів – відомих у світі чоловіків: сангвініки – Наполеон, В.А.Моцарт; флегматики – М.І.Кутузов, М.І.Крилов; холерики – О.В.Суворов, Д.І.Менделєєв; меланхоліки – М.В.Гоголь та І.П.Чайковський. Можливо, незначна кількість жінок серед вчених і творчих людей минулих століть пояснюється обмеженням їхніх прав і свобод, але про це в тексті підручника не йдеться. Позитивно сприймаються ілюстрації, на яких однаково представлені чоловіки і жінки: пари і групи людей – представників різних рас (с.14), дітей різного віку (с.157, 158), зайнятих різними видами діяльності (с.25, 183, 197). Заслуговує схвалення зображення жінок в темі «Здібності та схильності, їхнє значення у самовизначенні». Тут сучасні жінки працюють у різних сферах – за комп'ютером, лікують дітей тощо. Разом з тим, серед прикладів людей з різнобічним розвитком загальних здібностей згадують українського поета і художника Т.Г.Шевченка, італійського живописця, скульптора й інженера Леонардо да Вінчі. А видатну українську художницю Катерину Білокур представляють як людину зі спеціальними здібностями, які можуть виконувати лише певний вид діяльності, що мимоволі принижує жіночу стать.

Як відомо, підручник з біології є основним джерелом інформації про біологічну стать, оскільки у ньому в темі «Розмноження та розвиток людини» подається інформація про будову і функції статевих органів чоловіка і жінки та реалізацію ними функції продовження роду. Гендерні стереотипи і патріархальний підхід до вивчення цього питання виявляється навіть у послідовності вивчення теми, яка передбачає розгляд спочатку будови чоловічої статевої системи (с.145), а потім – жіночої (с.146), розвитку чоловічих статевих клітин, ознак статевого дозрівання у хлопчиків, а потім – жіночих. В основному ж жіночі зображення використовуються для ілюстрування анатомічних і фізіологічних особливостей жіночого організму, запліднення і вагітності (с.146, 151, 152). У рубриці «Здоров'я людини» наголошується на залежності розвитку дитини від здоров'я матері та дається рекомендації щодо поведінки вагітної, але про фізіологічні та соціально-психологічні аспекти пологів майже не згадується. У підручнику йдеться про рівну відповідальність за недотримання особистої гігієни зовнішніх статевих органів і наслідки випадкових статевих контактів для обох партнерів та про відповідальність за майбутню дитину, що є дуже позитивним з погляду репродуктивного здоров'я підлітків.

Стосовно текстів вказаного підручника слід зазначити, що в них найчастіше вживаються статево нейтральні слова «людина», «люди», «дитина», «діти», що не містить додаткового навантаження. Стереотипне навантаження появляється при паралельному вивченні змісту текстів та ілюстрацій (читаємо «людина», бачимо «чоловік»). Лише в певних випадках робиться вказівка на стать, коли йдеться про статеві ознаки та репродуктивну функцію людини (чоловіка і жінки).

Більшість статево забарвлених слів чоловічого роду вживається традиційно, що виражає загальну мовну асиметрію: учень, вчений, фізіолог, біохімік, лікар, хірург, педагог, поет, сангвінік тощо. Отже, як у тексті, так і у випадках із схематичними зображеннями, має місце ототожнення понять «людина» та «чоловік».

Намагалися уникнути традиційних ґендерних стереотипів у підручнику автори іншого видання (Страшко С.В., Горяна Л.Г., Білик В.Г., Ігнатенко С.А., Біологія: Підручн. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. - К.: Грамота, 2009. – 296 с.), де співвідношення чоловічих та жіночих зображень краще збалансоване. Так, серед усіх ілюстрацій: чоловічих образів – 67%, жіночих –33%; однак у текстах та завданнях чоловічих образів – 74%, жіночих –26%. Тексти, в основному, використовують ґендерно-нейтральні слова, окрім теми, яка стосується статевої системи і статевої функції людини або коли йдеться про хвороби. Наприклад, звертається увага, що на рак легенів у першій половині минулого століття хворіли більшою мірою чоловіки, а тепер частота уражень ним у жінок перевищила частоту онкологічних захворювань молочних залоз.

На ілюстраціях цього підручника також переважають зображення чоловіків. Зокрема, для ілюстрування більшості систем органів та анатомо-фізіологічних особливостей людського організму, спільних для обох статей, використано чоловічі образи. Так, скелет і м'язи людини, кровоносна, травна, нервова системи подані на силуетах чоловіків (с.23, 31, 37, 68, 99, 169), але силуети жінок використані для ілюстрування ендокринної системи, вегетативної нервової системи, жіночої статевої системи та розвитку зародка і плоду під час вагітності (с.158, 161, 183, 185). На першій сторінці обкладинки подано загальний вигляд основних анатомо-фізіологічних систем, для чого використано 5 силуетів чоловічого тіла і аж 6 силуетів – жіночого тіла. Є у підручнику колонтитул, компонентом якого є невеличкий силует жінки на парній сторінці та силует чоловіка – на непарній. Мабуть таким способом автори хотіли досягнути ґендерного паритету в ілюстративних образах та мимовільним підкресленням біологічної рівності чоловіків і жінок.

Серед учених-біологів та інших відомих осіб на фотографіях та в тексті даного підручника представлені виключно чоловіки. Як і у попередньому підручнику, рух тут показано з використанням чоловічих зображень. Наприклад, різноманітність активних рухів у плечовому суглобі (с.30), формування постави школяра (с.45), накладання шин (с.47), порушення координації рухів (с.177). Однак різноманітні дії, поведінка людини і результати її діяльності зображено на образах чоловіків і жінок: наприклад, види постави, викривлення хребта(с. 44, 45).

Стосовно подання змісту теми «Розмноження та розвиток людини», у якій йдеться про будову і функції статевих органів чоловіка і жінки та реалізацію ними функції продовження роду, слід зазначити, що пріоритет тут надано жіночому організмові. Спочатку вивчається анатомія і фізіологія жіночої статевої системи, а потім – чоловічої, статеве дозрівання дівчат, а потім – підлітків (вжито лише у значенні хлопчиків). Досить детально розкрито матеріал про вагітність і пологи, годування дитини грудьми й гігієну вагітної жінки (с.157-167).

Починається тема параграфом «Біологічні та соціальні основи статевої функції людини», у якому розкриваються моральні й соціальні засади статевої функції та створення сім'ї. На ілюстраціях до параграфа зображені щасливі сімейні пари та родини, скульптури давніх і сучасних митців втілюють поняття краси тіла і кохання. Робиться висновок: «Саме почуття кохання ставить статевий потяг на вищу сходину: від фізіологічного задоволення до відчуття духовного єднання чоловіка й жінки як джерела радості й щастя» (с.140).

У розкритті матеріалу про стать людини, автори характеризують не лише її біологічну сторону через визначення понять хромосомна, гонадна, гаметна, гормональна, соматична стать, але й психосоціальну (громадянську, пубертатну та психосоціальну стать). Остання пов'язана із самоусвідомленням людиною своєї природної приналежності до осіб чоловічої чи жіночої статі, взірці поведінки якої діти беруть від батьків, ровесників та інших людей. Автори вказують на важливу роль соціального середовища у соціалізації дитини і формуванні поняття про статеву або ґендерну роль у суспільстві. Але подається це відповідно до ґендерних стереотипів як на прикладах народних прислів'їв («Не плач — ти ж майбутній воїн, а чоловіки не плачуть», «Умий краще рученята: дівчатка мають бути охайними»), так і у трактуванні порушення орієнтирів статевої

поведінки. «Так недобру послугу своєму синові роблять батьки, які бажали мати дівчинку, зачісуючи йому волосся по-дівчачому,або батьки дівчинки, які хотіли мати хлопчика, одягаючи дочку з раннього дитинства тільки в штани та купуючи їй «хлопчачі» іграшки. Подібне виховання, – вважають автори підручника, – може спричинити психологічні зрушення, пов'язані з «розмитістю» меж самоусвідомлення своєї статі» (с153).

В основу конструювання свого підручника (Біологія: Підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Степанюк А.В., Міщук Н.Й., Гладюк Т.В., Жирська Г.Я., Барна Л.С., – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 288 с.) авторським колективом покладено, окрім системно-структурного та функціонального, біоцентричний і гуманістичний підходи. У змісті та завданнях підручника згідно гуманістичного підходу передбачається рефлексія наукових знань до рівня особистісно значимих на основі розкриття ціннісних аспектів біологічної науки та медицини. Гуманізація змісту навчального матеріалу забезпечується висвітленням історико-наукових знань та матеріалу українознавчого характеру (біографічних даних, історії наукових відкриттів, внеску українських та зарубіжних учених, лауреатів Нобелівської премії, деяких традицій та звичаїв українського народу). Але, як і в підручниках попередніх авторів, на сторінках та форзаці цього підручника з біології багато уваги приділяється розповідям про досягнення вчених – чоловіків. Поряд з ними вміщено портрети (всіх – 34) та біографічні довідки.

Загальне співвідношення чоловічих та жіночих зображень у змісті даного підручника з біології для учнів 9 класу також відображає існуючу ґендерну асиметрію в науці. Так, серед усіх ілюстрацій: чоловічих образів – 78 %, жіночих –22%; у текстах та завданнях чоловічих образів – 62%, жіночих – 38%. На ілюстраціях підручника переважають зображення чоловіків, особливо у схематичних рисунках, на яких подано активні дії людини – приклади та способи зупинки кровотеч, дихальні рухи, реакцію людей з різним типом темпераменту на зім'ятий капелюх тощо (с.83, 84. 97, 266). Загалом, таких малюнків з чоловічими образами у 2 рази більше від жіночих: відповідно 23 і 12. На жаль, більшість згадуваних у тексті відомих людей – представників певного типу темпераменту – чоловіки. Такі анатомо-фізіологічні системи, як скелет і м'язи людини, кровоносна, лімфатична, дихальна, травна, ендокринна, нервова системи, кров і серце подані на силуетах чоловіків (с.39, 45, 54, 71, 79, 89, 111, 139, 178). Однак перший схематичний рисунок, на якому подано всі внутрішні органи людини, а також серцево-судинна, сечовидільна, статева, вегетативна нервова системи, зроблено на силуетах жінки (с.27, 77, 129, 155, 156, 192). Автори намагалися досягти ґендерного паритету у зображеннях, тому вже на першій сторінці обкладинки вміщено фото дівчини, причому в активному русі, що відображає не лише красу тіла, а й роботу для його досконалості та можливість досягнення наукових вершин.

З позицій ґендерного паритету подано у підручнику уявлення про традиційну українську сім'ю, людські раси, розвиток людини (с.13, 15, 81, 140, 152). Не лише силует жіночого тіла подано в темі «Кров і лімфа» на схемі виникнення резус-конфлікту під час вагітності (с.61), оскільки причиною такого явища є взаємодія крові обох батьків і дитини. Більшість текстів і завдань підручника мають ґендерно нейтральне мовне забарвлення, а автори послуговуються переважно неозначеною формою звертань до учнів. При конструюванні підручника автори виходили з того, що метою навчання є не лише засвоєння фактичних знань, а й становлення системи ціннісних ставлень до біологічних та соціальних аспектів життя людини. На цій основі здійснюється формування свідомої мотивації здорового способу життя та готовності до усвідомленого вибору стратегії поведінки щодо вирішення соціальних проблем молоді – хлопців і дівчат. Соціалізації молоді сприятиме, на думку авторів, саме використання завдань дискусійного та оцінного характеру щодо виявлення власного ставлення до сучасних досягнень біологічної науки та їх значення для медицини, до молодіжної моди, до способів самовираження та самоідентифікації підлітків – дієта, татуювання, пірсинг, музика тощо (с.14, 110, 128, 162, 212, 215), залучення школярів до коментування епіграфів до тем та аргументування висловлювань відомих людей, серед яких лише 1 жінка – Олександра Стрельникова, оперна співачка 30-х років XX ст. (с.88), самоспостереження та роботу в групах переважно гетерогенних за статевою ознакою. Лише для проведення антропометричних вимірів пропонуються гомогенні групи (с.279).

Традиційні тенденції простежуються в четвертому підручнику (Біологія: Підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Базанова Т.І., Павіченко Ю.В., Тіткова А.М., Кармазіна І.С., Лінніченко В.М., – Х.: Світ дитинства, 2009. – 296 с.), де співвідношення чоловічих та жіночих зображень збалансоване також не на користь останніх: ілюстративних чоловічих образів –67%, жіночих – 33%; текстових чоловічих образів – 89%, жіночих – 11%. На схематичних ілюстраціях цього підручника, де подано більшість систем органів та анатомо-фізіологічних особливостей людського організму, спільних для обох статей, також переважають зображення чоловіків (наприклад, 10 чоловічих силуетів на с.23). Зокрема, скелет і м'язи людини, кровоносна, лімфатична, дихальна, травна, нервова системи подані на силуетах чоловіків (с.23, 31, 44, 71, 80, 87, 92, 98, 123, 182, 184, 186, 198), подібні силуети на жінок використані для ілюстрування імунної, сечовидільної, ендокринної системи, голосового апарату людини і пологів (с.59, 88, 128, 136, 166).

Багато цікавих фотографій вміщено у розділі «Біологічні основи поведінки людини», які формують уявлення про характерні види діяльності, розвиток навичок поведінки, емоції, темперамент тощо. Серед фотографій також переважають чоловічі образи, особливо при зображенні активної рухової діяльності молодих людей – біг, похід, гра у футбол, катання на велосипеді, проведенні діагностичних та лікувальних процедур (с.231, 244, 248, 249, 261, 271). Жіночі образи асоціюються із читанням книжок, розмовами по телефону, танцями і старінням (с. 172, 241, 265, 266, 274), а також, що дуже позитивно, – з математичним мисленням (с.231). Текст і завдання підручника мають ґендерно нейтральне мовне забарвлення, в описах анатомо-фізіологічних особливостей часто відсутнє слово «людина» а автори послуговуються переважно неозначеною формою множини у звертаннях до учнів. Разом з тим, часто слова чоловічого роду використовуються у значенні «людина». Наприклад, «Кожний відчував, як сильно і часто б'ється серце під час бігу» (с.75), «Завдяки безумовному рефлексу новонароджений годується» (с.252). Тенденційно викладено зміст теми про розмноження, де жінка на другій позиції, але є відповідальною за дитину: «Вагітна жінка має робити все, щоб допомогти системі дитина – мати функціонувати нормально».

Цікавим є питання про склад авторських колективів, що написали підручники. Так, авторами тернопільського та харківського підручників є виключно жінки (по п'ятеро в кожному колективі), а обидві київські книжки написані авторськими колективами, де жінки і чоловіки представлені 50% на 50%. Це свідчить про переважання жінок серед педагогів, але особливо не впливає на подолання гендерних стереотипів у висвітленні змісту навчального матеріалу предмету. Провівши аналіз нових підручників з біології для 9 класу за програмою 12-річної школи, ми не виявили жодного, де переважали б образи жінок (жіночого тіла) або кількість зображення представників різних статей була урівноважена, перевага віддається стереотипному розподілу ролей і висвітлює існуючу ґендерну асиметрію. На підставі сказаного вище можна констатувати, що шкільні підручники природничого циклу створені без урахування ґендерної паритетності. Зміст текстів та ілюстрацій шкільних підручників не орієнтують дівчат і хлопців на розвиток андрогінних якостей. Приклади, наведені у змісті підручників, часто є дискримінаційними за статевою ознакою. Чоловічу стать у них зображено головним об'єктом природи, чоловіки незалежні, активні й успішні вчені. Жіноча стать показана слабкою, другорядною, жінки найчастіше пасивні: очікують, спостерігають за діяльністю інших та виконують домашню роботу. Це спонукає школярів на підсвідомому рівні наслідувати зображені зразки, що є основою створення стереотипних уявлень про «еталонні» образи чоловіка та жінки, про сутність мужності та жіночності.

Література:

1. Вихор С. Можливості шкільних підручників у вирішенні проблеми єдності знань і поведінки школярів: спроба гендерного аналізу //Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи /Збірник матеріалів наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2003. – С.144-150.

2. Говорун Т., Кікінежді О. Гендерна ідеологія в навчально-виховному процесі // Освіта і управління. – №4, 2003. – С.56-68.

3. Городнова Н, Перепетченко Н., Мирончук В, Шпакович М. Статеворольові стереотипи на сторінках шкільних підручників // Психолог. – № 21–22 (117–118), 2004. – С.114 – 128.

4. Кравець В.П., Кікінежді О.М. Педагогіка та психологія: гендерний аспект. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 124 с.

ПАВЛУЩЕНКО Наталія Миколаївна

Ґендерний аналіз підручників для початкової школи

Кафедра педагогіки, психології та методики початкового навчання, факультет педагогіки і практичної психології, Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка наукова керівниця - кандидат філософських наук, доцент Луценко Олена Анатоліївна

Часто автори шкільних підручників, спрямовуючи свої основні зусилля на викладання певної сукупності знань з предмету, залишають поза своєю увагою особливості гендерного забарвлення навчальної інформації, що і зумовлює необхідність додаткової оцінки підручників під відповідним кутом зору.

Нами було проведено гендерний аналіз підручників для початкової школи («Буквар», «Математика», «Рідна мова», «Читанка», «Я і Україна» для 2-4 класів) для з'ясування наявності знань авторів про гендер, а також з метою виявлення сексистських проявів на сторінках підручників для початкової школи.

Застосування методу гендерного аналізу та методу контент-аналізу (метод систематизованої фіксації і квантифікації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі, що, перш за все, виявляє випадкові і невипадкові елементи [1, 57] , дало змогу виявити та об'єктивізувати приховану тенденцію, присутню в аналізованій інформації, порівняно точно реєструвати нерозпізнавані зовні показники у великих текстових масивах.

Аналіз „Букваря" (2004) показав, що починаючи з перших днів навчання в школі, дітьми інтуїтивно засвоюється стереотипна думка про основну рису жінки – турбуватися за інших, отже, про різноманітність прояву жіночого досвіду не йдеться. Постать матері зустрічається понад 90 разів, де вона постає мудрою берегинею сімейного вогнища, виховує дітей, піклується про них, демонструє приклади моральних устоїв родини. Отримані дані свідчать про домінування малюнків із зображенням жінки, матері, як такої що піклується, займається вихованням та ін. Наприклад, «Мама мила»..., але, на щастя, вже не раму, а «дитину» (С. 46), або: «У мами ножиці, нитки» (С. 37); або: «О, мамо! Мамо, мамо!» (С. 29). Уявімо таке звернення: «О, тато!»...

На відміну від образу матері, образ батька – турботливого вихователя, зустрічається на сторінках „Букваря" у 5,5 разів менше. Наприклад, малюнок, де центральною є постать батька, за ним діти і далі – жінка з гостинцями для щедрівників, а також текст до цього малюнку „Щедрий вечір", який починається зі слів: „Знов у батьківській хаті зібралася родина" (С. 132). Невже взаємини батька з дітьми виглядають досить скупими?

Варто також зауважити, що альтернативних моментів щодо сумісної участі батька і матері у вихованні дітей „Буквар" майже не репрезентує. Можемо з цього приводу навести тільки малюнок родини (дитина у обіймах мами і тата) та вірш до нього „Що я люблю", де дитина освічується в коханні матусі, батькові, хатині, школі тощо (С. 133).

Отже, сучасний „Буквар", хоча і є повністю оновленим за змістом (порівняно з «Букварем» 5-10 років тому) все ще несе інформацію про гендерну стереотипізацію: низький сімейний і соціальний статус жінок (ведення домашнього господарства, турбота за членів родини та виховання дітей), їхню „другорядність" щодо професійного рівня (жінкам притаманні такі професії як вчителька, секретарка, няня і т. ін.).

Таким чином, проаналізувавши «Буквар», ми можемо зробити висновок, що сексистські настанови суспільства формуються ще в 1 класі засобами першої навчальної книги.

Гендерноий аналіз підручника «Рідна мова» для 2-4 класів (2003), що супроводжувався ретельним переглядом стилів вивчення частин мови, малюнків дав підставу зауважити на присутність в цьому підручнику сексистських вказівок, однобоких моментів щодо стереотипізованого подання загальної інформації та певною мірою наявність дискримінаційних характеристик статей. Так, наприклад, у підручнику «Рідна мов» для 3 класу на малюнках, майже завжди зображено, що хлопчики бешкетують, перемагають, відправляються в космічні польоти, конструюють, при цьому дівчатка – спостерігають за змаганнями, поводяться скромно і чемно, вишивають, подають квіти хлопцям-космонавтам, миють посуд, допомагають мамі куховарити. Навіть якщо діти обох статей на малюнку зображені разом, хлопчикам належать директивні ролі, а дівчаткам підлеглі (С. 22, 60, 84, Ч. ІІ для 3 класу; С. 48, 136, 163 для 4 класу).

При вивченні частин мови (особливо тих, які можуть змінюватися за родами) також можна простежити приховані патріархальні ознаки (інформація для чоловіків, корисна чоловікам, під чоловічу психологію і про чоловіків). Так, слова чоловічого роду завжди вживаються першими (наприклад, «Я – маленький українець. Я – маленька українка» С. 82, Ч. ІІ). Вивчення дієслів за родами: Затих-затихла-затихло (С. 74, там само). Вивчення числівника як частини мови у 4 класі починається з малюнка, де дівчинка пере білизну («Рідна мова» для 4 класу С. 136).

Рубрика «Світ у мені, і в світі я» («Читанка» для 4 класу, Ч. ІІ С. 125), розпочинається стереотипізованим за змістом малюнком: хлопчик сидить за комп'ютером, поряд стоїть дівчинка з книжкою в руках. Гендерний аналіз показав, що представники чоловічої статі ближче до передових технологій: зайняті роботою на комп'ютері, а дівчатка як „вчора" (в минулі століття) здобували знання за допомогою книжки, так і «сьогодні» (у пік науково-технічного прогресу) тільки в очікуванні можливості отримати допомогу від техніки.

Найбільш наявну гендерну стереотипізацію та приховані нотки навчальних планів знаходимо на сторінках підручників з математики. Зокрема, у змістах задач зберігаються стереотипні настанови щодо меншовартості представниць жіночої статі, майже на кожній сторінці підручника зустрічаються андроцентричні конструкції, де, наприклад, у кількісному складі, протиставляються дівчатка хлопчикам, брати сестрам, жінки чоловікам. Зокрема: «У шкільному подвір'ї працювали 27 хлопчиків, а дівчаток – на 15 менше»), також «Брат обкопав 7 дерев, а сестра – 6» («Математика» для 2 класу, С. 71, 93). Або «У похід вирушило 48 хлопчиків, а дівчаток – у 6 разів менше» («Математика» для 3 класу, С. 36). Крім того, жінки і дівчатка продовжують уособлювати ролі домогосподарок, які піклуються про членів родини, готують їжу, прасують, вишивають, а не вдосконалюються, примножують своє життя, чи професійний зріст. Наприклад: «Перша група дівчаток вишила 14 серветок», «Мама купила 12 сосисок» («Математика» для 2 класу, С. 64, 79); «Господарка купила 6 сіток картоплі», «Дві групи дівчаток пекли пиріжки», («Математика» для 3 класу, С. 20, 58); «Господарка зібрала з ділянки 4 ящики помідорів», «Першого дня кравчиня пошила 2 спідниці» («Математика» для 4 класу, С. 108, 111) і т ін.

Цікаво, що чоловіки і хлопчики на сторінках підручників з математики показані як дієві особи, які змагаються, будують, перемагають, показують неабиякі інтелектуальні здібності. Найпоказовішими з цього приводу є приклади: «Гурток «Умілі руки» відвідують ? дівчаток, а хлопчиків у 4 рази більше» («Математика» для 3 класу, С. 30), а також зміст наступної задачі про здібності школярів: «З трьох учнів на ім'я Антон, Богдан і Сергій двоє відмінники» («Математика» для 4 класу, С. 149). Самодостатність чоловіків і хлопчиків показова в змістах задач, де вони мають гроші, отримують нагороду або гроші за роботу, наполегливо працюють і т. д. Наприклад: «У хлопчика було 47 к.», «Мама дала Івасикові дві монети – 25 к. і 2 к. Усього у нього стало 49 к.», «У хлопчика було 65 к.» («Математика» для 2 класу С. 75, 85); «Робітник обробляв за годну 2 деталі», «Три робітники заробили разом 800 грн.» («Математика» для 3 класу, С.41, 115); «Два столяри одержали 189 грн.» («Математика» для 4 класу, С.110) і т. д.

Таким чином, гендерний аналіз показав, що «доля» дівчаток полягає у веденні господарства та вихованні дітей, і, отже, домінуючими жіночими образами на сторінках підручників з математи-

ки залишаються мати і домогосподарка.

Підручники «Я і Україна» для 2-4 класу (2004) є носіями громадянської освіти і природознавства одночасно, одначе з перших сторінок бачимо наявну гендерну асиметрію: із 6 професій, намальованих на ілюстрації – жінки зображені як вчителька та педіатр, чоловіки – вчений, будівельник, інженер, банкір («Я і Україна» для 2 класу, С. 7). Серед відомих синів і дочок України у підручнику згадуються 14 чоловіків і лише 2 жінки: княгиня Ольга і Тетяна Яблонська.

Потрібно зауважити, що спроби показати рівність між статями все ж таки існують. Так, гендерно-нейтральними можна вважати малюнки, де всі члени сім'ї разом прибирають кімнату, діти разом допомагають хворому товаришу або разом збирають врожай („Я і Україна" для 2 класу, С. 59, 81, 115), хлопчики і дівчатка разом саджають дерева, допомагають старенькій бабусі („Я і Україна" для 4 класу, С. 1, 61), але на малюнках незмінними є характеристики жіночої, майже виключно господарської діяльності – миття вікон, посуду тощо.

Отже, гендерні стереотипи – це проблема, яка стосується всіх рівнів освіти. Контент-аналіз підручників для початкової школи показав, що вони залишаються гендерно стереотипізованими; традиційний розподіл праці і сімейних обов'язків та андроцентризм мови є підґрунтям таких стереотипів. Акцентують увагу прояви гендерної нерівності як у точних науках («Математика»), так і в гуманітарних («Читанка», «Рідна мова», «Я і Україна»). Отримані нами дані засвідчують, що у всіх сферах життєдіяльності людини (робота-відпочинок-домівка) і в нормах, якими вони регулюються, відстежується патріархальний стереотип, який відтворюється з підручника в підручник, а тому й в свідомість школярів.

Фахівці стверджують, що здолати гендерно-упереджені нотки та приховані моменти у навчальних планах можливо за умови підвищення свідомості учителів щодо їхньої системи цінностей і настанов (проаналізувавши свої стереотипи, працювати над їх зміною) [2, 235] .

Таким чином, у змісті проаналізованих підручників, питання гендерного виховання висловлюються фрагментарно, безсистемно, що не дає можливості впливати комплексно на мотиваційну сферу учнів початкових класів, забезпечити їх достатнім рівнем знань щодо вимог сучасного гуманістичного виховного впливу на дітей.

Ретельний аналіз показав, що молодші школярі майже не отримують інформації щодо рівноправності статей, розподіл різних типів обов'язків серед учнів (це стосується не тільки манери подання навчального матеріалу, а й малюнків та змістів текстів у підручниках).

Безумовно, підґрунтям для збереження на сторінках підручників для початкової школи гендерних стереотипів є наявність андроцентризму подачі інформації (протиставлення представників жіночої і чоловічої статей, ґрунтовні повідомлення щодо ролі і важливості чоловіків у творенні цивілізації, матеріального забезпечення родини тощо), традиційний поділ обов'язків подружжя (творчі, розсудливі, ділові представники чоловічої статі та обмежені приготуванням їжі, пранням, доглядом за дітьми й турботами про добробут домівки представниці жіночої статі). Спецкурси з гендерних досліджень повинні стати інтегрованою частиною освіти майбутніх учителів (з акцентом на гендерно-нейтральне викладання); вивчення ціннісних предметів для дітей (чим вони більше цікавляться, за що їх заохочує вчитель, що сприяє підвищенню дитячої активності.

Література:

1. Берн Ш. Гендерная психология / Берн Ш. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 320с.

2. Гайденко В., Предборська І. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи / В.Гайденко, І.Предборська // Гендерна педагогіка: Хрестоматія / Переклад з англ. В.Гайденко, І.Предборської; За ред. Вікторії Гайденко. – Суми: ВДТ «Університетська книга», 2006. – 313с. – С. 235.

ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ

ЄВДОКИМОВА
Юлія Олександрівна

КОВАЛЬЧУК
Ірина Леонідівна

МОСКАЛЕНКО
Валентина Володимирівна
МІЩЕНКО
Олена Олександрівна

ЄВДОКИМОВА Юлія Олександрівна

Роль учебной дисциплины «Дифференциальная психология» в ґендерном образовании студентов

К.пс.н., доц. кафедри загальної психології ТНУ ім.В.І.Вернадського м.Сімферополь

Актуальность гендерного воспитания среди молодежи очевидна. Молодой человек сталкивается в своей жизни с активным прессингом масс-медиа, навязывающим половые и гендерные стереотипы. Эти стереотипы распространяют своё влияние на все сферы жизни личности – социальную, семейную, профессиональный выбор, они стремятся навязать определённый жизненный сценарий, обуславливают отношение человека к своему Физическому и Социальному образу Я, формируя зачастую «парадоксальную самооценку».

В последнее время во всём мире наметилась тенденция оказания населению информационных услуг по вопросам гендера, проводятся многочисленные форумы, круглые столы, тренинги, выпускается специализированная литература и т.д. Однако, предоставляемая информация имеет преимущественно популярно-просветительский характер, что объяснимо, поскольку она направлена на широкие по социально-демографическим и образовательным характеристикам слои населения. Опыт показывает, что человек склонен доверять больше тем данным, которые подкреплены результатами научных исследований, а не тем, которые носят скорее морализаторский характер.

Мышление современного молодого человека, стремящегося получить научные знания, хорошее образование – критично и избирательно. Он хочет иметь выбор между различными точками зрения и теориями, информационными источниками. Этим критериям выбора полностью отвечает научная дисциплина «Дифференциальная психология».

Сделаем небольшой исторический экскурс. Основателем дифференциальной психологии как самостоятельной дисциплины является У.Штерн, который в 1900 году издал свой труд «О психологии индивидуальных различий: идеи к дифференциальной психологии» (переизданная позже уже с другим подзаголовком — «Дифференциальная психология и ее методические основы»). Дальнейшее развитие эта наука получает в трудах американского психолога А.Анастази (Anastasi, 1958), выпустившей обобщающую исследования первой половины двадцатого века фундаментальную монографию под названием «Дифференциальная психология». В следующие десятилетия появляется еще несколько авторских монографий, развивающих целостный подход через призму конкретно-исследовательских установок. Это труды Б.М.Теплова (1986) и В.Д.Небылицына (1996), создателей нового направления — дифференциальной психофизиологии как важнейшей части дифференциальной психологии, а также работы английского психолога Ганса Айзенка (Eysenck, 1947, 1997), концепция интегральной индивидуальности В.С.Мерлина (1986), теория многофакторной структуры личности и индивидуальных различий Дж.Р.Ройса и А.Д.Пауэлла (Royce, Powell, 1983), оригинальная концепция эпистемологической интерпретации проблем индивидуальных различий американского профессора Джеймса Ламиеля (Lamiell, 1987).

А.В.Либин выделяет 3 своеобразных мировых линии дифференциально-психологических

исследований :европейскую, идущую от Альфреда Бине и Уильяма Штерна; американскую, связанную с именами Джеймса Маккинли Кэттела и Анны Анастази; российскую, развивающую традиции Ивана Петровича Павлова, положения психофизиологической школы Б.М.Теплова-В.Д.Небылицына.

Дифференциальная психология – развивающаяся, становящаяся наука, она историчны по природе, темы для неё даёт сама жизнь, привнося актуальную проблематику в её развитие.

Учебный курс «Дифференциальная психология» преподаётся в Таврическом национальном университете студентам отделения «психология». Цель курса состоит в том, чтобы сформировать основные представления о психологии индивидуальных и групповых различий, их генезисе, природе.

Основные задачи курса:

- сформировать у студентов представление о становлении дифференциальной психологии как отрасли психологического знания в отечественной и зарубежной науке;
- ознакомить с проблематикой, касающейся предметной области дифференциальной психологии, ее структурой и связями со смежными дисциплинами, с основными категориями дифференциальной психологии;
- обучить студентов этически корректно и профессионально применять различные исследовательские методы с целью изучения дифференциально-психологических феноменов, определять комплекс условий и факторов, способствующих развитию психологических особенностей, способностей.

Данный курс является логическим продолжением курсов «Общая психология» и «Экспериментальная психология», тесно связан с курсами «Дифференциальная психофизиология», «Возрастная психология», «Социальная психология», «Психология личности», «Антропология», «Социология», «Математическая статистика». Особое внимание в курсе «Дифференциальная психология» уделяется расширению научного и общекультурного кругозора студентов.

Организация учебной деятельности по данному курсу предусматривает проведение практических занятий, направленных на углублённый анализ и обсуждение изучаемых тем. Закрепление материала проводится путем опроса во время практического занятия. Курс завершается экзаменом.

По окончанию курса студенты должны знать:

- основные проблемы, категории и феномены дифференциальной психологии,
- особенности генезиса и проявления индивидуальных психологических особенностей.

По окончанию курса студенты должны сформировать навыки владения исследовательским инструментарием, релевантным задачам изучения индивидуальных психологических особенностей, уметь анализировать психологические особенности личности и группы с позиций теоретической и прикладной дифференциальной психологии.

Существенный блок в дисциплине посвящён тематике гендерной и половой дифференциации. Диапазон изучаемых тем широк – это проблемы гендерной дифференциации, эволюционная теория В.А.Геодакяна, нейроандрогенетическая теория Ли Эллиса, анализ подходов в исследовании гендерной дифференциации, основные психологические особенности полов (половые особенности психомоторных, сенсорно-перцептивных функций, различия внимания, памяти, мышления, способностей), биогенетические и социальные факторы формирования половой психофизиологической дифференциации в онто- и филогенезе и др.

Такой разноплановый и сугубо научный, академический подход к гендерной проблеме позволяет молодым людям найти для себя ответы на широкий спектр вопросов относительно гендерной специализации личности, позволяет преодолеть гендерные стереотипы и социальные барьеры.

На наш взгляд, дальнейшая разработка и совершенствование курса «Дифференциальная психология» необходимы, как и обоснованное увеличение количества учебных часов, отведённых на эту дисциплину, создание специализированных лабораторий для проведения практических занятий, проведение обучающих семинаров для преподавателей смежных курсов, т.к.

дифференциальная психология имеет междисциплинарный характер. Единственное, чего необходимо избегать в этом процессе – излишней политизации гендерной проблематики. Задача преподавателей высшей школы – исследовательская, просветительская деятельность, верификация теорий, объективное оперирование фактами.

Література:

1. Либин А.В. Дифференциальная психология на пересечении европейских, российских и американских традиций. –М., 2000.
2. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. –М., 1998.
3. Евдокимова Ю.А. Учебно-методическое пособие по изучению учебной дисциплины «Дифференциальная психология».–Симферополь, 2008.

КОВАЛЬЧУК Ірина Леонідівна

Ґендерна проблематика як складовий компонент філософсько-антропологічної освіти

Кафедра гуманітарних дисциплін, Луцький інститут розвитку людини Університету "Україна"

В українському суспільстві проблема людини розглядається крізь призму процесу набуття нею ідентичності, тому що цей процес пов'язаний з формуванням особистості, її моральних якостей, здатності до саморозвитку. Ідентичність дозволяє людині зафіксувати самототожність свідомості і себе як особистості. Для України проблема ідентифікації постає особливо гостро, адже ускладнена «системною кризою суспільства», частиною якої є проблематичність державної, соціальної та ідеологічної ідентичності. В цьому контексті гендерне виховання за своєю суттю передбачає формування особистостей, незалежних від гендерних стереотипів, готових до самореалізації у всіх сферах суспільного життя.

Традиційно людина розглядалася у філософії як істота, позбавлена статі, що було результатом абстрактно-есенційного (-сутнісного) підходу до неї. Сучасна філософська антропологія прагне вийти за межі такого бачення людини. Адже складовою людського буття є бівалентність людського роду – його розділеність на чоловічий та жіночий шляхи буття.

Проблематика чоловічого та жіночого, попри всі інші підходи (гендерний, культурний, психологічний), є і власне філософсько-антропологічною, тому потребує висвітлення в максимально глибинному ракурсі серед студентської молоді. І не стільки з метою теоретичного розуміння, скільки з метою реалізації отриманих знань в житті.

Проблематику статі в філософії розглядали Арістотель, З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм, М. Бердяєв, Л. Толстой, Е. Фінк, О. Вейнінгер та ін. М. Шелер порушив окреслену проблему в ідеї "урівнювання чоловічого та жіночого в людстві" [5, 114]. На його думку, у XX ст. принципово змінилися відносини чоловічого та жіночого начал, бо жіноче, яке перебувало у сутінках протягом століть, вийшло на перший план і активно вимагає врахування своєї своєрідності.

Філософська антропологія розглядає чоловіче та жіноче як явища, пов'язані з особистісними проявами людини. Так, Н.В. Хамітов обґрунтовує думку про те, що глибинний сенс чоловічого начала у людському бутті виступає як духовність, під якою розуміє здатність до творчого пориву, самотрансцендування, до виходу за будь-які межі. Сенс жіночого начала полягає в душевності – спрямованості до ближнього, здатності до співчуття і любові, переживанні самоцінності теперішнього. Це турботливе, бережливе ставлення до Буття [4, 265]. Осягнені таким чином чоловічість-духовність та жіночість-душевність перестають сприйматися в опозиції та крізь призму владно-субординативної взаємодії. Вони стають рівноправними первнями людського буття: чоловіче перестає бути "небом" та "світлом", а жіноче – "землею" і "темрявою"; виявляється, що "земне" й "небесне" є в них обох.

Таким чином, духовність та душевність виступають як глибинні стратегії людського буття, які зумовлюють його трансцендуючий характер і в своїй єдності складають основу особистості.

У сучасній українській філософії філософія статі може бути означена як одна з фундаментальних тенденцій метаантропології. У ній передусім досліджується взаємодія чоловічого та

жіночого як духовності та душевності у різних екзистенційно-особистісних вимірах буття людини: буденному, граничному, метаграничному. Чоловічість-духовність та жіночість-душевність розглядаються як принципи, що є в кожній людині незалежно від її біологічної статі. Їх гармонійна чи дисгармонійна взаємодія спричиняє або актуалізацію особистості, або її пригнічення. Отже, стать виявляє себе не лише як біологічний, соціально-культурний та психологічний феномени, а й як екзистенційний феномен.

Чому та яким чином постає можливим впровадження гендерної освіти в контексті філософсько-антропологічно зорієнтованих курсів?

Насамперед, потрібно зауважити про важливість самопізнання для людини. Не можна не погодитись з Дж. Крішнамурті, що невігласлом є не та людина, яка не отримала освіти, а та, яка себе не пізнала [1, 19]. Ці слова містика, в центрі уваги якого знаходилась проблема освіти, співзвучні повчанням багатьох мудреців та філософів різних історичних епох (Фалеса, Сократа, Г. Сковороди тощо), філософський заклик яких звучав так: «Пізнай самого себе і ти пізнаєш світ». Звісно, таке завдання під силу лише тим педагогам і батькам, які осягнули власну сутність, здатні розуміти себе. Людина, позбавлена глибин самоусвідомлення, думки і почуття якої шаблонні та механічні, не здатна розв'язувати внутрішні конфлікти, бути вільною і гармонійною.

Сучасне українське суспільство, незважаючи на юридичну рівність людей, продовжує бути суспільством традиційної патріархальної ідеології та гендерних стереотипів. Взаєморозуміння між чоловіком та жінкою залишається надією, здатною до реалізації десь у невизначеному майбутньому. Зрозуміло, що лише юридичного проголошення рівності недостатньо для того, щоб це відбулось в життя. Це лише зовнішня сторона розв'язання проблеми. Всі намагання вирішити проблему лише таким чином приречені на невдачу, бо залишається її корінь і джерело, які – у свідомості людини, її психіці.

Відомо, що психологічні відмінності між чоловіком і жінкою є більш складніші, ніж фізіологічні. Людина може бути чоловіком чи жінкою за фізіологічними ознаками, і не бути за психологічними [2, 234-237]. Причина – надмірне переважання рис фемінності в чоловіка, маскулінності в жінки. Хоча, домінування рис маскулінності в чоловіка та рис фемінності в жінки також не вирішує проблему внутрішнього конфлікту. Найбільш гармонійний стан – андрогінний, коли у чоловіка і жінки врівноважені у відповідній пропорції риси фемінності та маскулінності.

Варто зазначити про відмінності на рівні енергії, про які в сучасну добу мало хто знає. Хоча про це відомо з давніх часів. У ведичний період, який відомий як ведік-юга, всі мудреці обов'язково мали свого жіночого партнера, жіночу половинку; всі Боги обов'язково мали жіночу енергію. Виявляється, у тілі людини також є і чоловіча, і жіноча енергія. Наука стверджує, що в чоловічому тілі 60% клітин чоловічих, але 40% клітин жіночих. Те ж саме в жіночому тілі: 60% жіночих клітин і 40% чоловічих. Час від часу ці відсотки можуть змінюватися. Тобто, в одному людському тілі чоловічі і жіночі клітини знаходяться разом, різним є лише їх співвідношення [3, 38].

Чоловіки і жінки належать до однієї спільноти, їхні якості взаємно доповнюють одна одну, вони разом утворюють єдине гармонійне ціле. Відмінності не обов'язково мають породжувати протиріччя. Багато відмінностей між чоловіком і жінкою нав'язані стереотипами, обумовленістю, традиціями.

Звідки гендерні стереотипи беруться і завдяки чому існують? Їх, насамперед, породжує соціум: релігія, освіта, сім'я, реклама, серіали, ток-шоу, художня література, жіночі журнали... Навіть Закон України «Про рівні права і можливості жінок та чоловіків» не в силах поруйнувати стереотипи в головах людей.

Дієвим засобом долання гендерних стереотипів виступає «індивідуальне критичне мислення». Його формуванню сприяють: ознайомлення з основами гендерної теорії і демонстрація її основи в світі життєвого простору людини; формування вмінь відрізняти стереотипні уявлення та кліше від реального життя; досвід «бути» і визнавати «буттєвість Іншого», не відтворюючи стереотипи.

Дієвою протидією гендерним стереотипам виступає самоідентифікація. Її основними механізмами, як свідчать дослідження, виступає розототожнення «Я» з соціальними нашаруван-

нями; кристалізація «Я» людини, її самості; і на цій основі – самоусвідомлення та самопізнання себе як «Я-чоловік» та «Я-жінка».

Такий підхід дає можливість руйнувати шаблонний погляд на чоловіка і жінку як відмінних між собою та усвідомити особливості власного «Я» та особливості «Іншого». Мета такого підходу полягає в наступному: відмінності посилюють протилежності, які роз'єднують, а особливості – приваблюють, інтересують, притягують.

Реалізація такого підходу можлива завдяки рекомендаціям, які пропонують у філософських дослідженнях представники «гуманістичного містицизму» (Р. Ошо, Дж. Крішнамурті, Дж. Беннет) та гуманістичного психоаналізу (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Роджерс та ін.).

Дослідники відзначають явне домінування такого типу активізму, як діяльнісний. Його наслідок – увага на зовнішніх якостях чоловіка і жінки. Тому чоловік і жінка перебувають на периферії свого єства, одягають соціальну маску, приклеюють соціальний ярлик Іншому. Сучасна людина нехтує таким видом активізму, який домінував у сиву давнину – архаїчним: його основа – нерефлективність, сенс – самоспоглядання, самозаглиблення, керована увага, мета – досвід буттєвості, відчуття центру своєї самості, свого «Я». Шлях до реалізації цієї мети – духовні практики, або психотехніки.

Духовні практики включають практичну діяльність (а не лише розумово-теоретичну); є універсальною практикою (це діяльність, яка передбачає залучення всієї вертикалі ієрархічних рівнів буття людини: фізичний, емоційний, почуттєвий, ментальний тощо). Духовна практика актуалізує такі практичні дії: розототожнення людини з її логічною, дискурсивною субперсоналією, з її Его-особистістю; вивільнення суб'єктивності з пригніченого становища, з-під руйнівного тиску підсвідомості; кристалізація справжнього «Я».

Необхідність залучення духовних практик в освітній процес, у життя людини загалом продиктована їх практичною і культурною значимістю: протягом століть вони були і залишаються суттєвим елементом національної самосвідомості й соціальної психології народу.

Традиційна філософія і наука не дають людині безпосереднього досвіду її буттєвості. Без цього повноцінний розвиток, прогрес людства неможливий. Трансформація людини відбувається лише за допомогою духовних практик, які передбачають психосоматичні зміни – як духовного, так і тілесного аспектів буття людини. Освіта, наука, церква, різні інститути соціалізації тощо переводять зміст духовних традицій у свій дискурс, у свої норми організації; тому їхній підхід до людини переважно односторонній. Духовні практики здатні активізувати усі рівні антропобуття людини. Ніякі інші наукові технології таким чином не в змозі сприяти людині в її оволодінні собою.

З точки зору різних релігійно-філософських шкіл (тантризм, ісихазм, йога тощо) у людини, незалежно від її статевої приналежності, є життєві центри (екзистенціали, чакри). Відмінним у чоловіків і жінок є різне функціональне призначення деяких центрів (наприклад, перший центр-фізичний у чоловіків призначений для віддавання енергії, у жінок – для прийняття, четвертий-серцевий – навпаки). В природі постійно відбувається кругообіг, обмін енергією. Такий процес обміну відбувається і між людьми. Усвідомлене здійснення цього процесу людиною завдяки духовним практикам дозволяє їй відчути всю повноту буття, цілісність свого існування, розуміння Іншого. Чоловік і жінка пробуджують свої центри, здійснюють обмін енергіями, завдяки якому досягають розуміння один одного, стану єдності.

Завдяки духовним практикам людина здатна відкривати для себе «мистецтво жити», «мистецтво бути», «мистецтво любити», бути щасливою тощо. Конфлікт між чоловіком і жінкою знімається завдяки подоланню конфлікту в середині сутності самої людини.

Таким чином, філософсько-антропологічний дискурс в гендерній проблематиці породжує більш уважне ставлення до людського світовідношення як амбівалентного та полярного. Філософська антропологія відтворює глибинну приреченість людської екзистенції поділятися на статі як шляхи буття і зображує необхідність внутрішньої, особистісної комунікації між цими шляхами буття, рівновага яких і становить по-справжньому людяне буття. Пізнати власні буттєві інтенції, які хоча і протилежні (інь та ян, як в даосизмі), але взаємодоповнюючі і особливі, допомагають духовні практики – психотехніки, впровадження яких в освітній процес сприятиме руйнуванню гендер-

них стереотипів у свідомості людини, її самоусвідомленню та самопізнанню, розумінню Іншого, а відповідно – і подоланню гендерного конфлікту.

Література:

1. Кришнамурти Дж. Образование и смысл жизни / Дж. Кришнамурти; пер. с англ. Б. Андрущенко. – К.: София, М.: ИД «София», 2003. – 192.
2. Ошо Р. О женщине / Р. Ошо; пер. с англ. О. Вишмидт. – К.: «София», 2005. – 288с.
3. Персона: Джитендра Дас // YОГА. – 2007. – № 9. – С. 34 – 41.
4. Філософія: світ людини / [В.Г. Табачковський, Н.В. Хамітов та ін.]. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.
5. Шелер М. Человек в эпоху уравнивания / М. Шелер // Шелер М. Избранные произведения / пер. с нем. А. В. Денежкина. – М.: Гнозис, 1994. – С. 98 – 128.

МОСКАЛЕНКО Валентина Володимирівна
МІЩЕНКО Олена Олександрівна

Ґендерні аспекти економічної культури студентської молоді

доктор філософських наук, професор, завідувачка лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

Значні соціально-економічні зміни в Україні, перехід від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової економіки, світова криза, поставили перед українським суспільством складне завдання економічної соціалізації молоді в сучасних умовах. Для успішного функціонування в умовах ринкової економіки молодій людині потрібно засвоїти правила життя, визначити цінності, пристосуватися до економічних вимог сьогодення. Тому особливого значення набуває вивчення економічної культури особистості ринкової економіки, як результату економічної соціалізації.

Культура є концентрованим досвідом попередніх поколінь. Оскільки соціальний досвід не передається у спадщину від батьків до дітей генетично, людство виробило особливий, «надбіологічний» механізм соціального успадкування. Ним і стала культура.

Культурне середовище формується на основі комплексу соціально-економічних, природних, ідеологічних чинників, вірувань, традицій, що діють в даний історичний час в межах даного історичного простору, в якому відбувається формування культури особистості і засвоєння індивідом суспільних цінностей.

При цьому культура є тією особливою соціальною реальністю, яка одночасно виступає і чимось зовнішнім для людини, і чимось внутрішнім, що становить зміст її свідомості й діяльності. Іншими словами, культура є водночас і об’єктивною, і суб’єктивною реальністю. Культура виступає й особистісною, внутрішньою характеристикою, і зовнішньонормативною складовою людського життя.

Економічна культура - це система економічних цінностей суспільства, в якій закарбовано нормативний образ «людини економічної», що визначає особливості економічної соціалізації. Інтеріорізуючи економічні цінності суспільства, активно перетворюючи їх на власні економічні цінності, постійно порівнюючи себе з нормативним образом «людини економічної», особистість формує власну економічну культуру. Тобто, економічна культура особистості формується в процесі економічної соціалізації, шляхом засвоєння індивідом економічних цінностей суспільства, які втілені в нормативному образі «людини економічної».

Соціалізація не може відбуватися поза соціумом. Відомо, що людина не народжується соціальною, а лише в процесі діяльності стає такою. Освіта, виховання – це, по суті, є опанування культурою, процес передачі її від одного покоління до іншого. Отже, опанування культурою означає залучення людини до соціуму. На думку П.А.Сорокіна: «Не існує особистості поза соціумом, тобто як носія, творця і користувача значеннями, цінностями і нормами, без тих, що кореспондують особистості культуру і суспільство. У відсутності останніх можуть існувати лише ізольовані біологічні організми». Суспільство, по відношенню до індивіда, виступає зовнішнім носієм економічної культури. Тобто, економічні цінності суспільства втілені в нормативному образі «людини економічної», виступають зовнішніми детермінантами формування економічної культури

особистості. Засвоєння економічних цінностей суспільства індивідом відбувається не механічно, а творчо, опосередковано через свій внутрішній світ, особистісні психологічні якості. Виходячи з цього положення, ми можемо зробити висновок, що психіка людини, її внутрішній світ виступають внутрішньою детермінантою економічної культури особистості. Тобто, економічна культура особистості детермінується зовнішніми і внутрішніми чинниками, де зовнішні це економічна культура суспільства, а внутрішні – це психічні особливості індивіда. Отже, процес соціалізації носить двосторонній характер, де людина виступає соціальним суб'єктом саморозвитку, а не лише об'єктом соціалізації

Отже, економічній культурі особистості віддзеркалюється відповідність між суб'єктом економічної соціалізації та його економічним простором. Тобто, економічна культура особистості виступає критерієм соціалізованості особистості у відповідності з її економічним простором. Тому, економічну культуру можна розглядати водночас як результат і як передумову економічної соціалізації особистості. Особистість, будучи суб'єктом економічної соціалізації впливає на економічну культуру, створює її, а володіючи економічною культурою використовує її для власної успішної соціалізації.

Поняття «соціалізація» з'явилось ще в 1836 році, однак його корелят «економічна соціалізація» став вживатись порівняно недавно. Незалежно і одночасно це поняття починає вживатись в дослідженнях економічної поведінки школи економічної психології.

В широкому розумінні економічну соціалізацію можна розглядати як процес входження людини в економічну сферу суспільства, як формування у неї економічного мислення, як процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки і реалізацію їх в реальній дійсності.

В процесі економічної соціалізації людина набуває адекватних і гармонійних уявлень про економіку, накопичує знання про економічні категорії, отримує навички економічної поведінки та вчиться реалізовувати їх в соціально-економічному просторі. На нашу думку, цілі і задачі економічної соціалізації у більшості співпадають з цілями і задачами економічного виховання, оскільки вони здійснюються з використанням однакових засобів і методів впливу на економічну свідомість. Процес економічної соціалізації індивіда пов'язано з його соціальними умовами різного рівня: з соціально-економічними проблемами суспільства, з повсякденним життям, яке відбувається в різних групах, з впливом різноманітних засобів, що здійснюються різними агентами соціалізації.

Економічна соціалізація особистості здійснюється на рівні суспільства через такі інституції, як сімейна інституція, система навчання, виховання і система ідеологічного впливу, як свідомо організована, запрограмована і спеціалізована діяльність суспільства з метою формування у індивідів певних властивостей.

Успішність організації процесу соціалізації цими інституціями пов'язана з наявністю у них системи цілеспрямовано орієнтованих нормативів і стандартів економічної поведінки в типових ситуаціях. Засвоєння індивідами ціннісно-нормативної системи суспільства відбувається завдяки трансформації її у всі інші системи соціального оточення індивіда, аж до груп безпосереднього міжособистісного спілкування, завдяки якому тільки-но і здійснюється процес інтеріоризації соціальних норм і цінностей.

Різноманітність конкретних соціально-економічних ситуацій впливає на різноманітність сприйняття економічного світу людиною. Об'єктивно існуюча диференціація соціального стану, основою якою є відмінність умов життя, відображається на різноманітності виявів економічної соціалізації особистості, зокрема, у ставленні до власності, вигоди, багатства, майнової нерівністі, грошей, праці, у споживацькій поведінці. Дуже великий вплив на процес економічної соціалізації мають традиційні гендерні ролі та гендерні стереотипи. Існуючи в суспільстві, гендерні ролі та гендерні стереотипи суттєво позначаються на особливостях економічної соціалізації молодого покоління.

Система гендерних ролей детермінує не тільки стиль одягу і поведінку чоловіка і жінки, але й оволодіння ними професійними знаннями. Гендерна роль моделює комбінацію рис чоловіка і жінки, формує гендерні якості індивіда, розкриває в певному напрямку його здібності, направляє

на здійснення тих чи інших видів діяльності. Отже, засвоєння людиною тієї чи іншої гендерної ролі детермінує всі інші її особистісні якості.

Останнім часом увагу соціальних психологів привертає те, що традиційні стереотипні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і ведуть до соціальної нерівності. Результати досліджень показують, що традиційно – стереотипна жіноча роль, за якою жінок оцінюють за критеріями їх молодості і фізичної привабливості, може спричиняти у багатьох нервові розлади і приводити до зниженої самооцінки. В 1963 році вийшла книга американської дослідниці Бетті Фрідан «Особливий дар жінки», в якій вона показує, що навіть ті жінки, які завжди мріяли про роль дружини і матері, відчувають незадоволення своїм станом берегині. Непрацююча домогосподарка не може задовольнити багато із своїх психологічних потреб. Крім того, фінансова залежність її від чоловіка зменшує її вплив в сім'ї. Працюючі жінки, не дивлячись на подвійний тягар обов'язків на роботі і в сім'ї, все ж таки виграють від свого стану порівняно з непрацюючими. Проте, якщо працюючі жінки бажають зробити кар'єру на роботі, вони зустрічаються з явищем «скляної стелі». Ця метафора виражає той факт, що в багатьох організаціях існує немов би небачена стеля, вище якої жінки не можуть піднятися. Це відбувається не тому, що жінки не мають відповідних якостей, а тому, що існують гендерні стереотипи, згідно з якими жінка може виконувати другорядну роль порівняно з чоловіками.

Не тільки жінки, але й чоловіки теж страждають від традиційно-стереотипних гендерних ролей. На сьогодні існує порівняно небагато наукових досліджень, які стосуються обмежень, що накладає традиційна чоловіча роль. Лише в останні декілька років привернуто увагу дослідників до цього питання. Американські дослідники Томпсон і Плек, досліджуючи чоловічу гендерну роль, виділяють такі її структурні компоненти: норму статусу (очікування, що чоловіки завойовують статус і повагу інших); норму твердості (очікування від чоловіків розумової, емоційної і фізичної твердості); норму антижіночості (очікування того, що чоловік повинен уникати стереотипно жіночих занять і видів діяльності).

Дослідження показали, що норма успішності/статуса, яка визначає цінність чоловіка розміром його зарплати і успішності на роботі, через фінансовий тиск здійснює негативний вплив на процес самоактуалізації і самооцінку чоловіка. У сучасній культурі, величезне місце відводиться успіху людини. Успіх в соціальному змаганні з іншими є домінуючою цінністю ринкової культури. У ринковій системі найважливішою цінністю є збільшення багатства, багатство стає загальновизнаним критерієм престижу і успіху, «підставою для суспільної пошани». Гроші, багатство, власність стали критеріями успіху, знаком сили людини, її внутрішньої гідності. Тому в дослідженні економічної культури студентської молоді ми звернули увагу на уявлення молоді про економічний успіх та «економічно успішну людину».

Виходячи з того, що в економічній культурі закарбовано нормативний образ «економічно успішної людини», який існує на рівні суспільної і індивідуальної свідомості, визначаючи особливості економічної соціалізації, ми поставили завдання дослідити гендерні особливості уявлень студентів про економічний успіх. Для здійснення цього завдання нами було використано анкету, спрямовану на дослідження економічного успіху.

Вивчаючи уявлення студентів про показники економічного успіху, нами було встановлено, що серед студентів чоловічої статі на першому місці знаходиться «великий пакет високоприбуткових цінних паперів»; на другому – «капітал, вкладений в прибутковий бізнес»; далі йдуть такі показники «престижна робота»; «цікаве коло спілкування»; «життя у внутрішній злагоді з собою та оточуючими»; «задоволеність від володіння отриманими благами». Серед студенток дівчат, порівняно із студентами юнаками, більше таких, які вважають, що про економічний успіх свідчить «задоволеність від володіння отриманими благами».

Досліджуючи ставлення студентів до суб'єктів економічних відносин, насамперед до узагальнених груп «багатих» і «бідних», ми з'ясували, що дівчата студентки менш доброзичливо ніж юнаки студенти ставляться до «бідних, незаможних людей». Враховуючи гендерну асиметрію, дискримінацію і сегрегацію, які існують в сучасному суспільстві, а також, пам'ятаючи про «жіноче обличчя бідності», можна зробити висновок, що сучасні студентки не бажають поповнювати лави

бідноти. Висловлюючи своє негативне ставлення до бідності, вони намагаються захиститися від неї своїм запереченням і повним її неприйняттям.

Від здобуття економічного успіху студенти юнаки очікують: «високих доходів», «самореалізації», «відчуття стабільності», «досягнення високого соціального статусу в суспільстві». Серед дівчат студенток, порівняно із юнаками, більше впевнених в наступних очікуваннях – «відчуття стабільності», «самореалізація», «можливість займатися цікавою, творчою справою». Ці уявлення свідчать про бажання студенток досягти відчуття стабільності через самореалізацію та можливість займатися цікавою, творчою працею.

Дівчата інакше, ніж юнаки, оцінюють «несприятливий збіг обставин», як перешкоду на шляху досягнення економічного успіху. Серед них більше таких, які не погоджуються із тим, що «несприятливий збіг обставин» може стати перешкодою для досягнення економічного успіху, така поведінка може свідчити про рішучість і наполегливість у досягненні мети, вміння адаптуватися до несприятливих умов, бажання досягти економічного успіху всупереч всіляким зовнішнім негараздам.

Чинниками, що обумовлюють досягнення економічного успіху студентами юнаками були названі наступні: «Відповідний рівень освіти», «Міцне здоров'я», «Культура поведінки». Серед дівчат студенток більшість дають впевнені позитивні відповіді відносно чинників «Знання психології людей», «Культура поведінки», «Відповідний рівень освіти», «Позитивний імідж людини», а також більше таких, що відповідають впевнено, але негативно про вплив на економічний успіх гендерних чинників – «Приналежність до жіночої статі», «Приналежність до чоловічої статі».

Отже, різниця в уявленнях студентів юнаків та студенток дівчат про економічний успіх свідчить про наявність в суспільстві гендерних стереотипів. Проте, соціально-економічні зміни в суспільстві, нові, більш високі вимоги як до чоловіків, так і до жінок потребують гендерної рівності і гендерної чутливості у вирішенні економічних питань. Сьогодні не можна уявляти маскулінність і фемінність як ортогональні виміри особистості. З'являється новий статеворольовий тип – андрогінний, тобто такий, який має риси як маскулінного, так і фемінного типу.

Література:

1. Москаленко В.В. Культура и деятельность как факторы социализации. Автор. дис. докт. филос. наук. – Киев. 1988.- 30 с.

2. Авер'янова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. – Київ: «ППП», 2005. – 307с.

3. Москаленко В. В. Соціальна психологія.: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624с.

4. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: Исслед. изм. в больших системах искусства, истины, этики, права в обществ. отношений: Пер. с англ. - СПб.: РХГИ, 2000. - 1054 с.

5. Мэй Р. Смысл тревоги. перевод М.И.Завалова и А.Ю.Сибуриной Rollo May. The Meaning of Anxiety. N.Y.: Pocket Books, 1977 М.: Независимая фирма «Класс», 2001 Терминологическая правка В.Данченко К.: PSYLIB, 2005

6. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва: Навч.посібник.3-е вид. – К.: Каравела, 2007. – 416 с.

http://gender.undp.org.ua

Проект співфінансується Європейським Союзом та ПРООН
Проект виконується Програмою розвитку ООН

ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ